

دوماهنامه‌ی بهیان

مدیرمسئول و صاحب امتیاز: د. اسماعیل مصطفی‌زاده

شورای نویسندگان:

کوردی کرمانجی: عبدالکریم سروش (ناریاس)، اوزال اسکندرزاده

کوردی سورانی: د. ابراهیم اسماعیل پور (شهمال)، پروانه احمدین

شیوا میرکی، قرنی امین پور، د. خالق جلیل نژاد، کریم رحمانی

علی محمودی (ناودیز)، علیرضا محمدنژاد (دیار)

کوردی هورامی: داود غفاری

کوردی کلهوری: طاهر ویسی (کوچهر)

ویراستارکردی سورانی: هۆمەر نۆریاوی

مدیر سایت: امیر بیژنی (www.beyangovar.ir)

طراحی و گرافیک: آوات حکیم‌زاده

تایپ و حروفچینی: جعفر پیره‌بابی، آزاد اسماعیلی

سال سیپه‌م، ژماره ۱۵، ریشه‌نامه‌ی ۱۳۹۹

■ تکایه بابته کوردییه‌کانتان تهنیا به فۆنتی یونیکورد و له پێی به‌رنامه‌ی وۆردهوه بۆ «به‌یان» بنێرن.

■ بابته‌تیک بۆ «به‌یان» ی ده‌نێرن، با له هیچ گۆقار و بلافۆکیکی دیکه‌ی کوردیدا بلاو نه‌بووبیته‌وه چونکه لێره بلاو ناکریته‌وه.

■ بابته‌تی وه‌رگێردراو، پێویسته سه‌رچاوه و ده‌قی زمانه سه‌ره‌کییه‌که‌ی ده‌گه‌ڵ بێت.

■ ئەوه‌ی له به‌یان‌دا بلاو ده‌بیته‌وه، ئاوێنه‌ی بۆچوون و پوانینی نووسه‌ره‌که‌یه‌تی.

■ گۆقاری «به‌یان» له پێداچوونه‌وه، سپینه‌وه و لابردنی هه‌له و په‌له‌ یان کورتکردنه‌وه‌ی بابته‌ته‌کان، سه‌ربه‌ست ده‌بیت.

- ۲ پرسى زمانى دايك و پوڤى جيهانى زمانى دايك / د. ئىسماعيل مسته‌فازاده
- ۴ نه‌وورۆ له كوردستانى باكوور، باشوور و پوڤاوا / هاشم سه‌ليمى
- ۸ خويندنه‌وه‌يه‌كى ده‌رووناسانه بۆ ميرى نه‌وورۆى / عه‌ليپه‌زا محهممه‌دنيژاد
- ۱۱ نه‌وورۆ / ره‌حيم لوقمانى
- ۱۲ جيژنى نه‌وورۆ له سابلاغى جاران / په‌روانه ئەحمه‌دين
- ۱۵ ئاخۆ كاوه‌ى ناسنگه‌ر خاينه‌؟ / د. شه‌مال ئىسماعيل پوور
- ۱۷ شنه‌ى به‌ر به‌هار / عه‌لى مه‌حمودى
- ۱۸ هه‌گبه‌ هونه‌رييه‌كه‌ى هونه‌رمه‌ند سه‌لاح خزرى / رۆژان مسته‌فازاده
- ۲۴ پيگه‌ى خاناي قوبادى له ئەده‌بى كورديدا / ياسين محهممه‌دى
- ۲۶ زمانى كوردى لای (مه‌حوى) / د. ئاراس محهممه‌دسالج
- ۲۸ سه‌ليمانى جاران / رزگار خدر مسته‌فا
- ۳۰ قۆتابخانا رۆژنامه‌فانى يا به‌درخانيان / سه‌ردار هيتوتى
- ۳۳ زه‌ححاك، فه‌ره‌يدوون، كاوه و نه‌وورۆ و... / كه‌ريم ره‌حمانى
- ۳۸ ويژه‌وانانى موكرىان / سه‌يد نوح عينايه‌تى (نه‌به‌ز)
- ۴۱ تالوى نيۆنه‌ته‌وه‌يى كانى به‌رازان / هه‌سه‌ن سينا
- ۴۴ دامه‌زراوه‌ى كه‌ريمى ئەله‌كه / به‌يان
- ۴۶ نه‌وورۆ له رۆچنه‌ى ئەده‌به‌وه / هۆمەر نۆرياوى
- ۵۵ وتووێژ ده‌گه‌ڵ مامۆستا سه‌فين عه‌بدوپه‌زاق / د. هاوژين سه‌ليۆه
- ۵۹ نه‌وورۆ، جيژنى بوون و بووژانه‌وه / زاهير سامى
- ۶۰ بيىركارى به كوردى / عه‌باس جواميى
- ۶۲ تاڤه‌ت هينان / په‌رديس ره‌حيمى
- ۶۳ خويندنه‌وه و گه‌شه‌كردنى هزر / محهممه‌دتوفيق باليسانى
- ۶۴ مرۆف چۆن خۆى له‌گه‌ڵ سه‌رووشتا گونجانده‌وه؟ / سه‌عدى نه‌قشه‌به‌ندى
- ۶۵ نه‌خۆشئى ده‌راوكيى گشتگير / يوسف عوسمان هه‌مه‌د
- ۶۷ هه‌وشار؛ عشق و تابو / يحيى زرين‌ترگس
- ۶۸ نقش آب و آيين‌هاى نوروژى / د. نادر كريميان سه‌ردشتى
- ۷۱ شناخت مفاهيم آب در معماری ايرانى / مهندس منصور رشيدى
- ۸۰ قمر در عقرب / جميله صمدى
- ۸۱ آيين‌هاى نوروژى و راز ماندگارى آن / غياث شفيعى
- ۸۲ خاطرات يك معلم / اسماعيل فتاح قاضى
- ۸۷ خاطرات معلم پيشكسوت مه‌بابدى / سه‌ليمان شاطريان
- ۹۰ سفرنامه نويسى «وفايى» / محمد شفيع خضرى
- ۹۳ نامه‌اى به تو، به او، به شما، به همه / د. امير حسامى
- ۹۴ جاي خالى سلوچ / محمود دولت آبادى / نسرين قاضى - مه‌باباد
- ۹۵ گوندى شيخالى / مسته‌فا پۆلاه‌ده‌رك (راميار)

كرماشان . تاقۆسان

نقاش: نادر لنجانی

آدرس: مه‌باباد، ميدان آرد، پاساژ بانك ملت، طبقه ۳
تلفن: اسماعيل مصطفی‌زاده / مه‌باباد: ۰۹۱۴۱۶۸۳۲۱۱

Email: beyangovar@gmail.com

عبدالکریم سروش (ناریاس) / ارومیه: ۰۹۱۴۱۴۲۱۵۷۴

دابراهیم اسماعیل پور (شهمال) / اسقز: ۰۹۱۸۳۷۶۳۴۰۸

کریم رحمانی / ابانه: ۰۹۱۸۹۷۴۸۴۲۷

علیرضا محمدنژاد (دیار) / اشنویه: ۰۹۱۴۴۴۷۸۴۶۵

شیوا میرکی / قروه: ۰۹۱۸۰۶۲۷۶۵۰

داود غفاری / پاوه: ۰۹۱۸۹۹۲۱۰۶۳

طاهر ویسی (کوچهر) / کرمانشاه: ۰۹۱۸۶۱۶۸۰۹۹

شماره کارت بانک ملی

(اسماعیل مصطفی‌زاده)

۶۰۳۷۹۹۷۴۷۴۳۰۸۷۸۱

پرسی زمانی دایک و رۆژی جیهانی زمانی دایک

كۆمەلگەى مرقۇپايەتى زۆر بە چاكي، بايەخ و نرخی پەرودەدى بۇ دەرکە وتوو؛ ھەر ئەمەش بوو بە ھاندەرىک تا پەرودە بخرىتە ریزی يەكەمى کاروبارى پيويستی رۆژانەى ژيانەوه. لەبەر ئەوه، بودجەيەكى زۆرى بۇ تەرخان کرا، وزه و توانايەكى زۆرى بۇ دەستەبەر کرا، دەستەلاتىكى گەورەى پى بەخسرا، گەلىک شارەزا و پسپۆر و فەيلە سووف و بىرمەندى بۇ تايبەت کرا.

تايبەتمەندىيەکانى پەرودەدى ھاوچەرخ:

- پەرودە، پيشکە وتوو ترە له (فیرکردن).

- مندال ياخود (تاک)ى کۆمەلگە، بۆتە تەوهرى سەرەکى پەرودە، ئەک بابەتى وانەيى.

- پەرودە، بايەخىكى زۆرى بە تاکەکەس وەک (مرۆفیک) داوه، ھاوکات لایەنى کۆمەلایەتیش فەرامۆش نەکراوه.

- پەرودەدى ھاوچەرخ، بايەخىكى زۆرى بە چۆنیهتى فیرکردن (واتا بايەخدان بە جوریتى ئەک بە چەندیتى) داوه.

زانا و پەرودەدياران- له نيوان خوياندا کۆک نين و پیناسەيەكى سەرتاسەرى يەکگرتويان بۇ فیربوون نييه، بەلکوو چەند پیناسەى جياجيا له ئارادايە. ھەر زانايەک و له گۆشەنىگای تايبەت بە خۆیەوه پیناسەيەكى بۇ فیربوون کردوو، له گرنگترین پیناسەکانیش، ئەمانەى لای خوارەوهن:

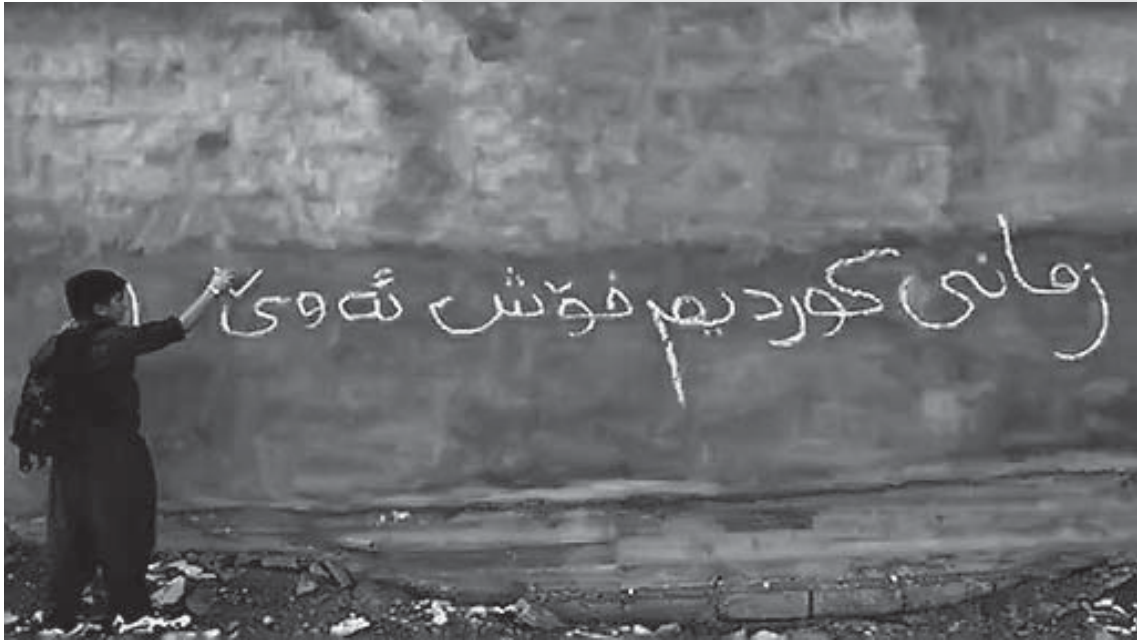
- فیربوون، بریتىيە له گۆرانکاریکردن له رەفتار، ئەویش له رینگەى شارەزایى و رايهتانهوه دیتە دى، بەردەوامیش رەخنە له خۆى دەگریت واته تاک له ھەول و کوشش دا دەبیت تا دەگاتە لووتکەى ھینانەدى حەز و ئارەزوو و ئامانجەکانى.

- فیربوون، بریتىيە له گۆرانکاری نيمچەنەگۆر له توانا و لىھاتوويیەکانى مرۆف دا، ئەویش له رپی رايهتتان و کارکردنى پاداشت کراوهوه.

- فیربوون، بریتىيە له چاکسازى و باشبوونى بەردەوامى رەفتار، ئەم گرینگە دەتوانریت له رینگەى سەرنجدانەوه ئەو چاکسازى و باشبوونە ھەستى پى بکريت، ئەویش بە ھەستىکردنى ئەو گۆرانکاریانەى کە له ئەنجامى فیربوونەوه روو دەدەن.

فیربوون، ئەو پرۆسەيەيە کە دەبیتە ھوى گۆرانکاری له رەفتار و بىرکردنەوه و ھەلسوکەوتى مرۆف دا، ئەویش له ئەنجامى بەريەککەوتن و کارلىککردنى تاک لەگەل ورووژیتەر و فاکتەرەکانى جیهانى دەرەوه. فیربوون، پرۆسەيەكى عەقلىي زۆر ئالوز و ھەمەلایەنە و ژمارەيەكى زۆر پرۆسە و چالاکى و توانستى تر له خۆ دەگریت کە بە وەرگرتن و ھەست پیکردنى ورووژیتەرەکان له لایەن ھەستەوەرەکانەوه دەست پیدەکات و دواتر گەياندنیا بە میشک و گلدانەوه و راگرتیان، لیکدانەوه

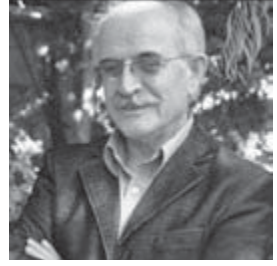

و درک پیکردن و وه لامدانه وه له ریگه ی ماسوولکه و گلانده کان، کوتایی دیت. فیربوون، پرۆسه یه کی به رده وامه که مروّف هر له سهرده می مندالییه وه خوی پیوه دهگریت، پوژانه دهگریت فیری شتی نئی بیت تا دوا ساته کانی ژیانی. واته ته نها ئه وه نییه که له خویندنگه فیریان ده بیت، به لکوو ئه و گورانکارییه ش دهگریته وه، که تاک له ریگه ی سهرنجدان و لاساییکردنه وه و هه ولدان و هه له کردن و راگه یاندنه وه فیریان ده بیت و مه عریفه و زانیاری و کارامه یی زیاد ده بیت و گورانکاری له که سایه تی و باری دهروونی دا پوو دهدات.

جا ئه گهر په روه رده و فیربوون به زمانیک جگه له زمانی دایک بی و گهر مندالیک به زمانی خوی له پرۆسه ی فیرکاریدا قسه نه کات و نه نووسیت و به ره می زانستی نه بیت، له پرۆسه ی په روه رده و فیربوون و زانست و تیگه بیشتندا تووشی که موکووری و که مایه سی ده بیت و له فرههنگ و دابونه ریتی خوی دوور ده که ویته وه و کیشه و گرفت و ئالۆزی، له شوناس و ناسنامه یدا دروست ده بی.

زمانی دایک، به شتیکی گرینگ له شوناس و هه بوونی تاکه و پیویسته پرۆسه ی فیرکاری له قوتابخانه و خویندن و قسه کردن له ژیانی ئاسایی به زمانی دایک بیت؛ بۆیه ریخراوی یوونیسکو، گرینگی تاییه تی به زمانی دایک داوه. پوژی ۲۱ی فیبریوه ری، پوژی جیهانیی زمانی دایکه. ئه م پوژه له سالێ ۲۰۰۰ له پاریس بۆ هه وه ل جار، سمیناریک به به شداری نوینه رانی هه موو ولاتان له گه ل سه روکی ریخراوی یوونیسکو به ریوه چووه و ئیستا که ۱۸۸ ولات به م په یمان و گریه سه ته دهنگیان داوه و ددانیان پێدا ناوه. سالێ ۲۰۰۰ی زایینی، به مه به ستی گه شه ی پرسی چه ند زمانی و په ره پیدانی فره چه شنی کولتووری، ریخراوی یوونیسکو وه ک به شی کاروباری په روه رده ی زانستی و کولتووری نه ته وه به گرتووه کان، ئه و پوژه یان وه ک پوژی جیهانیی زمانی دایک ناو دیر کرد و له ولاتانی ئه ندام داوا ده که ن له ریگه ی به ریوه بردنی ریوره سمی جوړاو جوړ، ریز له فره زمانی و فره کولتووری بگرن و تییکوشن که کو مه لگه کانیان، فره زمانی قه بوول بکه ن. دیاره ریزگرتن له فره چه شنی، ده توانی یارمه تیده ری ئاشتی له کو مه لگه ی جیهانی بیت. مژاری ئه مسالی پوژی جیهانیی زمانی دایک بریتییه له: «په ره پیدانی فره زمانی، ئه وه ش وه ختیک له کو مه لگه دا مانای په یدا ده کات که زمانه کان له ناو ده زگای په روه رده ی ولاتان دا جیگیر بکرین. یوونیسکو له سه ره ئه و باوه ریه که ده سپیکی په روه رده و باره ییان به زمانی یه که م یان به زمانی دایک، ده بی له سهرده می مندالییه وه ده ست پێ بکات، چونکه پاریزگاری و په روه رده ی ده ورانی مندالی، بنه مای سه ره کیی فیرکاری و باره یتانه.

ئیران، ئه ندامیکی ریخراوی یوونیسکو یه و له ویدا نوینه ری هه یه و په یمان و ریکه وه تننامه ی زمانی دایکیشی واژو کردووه و ده بی خاله کانی ناوه روکی ئه م په یمانه و پێشیاره کانی سالانه ی ئه و ریخراوه یه به ئه نجام بگه یه نی. ئاشکرایه که ئه م کاره خزمه ت به ته بایی و پیکه وه ژیانی سهرده میانه ی گه لانی ئیران ده کات و ناته بایی و لیکدا بران نا هیلی. هه له به ت یاسای بنه ره تیی ئیران به روونی ریگه ی خویندنی به زمانی دایک، داوه. که چی به داخه وه تا ئیستا جیه جی نه کراوه. له کو تاییدا ماندوونه بوونی له تیکرای ئه و که سایه تییه نه ده که یین که بۆ پاراستنی زمان دایک، له هیچ هه وه ل و تیگوشانیک کو تاییان نه کردووه.

نەورۇز

لە كوردستانى باكوور، باشوور و رۇژاوا

خاكي ئىران ھەموار كرا. دياره ئەو بېياره، نارەزايەتى گەلى كوردى بۇ ھەميشە لى كەوتەو ھە تا ئىستاشى دەگەلدا بى، كيشە و ھەرا و شەر و تىكەلچوونى خويتاوى بەدى ھىناو ھەزاران كەس قوربانى و شەھىد كراو.

«جەواھىر لەعل نەھرۇ» ۱۹۲۵ و ۱۹۲۹ ز، رېبەرى گەورەى ھىندستان دەلى: «لە سالەكانى ۱۹۰۸، ۱۹۲۵ و ۱۹۲۹ ز. چەند شۆرش دژى حوكومەتى كاتى «توركيا» بەرپو ھە چو كە سەركوت كران و لانىكەم دايمركاندن، بەلام چۆن دەبى مىللەتلىك كە داخوازى سەربەخۆبى خۆيان دەكەن، لەو رېگەيەدا قوربانى بەدن و خۆبەخشى بەكەن، بۇ ھەميشە سەركوت بكرىن!» بەپېچەوانەى خواست و ويستى دەولەتى توركيا، كوردانى باكوورى كوردستان بە تىكراى خەبات و بەرخۆدانى خۆيان درىژە پىدا و لەسەر مافى رەواى مرۇقاىەتى پىداگر و بەردەوام بوون. ھەر بۆيشە دابونەرىتى نەورۇز لە شارەكانى «وان، دىرسىم، ماراش، ئامەد، ھەكارى، بەتلىس، ئورفا(رۇھا)، بايەزىد، مىردىن و باشقەلا» سال بە سال پرشكوت پەرى سەندوو ھە خەلكى ئەو ناوچانە، ھەموو سالى بە ھەلايساندنى ئاگر، لە گۆرەپانى شار و ئاوەدانىيەكان و لە ھەوش و ھەسارى مالەكان كۆ دەبنەو ھە دەورى دا ھەلدەپەرن. ئەگەرچى دەولەتى توركيا كە دژى بەرپو ھەچوونى ھەر چەشەنە رېورەسمىكى نەتەو ھەكانى ژىردەست بوو، لە ھېچ دژايەتتەك خۆى نەدەپاراست و مافى گەلان، بە تايبەت گەلى كوردى بە فەرمى نەدەناسى و زەبروزەنگى پترى لە خۆى نىشان دەدا.

دە ھەمبەر ئەو توندوتىژىيانەدا، لە يەكەم رۇژى نەورۇزى ۱۹۸۲ى ز. «مەزلووم دۇغان»، يەككىك لە شۆرشگىترانى كورد، بە دروشمى: «بەرخۆدان ژيانە، رادەستبوونەو ھە مردنە» لە ژوروى ۹ى نەھمى ۴ى «زىندانى ئامەد» دا، ئاگرى دە جەستەى خۆى بەردا و گيانى لە دەست دا و بەو كارە، بەرھەلەستى خۆى دژى سىياسەتى توركيا نىشان دا و سەرنجى جىھانى بۇ پرسى كورد راکىشا. سالى ۱۹۸۴ى ز. بە خۆپىشاندانى نارەزايەتى كوردان، نە تەنيا نەورۇز بە ئاشكرا بەرپو ھەچو، بەلكو ئەوجىژنە، ھىمايەكى بەرخۆدان و شۆرش

لە سەردەمانى كەونارا ھەتاكوو ئىستا، جىژنى نەورۇز، سال بە سال لە نىو گەلانى باشوورى گۆى زەوى، پەرى زىاترى گرتو ھە. ئەو جىژنە لەبەر ئەو ھەى دروشمى مرۇقدوستى و خۆشەويستى لە نىو نەتەو ھەكانى جىھاندا رەچا و كروو ھە، بۆتە ھۆى ئەو ھەى سەرنجى «نەتەو ھەكگرتو ھەكان» بۇ لای خۆى راکىشى و رۇژى ۱۰ مانگى ماى سالى ۲۰۱۰ زايىنى(گولانى ۱۳۸۹ى ھەتاوى)، ئەو رۇژە بە جىژنىكى فەرمى بناسى. لە سەردەمى ئىمرودا، نەورۇز، تاونىوتى ولاتانى ھىندستان، چىن، ئىران، كوردستان، قەزاقستان، تاجىكستان، قرقىزستان، پاكستان، ئازەربايجان، توركيا، سوورىا و ھەرىمى دەرياي مەدىتەرانە لە ژىر پىتاسەى «ولاتانى دەقەرى نەورۇز» لىك نىزىك بكا تەو ھە رۇژى ۱ى مانگى خاكەلىو ھە(فەروەردىن) يان ۲۱ مانگى ماسى زايىنى، ھاوكات دەگەل ھاتنى بەھارى كەسك و سوورى دلنشىن و دلرفىن، وك كەلەپوورىكى مەعنەوى، بىتتە جىژنى زالبوون و سەركەوتنى رووناكى بەسەر تارىكىدا و خۆشى بەسەر ناخۆشىدا.

ئەلف- كوردستانى باكوور:

لاپەرەكانى مېژوو ئەو راستىيە ھەدەردەخەن كە لە ماو ھەى سەدە و ھەزارەكانى رابردوودا، دەيان زلھىز و پادشا و ھاكىمى ملھور لە كوردستان ھاتوون و رۇبىشتوون و ئىستا تەناتە ناونىشانىشان نەماو ھە لەبىر چوونەتەو ھە. دوو ئىمپراتورىەتى زلھىزى ھەك «عوسمانى» و «سەفەوى» بە ماو ھەى دوو سەدە (۱۵۳۲ – ۱۷۳۶ى ز.) خاكي كوردستانىان كرده گۆرەپانى شەر و تىكەلچوون و بەر بەرەكانى خۆيان و ھەزاران كەس لەو نىو ھەدا كوژران و قەلت و بر كران كە بەداخو ھە لەو شەرە نىگرىسانەدا رادەى كوژران و تالان و مالویرانى نەتەو ھەى كورد لە رادەى شەرەكانىش پترى لىكەوتەو ھە. ھەر ھەك پەندىكى كوردى دەلى: «لە با و لە بارانى، لە عومرى بەفرى كەم دەبىتەو ھە». «شا سولتان سەلىم» لە سالى ۱۵۱۴ى ز. لە شەرى «چالدىران»، شا ئىسماعىل سەفەوى شكست دا و نىو ھەى زىاترى خاكي كوردستانى داگىر كرده. بەو پىننە يەكەمىن ھەنگاو بۇ داچىران و قەوارەكردنى نىشتان لە

له دلی گهلی کورددا سهقامگیر بوو.

نهوورۆزی سالی ۱۹۸۹ ی ز. گری ئاگری نهووز هه موو شار و گوند و ئاوه دانیه کانی کوردستانی باکووری داگرت. هه ر له ئیستانبول و ئه نقه روه بگره هه تا میردین و هه کاری و بایه زید باشقه لا و وان و به دلیس و ئه رزه رۆم و ئامه د که و ته به ر پرشنگی جیژنی نهووز و کومه لانی هه راوی خه لک و به خۆپیشاندانیک بیوینه، ئاوری پیروزی که یومهرس و کاوه یان ژ نو داگیرساند.^۲ به و پینه، دنیا بوی ده رکه وت که ده سه لاتی ده وله تی تورکیا نیزیک به هه شتا سال، بو قه لت و برکردنی کورد هیچ ریگایه ک نه ما که نه یگریته پیش، هه تا ئه و راده یه ی که گه لی کوردیان به تورکی کتوی ناو ده برد. هه ر ئه و زه برو زه نگه بوو که وای کرد کچی جوانه مرگی کورد «زه کییه ئالکان» له سالی ۱۹۹۰ ی ز. دا خوی بکاته ده سه تچه یی ئاگری نهووز و چه شنی سه مبولی جیژنی سه رسالی کوردان خو بنوینی.^۳ به دوا ی ئه و کاره ساته، گری ئاگری نهووز دیسانیش زۆربه ی ناوچه کانی تورکیای گرتوه و کۆر و کومه لانی خه لک بو خۆپیشاندانیک سه رتاسه ری هاتنه گۆره پانی خه بات و به ربه ره کانی دژی سیاسه تی شوئینستی حاکمانی کاتی ئه و ولاته. هه ر به و بۆنه ش په یکه ره ی زه کییه ئالکان له مه یدانیک شاری سلیمانی دانرا.

پۆزی په که می سالی ۱۹۹۳ ی ز. خه لکی شاره کانی ئه دهنه، مه لازگرد و باتمان ده ستیان به ریپوئانیک به رفراوان کرد. که ئه و کاره بارودۆخی ناله باری لی که و ته وه و هیندیک که س کوژران و بریندار بوون. ده وله تی تورکیا به ریوه بردنی جیژنی نهووزی سنووردار کردبوو. که ئه و ره وته ببوو به مایه ی به ره له سستی خه لکی جیهان. هه تا ئه وه ی که به ناچار له سه رده می سه رۆک وه زیری «تانسو چیلهر» ده به رکردنی جلو به رگی کوردی و ئاخووتن به کوردی و به ریوه بردنی جیژنی نهووزی بو کوردان ئیزنی پی درا. کوردان هه موو سالی پاله وانیه کاوه ی ئاسنگه ر که هیما ی ئازادی له به ندی زه ححاکه، هاوکات ده گه ل سه رسالی تازه جیژن ده گرن.^۴

له سالی ۱۹۹۴ ی ز. حوکومه تی تورکیا دانی به سه ر جیژنی نهووز و سه ری سالی کوردی دا نا و له کوردستانی باکوور، ئاگری نهووز کرایه وه و نهووز وه ک جیژنیک فهرمی په سه ند کرا.

ئه گه رچی ئیستا که ش کیشه ی کورد ده گه ل ده وله تی تورکیا هه ر نه برا وه ته وه به لام له و سالانه ی دوا ییدا شه ری چه کداری هه تا راده یه کی به رچاو که م بو ته وه و له و ولاته خه باتی شارومه ندی و کومه لگای شارستانییه ت ره پیش گیراوه. دیاره گه لی کورد له سه ر به ریوه بردنی دابونه ریتی نهووز هه ر سووره و سال به سالی به ریکوپیکی باشتر، ئاگری نهووز ده کاته وه و وه ک هیما یه ک نهووز به پیروز ده زانی.

کوردستانی باشوور:

میژووی به ریوه بردنی جیژنی نهووز له باشووری ولات، سه ربورده یه کی دوور و دریزی هه یه.

له سه رده می ریژی می فاشیستی عیراق، ۱۹۴۶ ز «مه لیک فه یسه لی دووه م» حاکمی داره ده سستی ئینگلیز دژی هه ر چه شنه دابونه ریتی غه بری عه ره ب بوو. به لام به پینچه وانیه ی بری فاشیستی مه لیک، نه ریتی نهووز به هه لکردنی ئاوریکی گه وه و مه راسیمیک ریکوپیکی له شاری «کویه» به ریوه چوو. ئه و جیژنه، دوو کیشه ی به دوا وه بوو. له لایه ک حوکومه ت وه ک جیژنی کوردان به جیژنیک سیاسی ده زانی، له لایه کی تر مه لا و فه قینان نکۆلیان لی ده کرد. له به ر ئه وه ی که به جیژنی «مه جووس» یانی ئاوریه رستیان چاو لی ده کرد.^۵

ئیواره ی پۆزیک پیش جیژنی نهووزی سالی ۱۹۴۸ ی ز. مامۆستا و کیژ و کوری لای خۆپیندنگه کان به خۆپیندنه وه ی سه روود و دروشمی نه ته وه یی له گۆره پانی سه رای سلیمانی، له میتینگیک پرشکۆدا به شادریان کرد. ریژی می به کریگیراوی به غدا، چاوی به رای دیته ئه و جه ژنه میلییه ی نه دا و به مه به سستی چاوترساندن جهماره، درندانه هیرشی کرده سه ر خۆپیشاندهران و ده یان که س به تایبه ت کیژانی خۆپینده واری شه هید و بریندار کرد و به و جوړه شه رمه زارییه کی هه تاهه تایی له میژووی عیراق دا بو خوی تو مار کرد.

ده گپرنه وه که چه ند که س له ئه وینداری سه ودا سه ری نیشتمان، وه ک «پیره میرد» ی نه مر و حه مه سالح دیلان و قادر دیلان هونه رمه ندانی دلسۆزی کورد، به چاوی خویان ئه و هیرشه ناجوامیره یان بینی و دیتیان که چون سینگ کیژانی دلپاک و نیشتمانیه روه ری کورد بو ته قه لغانی گولله ی نه یاران و وه ک بیژینگ کون کون کرا. به و هۆیه وه ئاگریکی به تین و گور که وته دل و گیانی جهماره و هه سستی بی غه وشه ی هه موو ئه دبیان و هونه رمه ندانی هه ژاند.

خه لکی شاری سلیمانی، شاری هه لمه ت و قوربانی له به رانه ر ئه و روودا وه دلته زینه، بیده نگ دانه نیشتن و ئه و پۆزه، دژی مله وپانی ده سه لاتدار رژانه سه ر شه قام و بازار و خۆپیشاندانان کرد. حه مه سالح دیلان و قادر دیلان هه ر له وئ ده گه ل مامۆستا پیره میردی شاعیر به یه ک ده گه ن و تکای لی ده که ن بو سبچه یی، هه له به سستیک حه ماسی سه باره ت به نهووز و ئه و روودا وه دلته زینه، به وئینه وه و هه ر ئه و شه وه هه له به سته که بگه یه نینه ده سستی وان. تا هه م وره ی خه لک به رز بیته وه و هه م به دوژمنی داگیرکهریش سه لمینن که رۆله قاره مانه کانی ئه و شاره وه ک هه میشه غه نیمی دوژمنان و وره ی پۆلابینی کورد، به و ئاکارانه نابه زی.

پیره میردی شاعیر به دلی بریندار و چاوی فرمیسا کوی ده چیته وه ماله خوی و به دابه زاندنی ئه و ئاگره گه رم و گۆره ی که ده دل و ده روونی به ر ببوو، هیچ شتیک نه یده توانی به رگری لی بکا، له پرا هه سستی پاک و وه ک سیلاویک له ژیللا هاته خواری و به ره مه یکی بیوینه ی ئه ده بی و حه ماسی وه ک هه له به سستی نهووز به دی هیئا. هه ر ئه وئ شه وئ هه له به سته که ی ده گه یه نینه ده سستی هونه رمنانی ناوبرا و ئه وانیش هه تا به ری به یان خه ریک

مەحمود رازاندېو. كوردان كەرنەقالى چەندىن ھەزار كەسى پرىشكۆيان بە بەشدارى پىكخراوھەكانى لاوان و ۋەرزىران و كرېكار ۋەرى دەخست و شانوى سەرشەقام بۇ ئەفسانەى ئىرانى شۆرشى «كاوھى ئاسەنگەر» دژى «زەحكاك» نامىش دەدا. لەو مەراسىمەدا كاوھ، ھىماى گەلى كورد و زەحكاك، ھىماى ئىمپىريالىزمى ئىنگىلىز و ئەمىرىكا و ناسىونالىزمى ناسرى بوو.^۱

رۆژىكى شاد و لە بىرنەكراوھ لە مېژووى كوردستانى باشوور، رۆژى ۱۱ى ئادارى ۱۹۷۰ زابىنىيە، كە بۇ يەكەمىن جار حوكومەتى عىراق دانى بە مافى گەلى كورد لە عىراق ھىنا و سەرۆك ۋەزىرى كاتى «عەبدو پەھمان بەزاز» ھەستى بە يەكەتتى و براپەتى گشت پىكھاتەكانى ئەو ۋلاتە كرد و بەياننامەى مېژووى بلاو كردەوھ.

سالى ۱۹۷۰ ى ز. دواى بەيانى ۱۱ى ئادار لە جەژنى نەورۆزى ئەو سالە، دەزگای رادىو و تەلەفزیونى حوكومەت لە سەرتاپاى عىراق و لە ھەموو شار و شارۆچكەكان، بە نوینەرهكانى خوى، ۋەك پارىزگار يا قايمقام يا بەرپوھەرى ناحیەكانى راگەياندىبوو كە ھەستەن، بە ئاھەنگ سازدان و خەلك كۆكردنەوھ، بۇ شایى و ھەلپەركى بە دەھۆل و زورنا رېك بخەن. بۇ شارەكانى كوردستان كاروانىكى ئاشتى رېك خرا و ھەموو مۇسقىقازەن و گورانىيژانى كورد، ئەوانى لە بەغدا بوون و لەگەل ھونەرمنەندە عەرەبەكان، بەرەو «كەركوك» بەرئ كەوتن. ئىنجا ئىمەش ھونەرمنەندانى ھەولېر، من و پەحمەتى تەحسین تەھا و كاك فوئاد ئەحمەد و تاپەر توفىق و رەسوول گەردى تەبلىغ كرابت و ئىفادمان بۇ دەرچوو بۇ ماوھى ۱۲ رۆژ كە بچىن بگەینە ئەوان، دەست بكرئ بە ئاھەنگ لە كەركوكەوھ.^۱

دواى شەرەكانى كەنداوى فارس و سەرکەوتتى ھىزى پىشمەرگە بە يارىدەى ۋلاتانى رۆژاوا، كوردستانى باشوور لە سالى ۱۹۹۱ ز. ئازاد كرا. سالى دواپەرلەمان دەوھەتى ھەرىم دامەزرا، لەو سالەوھ، خەلكى ئەو ۋلاتە دابونەرىتى جیژنى نەورۆز بەوپەرى شكۆ و شادىيەوھ و ئازادانە بەرپوھە دەبەن. دەو رۆژەیدا خەلكى شارەكانى ھەولېر، سلېمانى، كەركوك، دھۆك، ھەلەبجە، سۆران، قەلادزى، زاخۆ و كۆبە بەرەو پىلى ئەو جیژنە نەتەوھىيە دەچن و بە جلوبەرگى رازاوەى كوردى، سەردانى خزم و كەس و كارو دەر و جىران دەكەن و شىرىنى دەبەخشەنەوھ. دەو رۆژەدا خەلكى شارى سلېمانى بۇ رېزگرتن لە شاعىرى نىشتمانپەرەوھ مامۇستا پىرەمىردى نەمر، روو لە گردى مامە يارە دەكەن و بە لىتانی ياپراخ و بەرپوھە بردنى شادى و ھەلپەركى و خویندەنەوھى سروودى نەورۆز، بەرەو شەقامەكانى شار ۋەك كەرنەقالىك ۋەرى دەكەون.

ژمارە ۱۲ گوڤارى كەلەپوورى كورد (۱۹۹۹ ز) سەبارەت بە بەشىك لە دابونەرىتى خەلكى ئەوشارە لە رۆژى يەكەمى نەورۆز دا «كاتىك سوارە و پىرەمىرد (كەسىك دەنەخشى پىرەمىرد) دا گەبىشتەنە بەردەمى كاوھى ئاسنگەر، «جەماوهرى ئاھەنگگىر لە بەردەم سىمبولى

دەبن كە ۋەك سروودىكى بۆيۆنە و رېكوپىك، مېلۆدى و ئاھەنگى لەسەر دانىن و بۇ سبەھىنى لە رېپورەسىمى تايبەت بە نەورۆزدا ئامادەى بكەن. مامۇستا ھەمە سالخ دىلان و قادر دىلان و ھونەرمنەندانى ئوركىستەرەكەى ھەتا بەيانى ناخەون. دەیان جار ئاھەنگى جۆراو جۆرى لەسەر دادەنن، بەلام ھىچیان بە كەفى ناپ، لای بەيانى دواى شەكەتبوونىكى زۆر، بە ئاواتى خویان دەگەن و سروودىك كە پەر لە ھەست و ھەماسەى نىشتمانپەرەوھى دەبى، دەخولقنن. سبەھىنى كە رۆژى ۲۱ مارسى ۱۹۴۸ ى ز. بوو، خەلكى سلېمانى لە «گردى مامەيارە» كو دەبنەوھ و ئەو سروودە ھەماسىيە، بۇ يەكەمىن جار لە لایەن ھەمە سالخ دىلان و تىبى مۇسقىقەكەى بەرپوھە دەچى و سروودەكە، ھەستى ھەزاران كەس لە بەشداربووان دەھاژىنى و ۋەرى جەماوهر ھىندەى دىكە بەرز دەكەتەوھ:

ئەم رۆژى سالى تازەيە نەورۆزە، ھاتەوھ جەژنىكى كۆنى كوردە، بە خۆشى و بەھاتەوھ چەندسال گولى ھىواى ئىمەپىنەست بوو، تاكوو پار ھەر خويىنى لاوھەكانمان بوو، گولى ئالى نەو بەھار پىنى ناوى بۇ شەھىدى ۋەتەن، شىوھن و گرین نامرن ئەوانە، وا لە دلى مېللەتا ئەژىن^۲

ھونەرمنەند و مۇسقىقازانى بە نيوبانگى كورد مامۇستا «باكوورى» سەبارەت بە رېپورەسىمى جیژنى نەورۆز لە سالى ۱۹۵۶ ز لە بەغدادا دەنووسى:

قوتابىيە كوردەكان لە (دارالمعلمین العالیه)، ھەموویان خویان ئامادە دەكرد بۇ جەژنى نەورۆز. بۇ رۆژى جەژن لە يانەكەى كۆلېچ، كورسى و مېزەكانیان رېك دەخست و ھىچ قوتابىيەكى كورد، ئەو رۆژە نەدەچوھ دەرسەكان. پشودانىان دەداپە خویان! ئىنجا قوتابىيە-برا عەرەبەكان دەھاتن بۇ پىرۆزىباى، چای و جگەرە و چوكلىت دابەش دەكرا. خەرچى مەسرفەكەش، ھەر لە قوتابىيە دەوھەمەند و بە تواناكان كو دەكرایەوھ و پارەكە بۇ ئەو مەبەستە پىرۆزە سەرف دەكرا. ھەرەھا مامۇستا ئىنگلەزەكان و فەرەنسىيەكان دەھاتن و پىرۆزىباىيان دەكرد.^۳

لە كوردستانى باشوور (عیراق)، زەمانى ئىستىعمارى «بەرىتانيا» و دواپەش بە كۆدەتای «عەبدولكەرىم قاسم» (۱۹۵۸ ى ز)، چاپەمەنىيەكان و رادىو بە زمانى كوردى لە ژىر چاوەدیزى سانسۆرى حوكومەتى بەغدا، تا رادەيەك ئازاد بوون، ھەرەھا خویندن و نووسىنى زۆربەى كتىب لە پۆلى سەرەتایى و ناوھندى و زانكو لە كوردستان بە زمانى كوردى بوون. ھەر لەو سەردەمەدا مەراسىمى نەورۆز لە زۆربەى شار و ئاوەدانىيەكانى كوردستان بەرپوھە دەچوو.

«كریس كۆچىرا»، نووسەر و مېژوونووسى فەرەنساى دەنووسى: نەورۆزى سالى ۱۹۵۹ ى ز. پازدە رۆژ دواى سەركوتكردى شۆرشى «موسل»، كوردان لە شارى سلېمانى جیژنى نەورۆزىان كە دەگەل سەرى سالى ھەتاوى ئىرانى رېكەوت بوو، بەرپوھە برد و شاریان بە وینەكانى گەورەى ژەنەرال قاسم و بارزانى و قارەمانانى نەتەوھى كورد يانى شىخ سەعید و شىخ

خه یالی میلیله ته که یاندا خویان بینیه وه، سۆزی یاده کان سروودی شۆرش و مژدهی بهار و گول و نیرگیز و گولاله و دهنگی سه رکه وتنی کوردانی کرده چاوه ناندازی جۆشی راپه رینی ئەم خه لگی کوردستانه. ناپاکان و که لله ی پووچی زۆردارانی دژ به کوردیان هاته وه بهرچاو، ئەو په نده تریقیه وه که ده لیت ئەوه ی بکات بیگانه په رستی، ئاخری هر دینیت نوشوستی...^۱

له ساللی ۱۹۸۰ی ز. په یکه ره یه کی زۆر به هه بیه تی کاوه ی ئاسنگه ر که که لله ی په رش و بلاوی ئەژده هاکی مله وری ده دست دابوو، له گۆره پانیکی سلیمانی داندرا. به لام حوکومه تی « به عس » له سالانی دوایدا که دژی هر چه شنه بیرو پای ئازادبخوازانه بوو، به دیتی ئەو په یکه ره، خۆی ده نه خشی ئەژده هاکی خوینخوار ده بیننی و له شه ره کانی دوایدا په یکه ره که ی بۆمباران کرد. به لام دوا ی ئەوه ی که له ساللی ۱۹۹۳ ز. له لایه ن ته وه یه کگر تووه کان، فه رمانی هیللی پاراستن (ناوچه ی دژه فرین)، بۆ گه لی کورد له عیراق ده رچوو، دووباره په یکه ره یه کی ئوستووره یی له کاوه ی ئاسنگه ر له لایه ن خه لگی ئەو شاره، هر له وه مه یدانه، دانرا که به دهستی راستی چه کوچیکی قورسی ئاسنگه ری هه لئاوه و به دهستی چه پیش، که لله سه ری ئەژده هاکی مار دۆشی هه لگرتوه.

ج - کوردستانی رۆژاوا

کوردانی رۆژاوا که پتر له دوو میلیۆن هه شیمه تیان هه یه. بۆ سالانیک ده چیت که بۆ وه ده سه ته یانی ئازادی، تیکوشاون و دابونه ریتی نه و رۆزیان پاراستوو و به رانه بر زه بره زهنگی حاکمانی مله وەر پاره وسته اون. هه لبه ت «حیزی به عسی سووریا «ش وه کوو حیزی به عسی عیراق، ئەوه نده ی له دهستی هاتوو، به رگری له به رتوه بر دنی جیژنی نه و رۆز کردوو. هر بۆیه ش لاوه کان ناچارن ئاگری نه و رۆز له سه ر لووتکه ی شاخه کان هه لایستین و ئەو کاره وه ک هیمای به ربه ره کانی ده گه ل ریژیمه شۆقینییه کان ئەنجام ده دن و بوون و مانه وه ی نه ته وه ی کورد راده گه یه نن.

کوردانی رۆژاوا هه تا سه رده می ده سه لاتداریتی «فه رهنسا» له سه ر سووریا، خاوه نی هیندیک چاپه مه نی ئازاد بوون و له مافی مرۆفایه تی تا راده یه کی باش هه تا ساللی ۱۹۶۶ ی ز. به هره مه ند بوون، به لام دوا ی وه رگری سه ربه خۆیی، رژییمه فاشیسته کانی ئەو ولاته، هه موو مافی یه کسانی و برایه تییان لی پیشیل کردن و چاپه مه نییه کانیان پی داخستن. ته نانه ت نه ته وه ی کوردیان به شارومه ندی پله دوو له قه له م دا و له باتی ناسنامه، به رگه یه کیان روونوسی ئاسایی (المثنی) دانی.

کورده کانی کوردستانی رۆژاوا (سووریا) هه موو ساللی له شاری قامیشلو، به هۆی پیاوه تی و جوامیری حاجوئاغا و شیخ مووسی هه ساری (جگه رخوین) شاعیر و نووسه ری گه وره و هیژای کورد، ئاههنگی جیژنی نه و رۆزیان به ده لالی و دلواویییه وه به رتوه ده برد به چه شنیک که له ساللی ۱۹۶۶ ی ز. تا قمیکی زۆر له کوردان تووشی کوت و به ند بون.

له نه و رۆزی ساللی ۲۰۰۷ ی ز، حوکومه تی سووریا هیرشی برده سه ر رپۆره سمی لاوان، له شاری قامیشلو و هه زاران مال و دووکانی تیک و پیک دا و لاوه کانی ده به ندیخانه کرد. به لام گه لی کورد به و کرده وانه ی حوکومه ت نه به زی و سال به سال به پیشوازییه کی گه رم و گۆرت، دابونه ریتی نه و رۆزی ئەنجام دا و په ره ی پیتا. له ساله کانی پیشوو له شانوکانی تاییه ت، ره خه ی چینایه تی و ده ره به گایه تی ده هاته ئاراوه، به لام له و سالانه ی دوایدا، باسی ناسینی مافی فه رههنگی و کۆمه لایه تی ده کرا. دابونه ریتی نه و رۆز له رۆژاوا، زۆر له دابونه ریتی ئەو جیژنه له باکوور و باشووری کوردستان نیزیکه.

له ساله کانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ ی ز، بارودۆخی ناوخی حوکومه تی سووریا، تووشی قه رانیکی سیاسی به ریلوو بوو. له و ماوه یه دا چه ندین حیزب و داروده سه تی جۆراوجۆری مه زه به یی و نه ته وه یی، هه روه ها چه ندین ده وله تی بیانی ئەو ولاته یان کرد به پینگه ی سه ربازی و سیاسی خویان، چه ند میلیۆن که س ئاواره ی ولاتانی ده و ربه بر بوون. زیاتر له سی سه ت هه زار که س کوژران و ته وای شار و شارۆچکه و گونده کانی ئەو ولاته ده ژیر بۆمباران و مووشه کباران دا خاپوور و ویران بوون. کورده کانی ئەو ولاته، له شاره کانی کوبانی، جزیر، عه فرین و گری سپی دژی داگیرکه ران به تاییه ت داروده سه تی داعش راره ستان و به به دیه یانی جۆریک سیسته می خۆبه رتوه به ری به نیوی «کانتون» تونیویانه به رانه بر دوژمنان خۆ رابگرن و ولاتی خویان پیا ریژن، هه تا ئەو راده یه ی که له ساللی ۲۰۱۴ ی ز، خۆراگری خه لگی شاری «کوبانی»، نیویانگی جیهانی په یدا کرد و هه موو تۆره کۆمه لایه تییه کانی نیونه ته وه یی سه باره ت به قاره مانه تی و له خۆبوردویی پیشمه رگه و گه ریلو به تاییه ت کیژانی قاره مانی پیشمه رگه ی کوبانی، به رنامه و پرۆگرامیان بلاو ده کرده وه و کوبانی، بوو به هیمای نیشتمانپه روه ری و به رخۆدان و ئازایه تی، ئیستاش چه ند ده میکه ئاوری نه و رۆز جاریکی تر له شاره کانی کوردستانی رۆژاوا هه لایساوه و کوردان بۆ پاراستنی شوناس و فه رههنگی خویان تیده کوشن.

سه رچاوه کان:

۱. نهرو - جواهر لعل - نگاه ی به تاریخ جهان - جلد ۲ - انتشارات امیرکبیر - تهران - ۱۳۶۱ش - ص ۱۳۵۲
۲. شه ریفی ئەحمه د - نه و رۆز له کوردستاندا - گوفا ری مه هاباد - ژماره ۱۲ - ل ۹
۳. گوفا ری مه هاباد - سه روتار - ژماره ۱۲ - ل ۳
۴. محمدی آیت - (کلهر) تاریخ سیاسی کرد - انتشارات پرسمان - تهران ۱۳۹۲ش - ص ۱۴۲
۵. حویزی، طاهر احمد - تاریخ کویسنجق - بغداد ۱۹۸۴. م - ص ۲۲۷
۶. خالد سه رکار - سروودی کوردی (پیره میزد) ئەنیستیۆی که له پووری کورد - سلیمانی ۲۰۰۵ ز - ل ۱۰
۷. باکووری - ته مه نیک گۆرانی - ئاوان، موسیقا و خوشخوانی - ده زگای ئاراس - هه ولیر ۲۰۰۶ ز - ل ۳۳۸
۸. کوچرا، کریس - جنبش ملی کرد - ترجمه یونس بانه ای - نشرنگه - تهران ۱۳۷۳ش - ص ۲۵۷
۹. باکووری - گۆرانیبیزه نه مره کان - به شی دووهم - ده زگای ئاراس - هه ولیر ۲۰۰۲ ز - ل ۲۰۵
۱۰. محمه د صالح سه عید - گوفا ری که له پووری کورد - ژماره ۱۲ - ل ۱۷۵

ساماندار و خاوهن دسه لاتان و خه لکیش، جلوه برگ، زیږ و ئالتون، دستبند، ئه سپ، چه کمه، خه نجر و چه کی به قیمه تی خویان به ئه مانه ت ددا به حوکومه تی میری و به شداری ئه و چالاکییه ده بوون.

باس و تیبینی:

ئه گهر به وردی تیروانینیکی دهر وونناسانه و توپژهرانه مان بؤ دهر و ژووری پیکهینه ری دسه لاتی میری هه بیت و بچینه ناخی ئه و شانق تال و شیرن و راسته قینه یه، له سهر کله و ناوینی بکولینه وه، ده کری به گشتی به دوو لایه نی نیگه تیف و پوزه تیغه وه وینای بکین، به واتای تر، خالی ئه ری نی و نه ری نی بابه ته که بخرینه به رباس. رهنگدانه وهی چه مکه کانی دهر وونناسی تیدا وه کوو کولکه زیری نه به ئاسمانییه وه دیاره.

شانوی میری نهوړوژی، له لایه ک ئامانج و ئاره زووی خه لکی چه وساو هیه بؤ چکوله کردنه وهی دسه لاتی سهر دم و له لایه کی تره وه، دهر فه تیک بؤ نیشاندانی لیها تووی خه لک بؤ راهینان ده دسه لاتاری دا. یه که م چه مکی دهر وونناسی لیره دا خوی نیشان ددا. ههستی متمان به خؤ بوون. متمان به توانای خودی خؤت، کللی سهر که وتنی هه موو کارینی مروقه. واته که سیک ههستی متمان به خؤ بوونی هه یه، کار و چالاکی خوی به باشی به ریوه ده بات و سهر که وتوانه توانای خوی نیشان ددا. بؤ وینه وه زیری دسه لاسه، بؤ دادپه روه ری حوکومه تی میری، له ژیری و زانیاری و ده رکی خوی، که لک وهر ده گریت و کاریگه ره له سهر میر، هه تا فرمان دهر بکات. فرمانیک بؤ ئاوه دانی و کاری چاکه و گشتی شار و ئاوه دانی. یان بؤ وینه هه رچی له حوکومه تی میری ده گوزهریت و شادی و پیکه نین و گالته، هه موو پیده کهن به لام میر نه ته نیا بزیه کی نایه ته سهر لیو، به لکوو به ههستی کی پر له متمان به و به جیدییه ته وه، میره تی خوی ده کات و هیچ شتیک وری دانا به زینی و به خؤ کونترولی ته واو، دريژه به دسه لاتی ددا، ئیره خالی لاوازی میرییه و حوکومه ته که ی به بزیه ک تیک دهر ووخ.

حوکومه تی میر له ماوه ی ته مهنی کورتی له ناخی ژیانی مروقه وه سهر چاوه ی گرتوه. دهر وونناسی به نیو بانگ «ئالفرید ئادلیز» ده لی، مروقه له بنه مادا به هوی هؤکاری کومه لایه تی و فاکتوره بیولژییه کانه وه هاتووه ته بوون. هاوکات ئه وهی که پالنه ری (بنه مای ره فتاری مروقه) گه رانه

وه زیری دسه لاسه: به پرسی دادپه روه ری و فرمانه ئاساییه کانی میری بوو و هیمای ژیری و تیگه بیشتن بووه. وه زیری دسه لاسه چه پ: به پرسی به ریوه بردنی فرمانه ئاسایی و گالته چاری و بهرنامه و دارپژهی پیکه نین و سهر و سهره ی میری بوو.

میرزا: که فرماننوس و سکرتری نووسینگی میری بوو.

گوپال زیوین یان گوپال زیوین: پیاوی گوپال زیوین که به پرپس و کارگری دسه ستور و فرمانه کانی میر بووه، به ده ست له ناو کولان و گه ره کان دا بلاو ده کرده وه و فرمانی میری به جه لاد و میرغه زه بی میری ددا.

وشکه پن: که سیکه که جلکی پیستی مه ری له بهر ده کرد و به ده یان زه نگوله ی پیوه هه لده به سترا و به گالته جاریه کانی، خه لکی وه پیکه نین ده خست و گالته ی به هه موو که سیک ته نانه ت وه زیره کانیش ده کرد، به لام نه ده بوو خؤ له قهره ی میر بد.

خنجره زن: له نه ری تی میری نهوړوژی، چه ند که سیک به جلوه برگی سوور وه ک خنجره زن و خزمه تکار دیاری ده کن که ئه رکیان به جیکه یاندنی فرمانه کانه.

دووزله ژهن و چریاره کان: گروویک چریار و دووزله ژهن و ژهنیاریش به شیکی گرنگی ئه م نه ریته ن و هه موو روژیکی میری نهوړوژی ده بی به هه لپه رکی و شادی و خوشی ده ست پی بکات.

چالاکی حوکومه تی میری:

میر، سواری ئه سپ، گویدریژ یان هیستریک ده بی و له ناو گه ره که کان له گه ل داروده سته و وه زیره کانی ده که ویته ری. له و ماوه یه دا میری راسته قینه یان دسه لاتاری راسته قینه ی ئه و ناوچه یه بؤ ماوه یه که کاره که ی دور ده که ویته وه که هه رچی فرمانی میره وه ک خوی جینه جی بکریت. پاش ته واو بوونی نهوړوژ، میری نهوړوژی بؤ ماوه یه که خوی ده شاریته وه چونکه له وه ده ترسی به هوی ئه و فرمانانه ی له و ماوه یه داویه تی و رهنگه که سانیکي ئازار دابی، که سانیک بیانه وی تولی لی بکه نه وه.

میر، به شکو سهر دانی کولان و گه ره کان ده کات، له هه مان کاتدا که میر، سهر قالی حوکومه ته، هه موو هه ول دهن میر وه پیکه نین بخن. میر، نه ته نیا نه رمه بزیه کیش نابی بکات، به لکوو خاوه نی دسه لاسه و هه موو فرمانه کانیشی جینه جی ده کریت.

به دواى هيزدا. ئادلىز، باوهرى وايهكه له ههموو مروفتيكا (ههستيكي خو به كه مزانين) ههيه، كه ههر تاكيك له كاتي له دايك بووندا، بوونه وهريكي لاواز و بیدهسه لاته. له ته وای سهردهمی مندالیدا پالی به گه ورهكان داوه، ئەم ههستی خو به كه مزانینه، فاكته ره كومه لایه تی و رهگه زبیه كان به هیزتری دهكەن و شیوهیه كه بۆ قهره بوو كردنه وهی ههستی لاوازی و ههولدان بۆ وهدهسته پینانی هیز و دهسه لات. ئادلیز، لای وایه، ههول بۆ كاملبوون و رووبه روو بوونه وه دهگل ههستی خو به كه مزانی به هوئی وهدهسته پینانی تواناییه كانه. ئەو دهلی، كاتیک تاك ههست به كه مبوون دهكات، ههول بۆ له سه رتربوون دهست پیده هكات، ههست به له سه رتربوون به مانای له سه رتربوون نییه، مروفت ههول دها خوئی هه لگیشی و جیگه و پیگه بۆ خوئی بدووزیته وه. بۆ وینه میر و ته نانه ت نه نامانی حوكومه ته كه ی، ههولیا نه بۆ قهره بووی لاوازی دهروونی خوین، بیوینه بن و داهینان بگەن و خو به هیز نیشان بدن. بویهش دهرهت دهقورنه وه و ههولی لیهاتوویی و پهروه ده بوون بۆ دهسه لاتداری ده دن.

یهکی له تاییه تمه ندییه كانی به رچاوی كه سایه تی میر، خو كوتتر و لگرنه. میر، نابی بزهی به سه ر لیودا بیت. چونكه ته نیا به شتیك، لی دهكه وی، نه ویش ئەو كاته ی كه به جووله یك، قسه یه کی خویش، پیکه نین و بزهی بیته سه رلیو. (۳) تازه ته نیا لی كه وتن نییه، وه رگه رانی تاج و تهخت به لگوو میرغه زه ب و نوکه رانی، تیی ههله ده ن. گرووی ژهناریش به گورانی و موسیقا هاورییه تی دهكەن. ئەوهی گرنه بۆ ئەو كه سه ی دهیه ویت كوئترولی خوئی بكات، دهبی له دهروونی رابمینی. له بهر ئەوهی تیرامان له خود، به های راسته قینه ی مروفت دهره دها ت.

له دریزهی باس له سه ر میر، توزه له نگره یك له روانگهی «یونگ» دهكه ی نه هوین و له سه ر پیکهاته و بنچینه ی ئەم شانویه، شیکارییه كه ی پی ده رازینی نه وه. به بروای یونگ، له مروفت دا چوار پرۆسه بوونیان ههیه. بیركردنه وه، ههستکردن، په یبردن و ئیلهام. كه له پیوهندی له گه یه كتری دا، كومه لیکی پیکه وه به سترا و دروست دهكەن.

بیركردنه وه: له شانوی میرمیرین، مروفت دهیه وی به هوئی بیركردنه وه، خوئی و دنیا ی خوئی بناسیت. میر، وهكوو كه سایه تی کاریزما و نه نامانی حوكومه ته كه ی، دهبی ئەكته ریکی لیهاتوو بن. توانایی سهیر و بیرمه ندی، ژیری و هوشمه ندی ئەو مروفته لیهاتوو، ئەو له پۆل و نه خشیکی كه ههیه تی، به ره و داهینان دهكیشیت. ئەو، به و نه خشیکی په یامی به خاوه ن دهسه لاتان دها كه دهسه لاتداری، کاریکی زۆر دژوار نییه و دهكری به بیر و ههستی متمانه به خو بوون، میر بیت.

ههستکردن: ههستکردن و ههله سه نگاندن یان دانانی به ها بۆ بابته جیاوازه كانی وهكوو (باش و خراپ) زانینی ههسته كان. میر، ههول دها كه موكووری و ناته بایی چاره بكات و هیزی ژیری و ئاگا و لیزانکاری چاكه و به ره و گه شه ری ده پیویتی. چالاکی ههستی بریتیه له ئەزموونیکی دهروونی ههست و سوژی وهكوو، نازایی، توورپیی، خه م، شادی و عهشق. میر، ژیانی پۆزانی نه ورۆز، ئاویتیه ی خوئی و پیکه نین دهكات. ههستی خویش، بزه و پیکه نین به دی دئ. میر له شادی و خوئی بیبه شه و ئەوه خه لکه

دهبی شاد و دلخوش بن و خزمه تیان پی بكریت. له هه مان كات دا ته نیا میره له پیکه نین بیبه شه. ته نانه ت بزیه ك، بکه ویته سه ر لیوی، پادشایی و میرییه كه ی ههله وه شیتیه وه و جلکی میری لی وه رده گرنه وه و كه سی تر ده خه نه جیگای و به میرغه زه بی ده سپێرن یان ناچاره بۆ ماوه یه ك بچیته هه شارگه و خوئی بشاریته وه.

په یبردن یانی تیگه ییشتنی راستییه كان، له هه ر نه خش و كه سایه تیه کی ئەو شانویه دهروانین، راستییه ك دهرکینی و په یامیکی بۆ كومه لگا ههیه. بۆ وینه كو نه وه زیر، پیاویکی قسه خویش، ژیر، کارامه و به ئەزموون و لیهاتووی پیری گوند و شار بوو كه بۆ پۆستی راویژکاری یه كه می میر ههله دبژیردا. په یامی ئەو كه سایه تیه، بوونی مروفتی ژیر و تیگه ییشتوو هه ناو خه لك و هه لگری په یامیکه بۆ دهسه لاتی راسته قینه و كه لكوهرگرتن له راویژکاری کارامه بۆ خزمهت و دادپه روه ری زیاتر، راویژ کردن و هوشمه ندی وهكوو راستییه کی گرینگ لیره خوئی ده نوینیت.

ئیلهام: په یبردنی نا ئاگایانه، كه سه كه به یارمه تی ئیلهام دهرواته ئەولای راستییه كان و ههول دها ت دهستی به دنیا ی نا ئاگایی خوئی بگات. هه تا بگاته قوولی كرۆکی دهروونی واقعییه ته كان. دهاخی نا ئاگایی مروفت، دهسه لاتخوازی و بیرمه ندی و كرده وه ی ژیرانه و نه خشی ئەرینی و نه رینی خوئی نیشان دها. دیاره ئەوهش له نه ست و نا ئاگایی تیوری «فرۆید» ی باوکی دهرووناسی كه سایه تی، سه رچاوه ی گرتوو. به شی نا ئاگا یان نه ست، به شیکی زۆر له فه زای دهروونی مروفته كه گه لیک گریی ژیان تییدا شك ل دهگری و دواتر به شیوه ی ئەرینی و نه رینی مروفت هان دها بۆ ره قنار و كرده وه.

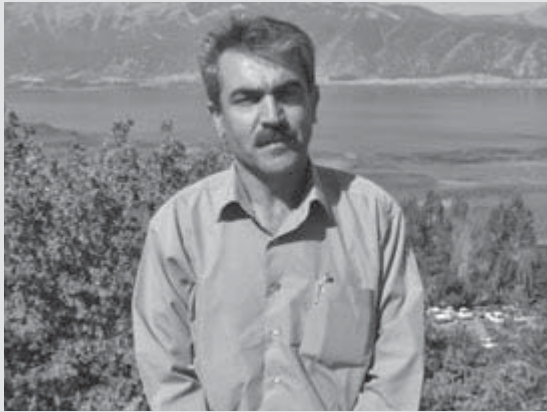
له كو تایی تیبینی و باس دا، ئاماژه یه ك به ستایی ژیان واته شیوه ی ژیان له روانگهی ئادلیز دهكه ی ن. ستایی ژیان، شیوازیکی تاییهت بۆ گه ییشتن به ئامانجه كانه. كاتیک مروفت نه خشی میر، وه زیر، میرغه زه ب یان ژهنیار و نوکه ر و هتد وه ئەستو دهگرئ، له راستیدا ههول بۆ وهدهسته پینانی ئامانجه كان، ستاییکی تاییهت و بیوینه ی ژیا نه. ئەو فاكته ره، بنه مای به ره رچدانه وه ی تاك و لیهاتوویی و شیوه ی گونجانندی تاكه له گه ل خوئی و دنیا ی دهره وه.

ئاكام و دهسه كه وت:

به كورتی، له سه ره وهندی نه ورۆزی هه ر سال، ریوره سمی جو راوجوری وهكوو میری نه ورۆزی به ریوه دهچوو كه ریشه ی چه ند هه زار ساله ی هه بوو. تیروانین و توپیژینه وه له سه ر هه ر یه ك له و ریوره سمانه، یارمه تیده ری ناسینی فره ههنگ و كولتووری كورده وارییه. دیاره له و كورته وتاره له كه شی زانستییا نه و به پیوه ری عه قلانی و دهرووناسانه، ره سمی میرمیرین به پیی توانا شه ن و كه و كرا. باوکی دهرووناسی شیکاری، زیگموند فرۆید، له سه ر ئەو باوه ریه كه ره قناری مروفت نه ته نیا له سه ر بنه مای رابردوو شك ل دهگریت، به لكوو ئامانج و ئاره زووکانی دها توش دهخاته ژیر کاریگه ربی خوئی و یونگیش ئەو راستییه دهرکینیت كه مروفت نه ته نیا به هوئی رابردووی، به لكوو به ئومیدی دها توو،

نەورۆز

رەحیم لوقمانی - سنە

پوڭ لە ئاسۆی سوور، شەوق ئەداتەو
دەلی ئەمسالیش، نەورۆز ھاڤەو
سرووشت سەرپاکی، جوانی ئەنوینی
وەک بووکی پارا، خۆی ئەخەملینی
دەشت و کوستان و لووتکە بەرز
بەری بەھاریان، کەوتۆتە سەر لیو
بەفری تاوادی، سەر شاخی تەمبار
ئەبێ بە فرمیسک، چۆر چۆر دیتە خوار
ھاژە شەتاوی بن کوستانی بەرز
گابەرد ئەتلینی، کەژ دینیتە لەرز
کیژی دارستان، لە شای چەما
بە موسیقای ئاو، دیتەو سەما
باخ و رەزی شاخ، یان میڤگ و چیمەن
خشلی پاراوی، بژوینی دیمەن
سەوزایی دەشت و زنجیرە کوستان
تاریف ناگرئ، جوانی کوردستان
کەوی دلاری، ئازادی و جوانی
دەروونی کەلی، سۆزی گۆرانی
بەری حەسرەتی، دل ئەکاتەو
بانگی پەراوێپەر، دەنگ ئەداتەو
لە سەر قەندیل و شاھۆ و نەکەرۆز
ئەلی، گەلی کورد، نەورۆزان پیرۆز

زیندوو. حوکومەتی میر، نمونەبەکی ئەو وتە بەنرخەیه.
گرینگی و بایەخیک کە یۆنگ بۆ رابردوی نەژادی و
میژووی کەسایەتی مرقفی دادەنا، ئەوێه کە یۆنگ زیاتر
لە ھەر دەروونناسیکی تر، بە خۆیندەوێ ئەفسانەکان،
ئایدیۆلۆژیاکان و سیمبۆلە کۆنەکان، خود، نەریت و بێر و
باوەری مرقفە سەرەتاییەکان خەریک دەبیت و بە ئەندازە
خەونەکان و خەیاڵکردنەکان و ھۆکارە نوۆرۆتیکەکان و
وہمەکان و شلەژانە دەروونیەکان، گرینگیان پێ بدات.
لە میری نەورۆزی دا، مرقفی ئاسایی کورد، وەکوو
مرققی سەردەم جوولاوہتەو و بۆ ماوہیەکی کورتیش
بیت، دەسەلاتی وەرگرتووە و دەسەلاتیش ئەوێ
سەلماندووہ کە دەبی ئەو راستییە بسەلمینی. ئەو بە واتای
دەروونناسی تاک، ھۆگرییەکی کۆمەلایەتیە. ھەولیکە بۆ
داھاتووی باشتری ژیانی مرقف، رەوتیک بۆ پەرورەدی
کۆمەلگا و تاک و تەنانەت دەسەلاتیش، پەيامیک بۆ ھاوڤلی
و سوودمەندی و توانایی و بڕستی تاکە تاکە کۆمەلگا.
ئەگەر یەکگرتووی و تاییەتمەندی و لیھاتووی تاکیشی
دەگەل بیت، ئەو دەکرئ بەرەنگاری کیشەکان بێنەو و
سەربکەوین و یان بە پێچەوانەو، کۆتاییان پێ بیت.
لە ھەمان کات دا، شانۆی میرمیرین، دەرڤەتیک بۆ گالتە،
بزە و پیکەنین، شادی و خۆشی خەلک. ئەوہش دەرڤەتیکە
بۆ ژیاڤیکی خۆش، سلاامەتی و پیکەوہبوون و بارکردنی
مەترسییە کۆمەلایەتیەکان.

پەراوێزەکان:

۱. مام نەورۆز یان باوەژیرە، پیرەپیاویکی تورەکە لە
شانی پر لە خواردەمەنی مندالانە و بووکەلە و دیاری بۆ
مندالان، کۆلان بە کۆلان دەگەری و مندالان بە خۆشی و
شادی دەکەوونە شوینی و داوای دیاری زیاتری لئ دەکەن.
میژووی مام نەورۆزی کوردی، دەگەریتەو بۆ بەر لە
زایی و دواتر پاپانۆیلی لە ناو گەلانی تر دا بەدوادا ھات.
۲. کۆسەگەری: نەریتیکی یەک پوژە نەورۆزە کە
تییدا پیاویک بە گۆپالیکەوہ سواری گۆیدریژیک دەبی و
داوای باج لە خەلک دەکات و لە سەر بان مالان خەلک ئاو
بەسەریدا دەرژین.
۳. کاتی خۆی لە ھەرەتی مندالی لە ئاوی «ھیتی»ی
سەر بەشاری شنۆ، میرمیرین بەرپوہ دەچوو. پیاویک بە
نۆی کاک محیدین، برای محەمەد جووعە دەبوو بە میر.
میریکی بەھیز بوو، چونکە مردیش پیکەنینەکەیم بە چاو
نەدی!

سەرچاوەکان

ایوبیان، عبیدالە (۱۳۴۱) میر نوروزی، نشریە دانشکدە ادبیات تبریز،
سال چہاردہم، ص ۹۹-۱۱۲.
حسینی، سید حمیدرضا (۱۳۸۳) نمایش سیاسی میر نوروزی، فرھنگ
مردم ایران و جہان، شمارە ۲
شاملو، سعید (۱۳۹۸) مکتب ھا و نظریہ ھا در روانشناسی شخصیت (با
تجدید نظر و اضافات)، تہران: انتشارات رشد
قزوینی، محمد (۱۳۲۳) میرنوروزی، مجلہ یادگار، سال یکم، شمارە ۳،
ص ۱۳-۱۶.
کری، جرال (۱۳۸۵) نظریہ و کاریست مشاورە روان درمانی، ترجمە
یحیی سید محمدی، تہران: نشر ارسباران.

جيژني نه ورؤز له سابلاغي جان

ريپورسې تايبه تي ثابيني، به گره مه شخه لي ئاگر، راست به شيوهي نه ورؤز و گه پاني مندانان بؤ هه ته ري و مه ته ري، به هه مان شيوهي كوردستان ريژي ليده گيريت و پيشوازي ليده كريت. بويه ئه م ريپورسې ويده چيت بؤ پيش دهوراني بلاوهي گه لاني هيندونه وروپايي ياني بؤ دهوراني هيتاني و ميتاني... بؤ لانكه مي پينج هه زار سال پيش بگه رپته وه. ئه وهنده ميژو و باس دهكات له، دهوراني دهسته لاتي ماد، سه ره تاي نيوهي يه كه مي هه زاره ي يه كه مي پيش عيسا ده گه رپته وه. فه رمانه واي ماد، يه كه م دهسته لاتي دامه زاره وي كوردي و ئيراني بو. ئه م دهسته لاته، جيژني نه ورؤزي رده سميه ت پيداوه و كردويه تي به بونه يه كي ثابيني و فه ره نكي هه موواني و گشتي. هه موو ئه و گه ل و نه ته وانه ي له م سه رزه منيه و له ژير دهسته لاتي ئه م حوكومه ته دا بوون، ريژيان لي گرتووه و به جيژني خويان داناوه. دواتر وهك ميراث بؤ دهسته لاته كاني هه خامه نيشي، ئه شكاني و ساساني ماوه ته وه. هه ر گه ل و هؤز و نه ته وهش، بونه ي ئه م جيژنه وه، ده گه ل ئه فسانه و چيروكي ژياني دهوراني خوي تيكه ل كردووه. نه ورؤز، له ميژووي ئه فسانه يي كوردا به ماناي جيژني رؤژي سه ركه وتني كاوه ي ئاسنگه ر، وهك هيما و سيمبولي نازايه تي و راپه رين و مافخوازي به دژي دهسته لاتي ئه ژده هاكي مارله سه رشان وهك هيماي سه ره رپويي و سه ته مگه ري و خويندريژي و مله وري ناودير كراوه.. نه ته وه ي كوردا به دريژايي رهوتي ژياني كومه له كي خوي چهندي توانيو به تي ثابين و فه ره نك و دابونه ريت و بونه نه ته وه ييه كاني خوي پاراستووه، كه كو نترين و پيرو نترين و گرينگ ترينيان، ئه م جيژني نه ورؤزه پيرو زه يه.

ليرده دا باشتره ئه و باسه به ميژو و بسپيرم و باسي نه ورؤزي كورده واري و به تايبه ت شاري سابلاغي كون بكم. ئه وهنده ي من له بيرمه، له رابردووه ويده پيشوازي و چؤنيه تي به رپتوه چووني جيژني نه ورؤزي پيرو ز له نيو نه ته وه كان و شاره كان و گونده كان كه م تا كورتيك جياوازي هه بووه و هه يه. ئه وه ي ليره من ئامازه ي پينده كم، تايبه ته به دابونه ريت و كولتوري نه ورؤز له شاره كه ي من، سابلاغي جان. هه لبه ت ده بي ئامازه بكم كه ئه و پيشوازيه و به رپتوه چوونه ي ئه و كات و ئيستا له جه ژني نه ورؤز هينديك جياوازه.

جيژن و ريپورسې نه ورؤز، يه كيك له كو نترين و پيرو نترين بونه كاني ساله كه بؤ نه ته وه ي كوردا وهك بونه يه كي پيروزي نه ته وه يي به ميراث و يادگار ماوه ته وه. ئه م جيژنه، ريشه ييكي قوولي له فه ره نكي (دهرووني، فيكري، راميازي، مادي) كومه لگه ي كوردي دا هه يه. ميژووي نه ورؤز بؤ كه ي ده گه رپته وه، ديار نييه. لانكه مي ئه وه سه ت ساله هه موو سه ر سالان به رده وام له سه ري دهنوسريت، باسي ده كريت و تايير و ته فسير و ليكده انه وه ي بؤ ده كريت. ئه وه ي دياره، ئه و جيژن و شادي و خو شيه به بونه ي كو تايي وه رزي سه رما و سه خله ت و ده سپيكي وه رزي گه رما و ژيانه وه ي سه رووشني دار و دره خت و شينا وه رد و له وه رگه يه... ئه م جيژنه و جيژني ميهره گان (پايي زي)، دوو بونه ي هه ره پيروزي ميژووي ميراثي زاره كي و نووسه كي نه ته وه ي كوردا كه به نزكي پينج مانگان، به ينه، جيژني ميهره گان له كوردستان به ناوي جيژني به ران تيبه ردا نيش هه تا ئيستا كه ناوديره. له كو تايي مانگي ميهره (ره زه ر)، به ران تيبه ردارا وه و له ده ورو به ري نه ورؤز، ورده مال (بزن، مه ر) زه وي بووه. بويه نزكي ترين پيشينه ي ئه م جيژنه بؤ دهوراني نازه لداري به ر له دهوراني كشتوكالي (پاله يي) ده گه رپته وه. له م دوو جيژنه دا ده رفه ت خرا وه ته به رده م هه مووان و ده روازه ي باره گاي شا له سه ر گازه راي پشتي بووه و شا و گه دا و دارا و هه ژار تيكرا و ويكرا به جيژني خويان زانيوه و خه لكه كه به پيي گونجان، ديداري يه كترين كردووه. شادي و خو شيه جيژني نه ورؤز له سنووركاني كوردستان و ئيرانيش تيبه رپويه به ره و رؤژه لات و باكوري ئيرانيش بالكيش كراوه. ئيستا ش وهك رابردو له ئه فغانستان، تاجيكستان و نازه بايجان و قه زاقستان... ريژي ليده گيريت و هه موو ساليك به شكويه كي ته واو يادي ده كريت وه.

بؤنه و ياد و ناوي ئه و جيژنه ده گه ل ئه فسانه و به يت و باو و چيرو كه كونه كاني نه ته وه ي كوردا و ئه م گه ل و نه ته وانه ي له م مه لبه نده ژيان، ئاويته كراوه.

نيشانه كاني ئه م جيژنه راست له مانگي يه كه مي سالي كوردي وهك مانگي خاكه ليويه ي كوردستان، له ثابيني جو و عيسايي دا وهك بونه ي ثابيني به ناوي جيژني كه په ره شينه (عيدپاك) و له ئه وروپا و به تايبه ت باكوري ئه وروپا، وهك جيژني ميحراجي مه سيح دوي له خاچدراني يادي ده كريت وه. دياره وي راي كومه ليك

ئەو كات بە ھۆى نەبوون يان كەمبونى ئىمكاناتى
 ژيان لە وەرزى پايىز و زستان بە پىنى ساردبوونى ھەوا
 و نەكرانە ھەي پەنجەرەكان وەك وەرزەكانى دىكە و لە
 لايەكى دىكە ھەلكردنى سۆبە و كەلكوەرگرتن لە كوورەى
 دارى و كورسى و پەژى... ھەموو ژوورەكان و نوپىن
 و بان و ھەموو شتەكانى نىومال، تۆزاوى و دووكەلاى
 و بۆنگرتوو دەبوون. ھەر بۆيە لە مانگى پەشەممەو
 لە ھەموو مالەكان ھەست بەو دەكرا و بىيار دەدرا كە
 دەبى بە شىتەبى دەست بكەن بە پاكوخاوتى نىو مال.
 كەلوپەلى مالى بشورى و خاوين بكرىتەو و بۆ پيشواى
 و بەرپوھەچوونى جىژنى نەورۆز، خۆيان ئامادەبەكن.
 ھەر بۆيە خاتوونەكانى مالى، دەستيان پىدەكرد بە مال
 ھەلگرتەو. ھەلبەت بە كاوخۆ و بە شىتەبى. گا ھەبوو
 ئەو مال خاوينكردنەو، دە پۆژىك بخايتى. ھەر پۆژە،
 گۆشىك و ژوورىك و قوژبىكى مالى خاوين دەكراو.
 بۆ خاوينكردنەى مىچى ژوورەكان، گەسكى درىژ ھەبوو
 تايبەت بەو كارە كە پىيان دەگوت گەسكى مىچى. ھەرچى
 لە نىو دۆلاچەكان دا دەبوو، دەشوران و ئىشك دەكرانەو
 و لە جىي خۆيان دادەنرانەو. كوپە ترشياتەكان كە بەتال
 ببوون، دەشوران و لە نىو تەندوورى دا دەزرىنگانەو
 و ھەليان دەگرتن بۆ سالى دواتر. سەماوەرە پەژىكان
 و ئاقتاوە و لەگەنەكان بە ژىلەمۆى تەندوورى، سىي
 دەكرانەو و لە سەر تاخچە و پووفحەن دادەنران. لە
 رابردوودا مالەكان وەك ئىستا بووفەيان نەبوو كە شتە
 جوانەكان و بە نرخەكانيان لەسەر دانىن، زۆرتى مالەكان
 تاقتە يان پووفحەيان ھەبوو لە سەر ديوارى ژوورەكانيان
 و بۆ دانانى ئەو جۆرە شتەنە كەلكيان لىوەرەگرت. ھىدى
 ھىدى مال خاوين دەكراو. ئىنجا گەنم لە ئاوى دەكرا بۆ
 سازكردنى سەمەنى. دواى چەند پۆژان، گەنم چەقەرەى
 دەكرد و لە نىو تەلىسيان دەكرد و بە لاقى دەيانشىلا و
 خەستاوەكە و چەقەرەكانيان لە مەنجەلان دەكرد و لەسەر
 ئاورگيان دادەنا. ئەوكارە لە بەيانى را تا ئىوارى دەخاياند.
 ئەو پۆژەى كە سەمەنى سازدەكرا، كچە جىيلەكانى تايغە
 كۆ دەبوونەو و پىكەو سەمەنيان سازدەكرد، چونكە
 سەمەنى تىكەلدانى زۆرە و كارى تاقتە كەسىك نىيە. لە
 دەورى مەنجەلى سەمەنى گورانيان دەگوت و دەفەيان
 لىدەدا و دەستى ديلايان دەگرت و كاتىك سەمەنيەكە
 دەردەچوو، بەشى مالەخۆيان دەپردەو.
 ئىنجا كاتى سەوزە چاندن دەھات. گەنم و نىسك و
 ماش و بەزەرەكيان دەخوساند. دواى چەقەرەدانى لە نىو
 دەورى پەليان دەكرد و دوو پۆژ پارچەى تەريان پىدادەدا
 تا بارستايى قامكىك بلىند دەبوو. جا ئەو جار پەرۆكەيان
 لادەبرد و ھەموو پۆژى ئاويان دەدا تا قەد بكىشى. زۆر
 مالىش گۆزەى سووريان دەكردى و بەزەرەكيان تىھەلدەسوو.
 بەزەرەكەكە ھەر بە شكلى گۆزەكە شىن دەبوو. زۆرىش
 جوان دەردەھات. بۆ جىژنى نەورۆزى، نەك ھەر نىومال
 پاك و خاوين دەكراو و دەگورا، ھەمىشە جلوبەرگى
 تازەى جىژن بۆ ئەندامانى بنەمالە دەكرد. بەتايبەت
 بۆ كچەكانى مالى كە مىرديان كرددبوو و بۆ بووكەكانى
 مالى كە بە دەزگيران بوون. جىژنانەكانيان وەك خوانچە
 بۆ دەپزاننەو و بۆيان دەناردن. لە سەر خوانچەكان

جلوبەرگ و ئاوينە و مۆم و شىرنى و ھەنار و چرا و
 پارچىك زىر و سەوزەى چاندراو و سەمەنى و ئەسپەندەر
 دادەندرا. ئاخىر سىتەشمەمەى مانگى پەشەممە كە وەك
 ئىستا پىيان دەگوت چوارشەممەسوورى، ئىوارى بە
 زۆرى خاتوونەكان دەچوونە بازار و جىژنانەيان بۆ
 ئازىزانيان دەكردى بەلام كرىنى چەند ئاوينەى چكۆلە
 بۆ ديارى خۆشەويستەكانيان و بۆ خۆيان و كەل و
 كلچۆك و گۆزىكى سوورى تەپنەكراو نەدەبوو لەبىر
 چووبا. دواى تاوپەرائى ھەموو مالەكان لە حەسارى
 مالە خۆيان كۆ دەبوونەو و ئاوريان ھەلدەكرد. پىر
 و جىيل بەسەرى دا بازديان دەدا و گورانيان دەگوت
 و شاديان دەكرد و ميوە و شىرنىان دەخوارد و
 قرتۆكەيان دەترووكاند. ھەلبەت وەك ئىستا نەبوو كە
 ئاورى لە كۆلانان و لە دەردەوى شارى بكەنەو. ئەو
 كە ئىستا تۆق تۆقەى دەتوقىنن و مندال برىندار دەبن و ژنى
 دووگيان لە ترسان، منداليان لەبار دەچى، ئەو كاتى ھەر
 باو نەبوو. دواى تەواوبوونى ئاورى چوارشەممەسوورى
 پاش شىوان، لە نىو پراستى ژوورى مەجۆعمە(دەفرى گلین
 و دارىن) گەورەيان دادەنا. لە سەر مەجۆعمەكە، شىرنى
 و شەگەلات و ميوژ و گويژ و بادام و خورما و ھىلكەى
 رەنگكراو و سنجو و وردەپووليان ھەلدەچنى. جا ئەو
 جار تەپتەپ لەسەر بانى پەيدا دەبوو. ئەو كات بانەكان
 نەوى بوون و كەمتر مال دوو نھۆم بوون. جىيلان
 وەسەر بانى دەكەوتن و پشتىنديان بە پيش پەنجەرەى دا
 شۆر دەكردەو و خەلاو مەلاوھيان دەكوت:

ھەتەرى مەتەرى
 ھەلۆكان ومەلۆكان،
 داىك و بابى جىندۆكان،
 ناردوويانم بۆ ھىلكان
 ھەتەرى و مەتەرى
 نەورۆزە، وەرەنە دەرى
 نەورۆزانەمان دەنى.
 ھەلاو مەلاو،
 بىستانى سوور و ساوا
 كورتان ببى بەزاوا
 كچتان نەبى بەچاوا
 سەرى سالى، بنى سالى
 ياخوا نەمرى، گەورە مالى
 گشت نەورۆزى لەگەلتانم
 لەسەر كولانەى مالتانم
 پشتىندم شۆر دەكەمەو
 ميوژ و خورما دەبەمەو
 پىر بە گوندى دەگورپىنم
 عەرشى خودا دەلەرزىنم
 ھەلاو، مەلاوا،
 كچتان بووك و كورتان زاوا
 ھەتەرى و مەتەرى،
 ھاتووم نەورۆزانەم بەرى
 گشت نەورۆزى لەگەلتانم
 لەبەر دەرگای مالىتانم
 بانگ دەكەمە پوور خەزالى

«سەرى سالى، بنى سالى» ياخودا نەمرى گەورە مالى»

خاۋەن مال بە دەرىجەى پەنجرەدا پىشتىندەى دەھىنا ژوروى و لەو شتانەى سەر مەجۇمەكە بەشى بۇ تىدەنان و گرىى دەدا و دەىجوولاندهوه و ئەوانىش ھەلىان دەكىشاۋە. ھەلبەت زۆر جارىش لە نىو پىشتىندەكان نامەى پەىغامى ئەوینداران پىك دەگەبىشتن. بەو جۆرە تا شو درەنگانىك ئەو رپورەسمە بەرپو دەچوو. شار پر دەبوو لە خۆشى، شادى و گۆرانى و قریو و جریوى كۆر و كالان و مالەكانىش تا درەنگان نەدەنووستن و چرایان نەدەكوژاندو. گەلىك مالىش فانوسیان بە بەر دەروازەو ھەلداۋەسى ھەتا رۆژ داپسا...

بۇ بەیانى رۆژى ئاخىرىن چوارشەممەى سالى، ھەلبەت بەیانى زوو پىش كازیوھى بەیانى خەلك دەچوونە سەر چۆم و رووبارەكان. لەوى بە ئاوى چۆمى دەست و دەم و چاویان دەشوشت. بە مقەستى، تۆزىك نووكى پرچەكانیان ھەلدەقراوند و بە شانە سەریان دادىنا و دەیان ھۆندەو و لە بەر ئەو ئاوینە تازەى كە دوینی لە چوارشەممەسوورى كرىبوویان، خویان جوان دەکرد و چاویان بە كل دەرشت. گۆزە سوورە تەرپنەكراۋەكەشیان پر دەکرد لە ئاوى خاوین و بەرەو مال دەگەراندەو. گۆزەكەیان ھەلداۋەسى و نەدەبوو لەسەر ئەرزى دابندرى تا رۆژى جیژن. لە رپورەسى چوونى سەر چۆمى، ئەوینداران بە دیدارى بەك شاد دەبوون و جیژنانەیان بە دزى بە یەك دەدا. راستىبەكەى لە شارى سابلاغ، كاتىك من مىرمندال بووم، لە ھىچ مالىك سەفرەى ھەوت سىن رانەدەخرا. بەلام من لە مالە جیرانە فارس و ترەكەكان دەمدىت كە راپدەخەن. بەلام كاتىك جىیل بووم، خەلكى سابلاغىش دەستیان پىكرد بە راخستى سەفرەى ھەوت سىن. ھەلبەت باس دەكرى كە لە رابردوودا پىیان گوتوۋە سەفرەى ھەوت چىن بە مانای چاندنى ھەوت ھىما بۇ دەستپىكى سالى نوئ و ھەك دەلین، بۇ كۆنە ئایىنى زەردەشتى دەگەریتەو. ئىنجا جگە لە قورئان و كىتیبى حافز و ماسى سوور و شىرنى و نەبات و شەگەلات و ئاوینە و مۆم و ھىلكەى رەنگگراو و نان(ھىماى ئایىن، ئەدەبىيات، نەوستان، شىرنى ژیان، رووناكایى، زا و زى). سەفرەى ھەوت سىن دەبى ھەوت شتى لەسەر دابندرى كە ھەرىكە ھىماى شتىكە ھەك.

۱- سەوزەى شىنگراو بەواتای ژیانەوھى سەرووشت لە نوئ ۲- سەمەنى بەواتای خىر و بەرەكەت ۳- سىو بەواتای جوانى و سلامەتى ۴- سەككە بەواتای زۆربوونى سامان و دارایی ۵- سنجوو بەواتای خۆشەووستى یان بە واتای كارکردن بە عەقل و تەدبیر ۶- سیر بەواتای لە بەىنبردنى نەخۆشەبەكان چونكە كەلكى دەرمانى ھەیه ۷- سماق، چىژوەرگرتن لە خۆشەبەكانى ژیان، سەبر و ھىمناىتەى.

ئەو سەفرە پرماناىە خاتوونى مالى بە سەلىقە رۆژىك بەر لە سال نوئوونەو، لە باشترین و بەرچاوترىن شوئىنى مالى راپدەخست. پولى شەق و تازەشیان لە نىو لاپەرەكانى قورئانى دەنا بۇ جیژنانە. برىنجى رۆژى جیژنى بە ئاوى گۆزە سوورەكەى كە بەرەبەیانى لە ئاوى خاوینى چۆمى پرکراوو، دروست دەكرا. لە رابردوودا برىنج و

خۆرشت بۇ رۆژى جیژنى سازدەكرا بەلام ئىستا زۆربەى مالان لەگەل شوىت پلاو، ماسى سازدەكەن. كاتى سال نوئوونەو، ھەموو بنەمالە بە گەورە و چكۆلە لە دەورى سەفرەى ھەوت سىن بە جلوبەرگى نوئ و بۇنخۆش كراو دادەنىشتن و دوعايان دەکرد بۇ زىادبوونى رزق و رۆزى و سلامەتى خۆیان و ئازیزانان و بەختەوهرى خۆشەووستەكانیان. كاتىك سال نوئ دەبوو، گەورەى بنەمالە قورئانى دەخوئند و كىتیبى حافزى بە دەنگى بەرز دەخوئندەو. جا ئەوجار لە ئامیزگرتن و ماچ و مووچكردنى بنەمالە دەستى پىدەكرد و جیژنانەیان بە یەكتر دەدا. سەرجەم ئەو كارانە دەبوو بە ھوى شادى و دلخۆشى بنەمالە. ئەو كەسانەى بە ھەر ھۆبىك دلان لىك رەنجابا، لەو جیژنەدا ئاشت دەبوونەو و داواى لىبوردىان لىك دەکرد. داواى سال نوئوونەو، جا دەچوونە گۆرستان و سەرى مەزارى خۆشەووستانى كۆچكردوویان دەدا. لە رۆژانى جیژنى نەورۆز، بنەمالەكان بۇ پىرۆزبایى جیژن سەردانى یەكتریان دەکرد و گىرفانى مندالان بە وەرگرتنى جیژنانە دەبووژاۋە. زۆر جارىش ھەلى سەفەرکردن بۇ مالى خزم و ئاشنا لە شارەكانى دىكە دەرەخسا. یان ئازیزان لە شارەكانى دىكە را بۇ بەرپوۋەبردنى ئەو جیژنە پىرۆزە دەگەراندەو سابلاغى بۇ لای بنەمالە. بە تايبەتى ئەو خوئىندكارانە كە لە زانكۆى شارەكانى دىكە خوئىندكاربوون، دەھاتنەو و بە شانازى لە شاردا دەگەران و دۆست و ئاشنا و دەزگىران و دلداریان بەسەر دەكردنەو. ھەر ئەو خوئىشانان و شانازىبە، دەبوو ھوى ھاندانانى قوتابى خوئىندنگەكان كە تىبكووشىن و خویان بگەبىنە زانكۆكان. داواى تىبەربوونى دوازە رۆژ لە مانگى خاكەلىو، خەلك خویان ساز دەکرد بۇ رۆژى سىزەدەبەر و گۆزەراندنى رۆژىك لە دەروھى مالى لە دەشت و داوئى سەرووشت. بنەمالەكان قەول و قەراریان دادەنا كە بچنە شوئىك لە دەروھى شار، جا یان لە بەیانى را یان لە داواى نانى نىوەرۆ. سىزەدەبەر، ھەوئىن رۆژى ئاشتبوونەوھى مرۆف و سەرووشت داواى وەرزی زستان بوو. رۆژىكى خۆش و پر لە بىرەوھى بۇ بنەمالەكان بوو. ھەلبەت ئەگەر باران نەبارىبا و باى توند نەھاتبا. سەماوهرى رەژىبان ھەلدەكرد و پىاوان تەختەنەرد یان مېشىنانیان دەکرد. خاتوونەكان و كچە جىیلەكان و مندالان خویان لە پەرى گولى دەدا. كۆرە لاوھەكان زۆرتر كە واپانتولى تازەیان لەبەردەكرد. نانى نىوەرۆ دەخورا و ئىوارى دۆكولویان لەسەر ئاوری وەسەر دەنا. دەستى گەرى دىلان دەگىرا. ئىوارى لاوھەكان ھەوت گرىبان بە نىبەتى ھەوت ئاوات لە سەوزە چاندراۋەكانیان دەدا و بە شەپۆلەكانى چۆمیان دەسپارد. ھەركەس سىزە بەردى ھەلدەگرت، پىشتیان لە چۆم و رووباران دەكرد و برەدەكانیان بۇ پىشت سەریان فرى دەدا و دوعايان بۇ بەختەوهرى و ساغ و سلامەتى و زىادبوونى رزق و رۆزى و گەبىشتن بە ئاۋاتەكانیان دەكرد. جا ئىوارى درەنگان ماندوو و شەكەت و دووكەلاوى دەگەراندەو مالى. چونكە لە رابردوودا لە سابلاغى ماشىن زۆر كەم بوو، خەلك بەپىیان یان بە داشقە و ماشىنى بارەلگر دەچوونە سىزەدەبەردى.

ئاخو كاوهى ئاسنگەر خاينه؟

سەرەكى،

شتى نویتىر بۆ

خۆيان ساز دەكەن و

بۆ گەيىشتن بە مەبەستەكانيان

بە لای خۆيانى دا دەشكیننەو و ھەر

ئەوھش دەبیتە ھۆى ئەوھى كە ئوستورەپەك

چەندین خويندەنەوھى تايبەتى لى بکرى. گەلانى

ھوشيار و پىگەيىشتو بە نووسين و شروڤەى كەس

رازى نابن و ھىندى جار لە بنەرتدا شتەكان ھەلدەتەكینن

و ھەلیدەگىرنەو و وەردى دەدەنەو و سەر لە نوى،

دروستيان دەكەنەو و خۆيان لە ئوستورە و بابەتە

ھىمايى و بابەتە سەمبولیکەكان بىبەش ناکەن. ئىستا گەلى

كۆريا بە دروستکردنى دەيان درامای ميژوويى، دەبەھوى

ئەو كارە بکات. تورکياش بە لاساييکردنەوھى ئەوان،

دەبەھوى لە بىرى كەماليزم، بنەما و بنچينەبەھىكى ھىمايى

و سەمبولیک دروست بکات و جارێكى تر ئىمپراتورى

عوسمانى دابمەزرىتتەوھ. ئاوردانەوھ لە كوروش و

داریوش و دەيان شتى دروستکراوى تر، سەلمىتەرى

ئەم راستىيەن. لىرەدا تەنيا كورده لە بەر ناکامى نەتەوھى

و شکستە پەيتاپەيتاکانى، تۆلە لە خۆى دەکاتەو و خۆى

دەرنى و مەزلوومىبەھىتى خۆى بە خوين و ھەژارى و

بىدەرتانى نیشان دەدات و بەلای نووسين و کولتورسازى

و بنەما پىکھىتان و بە سەمبول دروستکردن دا ھىچ كە

ناچى، ئەوھى كە ھەشەبەھىتى، توورپى دەدا و لە گۆمى

فەرامۆشى دەخات. ئەوھى كە تا ئىستا بووبەھىتى و ھەزاران

سال شانازى پتوھ کردوھ، لەپردا لى دەبیتە دوژمن و

بە قسەى نووسەر و شروڤەکارانى نەتەوھکانى تر، بە

تايبەت نەتەوھى سەردەست، لە بەر چاوى دەكەوى و

دەنگ دلیرتر لە ئەوان، لە ھەلای دەدا و وەدواکەوتوانى

ئوستورەھى خۆمالى و لەمىژىنە بە خاين و چاوشوڤ

دەناسىتىن. رەنگە ھەر ئاکامى ئەو ناکامى و دلساردىيانە

بىت كە كورد دايمە خۆى پى سووک و چكۆلە بوو و

دەستى داوھتە براکوژى و خورنىنى ھەرگىز لە خۆى

دوور نەخستۆتەوھ. ئاگرى لە مالى خۆى بەرداوھ و دللى

بە ھاوسۆزى و ھاوخەمى جيرانان خۆش بووھ. رەنگە

ئەم رستەبەھى لە نىو كوردا نەبىت لە كەس و لاين و

نەتەوھبەھىكى ترى نەبىستى كە: « كورد ھەرگىز ھىچى بە

ھىچ نابى. » نەتەوھبەھىكى ئاوھار رستەبەھىك لە سەر زارى

تاكى كۆمەلگای بىت و دامودەزگا و پىكھاتەبەھىكىش شك

جەژنى

نەورۆز لە

كوردستاندا خاوهنى چىگە

و پىگەبەھىكى زۆر تايبەتە و لەگەل

گوشت و خوينى نەتەوھى كورد تىكەل

بووھ. وەك دەلین، مادەكان بەدبەھىنەرى ئەم جەژنە

بوون بەلام ميژووى دەسپىكى نەورۆز، ناروون و ناديارە.

ئەوھى ئاشكرا و بەرچاوه، ئەوھبە، نەورۆز ھەر چۆنىك

دروست بووبى و ھەر خويندەنەوھبەھىكىمان لى بى، ھەر

خاوهن چىگە و پىگە دەمىننەوھ و سال لە دوای سال،

پرشنگدارتر و رەنگىنتر لە پىشوو خۆ دەنوینى و بە شكۆتر

لە جارن بەرپتوھ دەچىت. ديارە نەورۆز و چۆنىبەھىتى

وەدبەھاتنى و ميژووهكەى دايمە قسەى لە سەر بووھ و

مشتومرى زۆرى ھىناوھتە ئاراوھ. لە ميژوو بەدەرە و

بەدلنبايىبەھى لە ئوستورەكاندا سەر دەردىنى و دەبى ھەر

لە ئوستورەش دا خويندەوھى بۆ بکرى. ھەرچەند لە

نىو دابونەرىت و شىوھى ژيان و تەنانەت جوگرافياش دا

دەتوانىن بۆى بگەرىين و خويندەنەوھبەھىكى لەم جورەمان

بۆى بى. وەكوو بە دواداگەرەنەكەى ماموستا ھىمەن

موكرىانى، كە لە نىو ژيانى ئاژەلدارى و كشتوكالى

كورد و ناوچە شاخاوبەھىبەكاندا بۆى دەگەرپ و دەكرپ

بە خويندەنەوھبەھىكى زۆر لوژىكى بزانىن. چونكە پراوپر

لەگەل ژيانى ئاژەلدارى دا دەگونجى. بەلام بەدلنبايىبەھى

ئەم جورە خويندەنەوانە، بارى ھىماسى نەورۆز لا دەبات

و دەيسرپتەوھ. لە ئوستورەش دا دەكرپ بە نەورۆزى

ئاينى مېھرىبەھىبەھى گرى بدرپ ياخۆ بە باسە پر لە مشتومر

و ئاوبەلگەرەكەى كاوهى ئاسنگەر و ئەژدبەھاكەوھ يان

ھەر خويندەنەوھبەھىكى ئوستورەبى تر كە وەك ھەمووان

ئاگادارن، ھەبە و دەكرپ بە ئاسانى بە ئوستورە ترەوھ

گرپ بدرپ. گەلان و كولتورە جىاجىاكانى جىهان لە

ئوستورەكانيان دا زۆر وەك يەك دەچن و دەتوانىن

بلىين، ھەموو گەلانى جىهان لە چەند ئوستورەھى

نەبات ئەو بۆچۈنە بە ھەلە بزانی و بۆ لابردنی، ھەولی شیلگیرانە بدات و مەرجهەکانی ھیندەئە لە بیرى یەکتەر سووککردن و جەماوەر دروستکردن و شەرى براکوژى دا بن، نیو ھیندەش لە بیرى پاراستنى بە ھەتە و ھەبەکان و بنەما ھاوبەش و ھیمایى و سەمبولیکەکاندا نەبن، بەداخە و ھەلە لە مە باشتر نایبیت و بە دلنایبەئە ھەموو بە ھاکانى فەرماۆش دەکات و سەر لە بەریان بە سووک و چرووک دەزانى و نەک ھەر نەورۆز، ئاو و خاک و شاخ و شار و گوندیش دەفرۆشى.

با ئاورپىكى كورت لە ئوستورە بەدەئە و بەسەكەمان دريژە پى بەدەين. ئوستورە و ئەفسانە زۆر جار بە ھاوواتا دینە ئەژمار. ئوستورە، دەكرى نارووداوى دور لە راستى بى ياخۆ رووداوىكى شاخ و بال لى زيادكارو بيت كه لە حالەتە ئاسايەكەى دورو كەوتىتە و گۆرانى سەير و سەمەرەى بە سەردا ھاتبى. بالاي ئوستورە بە قەد بالاي دىرینەبوونى مروّفە لە سەر زەوى. بەرھەمى بىر و تىفكرينى مروّفە، بە تايبەت ئەو كاتانەى نەيتوانىو بە شىوہەكى زانستى و لوژىكى، ولامى پرسىارەكانى بداتەو، لە دونىاي خەيالدا بە كەيفى خۆى رەمبازينى كردوو و شتى بۆ ولام خولقاندوو. لە زمانى ھىمايى و سەمبوليك كەلكى وەرگرتوو و بەم كارەش، بنەمايەكى بۆ تىفكرينى رابردوى خۆى دروست كردوو. ئەم بنەما دروستكردنە تا ئەو جىيە گرینگە كە بۆ ئاشكاراكردى فەرھەنگى نەتەوہەك، دەبى ئاور لە ئوستورەكانى ئەو نەتەوہەدەئە. بۆ گرینگى ئوستورە ھىندە بەسە بلين، جىھان لە دوو رپوہ دەگورئى: يەكەم لە رپى زانستى «ئۆبژەكتيف» و دووھەم لە رپى خەيالى زەينىوہە بە ھوى شيعر و ئوستورە و ئايينزاوہ. بەم پىيە دەتوانين بلين، ھەر نەتەوہەك ھەول دەدات ئوستورە باشەكان بۆ خۆى بەرى و بە مافى خۆشى دەزانى ئەم كارە بكات. ھەر بۆيە نەتەوہەكان بەردەوام بە پىي بارودۆخ و پىگەى خويان، ناوہ ناوہ ئالوگور بە سەر ئوستورەكانياندا دىنن و بۆ بەرژەوہندى خويان كەلكى نوپيان لى وەرەگرن. مامۆستا ئەحمەد شاملوش وەك شاعىر و ئوستورەكارىك، دەستى داىە ئەم كارە و لە زانستگاي بىركلى لە وتارىكى تايبەت دا، خويندەنەوہەكى نوپى لە كاوہى ئاسنگەر كرد و ئەم خويندەنەوہە نوپىيە شاملوو بوو بە بەلگە كە كورد لە كاوہى قارەمانى ھەزاران سالەى خۆى حاشا بكات و بە خاينى بزانی. ھەر ئەم بابەتەش ببیتە ھوى ئەوہى كە نەورۆز، ئەو پىگە سەرەكیەى خۆى لە لای ئەو كەسانە لە دەست بدات و بە خويان بلين، ئىمە ھەزاران سالە خاينىكمان كردوو بە قارەمان و پىيدا ھەلدەلین. نووسەرى ئەم دىرانە، جارىكى تر لە وتارى «كاوہى ئاسنگەر و گولە گەنمەكانى سەرشانى» دا، باسى لەوہە كردوو، گەلانى تر بوونەتە خاوەنى دەسەلات و كيانى سەربەخويان پىك ھىناوہ و چى تر نيازى ئەوتويان بە ئوستورەى كاوہ و ئەژدېھاك يان زەحھاك نىيە. كە وا بوو، زۆر سرووشتيە چوارچىوہى ئەو ئوستورەى تىك بەدەن و بۆ بۆژنەبوونى باسەكە، خويندەنەوہى نوپى

شنه‌ی بهر به‌هار

عەلی مەحمودی - بانە

وەرزى بە‌هارة، دنیا رەنگینه
ئاوینەى کۆسار، چین لەسەر چینه
جیژنى بە‌هارة، پیرۆز بێ لە هۆز
ئەروا بۆ ئاکو، پرشنگى نەورۆز
شەو، شنەى شەمال، دل ئەلاوینى
بازنەى بیدەنگى، شەوگار ئەپسینى
پەخشانە زولفى، کازىوہى رووگەش
ئاسۆ روون دەکا، شەبەقى مەهوہش
مەلى بەرەبەیان، گەردن هەلدینى
فرمیسكى شەونم، هەلئەوەرینى
خۆر بە نازەوہ، لە ئاسمانى شین
شۆر ئەکاتەوہ، گزنگى ئەوین
سوور ئەبێ گۆناى، گولێ دەم ئاسۆ
دەرآزیتەوہ، دەشت و دەر و کۆ
شەستەبارانى، هەورى ئەویندار
ئەدا لە دەشت و کینو و لێرەوار
قاسپەى کەو لە شاخ، دل ئەلاوینى
شوووشەى ئەوینى دلدار، ئەشکینى
بولبول گولێ خۆى لە باخ ئەستینى
بە سۆزى دەروون، بۆى ئەچریکینى
شەمال دەبھینى، بۆنى هەلالە
تیکەل مێخەكى، گەردن بە خالە
پەروانە دەروا لەم چل بۆ ئەو چل
ماچ دەکا گۆناى مێخەک و سمل
دەنگى قەلبەزەى بەفراوى دەم کینو
سروودى عەشق، دینیتە سەر لێو
شنەى بەرەبەیان، خۆى ئەلەنگینى
زولفى پەخشانى، گول ئەشپوینى
پەرچەم دینە خوار، بەسەر گۆناوہ
وینەى تاڤگەى روون، بە دەم چیاوہ
دەرازینەوہ، بە‌هاری خۆیان
گولان دەبەخشن بەرامە و بۆیان
بەراستى بە‌هار، وەرزى ژیانە
چەشنى بە‌هەشتە، ئەم کوردستانە
بە‌هار، هەلیدە، سروودى شادى
ئەى خوا بینیرى سروەى ئازادى

دەستیان لە بنی هەنابەنە کەوہ بیتە دەر و هیچیان پێ نەبرى؟
بەلێ، دەیان نمونەى ئاوہا هەیه و رەنگە بۆ دیتنەوہى
وہا نمونەى ہەیک، پێویست نەکا دور بڕۆین و لە بن لووتى
خۆمان بیت. بەلێ، ہەمیشە لە کۆمەلگادا بەہانەى ہەیک بۆ
خۆجیاکردنەوہ و شکۆدروسکردن بووہ و ہەشە. دەبى
ہەمیشە شتیکی ببی تا تاقمیک بە ہۆى بەہرەمەندى لەو
شەوہ لە سەرێ را بۆ خەلک بڕوانن و پلیکانیک بەرزتر
لە خەلکی ئاسایى راوەستن. ئیستا لە ئاخوتنى رۆژانەمان
دا باسى ژینى باش و ژینى خراپ دەکری. ئیمە لە ئەدەبى
کوردیدا خاوەنى دەیان شیعری حیماسى کوردیین کە
باس لە پالەوانەتى کاوہ دەکات. ئیستاش بیری کاوہ
و کردەوہى کاوہ، مێشکی تاکی ئیمەى داگیر کردوہ و
ہەر تاکیکی خاوەنہەلویت بۆ ئەژدیاہکی جیہانى خۆى،
خۆى بە کاوہ دەشوبھینى. ئیستاش مندالی دەیان نووسەر
و شاعیر و خاوەنہەلویتى ئەم نیشتمانە، ناوی
کاوہیہ. ہەرچەند سالانیکە ئیتر کەس ناویڕێ ئەو ناوہ لە
مندالی خۆى بنێ. ئەوہى جیى سەرنجە و نابى فەرماوش
بکری، ئەوہیہ کە بۆ ہەر دوو مەبەستەکە لە ئوستورەکەدا
کاوہمان پێویستە. چ ئەو بۆچوونەى کە دەبھەوئ چینایەتى
لە کۆمەلگادا نەمیتى و ژيانى یەکسانی دروست بکات، چ
ئەو بۆچوونەى کە ہیشتا نەبۆتە خاوەن دەسلالات و لە
بن سیبەرى دەسلالاتى نەخواراوى سەردەست دایە و
بۆ لابردنى ئەژدیاہکى، کاوہیہکی پێویستە. دەکری لە
کۆمەلگایەک دا کە ہەمووان دەیانەوئ یەک قەبارە و یەک
دیوانیان ببیت، چەندین ئایدیۆلۆژى تابیەت بوونى ہەبیت.
بەلام با ئەوہ یەکلا بکەینەوہ کە ئوستورەى نەتەوہیى نابى
لە چوارچێوہى ئایدیۆلۆژىادا بخویندریتەوہ و دەبى ہەر
نەتەوہیہک بە ہەموو ئایدیۆلۆژىہکانیہوہ لە بن سیبەرى
نەتەوہیى، بوونیکى تابیەتدا کۆ ببنەوہ و ئەم کۆبوونەوہش
ناوی لێ بئری، فەلسەفەى نەتەوہییبوون. بۆ کورد ئەم
بیرە دەبیتە فەلسەفەى کوردبوون. لە رستەى کەدا با بلین،
کوردبوون ناو نییە، دروشم نییە، بەلکوو فەلسەفەىہ. ئەگەر
نەتەوہیہک لە فکر و زەینى خۆیدا باوہرێ بە خۆى
نەبى و بە بیرکردنەوہ و عەقلىیەت خۆى پیناسە نەکات
و تەنیا بە روالەت و جلوہرگ و قسەکردنى ئاسایى
بە زمانەکەى، خۆى بناسى، بەدلتیاییہوہ لە شوناسى
نەتەوہیى ببەش دەبیت و ناتوانى پیناسەىہکی دروستى
لە نەتەوہییبوونى خۆى ببیت. فەلسەفەى کوردبوون،
دەخوازى خاوەنى ئوستورەىہکی جیاواز لە ئوستورەى
نەتەوہکانى تر لە نەورۆز بین. لەم ئوستورەىہدا ہەموو
ہیماکان بە لای کوردبوونیکى فەلسەفیانەدا دەشکیتەوہ و
کورد، وەک نەتەوہیہکی خاوەن ئوستورەىہکی بەہیز،
شەرم لە هیچ شتیکی ئەم ئوستورە و بگرہ هیچ شتیکی
دیكەى خۆى ناکات.

سەرچاوەکان:

- ۱- ای.جی، ھابز بام - ملت و ملی گرایى پس از ۱۷۸۰ - مترجم: جمشید احمدپور-نشر نیکا، ۱۳۸۲
- ۲- فریدون - فرحناز ابونیا عمران، انتشارات شلفین - ۱۳۸۷
- ۳- شەمال ئیسماعیل پور - خەمى خاک، ناوہندى چاپ و بلاوکردنەوہى گوتار- ۱۳۹۶
- ۴- وتارى ئەحمەد شاملو لە زانکوى بێرکلى کالیفۆرنیای ئەمریکا

هه گبه هونه ریه که ی هونه رمه ند سه لاج خزری

له وتووژیکی خۆمانه دا

دیمانه و ناماده کردنی: رۆژان مسته فازه - مه هاباد

دهگوتیه وه و لهو رینه وه زاراهوی کورمانجیش فیز بووم و فیزی لاوک و لئ لئ ش بووم. پیش ئه وهی بچم بۆ سه ربازی، له گه ل زۆریه ی ئامیره موسیقییه کان شاره زاییم په یدا کرد. وهکی عه رزم کردی، سه رده تا رقم له بهیت و چهیران و شتی وا بوو، موسیقای گهلانی دیکه م پین خۆشتر بوو. وهک ژهنیار کاتیک له گه ل ره دیفی موسیقای ئیرانی ئاشنا بووم، تازه ئه و کات بوو که گرینگی موسیقای کوردیم بۆ ده رکه وت، جا فارس گوتنه ی

هر که دور ماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش

که رامه وه سه ر موسیقای ره گه زی خۆم و ئه و شتانه ی به مندالی گوبیستیان ببووم، هه مووم هاتنه وه یاد و له ده روونم هه لقولانه وه و هاتنه وه جۆش و ئه و جار زیاتر عاشقی فۆلکی کوردی بووم. جا هه ر به دوا ی ئه و گۆرانه دا، خه ریکی کۆکردنه وه ی بهیت و چهیران و لاوک و ئه و جۆره بابه تانه بووم و دهستم کرد به چهیران گوتن و به یتبیزی.

بهیان: هه وه لجار چهیرانت له کوئ گوت؟

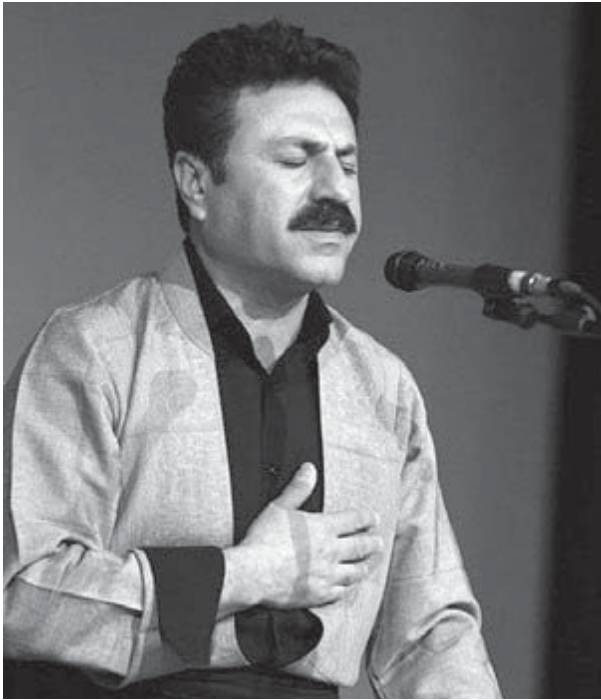
هونه رمه ند: له سالی ۱۳۷۰ ی هه تاوی هه وه ل چهیرانم گوت. ماموستا سه ید نه جمه ی ئه نیسی، چهیرانیکی دامی، له دهنگ و رهنگی مه هاباد گوتمه وه و چه ندین بهیت و چهیران و لاوکم له وئ تۆمار کردن. ورده ورده دهستم به گلێزکردنه وه ی بابه ته فۆلکلۆره کان کرد و ده چوومه لادیه کان و خزمهت به یتبیزیه کان. هاوکات له گه ل کۆکردنه وه ی دهنگه کان، دهمنوسینه وه، دهگه ل نووسینه وه ی دهقه کان، ئاوازه کانیشم پیکه وه هه لده سه نگاند و ستایل و شیوازه گوتنه کانم له بهر دهکرد، ئاوا بوو هاتمه دنیای به یتبیزی و سه ره تایه کیش بوو بۆ کاری تۆژینه وه و لیکۆلینه وه ی موسیقای فۆلکلۆری هه موو ناوچه کانی کوردستان.

دوا ی وهرگرتنی دیپلۆم، له سالی ۱۳۷۳ ی هه تاوی (۱۹۹۵) بۆ به شی کاره با له زانستگای بیرجه ند وهرگیرام، به لام نه چووم. بۆ به شی موسیقایش به شداریم کرد به لام ده رنه چووم و له وئ وه رنه گیرام. ئیدی چوومه سه ربازی له تاران، شوینی سه ربازییه که م، فه رمانده یی مه شق و

بهیان: هونه رمه ند کاک سه لاج خزری، تکایه به کورتی خۆت بناسینه؟

هونه رمه ند: ئه من سه لاج خزری، سالی ۱۳۵۳ ی هه تاوی (۱۹۷۴) له دایک بووم، هه ر له هه ره تی مندالی را زۆر هۆگری موسیقا بووم. هه ر دووک باپیرم تیکه لاوی موسیقا بوون. به ره حمهت بی، محهمه د زه ینه ل، بابی دایکم، شمشالزه نیککی به توانا بووه، ته نانهت ماموستا قاله مه ره له دیمانه یه ک باس ده کا و ده فه رمووی «ئه من شمشالی له محهمه د زه ینه لی باپیری ئه و سه لاجی خزریه ی فیز بووم». (بابی بام) عه ولا ره ش، پوو رزای ماموستا حه مه دی به یتان له عه شیره تی کاره ش بوو که قه دیدم له گه رمینی را له ناوچه ی برادۆست و پاشان بیتوته ی را هاتوون و وه ختی خۆی له «به یره م» گیرساونه ته وه. به پئی وه ی که ماموستا حه مه دی به یتان، خزمه مان بوو و ره فیقی باپیرشم بوو و زۆریان هه موشۆی یه کتر ده کرد، هه ر له منالییه وه گوچکه م زاخاوی موسیقای فۆلک بوو و به بهیت و چهیران فرچکم گرت باپیریشم به ره حمهت بی زۆر کات ناره ناری ده هات و به تایبهت ئه گه ر نۆبه نیی ده هات، چهیرانی ده گوت. جا به و پئی به ی ئه من هه ر له مندالی را گوچکه م زاخاوی ئه و شته کۆنینه و که له پوو ریانه بوو و به موسیقای فۆلکلۆر و به بهیت و چهیران راهاتم. له پۆلی ئه وه لی ناوه ندی، له گه ل بن ئامۆزایه کم سامران خزری، هاتینه نیو دونیای موسیقا. کاکه عه لی خزریش که خۆی فۆلکلۆر زانیکی شاره زایه، ئه ویش زۆری هان ده دام و پالپیشتی ده کردم. ئه و کات که کاکه عه لی دوورخرا بۆوه (تهبعید) بۆ کرماشان، جگه له وه ی سازی لی ده دا، ئامیزی ته نیوور و سیتاریشی ساز ده کرد. که هاتنه وه مه هاباد، زۆر تیکه لاو بووین و ورده ورده منیش به ئامیزی میلۆدیکا و ئامیزی سه نتوور دهستم کرد به موسیقا و بوومه ژهنیار، له گه ل ئامیره کانی دیکه ش وهک تار و سیتار تیکه لاو بووم و له گرووبی سه روودی قوتابخانه چالاکیم ده نواند. له و ته مه نه هه رزه کارییه ی دا وام لینه اتبوو، له بهیت و چهیران جارز ببووم و هیچ بایه خیکم نه ده دایه و پیم شتیکی گرینگ نه بوو و زۆرتر خه ریکی وانه و می تۆده کانی موسیقایی بووم. هه تا ئه وه ی که له گه ل کاره کانی هونه رمه ند «شوان په روهر» ئاشنا بووم. ماموستا شوان په روهر، وه ره چه رخانیکی گه وره ی له ژیا نی هونه ری من پیک هیتا، له بیرمه ئه و کات که مندال بووم، پۆن و شه کر له ته رگه وه ر و مه رگه وه ر را ده هات، چه ند جارن چووم، له وئ له چاردا خیکی سه ر سنووری تورکیا، کابرایه ک دیوان (باغله مه ی) لی ده دا. چووم و لیم کری. ئیدی هه ر بۆ خۆم خه ریکی راهیتانی بووم و فیزی بووم، هه موو به ره مه کانی ماموستا شوان په روهرم

فیرکاری ئاسمانی بوو که وهک کۆلیژی ئه فسهری کادیره سهربازییه کان، له شوینه فیری ئامیری موسیقی ده بوون و له بۆنه کانه دا وهک تپیی موسیقای سهربازی، پیشواز بیان له بهرپرسیانی پله بهرزی سهربازی و میری ده کرد. منیش ویرای ئهوان فیری موسیقای سهربازی بووم، هاوپییه کم به ناوی «ئیمان جه عفه ری». زۆری یارمه تی دام فیری تیۆری موسیقای ئاکادیمی و پیانو و ته نانه ت فیری موسیقای کلاسیک بووم.

ئهو ماوه له تاران هه م دهرسم ده خویند، هه میش له دوو سی فیزگه دهرسم ده گوته وه، ئه و سهربازییه بۆ من وهک زانستگایه ک بوو. زۆر خو ش بوو. سی مانگ بوو سهربازییه که م ته واو کردبوو، نه مزانیبوو.

به دوا ی ئه وه دا، وه دوا ی کاری لیکۆلینه وه له سه ر موسیقای کوردی که وتم، له سا لی ۷۰ ی هه تاوی (۱۹۹۲)، کامیراه کی ناسیۆنالی M1م، کړی بوو. تایپه که ی به جودا و کامیراه کیش به جودا دهاته سه رشان، ده چومه خزمه ت به تیبیژه کان. به جاری وا بوو به ده شه و له لایان ده مامه وه. ده چومه خزمه ت مامۆستا خاله سووره، مامۆستا خله دهرزی، مامۆستا قاله شین. و... هه م شتم لی تۆمار ده کردن، هه میش لیان فیر ده بووم. به کورتی، شاگردی ئه و مامۆستایانه بووم. بانگه یشتنم ده کردنه مالی، جاری وا له گه ل خاله سووره ی به مانگ پیکه وه ده بووین. له گه ل مامۆستا خله دهرزی، یه که م سا ل که له گه لی ئاشنا بووم، سا لی ۱۳۷۳ ی هه تاوی (۱۹۹۵) بوو. له سه قز، هه وه لین کۆره جه ژنی موسیقا کوردی به یه ت و چهیرانیان دانابوو. له و کات دا ئیدی پیوه ندیم نه چه راوه. به پپی تیکه لاوی مامۆستایانه ی پیشترا نوم هیتان. مامۆستایان خله دهرزی، قاله شین، قاله مه ره، خاله سووره. عه لی خه ندان، ئه وانه ی ئه و کات له ژیا ندا مابوون، به تیکرایی ئه وانه بۆ فیسیتیقāl و کۆره جه ژن ده چووین بۆ تاران و شاره کوردنشینه کانی ئیران بهرنامه مان ئیجرا ده کرد.

دوا ی سهربازی، له مه هاباد فرۆشگای ئامیری موسیقا م دانا، و له نهۆمی سه ری پاساژه که، فیرگه یه کیشم دانا و ئه وئ بوو به بنکه یه کی چالا کوانی و چاند و هونه ری کوردی که مامۆستایان به بهرده وامی هاموشویان ده کردم؛ ته نانه ت شایه ر و هونه رمه نده میللیه کانی وهک مامۆستایان برام قادری، سه ید عه لی سه رده شتی، ره سوول نادری، عومه ر شنۆیی، مه ممه د خه لیفانی، عه لی گلینانی، نووری هه مزه پوور، مسته فا شیوا، ئه حمه د شه نگه، و ژه نیاره کۆنه کانی وهک مام قودره ت و مام توفیق و کانه بی و... سه ردانیان ده کردم و ئه و پیوه ندیه پوژ به پوژ پته وتر ده بوو. به راستی پوژگاریکی خو ش بوو له خزمه ت مامۆستایان وانه و ئه زموونم وه رده گرت.

سا لی ۱۳۷۷ بۆ ۱۳۸۸ ی هه تاوی (۲۰۱۰-۱۹۹۹)، گروپی موسیقای لاوژه ی مه هابادم دامه زراند، له گه ل کاک ئه میر ره حمه تی و ئه فشین بابا تاهیری و یوسف قادری و به ره حمه ت بی سه لام قانع زاده و سه لیم خاله سووره و کۆمه لیک گه نج و لاو و گروپیکی کورسی خانمان گروپه که م دامه زراند. به ره مه یکیان تۆمار کرد به نیوی «شه م و شه مزین» که زیاتر تیشکی ده خسته سه ر ئه رکی ژن له موسیقا و ئه ده بی زا ره کیی کوردی دا. له گه ل ئه و

گروپه، زۆر بهرنامه و کۆنسرتمان له شاره کان به ریوه ده برد. ئه و کاسیته مان که تۆمار کرد، ده نگدانه وه یه کی باشی هه بوو، چونکه بۆ یه که م جار بوو که دوا ی شو رشی گه لانی ئیران، ژن به گۆرانیکوتن به شداری ده کرد.

ماشینیکی جیبه هه بوو، ده چووم مامۆستا خاله سووره و مامۆستا قاله شینم هه لده گرت، ده چووینه خاتوون خاسی، کاک حه مه ره سوول خاتو و خاسمان هه لده گرت، له ویرا ده چووین بۆ بوکان، ده چووینه لای مام حامیدی کۆسته و ده چووینه بۆ گه به سی و قادر او لای مامۆستا قاله غه رب و ده چووین بۆ لای مامۆستا حه سه ن نازادار له تورجان، به ولای دا ده هاتینه وه ده چووین بۆ کن مام خدر (خله دهرزی)، له سه رده شت. زۆر ده که راین یانی له گه ل ئه و مامۆستایانه هه میشه به یه که وه بووین. خو شترین پوژه کانی ژیا نی من ئه و کاتانه بوو که له گه ل ئه و به ریژانه بووم.

بۆ گۆزه بانه ی میرانی کورم، له با تی ره فیق و دو ست و خزم و که س ده عوت بکه م، هه موو مامۆستایانی چهیرانییژ و به تیبیژی کوردستانم دعوت کرد. زیافه تمان ساز کرد، گیسک له عه رز درا، که وا و پانتۆلی یه که رهنگمان به دروون دا و چه ند پوژی خو شمان تپیه ر کرد که تۆمار کراوه و ئیستا که جار و بار چاو له فیلمه کان ده که مه وه، ده لیی که رنه قالیکی هونه رییه. ئه و پوژگاره م له هه موو وه رزی ته مه نم پی خو شتره.

سا لی ۱۳۸۰ ی هه تاوی (۲۰۰۲)، فیلمی «خه ج و سیامه ند» م ساز کرد. حه ولم دا له ریگای ئیداره ی ئیرشاد مۆله تی بۆ وه ربگرم که له سینه ماکانی شاره کوردنشینه کان نمایشی بکه م، به داخه وه زۆری ده ستکاری کرا، زۆر دیالوگیان لابرده. چونکه گۆرانیکوتنی به ده نگی ژن تیدا بوو. چونکه که سایه تی خه ج ده بوو به ئاواز دیالوگه که بخوینی. وای لیها ت له هه موو شاره کوردنشینه کان له سینه ما نمایش کرا. دوا یی له سا لی ۲۰۰۱ زایینی دا ئه و فیلمه م برد بۆ که نالی ئاسمانی «کوردسات» و «کوردستان تی. فی»، ئه و کات هه ر ئه و دوو که ناله کوردییه هه بوو. یه کیان

تورکه‌مهن و گیلک و و مازنده‌ران و نازهربایجان و لورستان و کوردستان و قه‌شقای و به‌ختیاری و به‌ندهری و باشوری ئیران و عهره‌بی و سیستان و به‌لووچستان، وه‌ک ژهنیار و گورانبیژ کارم کردووه. چه‌ندین سیمیناریان له‌سه‌ر مؤسقیای ره‌سه‌نی کوردی، بۆ‌گرتووم. مؤسقیای حیماسی، مؤسقیای شینگیری، له‌سه‌ر به‌یته‌کان، له‌تاران، و شاره‌کانی ئیران.

بنکه‌ی مه‌قامی هه‌ولیریش به‌سه‌ره‌رشتی ماموستا نایف شپخان‌ی له‌هه‌ولیر، کویه، سلیمان‌ی، ره‌واندز و له‌په‌یمانگای هونه‌ر جوانه‌کان سیمیناری تاییه‌تیا بۆ‌گرتووم. له‌گه‌ل زۆربه‌ی ناوه‌نده‌ی مؤسقیایه‌کان تیکه‌لاویم هه‌یه. له‌ زۆربه‌ی ولاته‌کانی دیکه‌ش کونسیرتم هه‌بووه، له‌مالیزیا، دۆبه‌ی، ئیتالیا دووجار، ئیسپانیا دووجار، فه‌ره‌نسا، له‌شاره‌کانی عیراق و تورکیاش کونسیرتم هه‌بووه، ئه‌وه‌ی باسی به‌ره‌مه‌کان بوو.

به‌یان: بارودۆخی ئیستای مؤسقیای فۆلکلۆری کوردی (به‌یت و حه‌یران) چۆن هه‌له‌سه‌نگینی؟ وا هه‌یه له‌نیو لوانی ئیستادا که‌سانیک په‌یدا بن و هۆگری به‌یت و حه‌یران بن؟

هونه‌رمه‌ند: به‌داخه‌وه ئه‌ورۆ مؤسقیای کوردی تووشی «قه‌یرانیک» گه‌وره‌بووه. تووشی فه‌زایه‌کی ناخۆش بووه، یانی زۆربه‌ی ئه‌وه‌که‌سانه‌ی له‌کاری مؤسقیای دان، وه‌ک گورانبیژ، ژهنیار و هتد، بچ‌ئه‌وه‌ی بۆ‌خویان هه‌ستی بچ‌بکن، خه‌ریکه‌ له‌مؤسقیای زالی دراوسیکانیا دا ده‌توینه‌وه. بۆ‌وینه‌ له‌ژهنیاره‌کان، په‌نجه‌یان وه‌ک ژهنیاری (فارسی)یه یان په‌نجه‌ی تورکی، یان په‌نجه‌ی عه‌ره‌ی، ئه‌وانه‌ بچ‌ئه‌وه‌ی هه‌ست به‌و ئیراده‌بکن، پینان وایه‌ ده‌بی وه‌ک وان ئامیره‌کان به‌کار بینن تا (تیکنیکال) بنوین. له‌حالیکه‌دا واش نییه، بۆ‌وینه‌ ماموستا موچه‌با میرزاده‌ وه‌ک ئه‌ستیره‌یه‌کی شکۆداری مؤسقیای کوردی له‌پۆژه‌لاتی ناوین و ته‌نانه‌ت له‌دونیادا دره‌وشاوه‌ته‌وه، په‌نجه‌ی ته‌واو کوردیه‌ی و به‌تام و چیژی کوردی ئامیره‌که‌ ده‌ژهنی.

له‌ناو ژهنیاراندا په‌نجه‌ی ته‌واو کوردی که‌متر به‌دی ده‌کرێ، به‌داخه‌وه ئه‌و دیارده‌یه له‌گورانبیژه‌کانیش پڕوی داوه. به‌تایبه‌ت گورانبیژانی جیلی نوێ، زۆرتتر ستایل و شیوازی گوتنیا لاک و مۆرکی گه‌لانی درواسینی وه‌ک فارس و تورک و عه‌ره‌بی پیوه‌دیاره. ماموستایانی وه‌ک حه‌سه‌ن زیره‌ک و ماملئ و عه‌لی مه‌ردان و... سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که‌ زۆربه‌ی ژهنیاره‌کانیا کورد نه‌بوون به‌لام ده‌نگ و شیوازی گوتنیا به‌سه‌ر وادا زال بووه و به‌ره‌مه‌که‌یان کورداندووه.

ده‌بی ئه‌و دیاردانه‌ خه‌سارناسی بکری و پیکچاره‌یان بۆ‌بدۆزیه‌وه ده‌نا به‌ره‌و ئاقاریکی خراپ ده‌پوا، ته‌نانه‌ت ئه‌وه‌ی که‌ بۆ‌به‌ره‌ی ئیستا له‌مؤسقیای ره‌سه‌ن و فۆلکی کوردی وک حه‌یران و به‌یت و باو داپراون و دوور که‌وتونه‌وه، ده‌بی ئه‌وه‌ش خه‌سارناسی بکری. شوکر ئیستا به‌بوونی ئه‌و فیستیقالانه، ته‌له‌فزیۆنه‌کان، میدیاکان، ناوه‌نده‌ کولتوریه‌یه‌کان و چالاکوانانی فۆلکلۆر و مشهورخۆرانی مؤسقیای ره‌سه‌ن، تۆزیک دۆخه‌که‌ هیور

ته‌له‌فزیۆنی گولان بوو (کوردستان تی. ئی)، ئه‌وی دیکه‌یان ته‌له‌فزیۆنی خاک بوو. ئه‌و دووانه، که‌نالی نیوخیی بوون و پاشان بوونه‌سه‌ته‌لایت. ئه‌من به‌هۆی ئه‌و فیلمه‌ی «خه‌ج و سیامه‌ند» له‌کوردسات دامه‌زرا. له‌سالی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۴ بوومه‌کارمه‌ندی که‌نالی ئاسمانی کوردسات. ئه‌و کات به‌رنامه‌یه‌کم ساز ده‌کرد به‌نیوی ژیه‌مۆ. نزیک به‌ ۱۴۰ ئالقه‌ به‌رنامه‌ی ژیلومۆم ساز کرد که‌ زۆربه‌یان هونه‌رمه‌نده‌ ئیختیار و به‌ته‌مه‌نه‌کانی کوردستان بوون. ته‌نانه‌ت له‌باکووریش ده‌نگیژم ده‌عه‌وت ده‌کردن. له‌ ۱۴۰ که‌سه‌ که‌ به‌رنامه‌م بۆ‌ساز کردن، به‌ته‌رخه‌یانی ده‌توانم بلیم زیاتر له‌ ۱۰۰ که‌سیان نه‌ماون به‌لام به‌خته‌وه‌رانه‌ ئه‌رشیقی ئه‌و به‌رنامه‌م هه‌موو ماون. زۆر شتی تاییه‌تیا تیداوه‌ و هه‌ر بۆ‌خۆم ده‌زانم ئه‌و شتانه‌ چه‌نده‌ گرینگن، بۆ‌وینه‌ ماموستا هیمن له‌توحفه‌ی موزه‌فه‌ریبه‌دا باسی به‌یتی عه‌لی عاشق ده‌کا، هه‌واکه‌ی که‌س له‌بیری نه‌ماوو به‌لام من له‌و به‌رنامه‌دا دۆزیمه‌وه. زۆر بابه‌ت گه‌لی دیکه‌ له‌و شتیوه‌یه‌ به‌ر چاو ده‌که‌ون. دوا‌ی به‌رنامه‌ی ژیه‌مۆ، ۲۰۰ به‌رنامه‌ی دیکۆمینتاریم له‌سه‌ر ژیا‌نی لادئ به‌نیوی «ژیوار» ساز کرد که‌ ئه‌ویش هه‌ر له‌کوردسات بلاو ده‌بووه‌وه. ده‌چوومه‌ ئه‌و گوندانه‌ که‌ شوینی میژوووییان هه‌بوو، که‌سایه‌تییه‌کی به‌رزیان لئ هه‌له‌که‌وتیوو. ته‌نانه‌ت له‌با شووریش به‌رنامه‌م ساز ده‌کرد، بۆ‌وینه‌ چومه‌ ناوچه‌کانی مه‌رگه‌ و بیتوین و پشده‌ر و ئاکوویی و باله‌بی و باله‌کایه‌تی و بناری قه‌ندیل و سووران و... زۆربه‌ی ئه‌و شوینانه‌ی شوینه‌واری میژووویی لئ بووه، چووم و به‌رنامه‌م لئ تۆمار کردوون.

له‌قوناغیکی دیکه‌ی ژیا‌نی هونه‌رمیدا ده‌توانم بلیم له‌ زۆربه‌ی فیستیقال و کونسیرت و کۆره‌جیژنی کلاسیک و ئاییینی که‌ به‌رپوه‌ چوون، به‌شداریم کردووه. له‌ زۆربه‌ی کۆره‌جیژنه‌ کوردیه‌یه‌کاندا وه‌ک داوه‌ر و ناوبژیوان به‌شدار بووم. بۆ‌وینه‌ یه‌که‌م فیستیقالی به‌یت و حه‌یران که‌ له‌ سه‌رده‌شت به‌رپوه‌ چوو، زۆربه‌ی میوانه‌کان ئه‌من بانگه‌یشتم کردبوون.

بیره‌وه‌ری زۆر خۆشیشم له‌و فیستیقال و کونسیرتانه هه‌یه. له‌ زۆربه‌ی که‌ناله‌ کوردیه‌یه‌کان پڕۆگرامی راسته‌وخۆم هه‌بوو.

چه‌ندین به‌ره‌مه‌ی وه‌ک کلییشم ساز کردوون. ده‌توانم ئاماژه‌ بکه‌م به‌ ۱- کانی کانی ۲- کچی مه‌هابادی ۳- پاییزه ۴- کاروانه ۵- بیژینگه ۶- ژینگه‌پاریزان.

له‌گه‌ل زۆربه‌ی گرووپه‌ی مؤسقیایه‌یه‌کان کارم کردووه. له‌گه‌ل چه‌ندین گرووپه‌ی مؤسقیای هه‌ولیر و سلیمان‌ی و رانیه، کاتی خۆی له‌گه‌ل گرووپه‌ی ماموستا سه‌ید ئه‌حمه‌د ره‌واندزی و ماموستا چه‌تۆ نه‌ورۆز، و له‌گه‌ل گرووپه‌ی مؤسقیایه‌یه‌کانی سلیمان‌یش کارم کردووه. له‌ناوخی ئیرانیش وه‌ک گورانبیژ له‌گه‌ل گرووپه‌ی وه‌فایی، گرووپه‌ی «ژی»، جگه‌ له‌و گرووپه‌یانه‌ی که‌ بۆ‌خۆم هه‌مبوون. گرووپه‌ی «شه‌ونم»ی نه‌غه‌ده، گرووپه‌ی شنۆ له‌گه‌ل گرووپه‌ی «حه‌یران»، گرووپه‌ی خۆشنه‌وایانی سنه، کارم کردووه، و له‌گه‌ل هه‌موویان کونسیرت و به‌ره‌مه‌م تۆمار کردووه. له‌گه‌ل گرووپه‌ی تارانیش به‌ناوی گرووپه‌ی «سازینه» که‌ له‌مؤسقیای نه‌ته‌وه‌ جیاوازه‌کانی ئیران پیک هاتبوو، وه‌ک

بوووتهوه و، ئەو بابەتانه له فهوتان ڕزگاریان هاتوه. چه‌ندین ناوه‌ندیش دامه‌زران، بۆ وینه له سلیمانی، جیا له ئەنستیتۆی کەله‌پووری کوردی کە ئەرکی دی له‌سه‌رشانه، به‌رپۆه‌رایه‌تی کەله‌پووری کوردی هه‌یه، له هه‌ولێر، بنکە‌ی مه‌قام و هه‌م بنکە‌ی چه‌یران هه‌یه، له باکووری کوردستان، له شاری وان، کۆما سه‌رحه‌د، کۆلتور مه‌رکە‌زی هه‌یه. له دیاربه‌کر، ناوه‌ندی دیجله و فورات هه‌یه که زۆر کارابوون، مالی ده‌نگیژان هه‌یه. ته‌نانه‌ت له ئەسته‌نبوول MKM هه‌یه، کورته‌کراوه‌ی مه‌رکە‌زی کۆلتووری می‌زۆپۆتامیا هه‌یه، له ناوچه‌ی کەله‌پور، مالی هۆره هه‌یه. له دالاهۆ (ناوچه‌ی یارسان، مالی ته‌نبوور هه‌یه، مامۆستا عەلی ئەکبه‌ر مورادی دایمه‌زراندوه. جا بوونی ئەو شوینانه و بوونی ئەو که‌سایه‌تییه مه‌زنانه، نه‌یه‌یشتهوه ئەو فۆلکلۆر و نه‌ریته وه‌ک به‌یت و چه‌یران به‌وته‌ی. ئیستا به‌کە‌لکه‌ره‌گرتن له شێوازی مۆسیقای (ته‌لفیقی/موزیکی فره‌نه‌ته‌وه)ه‌یندیک به‌ره‌می نوێ ب‌لاو ده‌بنه‌وه که به‌ ستایلیکی نوێ، بابته‌ کۆنه‌کان نۆژن ده‌که‌نه‌وه و پێشکه‌شی به‌ره‌ی ئیستا ده‌کردرین. بۆ وینه، مه‌حمود به‌راز له ڕۆژاوا به‌ تیکه‌لگه‌ردنی مۆسیقای پاپ و راک هیناوه‌یه‌تی ده‌نگی مامۆستا شه‌کرۆی نۆژن کردۆته‌وه و خه‌لکیکی زۆر به‌دواچوونیان بۆ کردوه و له‌سه‌ر تۆری کۆمه‌لایه‌تی (یوتیوب) و سۆشیال میدیا بینه‌ری زۆر بوو.

ه‌یندیک کاری باشی دیکه‌ش کراوه، وه‌ک چاپی کتێب، سازدانی سیمینار و فێستیفالی مۆسیقا و شانۆگه‌ری و... که توانیویتی ئەو شته فۆلکلۆرانه تا راده‌یه‌ک له ناوچه جیاوازه‌کانی کوردستان بپاریزی. وه‌ک هۆره له ناوچه‌ی کەله‌پور، سی‌چامانه له هه‌ورامان، لاوک له نیو کورمانجه‌کان، مه‌قامه‌کانی ناوچه‌ی یارسان له دالاهۆ و مه‌قاماتی گه‌رمیان و چه‌یران و به‌یت و باوه‌کان له موکریان. به‌لام هینشتا که‌مه و ده‌بی زۆرتر گرینگی پێ بدری. ده‌بی فره‌هه‌نگه‌سه‌رای تایبه‌ت دامه‌زری و بودجه‌ی بۆ ته‌رخان بکری و ئەو‌روویی بکری، به‌تایبه‌ت که ئیستا ڕۆژ به‌ ڕۆژ شتی باشته‌ر دیته‌ ئارا و تۆره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان زیاتر په‌ره ده‌ستین و سۆشیال میدیا، دونیای داگرتوه و ڕاگه‌یاندنیش زۆر هاسانه‌تر بووه.

تا ئیستا ته‌نیا هه‌ول بۆ کۆکردنه‌وه و گلێزکردنه‌وه‌ی ئەو شتانه دراوه و ئەویش به‌ لاوازی، ئەوه کاریکی گه‌وره و ئەسته‌مه و پێویستی به‌ هه‌ول و تیکۆشانی شاره‌زایانه و دلسۆزانه هه‌یه. بۆ وینه، بۆ ناسنامه‌دارکردنی به‌یتیک، ده‌بی ئیکپییک دابزێ. ئەو ئیکپییه له بواری مۆسیقای، جوگرافیا، میژوو، زمانه‌وانی، ئەده‌بی، ئوستوره‌ناسی، که‌سانیک ده‌ستنیشان بکری که به‌ شیوه‌ی ئاکادیمیک و لێزانانه و زانستی کاری له‌سه‌ر بکه‌ن. ئەو کات ده‌توانین ناسنامه‌یان بۆ ساز بکه‌ین یان بۆ زیندوو‌راگرتنی مه‌قاماتی ته‌نبووری یارسانه‌کان ده‌بی که‌سانی دلسۆز هه‌بن ئەو ٧٢ مه‌قام و که‌لامه بنووسنه‌وه و نۆته بکری؛ هه‌روه‌ها مه‌قامه‌کانی ناوچه‌ی گه‌رمیان، لاوکه‌کان به‌جودا، «لێ لێ»کان به‌جودا، چه‌یران و به‌یت و به‌نده‌کانی موکریانیش به‌جودا بنووسریته‌وه و به‌ نۆته بکری و بنووسریته‌وه. زۆر که‌س، به‌یت و به‌ند لێک ناکاته‌وه، به‌نده‌کان

وه‌کوو پاییزه و ئازیزه و گه‌لۆ و گۆله‌جوان و شه‌و و نیوه‌شه‌و و زالم و سه‌حه‌ره و به‌هاره و درکان، ئەوانه به‌ندن، ئەو به‌ندانه له‌گه‌ل ئەو به‌ندبێژییه‌ی که ئەو‌رو به‌ شه‌ره‌به‌ند ده‌ناسری، جیاوازی هه‌یه. ئەوانه به‌«به‌ند» ناسراون، به‌ زمانی وه‌سفن و به‌ شاکاری ئەده‌بی و مۆسیقای کورده‌واری دینه ئەژمار.

به‌یان: به‌ند هه‌ر له موکریان هه‌یه؟

هونه‌رمه‌ند: به‌ند هه‌ر له موکریان سه‌ری هه‌لداوه. هه‌له‌ته هیندیک له ناوچه‌کانی باشووری کوردستان وه‌کوو مه‌رگه و بیتوین و پشده‌ر هه‌تا کویه که قه‌دیم سه‌ر به موکریان بووه، باو بووه. چه‌یرانی‌ش له‌گه‌ل به‌یت جیاوازییان زۆره. ئەوه باسیکی زۆره و ده‌بی به‌ وردی باسیان بکه‌ین.

به‌یان: کورد ئەگه‌ر تا ئیستا مۆسیقای بۆ ئاهه‌نگی شایبی و گۆقه‌ند و شتی دل‌داری و... به‌کار بردوه به‌لام دوایین کلیپی به‌رپێرت بۆ شینگێری شه‌هیدانی ژینگه‌پاریزی کوردستان بوو، به‌ رای تۆ کاتی ئەوه نه‌هاتوه مۆسیقای کوردی له هه‌موو بواره‌کان دا چالاک بێ و هه‌ر ته‌نیا له‌سه‌ر ئەو سی‌یان چوار ته‌وه‌ری پێشوه، نه‌مینیته‌وه، بۆ بابته گه‌لی کۆمه‌لایه‌تی و... بێته مه‌یدان و به‌ره‌می نوێ پیک بێی؟ چۆن بوو ئەو داهینانه نوییه‌ت به‌ زه‌ین دا هات که هه‌م نوێخوازی تێدایه، هه‌م گرینگیان به‌ ژینگه و ژینگه‌پاریزی تێدایه و هه‌میش مۆسیقات تیکه‌ل کرد به‌ ڕیزان له‌و که‌سانه‌ی له پیناو ژینگه‌پاریزی گیانیان به‌خت کردوه؟

هونه‌رمه‌ند: ژیا‌نی کورد ئەوه‌نده له گه‌ل مۆسیقا تیکه‌له که ڕه‌نگدانه‌وه‌ی موزیک له شین و شادی دا روون و به‌رچاو و دیاره ته‌نانه‌ت له ئیش و کاریش دا گۆرانی کار هه‌بوو. ئەوه راسته که تا ئیستا زۆربه‌ی ئەو بابته هونه‌ریانه وه‌ک ئەو کلیپانه‌ی ساز ده‌کری، زۆربه‌یان بابته‌ی دل‌داری و هیندیکیش سه‌روود و شتی تایبه‌ت به‌ بۆنه‌کان، به‌لام ده‌توانم بێم به‌شیکی گه‌وره‌ی مۆسیقای کوردی، مۆسیقای شینگێرییه و زۆربه‌ی به‌یت و لاوک و چیرۆکه‌کان، ئاکامیکی تراژیکیان هه‌یه، وه‌ختی خۆی له ناوچه‌ی ئیلام (هه‌یرا)مان هه‌بووه و ئیستاش هه‌ر هه‌یه. هه‌روه‌ها له ناوچه‌ی له‌ک و کەله‌پور (چه‌مه‌ری) هه‌یه، کاتی خۆی له هه‌موو شوینه‌کانی کوردستان چه‌مه‌ری به‌ ده‌هۆل و زورنا گێزدراره. له هیندیک به‌یته‌کانیش دا وه‌ک به‌یتی کانه‌بی و خوازی دا باسی چه‌مه‌ری و شینگێری و کۆته‌ل رازانه‌وه ده‌کردری. له موکریان چه‌مه‌ری که‌م بۆته‌وه به‌لام له ناوچه‌ی کەله‌پور هه‌ر ماوه. له موکریان ئیستاش که‌سیک له ده‌س چووبی یان جوانه‌مه‌رگ بووبی، دایک و خوشک و خزم و که‌سی نزیک، شینگێری و هه‌ی ڕۆ، هه‌ی ڕۆی بۆ ده‌لین و به‌ سه‌ری هه‌لا ده‌لین. ئیمه چوار جۆر شینگێریمان هه‌یه:

- ١- شینگێری باب بۆ کور و وه‌کوو عه‌بدوله‌عزیز داسنی بۆ سه‌یده‌وان و نیچیره‌وان و مه‌لکه‌وان.
- ٢- شینگێری دایک بۆ کور و وه‌ک به‌یتی ئەحمه‌دی شه‌نگ که دایکی شینی بۆ گێزاره یان وه‌کوو به‌یتی کانه‌بی

و نه عمان که دایکی کانه بی به هەر دووکیانی هه لگوتوه.
 ۳- شینگیری خوشک بۆ برا وه کوو بهیتی کاکه میر و کاکه شیخ که ئەستی (یان ستی) و به غدان خوشکی کاکه میره و کاکه شیخ بوون که شینگیری براکانیان بوون و وهک شاکاری بهیتی کوردی دینه ئەژمار.

۴- شینگیری گراویله بۆ دلدار، وه کوو خواز بۆ کانه بی، یان شینگیری ئایشی گۆل بۆ چووکه له سوار. ئەوهندهمان شینگیری هه بوو.

له زۆری بهیته کوردیه کاندایکامیکی ناخۆش و تراژیک ههیه. باسی پیکه که بیشتن و دابرا نه و کهم واههیه پیک شاد و شوکر بن. وهک مەم و زین و خەج و سیامه ند و قەر و گۆله زەر و شوڕ مه محمود و مه زینگان ...

زۆر جار خۆویژ، شاعیر، هۆنەر، هونه رهنه ند، کاتیک رووداویکی دلته زینی کۆمه لایه تی دیته پیش، هه ست و ناخیان دهه ژێ و ده بیته هۆی سه ره له دانی به ره مه یکی هونه ری. مه رگی له نا کاوی ئازیزی ژینگه پاریزی مه ریوان، کاک شه ریف با جوهر، کاک ئومید کونه پۆشی، کاک ره حمه ت هه کیمی نیا و مه ممه د په ژوهی، به هۆی ئاگر که و تنه وهی دار ستانه کانی مه ریوان، دلی خه لکی کورد ستانی هه ژاند و وهک رووداویکی تال، قرچه ی له دل مان هینا. هه ر ئەو سالی ش له مانگی پووش په ردا سی شو په سواری پاوه له هه ورامان چو نه ناو ریزی کاروانی شه هیدانی ژینگه پاریز و کاک بیلال ئەمینی، کاک موختار خه ندانی، کاک یاسین که ریمیان، گیانیان به خت کرد. به راستی دلی هاو نیشتمانیان هه لقرچا و ته نانه ت ئەو که سانه ی ژینگه پاریزی نه بوون، تووشی غه م و په ژاره هاتن، هه ر بۆیه هیندیک له شاعیران و نو سه ران و هونه رهنه ندان هه ر یه که ی به جو ریک هاو خه می خۆی ده رب ری. مامۆستا سه لاح ناشتی، شیعه ریکی دانا بوو به نیوی «چۆنتان بلاوینمه وه «بۆ پاریزه رانی ژینگه. مامۆستا ناشتی شیعه رکه ی له سه ر یه کیک له ده قه کانی مۆسیقای کوردی به ناوی ئازیزه، دار شتوو و لو تفی فه رموو و بۆ منی نار د. منیش له گه ل هاو پۆی به ریزم کاک «شاباز شاهین پوور» دانیشتن و دار شتنی موزیکه که مان کرد و مامۆستا عوسمانه سوور به نه رمه نایه، کاک به همن مه ولوودی به شم شال، دنیا شاهین پوور، کچی کاک شاباز به پیا نو، ئەو به ره مه مان پیک هینا و وهک ئەمه کیک هاو خه می خۆمان ده دب ری. له گه ل ئەوه ی که خۆشم ژینگه پاریزم و ئەندامی ریک خرا وهی سه وز بیرانی لاوی مه هاباد م و له گه ل ریک خرا وه ژینگه پاریزی به کانی ناوچه کانی تری کوردستان په یوه ندیم گرت و هیندیک وینه و فۆتۆم لیوه رگرتن و کلیپ شیم بۆ ساز کرد و پیشکه شمان کرد به رۆحی شه هیدانی ژینگه.

به یان: کاک سه لاح، هیوا و ئاوات و هه زت سه بهاره ت به مۆسیقا و نه ته وه و خه لک چییه؟

هونه رهنه ند: ئەمن ژیا نی خۆم ته رخان کردوو بۆ مۆسیقا و خزمه ت به فۆلکلۆری کوردی. ئیستا که دوا ی ئەو هه موو تو یژینه وه و لیکۆلینه وه و ماندوو بوونه له سه ر ئەو بابه تانه، یه ک ئاره زووم هه یه، هیوام ئەوه یه ئەو بابه ته فۆلکلۆره کوردییانه هه موویان ده سه ته به ر بکرین، ئی

هه موو ناوچه کان کۆ بکرینه وه، هیوا خوازم شوینیک دابین بکرئ، وهک ئەنیه ستیتۆیه کی کوردی، فه ره هه نگسه رای کوردی دابنری تایبه ت به و بابه تانه، له هه موو ناوچه کانی کوردستان مشوورخۆر و خه لکانی دلسۆز و شاره زان په دیدابن، ئەو بابه تانه کۆ بکرینه وه و به شیوه ی زانستی و ئاکادیمی، له باری ئەده بی و مۆسیقای و ئوستوو ره و ئەفسانه ناسی، جوگرافیایی، میژووی، له باری زمانه وانی، ته نانه ت له باری کۆمه لناسی و ئیتنۆ میزیکۆ لۆژییه وه، کاری زانستیان له سه ر بکرئ. ئەو کات وهک کتیب له چاپ بدرئ و ناسنامه ی بۆ ساز بکرئ و تۆمار بکرئ و بیته سه رچا وه بۆ لیکۆلینه وه کانی دواتر و به ره ی داهاتوو. یانی بیته کۆله که ی مۆسیقای کوردی که له داهاتو دا هه رکه س خوازیاری ئەوه بوو کار له سه ر مۆسیقا بکات، سه رچا وه ی به هیزی له به رده ست بیت.

جگه له پاراستنیان، ئەو خه زینه ده وله مهنه لیکه وه تی دیکه شی ده بی که له داهاتو دا ده کرئ کاریان له سه ر بکرئ. بۆ وینه ده توانین له باری مۆسیقای، له باری فیلم سازی و دراما و... ده توانین ئەو به یته کوردییانه به شیوه ی ئوپیرا و ئۆرکیسترا و زنجیره دراما و کارتۆن و ئەنیمه یشین و شانۆ کاریان بۆ بکرئ، مامۆستا قوتبه دین سادقی و مامۆستا به ختیار په نه جیه ی و مامۆستا خوسره و سینا و کۆمه لیک که سانی دی له بواری شانۆ کاریان له سه ر کردوون. له بواری مۆسیقا چهن د سال له وه پیش هاو پۆی له گه ل گرووپی وه فایی مه هاباد کارمان له سه ر به یتی سه یده وان کرد به داخه وه هینشتا بلاو نه بو ته وه. له بواری فیلم سازی دا چهن د فیلمیک له سه ر به یتی «خەج و سیامه ند» و «لاس و خه زال و و» «مه م و زین» ساز کرا وه. له باری ئەده بی ش شوکر بۆ خوا له لایه ن مامۆستایانی دلسۆز کاری باش کرا وه. ئاواته خوازم دوا ی کۆکر نه وه و لیکۆلینه وه ی زانستی و ئەره شی فکردن و ناسنامه کردنیان، ئیدی به لاوازی کاریان له سه ر نه کرئ و مندار نه کرینه وه به لکوو به باشترین شیوه و پیشکه و تووترین که ره سه و تکنیکی رۆژ ساز بکرین. ئەوه ش ئەرکی رۆشن بیر و میدیا و که ناله کوردیه کانه که بودجه ی بۆ ته رخان بکه ن و زۆر به هه ندی وه ربگرن و فه ره هه نگ سازی بۆ بکرئ. بۆ وینه چا و لئ ده که ی ولاتانی وهک ئەو رووپایی و چین و کۆریا و تورکیا چۆن به فیلم و ئەنیمه یشین و زنجیره دراما درزیان کردۆته نیو کولتووری گه لانی دنیا و به و سیاسه ت و جهنگی سارده، له و ریه وه فه ره هه نگ و میژوو و قاره مانه کانی خۆیان به گه لانی دیکه ناساندوو. ئیستا که ناله کوردیه کانه ئەوه ندی بۆ دۆبلاژ و کرینه وه ی درامای بیانی پاره خه رج ده که ن، هه ر به و پاره یه ده یانتوانی بۆ خۆیان خاوه ن به ره م بن. ئالوگۆری کولتووری خۆشه و پیویسته کولتووری گه لانی دیکه ی دنیا ش بناسین به لام نه ک به و مه رجه ی هی خۆمان له لا که م بئ و نه یانناسین و له بیرمان به رنه وه. زۆر خۆش ده بوو ئیمه ش له ئوستوو ره کانی خۆمان، شت گه لی ئاوامان ساز کردبا و هه نارده ی ته واوی گه لانی دونیامان کردبا، هه زاران قاره مان ی وهک خانی له پ زیرین و سارم به گ و هه مزاغ و میره کۆره ی پواندز و سه لاهه دین ئەییووبی و لاسه شو پری باله کی و مه می ئالان و خانزاده خانی سو ران

و میزبان مه‌دیان و فهرخ پاشا و سه‌عید میر سه‌وه‌دین به‌گ و برابیم و مه‌مه‌لی ده‌شتیان و هتد مان هه‌یه.

به‌یان: به‌و هیوایه که ئەو پۆژه ببینین. پیزی فره‌وان. هونه‌رمه‌ند: سوپاس بۆ گوڤاری به‌یان که ئەو دهره‌ته‌ی خسته به‌رده‌مم تا بتوانم سووچیک له ئەزمونی ئەم هه‌موو ساله‌م له پیری گوڤاره‌که‌تانه‌وه بۆ خوینه‌ری کورد بگوزمه‌وه.

هونه‌رمه‌ند له‌به‌ر ئاوینه‌ی ژیان:

- له دایکبون: (۱۳۵۲ه‌تاوی) ۱۹۷۴، مه‌هاباد

- ژهنیار و گورانبیژ

- توێژه‌ر و لیکۆله‌ری مۆسیقای کوردی

- کارنامه و به‌ره‌مه‌کان:

- سالێ ۱۹۹۸ گرووی مۆسیقای «لاوژه» ی دامه‌زراندوه.

- یه‌که‌م به‌ره‌می هونه‌ری له‌سه‌ر ئه‌رکی ژن له مۆسیقا و ئەده‌بی

زاره‌کی کوردی به‌ ناوی «شه‌م و شه‌م‌زین» ۱۹۹۹، بوو.

- سالێ ۲۰۰۰ فیلمی «خه‌ج و سیامه‌ند» ی به‌ نواندن و دهره‌یتانی

خوی ساز کردوه.

- دهره‌یتان و ئاماده‌کردنی ۱۳۰ پرۆگرام له‌ سه‌ر مۆسیقای مه‌قامی و

فۆلکلۆری کوردی به‌ ناوی «ژیه‌مۆ» که له‌ کوردسات بلاو بووه‌ته‌وه.

سازکردنی ۲۰۰ به‌ره‌نامه‌ی به‌لگه‌دار و دیکۆمینتاری له‌ سه‌ر دابونه‌ریتی

- هه‌ر چوار پارچه‌ی کوردستان به‌ ناوی «ژیار» که له‌ کوردسات

بلاو بوته‌وه.

- کۆکردنه‌وه و ئه‌رشیف و توێژینه‌وه له‌سه‌ر مۆسیقای هه‌موو

ناوچه‌کانی کوردستان.

- کۆنسیرت و به‌شداری فیسیتیفال له‌ ناوخۆ و دهره‌وه‌ی ولات و هه‌کوو

مالیزیا، دۆبه‌ی، ئه‌رمه‌نستان، ئیتالیا، ئیسپانیا، فه‌ره‌نسا، باشوور و

باکووری کوردستان و عێراق و تورکیا.

- به‌ریوه‌بردنی چه‌ندین فیسیتیفال و سیمینار.

- ناوبژیوان و داوهری چه‌ندین فیسیتیفالی کوردی.

سیدی شه‌م و شه‌م‌زین ۱۹۹۹

فیلمی خه‌ج و سیامه‌ند ۲۰۰۰

کلپی کانی کانی ۲۰۰۴

کلپی کچی مه‌هابادی ۲۰۱۰

کلپی پایزه ۲۰۱۵

کلپی بیژیکه ۲۰۲۰

کلپی ژینگه‌ پاریزان ۲۰۲۰

چۆنتان بلاوینمه‌وه؟

«وه‌ره ئازیزی!»

ئه‌وه ئاوریکم به‌ربۆته‌وه دهروونی دهروونخانی

نه به‌ بای ده‌کوژیته‌وه، نه به‌ بارانی،

نه به‌ پاچ و پیمه‌ران، نه به‌ گل و هه‌سه‌ردانی!»

وه‌ره ئازیزی!

ئەمن له‌ کویت گه‌می،

له‌ چۆل و چیا و لیره‌واری پاوه و مه‌ریوانی؟!

به‌ کام تووله‌پیری زاگرووسی نیشتمانی هه‌لۆدا تیه‌پرم،

هه‌روه‌ک خه‌ونه‌قدیله‌ی خه‌یالی به‌سه‌ره‌وه‌ی جیژوانی؟!

له‌ کویت بۆ تو ببمه‌ خودان و خیتی کانی و ئاوان

نه‌هیلیم بنگاتی زمانی تیژی ئاوری به‌ده‌هۆی دارستانی؟!

چۆن نوشته‌ی گولله‌به‌ر بۆ تو بنیرم

تا ئەجه‌له‌کویری ناكاو نه‌ته‌نگیوی
له‌سه‌ر خانی زینی ئەسپی ژیان؟!
وه‌ی له‌ زه‌بری ده‌ستی ره‌ش و سه‌ری ره‌ش و
هه‌نده‌روونی ره‌ش!

وه‌ی که ده‌ژاکینی گولی ته‌مه‌ن و ده‌په‌رووکینی و
ده‌که‌وی له‌به‌ر قاقاکیشانی!

وه‌ره ئازیزی!

ئەمن بۆت هه‌له‌دایم به‌ نه‌مامی شوخ و شه‌نگی

ئاواتی چرۆ کردووت

که‌ دلێ مه‌رگی هیناوه‌ته‌ سه‌ر هه‌ناسه‌به‌رکه‌ی ژاکانی!

ئەمن شینی تو ده‌گێرم هه‌موو فه‌سلی

پۆژان و شه‌وان،

چ له‌ گه‌رمینی، چ له‌ کویتسانی!

ئەمن خه‌می توانه‌وه‌ی به‌فه‌ری پاری مانگی گه‌لاویژیم

له‌سه‌ر دلێ بۆته‌ زووخوا

که‌ خۆی هه‌له‌ده‌خا له‌ به‌ر بلیسه‌ی زه‌رده‌گه‌رمای

نساڕه‌نگیوی لاتهلانی!

داخیک و هه‌زار مه‌غابه‌تی دنیا به‌ ده‌مکوژی

ئه‌گه‌ر راده‌چه‌نم به‌ خه‌ونی مه‌رگی پۆلیک مه‌لی سه‌پی‌بالێ

هیلانه‌ی قه‌لای پینه‌دشتان،

که‌ بی له‌مپه‌ر دینه‌ به‌ر ویزه‌ی که‌وانی!

وه‌ره ئازیزی!

خه‌می گه‌وره‌م هینده‌ زۆرن،

ئەوی چووکه‌م چ نینه،

له‌چاو پۆژی ره‌شی لیزمه‌ی تیری سه‌ره‌به‌په‌یکانی

گه‌رمه‌که‌وانی!

برینی هه‌ناوم و ئەوه‌په‌ره‌وپه‌رن،

دیاره‌ ئه‌نگاووم به‌ دوورئه‌نگیوی دوازه‌په‌ره‌ی

شینه‌شیتانی!

ئەوه‌ پاییز به‌ هه‌ناسه‌ی سه‌ری سه‌ری لی ده‌ سوئییه‌ ناوم،

به‌ ده‌نگی گول‌په‌رووکینی ده‌قوولینی و

به‌ ره‌نگی ره‌نگ‌بزرکینی خۆی باده‌دا بۆ گه‌لاپیزانی!

وه‌ره ئازیزی!

ئەمن مه‌یلم به‌هارییه‌ و

ناحه‌جمی له‌ نیو که‌وله‌زه‌ردی پاییزان و

سه‌خته‌به‌ندی ریزه‌ پنه‌وی رووخه‌کی زستانی!

چاوی بیرم ئەستیره‌ی خۆش‌خه‌به‌ری به‌یانیه‌

نه‌ ده‌نوئی، نه‌ کلا ده‌بی له‌ په‌وگه‌ی و

نه‌ تیده‌کشی به‌ چلکه‌هه‌ور و گژه‌با و هاژوه‌ووژی بۆرانی!

ئەمن هه‌ی‌دیمه‌ له‌ بیژینگ به‌ده‌سان،

که‌ پیتان وایه‌ به‌ری خۆریان پین ده‌گیرئ و

ده‌ژین تاسه‌ر و

ناچه‌وه‌ باری فه‌نایه‌ و نابنه‌وه‌ بن‌ئاوهره‌ی ئاوردانی!

ئەمن کوره‌حه‌یرانی ئاشقه‌خۆری خه‌وه‌کی نیم

تا به‌ خه‌یال بگه‌پیم حه‌وت و هه‌شت و نو نه‌ومی ئاسمانی!

ئازیز به‌سه‌ری تو،

خۆم داناوه‌ بۆ پۆژی چه‌پله‌پیزانی دل به‌سویمان،

که‌ وه‌ک سیژده‌ی سیژده‌به‌ده‌ران

ده‌چه‌ سه‌یری رووخانی کۆشکی هه‌ره‌س‌بردووی

ئەهریمه‌نی سیاپۆشی بچ‌ده‌ره‌تانی!

سه‌لاحه‌ددین ئاشتی

لیکۆلینهوه: یاسین محهمه‌دی - جوانرۆ

پیگه‌ی خانای قوبادی له ئه‌ده‌بی کوردیدا

پیشه‌کی:

ئه‌ده‌بی گۆران، وه‌ک یه‌کیک له سه‌رچاوه سه‌ره‌کیه‌کانی ئه‌ده‌بی کوردی، کاریگه‌رییه‌کی به‌هێزی له بووژاندنه‌وه و په‌ره‌گرتنیدا هه‌بووه و هه‌روه‌ها وه‌ک کانیایه‌کی گه‌وره‌ی ئه‌ده‌بیه‌ش، وێژه‌ی کوردی، ده‌وله‌مه‌ند و به‌رفراوان کردووه. له‌م بازنه‌یدا شاعیر و بلیمه‌تی گه‌وره‌ی کورد «خانای قوبادی» وه‌ک ئه‌ستیره‌یه‌کی پرشنگداری ئاسمانی وێژه‌ی کوردی، رچه‌شکین و داهینه‌ری زۆر ژانری ئه‌ده‌بی بووه که ئه‌مه پیگه‌ی ئه‌م که‌له شاعیره‌مان له ئه‌ده‌بی کوردیدا بۆ ده‌رده‌خات.

واته خانای قوبادی، وه‌ک قوتابخانه‌یه‌ک توانیوه‌تی ببنه‌ ئیله‌مامبه‌خش بۆ ژانر و پاژه ئه‌ده‌بییه‌کانی تری وێژه‌ی کوردی به‌گشتی و گۆران به‌تایبه‌تی و ئه‌ده‌بی کوردیش بباته ئاستی ئه‌ده‌به‌ گه‌وره‌کانی جیهان و میراتیکی ده‌وله‌مه‌ندمان بۆ به‌جی به‌یلایت. وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: ئه‌ده‌بی کوردی، ئه‌ده‌بی گۆران، خانای قوبادی، نیزامی گه‌نجه‌وی

ئه‌ده‌بی گۆران زیاتر، له‌ چهند سه‌ده له‌مه‌وپه‌ش، وه‌ک ئه‌زموونیک، بۆ قوناخیکی میژووی ئه‌ده‌بی، ده‌ستی پێ کرد و له‌ چوارچۆیه‌ی میرنشینی ئه‌رده‌لان له‌ کوردستان دا ده‌وری هه‌ره‌ گرینگی بینی. ئه‌م میرنشینه له‌ لایه‌ن «باوه ئه‌رده‌لان» له‌ سه‌ده‌ی دوانه‌مه‌دا دامه‌زرا و ناوچه‌کانی قه‌ره‌داغ، خانه‌قین و که‌رکووک که ئاخیزگه‌ی گۆران بوونه، له‌ خۆ گرتبوو. له‌به‌ر ئه‌وه‌یش که زاراوه‌ی فه‌رمیی ئه‌م میرنشینه، گۆرانی بوو و به‌ چه‌شنیک زمانی ئایینی یارسانیش بووه، په‌ره‌یه‌کی زۆری له‌ ناوچه‌ کوردنشینه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی ئه‌م میرنشینه‌دا گرتووه بۆیه له‌ راستیدا زاراوه‌ی گۆرانی وه‌ک کۆنترین زاراوه‌ی زمانی کوردی که پالپشتی ئایین و ده‌سه‌لاتیشی هه‌بووه، به‌ شیوه‌ی سه‌ر چاوه‌یه‌کی گرینگ و سه‌ره‌کی له ئه‌ده‌بی کوردیدا ده‌رده‌که‌وێت.

ئه‌ده‌بی گۆران به‌ گشتی، میراتیکی ده‌وله‌مه‌ند و پرپایه‌خی بۆ به‌ جی هێشتووین که به‌شیکی گه‌وره‌ی قوتابخانه‌ی ئه‌ده‌بی کوردی پیک ده‌هێنێت. ره‌گه‌کانی ئه‌ده‌بی کلاسیکی کوردی، بناغه‌که‌ی له ئه‌ده‌بی گۆراندا ده‌بۆزێنه‌وه و له‌ویوه خۆری ئه‌ده‌بمان هه‌له‌هاتوووه.

له‌م نیه‌نده‌دا خانای قوبادی، میرزا ئه‌لماس خان و میرزا شه‌فیع و دواتریش مه‌وله‌وی و... سه‌ر تروپکی ئه‌م وێژه ده‌وله‌مه‌نده‌مان بۆ ده‌خولقینن. لیته‌دا ده‌مانه‌وێت پیگه‌ی به‌رز و گه‌وره‌ی «خانای» له ئه‌ده‌بی کوردی به‌گشتی و ئه‌ده‌بی گۆران به‌ تایبه‌تی باس بکه‌ین.

ئه‌وه‌ی راستی بیت ئه‌م خانزاده‌یه، وه‌ک قوتابخانه‌یه‌ک له زۆر بواری ئه‌ده‌بیدا رێچکه‌دانه‌ر ده‌بیت و کاریگه‌رییه‌کی زۆر له پاش خۆی داده‌نیت.

که‌وا بوو بۆ ده‌رخستنی پیگه‌ی خانای له ئه‌ده‌بی کوردیدا پنیوسته له‌ چهند سووچ و گوشه‌ نیگایه‌که‌وه، بابه‌ته‌که تاوتووی بکه‌ین.

یه‌کیک له‌و بابه‌تانه، زمانی تاییه‌ت و به‌پیزی ئه‌ده‌بیی خانای له‌ شیعرایه. ئه‌وانه‌ی که خوسه‌رو و شیرینه‌که‌ی خانایان خۆیندبیته‌وه، ده‌زانن که گه‌وره‌یی زمانی خانای له‌م شیعرانه‌دا دیار و ئاشکرایه. یه‌ک له‌وانه، کورداندنی هه‌ندیک زاراوه‌ی بیانی له‌ شیعره‌کانیدا که دیاره زۆر لیزانانه ئه‌م کاره‌ی جیبه‌جی کردووه.

بۆ نمونه:

کرباسی بۆ میشک، تافته‌ی ته‌مام ئال

قه‌بایی جه‌ لال (شه‌خوا)ی جه‌ لال

شه‌خوا = شه‌خوا: کراسی شه‌وی پێ نووستن، جا بۆ ئه‌وه‌ی که له‌ دسته‌واژه‌ی - کراسی شه‌وی یان کراسی شه‌وی پیوه نووستن - رزگارمان ببیت، ئه‌و زاراوه‌یه، که لیکدراوه، له‌ فورمه‌ کوردیه‌که‌یدا ده‌بیته (شه‌و خه‌).

یان له‌ شوینیکی تر دا ده‌لیت:

سه‌عی سه‌ده‌ساله‌ی شیخان کامل

به‌ (نیم نیگه‌ی) مه‌که‌ران باتل

ده‌سته‌واژه‌ی (نیم نیگه‌ی) له‌ سه‌ر دارشتنی فارسییه، شیوه‌ و فورمه‌ کوردیه‌که‌ی (نیو نیگا) یه‌ و له ئه‌ده‌بی کۆن و نویدا، هه‌وینی شیعره؛ مه‌به‌سته‌که‌شی، روانینیکی چوسته به‌ لاچاو.

بۆیه ده‌کریت ئه‌مه به‌ یه‌کیک له‌ تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی شیعره‌ی خانای، ناودێر بکه‌ین.

مژاریکی تر ئه‌وه‌یه که ده‌توانین خانای به‌ یه‌که‌م وه‌رگێری کوردیش له‌ میژووی ئه‌ده‌بی کوردیدا دابنن. ده‌گێرنه‌وه که هه‌ندیک له‌ ئایه‌ته‌کانی قورئانی بۆ سه‌ر زمانی کوردی وه‌رگێراوه‌ته‌وه، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ئه‌م شیوه‌ وه‌رگێرانه له‌و سه‌رده‌مه‌دا باو نه‌بووه، له‌ لایه‌ن کۆمه‌لیک مه‌لاوه هه‌ره‌شه‌ی لی کراوه و ئه‌ویش به‌ ناچار بۆ میرنشینی بابان هه‌لاتوووه. (خه‌زنه‌دار ۲۰۱۰، ج ۲، ۹)

به‌لام جگه له‌م باسه، ده‌شکریت بلێین که خانای، یه‌کیک له‌ شوینکه‌وتووان و وه‌رگێره‌کانی به‌ره‌مه‌ شیعریه‌کانی نیزامی گه‌نجه‌وییه. خانای له‌ به‌ره‌مه‌کانی خۆیدا به‌ رێژیکی زۆره‌وه، ناوی «نیزامی» ده‌بات و شانازی به‌ خۆیه‌وه ده‌کات که به‌ره‌مه‌کانی بۆ سه‌ر زمانی کوردی وه‌رگێراوه‌ته‌وه و له‌ به‌رانبه‌ری نیزامیدا خۆی به‌ بچووکه ده‌زانێ: یینانه واتم ئه‌شرار و ئه‌برار

نیزامی واتن (مخزن الاسرار)

لیره دا، خانای قوبادی له بهرانبه‌ری نیزامیدا
خۆی به کهم ده‌زانیت و به‌ره‌مه‌که‌ی خۆی له
ئاست «مخزن الاسرار» ی نیزامی که سه‌رانسه‌ر
حیکمه‌ت و زانسته، به «ئه‌شرار و ئه‌برار» ناو
ده‌بات. ته‌نانه‌ت له شوینتیکی تریشدا ئاماژه به‌وه
ده‌کات که ئه‌م نامه‌یه (خوسره‌و و شیرین) ی به
فه‌رمانی نیزامی هۆنیوه‌ته‌وه:

به‌ی ته‌ور که‌ردمان، ئه‌ی نامه نامی

ئینشا به‌ دستوور، نه‌زم نیزامی

له داستانی خوسره‌و و شیرین دا جگه له‌وه‌ی
خوینهر له‌گه‌ل ږووداوه‌کانی داستان ئاشنا ده‌بی،
له‌گه‌ل زۆربه‌ی دید و بۆچونه‌کانی خانای وه‌ک:
کوردستان و زمانی کوردی و عدل و دادپه‌روه‌ری
و ژن و عه‌شق به‌ ژن و زۆر شتی دیکه‌ش ئاشنا
ده‌بی. (مه‌مه‌د مه‌لا که‌ریم، ۱۳۶۸، دوازه)

بۆیه ده‌کریت بلین جوانیه‌کانی ئه‌ده‌بی و
هونه‌ری له خوسره‌و و شیرینه‌که‌ی خانای هیچی
له‌وه‌ی نیزامی که‌متر نییه.

خانای له داستانی خوسره‌و و شیرین که
به لاسایی نیزامی هۆنیویه‌ته‌وه، خۆی به
وه‌رگیرانی به‌یت به‌ به‌یت‌وه نابه‌ستیت‌وه به‌ لکوو
هه‌ولی ئه‌و زۆرت‌ر له‌و بواره‌دايه که ناوه‌ږوکی
مه‌نزومه‌که‌ی نیزامی وه‌رگیریت و ئه‌م به‌ زمانی
کوردی بیهۆنیت‌وه و خۆشی گۆرانیکی ژیرانه له
داستانه‌که‌دا بکات. هه‌لبه‌ت هه‌ندیک جاریش به‌یتی
ئه‌وتۆ له خانای ده‌دۆزینه‌وه که ږیک هه‌ر ئه‌وانه‌ی
نیزامی له به‌ستینی کوردیدا به‌ریده ده‌که‌ون.

یه‌کیکی تر له‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی که له
شایعه‌کانی خانادا دیته به‌رچا، ئه‌وه‌یه که له
مه‌نزومه‌ی خوسره‌و و شیرین دا له هه‌جوی
پیره‌ژنی فه‌ره‌داکوژ، چه‌ند به‌یتیک ده‌لێت که
له‌سه‌ر ئه‌م بنه‌مايه، ده‌توانین یه‌که‌مین هه‌جوش
له ئه‌ده‌بی کوردیدا بۆ خانای بگه‌رینینه‌وه نه‌ک نالی
و شیخ ږه‌زا و هتد....

شایعه‌کانی خانای له ئه‌ده‌بی کلاسیکی کوردی،
پینگه‌یه‌کی گه‌وره و ده‌وری سه‌رچاوه‌یان هه‌بووه.
وشه‌گه‌لیک له شایعه‌ی ویدا به‌کار هاتوون که
ناوه‌ږوکی ده‌وله‌مه‌ندیان هه‌یه.

له ئه‌ده‌بی کوردیدا، خانای، ږیکه‌یه‌کی
تایبه‌تی خۆی هه‌یه، به‌ چه‌شنیک که هه‌ر
که‌س له‌گه‌ل شایعه‌کانیدا ئاشنایه‌تی هه‌بیت،
زۆر به ئاسانی هۆنراوه‌کانی له نیۆ شایعه‌ری
شایعه‌راندا ده‌ناسیت‌وه که ئه‌مه‌ گوزارشت له
به‌هێزبوونی شایعه‌ری خانای ده‌کات.

تایبه‌تمه‌ندییه‌کی تری شایعه‌ری خانای قوبادی،
ږووی له هه‌ندیک له موناچاته‌کانیه‌تی که جۆریک
له بویری و جه‌رائه‌ت له به‌رانبه‌ر مه‌عبوودی
تیدايه. بۆ نمونه:

یا حه‌ی ئه‌ر به‌دخووم، ئه‌ر پاکیزه‌خووم

گونای من چیشه‌ن، ئافه‌ریده‌ی تۆم

حاکمی تۆ، هه‌م ویت که‌ر به‌ قازی

که‌س به سونعی ویش، چون نیه‌ن ږازی

سا که کیشانت بینای بالاده‌ست!

من هه‌ر سونع تۆم، ئه‌ر خاسم، ئه‌ر، گه‌ست

ئه‌م شایعه‌ موناچاته له شایعه‌ری شایعه‌راندا ده‌گه‌مه‌نه و خانای
له‌م بواره‌شدا له ږچه‌شکین و داهینه‌ران بووه.

هه‌روه‌ها شایعه‌ری خانای، جۆریک له مؤسیقای تایبه‌ت به
خۆی تیدايه که شاره‌زایانی ئه‌م بواره باشتر له‌مه‌ تیده‌گه‌ن.
بابه‌تیکی تر، کاریگه‌ری شایعه‌ری خانای له سه‌ر شایعه‌رانی
تری ئه‌م بازه‌یه دیته ئه‌ژمار که هه‌ر کام بۆ خۆیان تروپکی
ئه‌ده‌بی گۆران بوون.

بۆ نمونه له کتییی مه‌وله‌وی، نووسینی حه‌کیم مه‌لا سالح
(ل ۲۰) ئاماژه به‌وه که‌راوه که بۆ مه‌وله‌وی، شایعه‌رکانی خانای
و بیسارانی، دوو قیبله بوون که مه‌وله‌وی بۆ نوێژکردنی
شایعه‌ری، ږووی تیکردوون که ئه‌مه‌ پینگه‌ی به‌هیزی خانامان له
ئه‌ده‌بی کوردیدا زۆرت‌ر بۆ ږوون ده‌کاته‌وه یان ږه‌نجووری له
دیوانه‌که‌ی خۆیدا (کوکرده‌وه‌ی مه‌مه‌د عه‌لی قه‌ره‌داغی، ل ۷)
ده‌لێت:

شوعه‌رای کوردستان، گویندان خاس

هه‌رچی مه‌شه‌هوورهن، په‌ریت که‌رۆ باس:

مه‌لا نه‌جه‌ف نام، خانای قوبادی

یه‌ک مه‌لا سالح، جه‌رگه‌ی مورادی

هه‌روه‌ها شایعه‌ری گه‌وره‌یش «مه‌لکه‌ی جوان‌ږویی»،
مه‌نزومه‌ی خوسره‌و و شیرینه‌که‌ی خۆی به‌ لاسایی له‌وه‌ی
خانای قوبادی نووسیه‌وه که ئه‌ویش یه‌کیک له شاکاره‌کانی
ئه‌ده‌بی جیهانه (بۆره‌که‌یی، ۱۳۸۰).

پوخته‌ی ئه‌م وتاره:

ئه‌ده‌بی گۆران وه‌ک یه‌کیک له کۆله‌که‌ گه‌وره‌کانی
ئه‌ده‌بی کوردی، چه‌ن ئه‌ستیره‌یه‌کی دره‌وشاوه و خاوه‌ن
ږیکه‌ی هه‌یه که له وانه خانای قوبادی، پینگه‌ی له
لووتکه‌دايه.

تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شایعه‌ری خانای، ده‌رخه‌ری پینگه‌ بالاکه‌ی ئه‌م
شایعه‌ری له ئه‌ده‌بی کوردیدايه:

یه‌که‌م، زمانی تایبه‌ت و به‌پیزی ئه‌ده‌بی خانای له شایعه‌ردايه.

دووه‌م، وه‌رگیرانی شاره‌زایانه‌ی به‌ره‌مه‌کانی نیزامی به
گونجاندنی دید و بۆ چوونه‌کانی خۆیشه‌وه.

سه‌یه‌م، خانای قوبادی، ده‌ستپیشخه‌ری شایعه‌ری هه‌جوی
کوردیيه.

چواره‌م، شایعه‌ری خانای، مۆرکی تایبه‌ت به‌ خۆی پێوه‌یه و له
نیۆ به‌ره‌مه‌ی شایعه‌راندا دیار و به‌رچاوه.

پنجه‌م خال، ږووی له موناچاته‌کانی خانایه.

دواتریش، کاریگه‌ری خانای له سه‌ر که‌له شایعه‌رانی تری دوا
خۆیه‌تی له‌وانیش مه‌وله‌وی و ږه‌نجووری و مه‌لکه‌ی جوان‌ږویی

و...

سه‌رچاوه‌کان:

- گۆل گه‌شتیک به‌ میرغوزاری خانای قوبادی دا، ږه‌ئووف ئه‌حمه‌د ئالانی

- مه‌وله‌وی - حه‌کیم مه‌لا سالح

- دیوانی خانای قوبادی - کاروان عوسمان خه‌یات

- وتووێژیک له‌گه‌ل مه‌مه‌د عه‌لی سولتانی - وه‌رنامه‌ی گه‌وه‌ران -

به‌هاری ۱۳۸۶

- ویتنه‌کانی کوردی خه‌مه‌ی نیزامی - سیاوه‌ش مورشدی

- میژووی ویتنه‌ی کوردی - سدیق بۆره‌که‌یی

د. نارس محمەد سەڵح - سەلتەمانى

زمانى كوردى لای (مه حوى)

تاكى كورد تىپه پاندووه و خوى به هاوشانى پادشاي فارس و شاعيره گه وره كانى نه ته وه كانى ترى وهك فارس و عه رهب ده زانیت، لهو باره يه وه نه لیت:

بنووسه، پیری دلم نه مری کرد، نیتاعه م کرد
له ئیبتیداو ه که به یتى مونسایی دیوان
گه دایه کی وه کوو (مه حوی)، قه له نده ریکی کورد
میسالی پادشاهه ی فورسه، ساحیبی دیوان

به کیک له حاله ته سایکۆلۆژییه كانى تاكى کورد، هه سنکر دنیه تی به پاشکویی و بندهستی و خو به که مزانین، هه موو ئه وانه یش به هوی نه وه ی هه موو کات کورد له ژیر حوکمرانی بیگانه دا بووه، نه وان سه رده ست بوون و کورد بنده ست، هه ر نه مه یش وای کردوو ه کورد نووسینی به زمانى دایکی خو ی به که م زانیوه و بو ده برینی بیر و نه ندیشه و هه ستی ناخی خو ی، په نای بو زمانى گه له سه رده سته کان بردوو ه.

به لام نه وه ی تیبینی ده کریت (مه حوی) نه و قوتاغی تیه پاندووه و شانازی به خو ی و زمان و میلله ته که یه وه کردوو ه، له م چوارینه دا به ئاشکرا ده لیت: هه ست و ناخ و گیانی کورد بوونم فه رمانی پیکردم که شیعریک بنووسم له ئاستی به رزی دیوانه که مدا بیت، منیش به گویم کرد و نه و شیعهره م نووسی، هه ژاریکی وهک مه حوی قه له نده ریکی کورد، له ئاستی پادشای شاعیرانی فارسه که خاوه نی دیوانه شیعریکی زور به رزه.

لیرده دا شاعیر خو ی له پادشای فارس به که متر نازانیت و له ئاستی نه واندا خو ی ده بینیته وه، سه رچاوه ی بیر و نه ندیشه و شیعیر و نه ده ب لای خوینده واری کورد له ژیر کاریگه ری نه ده بی فارسیدا بووه، مه لای کورد له حو جره کاندای گولستان و بوستان و کومه لیکى کتیبی فارسی تری خویندوو ه، له ریگه ی فیروونی زمانى فارسیه وه تیکه لی نه ده ب و فره ره رگی نه وان بووه، هه ر نه وه یش وای کردوو ه بکه ونه ژیر کاریگه ری نه ده بی فارسی، له هه مان کاتدا هه تا ئیستایش شیعیر و نه ده بی

سه ره تاکانى سه ده ی نۆزده، سه ره تاي ده رکه وتنى هه ستى كوردبوون و گه رانه وه ی ده سته ی خوینده واری كورده بو گرنگیدان و نووسین به زمانى كوردی. سینگۆچكه ی بابان (كوردی، نالی، سالم) توانیان زمانى كوردی و شیوه زاری بابان بکه نه زمانى نه ده بی كوردی، له هه مان کاتدا قوناغی نووسین ته نها به زمانى بیگانه لای خوینده واری كورد کوتایی هاتوو ه. لهو رۆژگاره دا شاعیریکی گه وره ی وهك (نالی) زور توند به گژ نه و كه سانه دا چوو ه ته وه که ره خنه یان له زمانى كوردی گرتوو ه و به كوردی نه یاینوو سیوه، نه م شاعیره گه وره یه پیی و بووه هه ر كه سیک به كوردی نه نووسیت، یان زمانى كوردی به لاواز بزانییت، له پرووی زمانه وانى و ره وان بیژییه وه نه وه كه سیکى (نادان) و نه زانه.

له قوناغی (حاجی قادری کوی) دا بانگه وازی توند ده کریت بو نووسین به زمانى كوردی، حاجی قادر وهك خوینده واریکی هوشیاری سه رده می خو ی، هه موو کات له خه می زمانى كوردی و نووسین بووه به زمانى دایک، نه و پیی و بووه «نه گه ر کوردیک قسه ی بابی نه زانی، موحه ققه ق داکی (...), بابی زانی»، نه مه زبرترین زمانه که حاجی په نای بو بردوو ه، هه موو له پیناو گه رانه وه ی ده سته ی پروونا کبیری میلله ته که یدا بو نووسین به كوردی، لیرده دا شاعیر مه به ستی زمانى نووسین و خویندنه، نه گه رنا هه موو که س بو ژيانی پۆژانه زمانى بابی خو ی ده زانیت. شاعیری گه وره (مه حوی)، په کیکه له شاعیره گه وره كانى سه ده ی نۆزده ی نه ده بی كوردی، هه رچه نده عارف و خواناسیکی گه وره بووه، به لام نه وه ریگر نه بووه که گرنگی به پرسه كانى تر نه دات، نه وه ی تیبینی ده کریت هه ستی كوردبوون و شانازیکردن به زمانى زگماکی خو یه وه له ناو شیعره كانى رهنگی داوه ته وه.

مه حوی له چوارینه که یدا که بو پیشه کی دیوانه که ی نووسیوه، شانازی به كوردبوون و نووسین به زانی كوردیه وه ده کات، ته نانه ت گریی خو به که مزانینی لای

زمانی کوردیدا، ئه‌وه جیگه‌ی ره‌خنه و سه‌ره‌نشته، لیره‌دا شاعیر له‌گه‌ل ناخی خۆیدا ده‌دویت و ده‌یه‌ویت بلیت: ناخم پیره له خۆشه‌ویستی زمانی کوردی، به‌لام ده‌روونم پیم ده‌لیت: به‌ فارسی بنووسه و ستایشی فارسی بکه له‌بهر قسه‌ی خه‌لکی، به‌لام مه‌حوی به‌ گوپی ده‌روونی ناکات و ناکه‌ویته ژیر فشاری ئه‌و واقیعه‌ی تیندا ژیاوه، به‌لکوو زۆر به‌ شانازییه‌وه به‌ کوردی و به‌ ئاستیکی په‌وانبیزی زۆر به‌رزه‌وه شیعرى نووسیه‌وه، ئه‌گه‌ر له‌ فارسی و عه‌ره‌بی به‌رتر نه‌بیت، هیچی له‌وان که‌متر نییه.

له‌ قه‌سیده‌ی به‌حرى نووردا، جاریکی تر دیته‌وه سه‌ر باسی زمانی کوردی، هه‌روه‌ها ئاماژه به‌وه ده‌کات که شیخ و مه‌لا و خه‌لکی ئایینداری کورد له‌ کۆره‌ عیرفانی و بۆنه‌ ئایینی و یادی مه‌ولوودنامه‌دا، به‌ شیعره‌کانی (همزیه و برده)، کۆره‌ عیرفانییه‌کانیان گه‌رم ده‌که‌ن، بی ئه‌وه‌ی خه‌لکی ئاسایی له‌و شیعرانه‌ تییگه‌ن، چونکه به‌ عه‌ره‌بییه‌کی کۆنی گران نووسراوه، له‌مباریه‌وه ئه‌لیت:

له (همزیه) و له (برده)م، چونکه که‌م دی ئیستیفاده‌ی کورد

منیش ئه‌م کوردییه‌م دانا له‌ پیزی ئه‌و قه‌سیدانه زوبانی عیشقبازی خۆشه، گه‌ر کوردی و وه‌گه‌ر تازی قسه‌ی بی سۆزی عیشق ئه‌ر گه‌وه‌هه‌ره، مه‌حبوبی بی ئانه.

مه‌حوی، وه‌ک مه‌لایه‌کی هۆشیاری سه‌رده‌می خۆی زۆر واقیعبینانه مامه‌له‌ی کردوه، کاتیک بینیویه‌تی کۆری عاریفان و فه‌قی و مه‌لای کورد زۆر سوود له‌و قه‌سیدانه وه‌رناگرن له‌بهر تینه‌گه‌یشتنیان له‌ واتای شیعره‌کان، هاتوه‌ چامه‌ی به‌حرى نووری به‌ زمانی کوردی داناوه، له‌ یه‌ک کاتدا وه‌ک خزمه‌تکردن به‌ زمانی کوردی سوود گه‌یاندن به‌ خه‌لکه‌ دینداره‌که و کۆری عاریفان، وه‌ک هه‌ستیکی کوردانه ئه‌لیت: کوردیش هیچی له‌ عه‌ره‌بی که‌متر نییه و ئیتر بۆ به‌ کوردی کۆری عاریفان گه‌رم نه‌که‌ین.

له‌ دیری دووه‌مدا مه‌حوی وه‌ک ئه‌وه‌ی وه‌لامی که‌سانیک بداته‌وه که‌ پێیان وتوه‌ چۆن ده‌بیت ستایشی پیغه‌مبه‌ر (دخ) به‌ کوردی بنووسریت! له‌ وه‌لامی ئه‌و که‌سانه‌دا شاعیر ئه‌لیت: زمانی عیشق و عیرفان زۆر خۆشه، چ به‌ کوردی و چ به‌ عه‌ره‌بی، به‌لام شیعر و قسه ئه‌گه‌ر گه‌وره‌ه‌ریش بیت، مادام به‌تاله له‌ عیشق و سۆز و خۆشه‌ویستی هیچ به‌هایه‌کی نییه، به‌لکوو وه‌ک ئه‌و خۆشه‌ویستییه‌ وایه که له‌ ناوه‌ختدا په‌یدا ده‌بیت.

لیره‌دا مه‌حوی زۆر داناویه‌ به‌ هه‌مان شیوازی نالی ته‌حه‌دای ره‌خنه‌گره‌کانی ده‌کات، کاتیک ئه‌لیت: هه‌ر که‌سێک نادان نه‌بیت خۆی سه‌رقالی مه‌عنا ده‌کا، مه‌حویش ئه‌لی: من باسی عیرفان و سۆز و عیشق ده‌که‌م، هه‌ر شیعریکیش پیر بیت له‌ خۆشه‌ویستی و سۆز، شیعریکی به‌پێز و خۆشه، ئیتر گرنگ نییه به‌ چ زمانیک نووسراوه، شاعیر ده‌یه‌ویت بلیت: زمانی کوردی هیچی له‌ زمانه‌کانی تر که‌متر نییه، ده‌توانریت هه‌موو بابه‌تیک پی بنووسریته‌وه، گرنگ سۆز و عه‌شق و عیرفانه، که‌ زمانی کوردی له‌م بواره‌دا پیره له‌ توانای په‌وانبیزی و وشه‌سازی و وینه‌ی جوان، نه‌ک شتی رووکه‌ش و قسه‌ی بی سۆز و خالی له‌ خۆشه‌ویستی.

فارسی و شیعره‌کانی سه‌عدی و حافظ و چه‌ندانی تر، جیگه‌ی بایه‌خی مه‌لای کورده، هه‌ر بۆیه مه‌حوی خۆی و دیوانه شیعریه‌که‌ی له‌ ئاستی ئه‌ده‌بی فارسی و شیعرى فارسیدا ده‌بینیت.

له‌ دیره‌ شیعریکی تریدا زۆر به‌ ئاشکرا شانازی ده‌کات به‌ زمانی نه‌ته‌وه‌بی خۆیه‌وه و له‌مباریه‌وه ئه‌لیت: کوردی زوبانی ئه‌سلمه، گه‌ر ته‌رکی که‌م به‌ کول بۆ فارسی، به‌ کوللی ئه‌من ده‌بمه‌ بیوه‌فا.

له‌ پوژگاری مه‌حوی دا ده‌سته‌ی خۆینده‌واری کورد به‌ فارسی ده‌یاننووسی و بایه‌خی زۆریان به‌ خۆینده‌نه‌وه و خۆیندنی شیعرى فارسی ده‌دا، به‌لام مه‌حوی ره‌خنه له‌و دۆخه‌ فه‌ره‌ه‌نگیه‌ ده‌گریت، ئه‌لیت: ئه‌گه‌ر من پشت بکه‌مه‌ زمانی کوردی که‌ زمانی زگماکی خۆمه، له‌ به‌رانبه‌ردا روو بکه‌مه‌ زمانی فارسی، ئه‌وه‌ من به‌رانبه‌ر زمانه‌که‌م، که‌سیکی بیوه‌فا ده‌بم، لیره‌دا وه‌ک هه‌ستی کوردبوون و شانازی به‌ زمانی نه‌ته‌وه‌بییه‌وه، مه‌حوی نووسین و خۆیندن به‌ زمانی کوردی به‌ وه‌فا و ئه‌رکیکی پیرۆز ده‌زانیت.

مه‌حوی له‌ دیره‌ شیعریکی فارسیدا زۆر پوونتر شانازیکردنی به‌ زمانی کوردییه‌وه ده‌رده‌پیت، ته‌نانه‌ت ره‌خنه له‌وانه ده‌گریت که‌ شانازیان به‌ فارسی نووسینی خۆیانوه‌ کردوه، نووسین به‌ فارسی لای خۆینده‌واری کورد جیگه‌ی بایه‌خ بووه، زۆریک له‌ شاعیره‌ گه‌وره‌کان، به‌ فارسی شیعیان هه‌یه، ته‌نانه‌ت هه‌ندیکیان دیوانه شیعرى فارسیمان داناوه، له‌و باره‌یه‌وه شاعیر ئه‌لیت:

فخر هر کس به‌ زبان خودش است ای (محوى)
پارسی را که‌ تو بگزیده‌ای بر کردی حیف.

واته: شاعیر روو ده‌کاته‌ خۆی و ئه‌لیت: ئه‌ی مه‌حوی، شانازی هه‌موو که‌س به‌ زمانی نه‌ته‌وه‌بی خۆیه‌وه‌یه‌تی، ئه‌گه‌ر تۆش ئه‌ی (مه‌حوی) چاکه‌ی فارسی بده‌ی به‌سه‌ر

رژگار خدر مستهفا - سلیمانی

سلیمانی جاران

(سلیمانی و یادی نهوړوژ)

نهوړی نهکردو). پوځیک به پیاوې ټینگلیز تاوانبار دهکرا و پوځی به ئاته شپه رست و جاریکې تر به لاگر و تهره فداری ئیران ، گوايه به دهسیسه و ئاره زووی ئهوان ئاگرساز دهکات ، وهک خوی له پوځنامهی «ژین» دا نووسیویه تی ؛ نهوړوژی سالی ۱۹۴۰ قونسولی ئیران له سلیمانی بوو، زوریش هاورپم بوو. داوای کرد بینه سهیرانه کهم ، نه مهیشت نهک بلین ئه مه به ههواي ئیرانه وهیه. پیره میزد، ئیوارهی نهوړوژ، ئاگریکی گه وړه له گردی یاره دهکرده وه و بو پوځی دوايی، مهنجلی گه وړه یاپراخی له سهر حسابی خوی بو ئاماده بووان لیده نا و به دم ئاهنگ و خو شیه وه بقاپه یاپراخی دهیبه خشیه وه. پیره میزد، گه لی شیعری بو ئه و جه ژنه نووسیوه؛ له هه مووان دیارتر سروودی (ئهم پوځی سالی تازه یه نهوړوژ، هاته وه جه ژنیکی کونی کورده به خو شیه و به هاته وه) یه که نهوړوژی سالی ۱۹۴۸ نووسیویه تی و بو یه که مجار «دیلان» ی شاعیر و دهنگ خوش ، ئاوازی بو دانا و هه ر ئه و ساله بلاوی کرده وه که تا کوو ئه مړ و ویردی سهر زاری گه وړه و بچوکه و سالانه له و یاده نا به جوش و خروشه وه دهوتریته وه. بیکه س له یه کینک له و یادانه دا که (نهوړوژی سالی ۱۹۴۶)، ئازایانه هونراوه ناوداره که ی خوی (بیست و هوت ساله) روو به رووی ئه دمؤن، حاکمی ټینگلیز دهخوینیته وه. له سهرده می پوځی به عس، سهره پای درنده یی و ریگریه کانی، سالانه ئه و یاده له سلیمانی به رز راگیراوه. له ۱۹۸۳/۸/۳۰ کاتی له سلیمانی په رده له سهر په یکه ری کاوه ی ئاسنگه ر لادرا ، دهنگی سروود و دروشمی دژ به پوځیم به رز بووه که ئهم رووداوه، ژماره یه که قوربانی و برینداری لیکه و ته وه و ژماره یه کیش له لایه ن جه لاده کانی به عسه وه ده سته به سهر کران ، هه ر له دواي چهنه پوځی، پوځیم له ترسی نارهبازی جه ماوهر، له شه ویکدا په یکه ره که ی رووخاند و خوی لئ بیئاگا کرد.

له دواي راپه رین و کو تاییه اتنی دهسه لاتی پوځی سهدام، مه راسیمی یادی نهوړوژ گرنگی زیاتری پی درا ، به تاییه تی له لایه ن کومه له ی که له پوور و فولکلوری کورد که له ۱۹۹۱/۱۱/۱۰ دا به بیروکه ی ماموستا (محهمه د مردان) له شاری سلیمانی دامه زرا ، که ئامانجی

نهوړوژ که دهکاته یه کهم پوځی مانگی خاکه لپوه و سهره تای وهرزی به هاره و تپه راندنی سهرما و سوله و سهختی وهرزی زستانه، له هه مان کاتدا جه ژنی زوربه ی گهلانی پوځه لاتی نریک و ناوه راسته. ئهم جه ژنه لای کورد وهک جه ژنیکی نه ته وه یی، هه میشه هیماي خه بات و قوربانیدان بووه. نهوړوژ میژوویه کی دپیرنی هه یه. هه ر یه که له میژوونووسان دهیبه نه وه سده و سهرده میک و بیرو پای جیاوازیان هه یه. هه ندی بو سهره تای ئه فراندنی مروف ، هه ندیکی دی دهیگری نه وه بو پوځی تاج له سهرمانی جه مشیدی پاشای پی شدا دیه کان ، هه ندیک بو پوځی له دایک بوونی چه زره تی زهرده شت ، سالنامه ی کوردی دهیباته وه بو هوت سهد سال پیش له دایک بوونی چه زره تی مه سیح ، پوځی دامه زراندنی دهوله تی ماد ، هه ندیکیش به رگی ئه فسانه ی به به ردا دهکن و به پوځی زالبوونی کاوه و له ناو بردنی زه حاک که گوايه خاوه نی دوو مار بووه له سهر شان هکانی (که بنه مایه کی زانستی نییه) و زه حاک، به پاشایه کی زوردار ی کورد داده نین که ئه مه ش ری تی تیناچی؛ چون پوځی له ناوچوونی پاشا و دهسه لاتی کورد دهیبه جه ژن و بونه ی نه ته وه یی خیانه تکار، دهیبه جیگه ی شانازی ! ...

نهوړوژ، جه ژن و یادیکی تاییه ته، له سلیمانی کهم سال هه بووه له دواي دروست بوونی دهوله تی ئیراقه وه (به تاییه ت له سهرده می پوځی به عسی سهدام دا) گه ر ریگری کرابی له یاده که، به بی قوربانیدان تپه ربووی. خه لکی شار سالانه به گه وړه و بچوکه وه ئاماده کارییان دهکرد بو پوځی نهوړوژ و به رگی نوییان به دوورین ددها. گهنج و مندالان دار و سووته مه نییان کو دهکرده وه و ئاماده یان دهکرد بو ئاگر کرده وه. پیره میزدی نه مر له دواي گه رانه وه ی بو نیشتمان، پوځی دیار و به رچاوی هه بوو له به رز راگرتن و به زیندووی هیشتنه وه ی ئه و پوځی و گیانکی نویی به به ردا کرد. پیره میزد له گه ل کورگه لی زانستی (مه به ست قوتاییانی قوتابخانه ی زانستییه) بی گویدانه قسه ی ناحه زان و کونه په رستان وهک خوی یاداشتی کردووه (هه موو سالیک هه رچیم دهست ئه کهوت، ئه مکرد به سهیرانی نهوړوژ که تا ئیستا کهس

ههواریک و ههوادیهک

غهفور کهسنه زانی - سه قز

ئه مشه و له ههوارئ دلگیر و خوش بوومه ته میوان، ههوار، چ ههواریک؟

تیکه لئ له دهورانی کلاسیک و مودیرن، گۆپی کارهبا له چهن لاره له ههوارچیانی دهوروبه، به هۆی که رهسه ی پانیل یان مه کینه ی کارهبا یی، چاره زیتیه یانه و وهک تاووسی مهست له ژیر چهتری مهندی ئاسمان و روو به مه ریخ و موشتی، عه تارد و چهوته وانه و کۆ، خۆ را ده نین. په پوله کان هه ر تاو نا تاوی به ئه شقی رووناکی دین و خۆ له سه ر و چاوم ده کوتن. وا ده که بیین که مرۆف ده بی له مه کته بی ئیمه دا فیری خوشه ویستی بی خه ل و خه وش بی.

ئه ستره له ئاسمان خه ریکی چاوداگرتن له بوونه وه ری زه وی و هیندی ده خوشن و هیندی له که ران و سووران. خه یال ده مه با ته وه بۆ دهورانی شلک و ساوایی و سه رقالی کایه و هه لتیقانی بانه وبان و کۆلانه ته نگه کانی زیده که م.

له گه ل رابواردنی نزیکه ی مانگی له وه رزی پاییز و هاته هاتی سپای سه رما له چیاکانه وه، له بناری چپای «سه قریلان» و شاخی «رووش» و «هه ماراو»، ویرای هه لدانه وه ی سه دان و هه زاران لاپه ره ی بیره وه ری، خۆش و ناخۆش، چهن دلۆپه فرمیسیکی له گۆشه ی چاومه وه وهک مار خۆیان خزنده سه ر کۆلمه م. سه خته ئامیزی میشک و نه رمه ئامیزی دل، کرنوشیان بی بردم بۆ بۆنوبه رامه ی خۆشی گولاله ی غه ربیی جوانه مه رگ، بۆ هه لۆیه کی بویر و گیان له سه رده ست که ئیستاش سام و ترسی له دلی هیندی کاریکه ره.

هالاوی گه رمای پشکو سووربووه کان له نیو ته ندووری خۆمالی، که به په نجه ی نه خشی نی ژنه هه ورگه ری کورده واری دروست کراوه، له دووره وه له ش گه رم دادین.

کورسییه کی دارینی کۆنیان ناوته سه ری و به یادی دهورانی رابردو و منیش لاق و له ته رم تئ کیشاوه. ئه م که شه وه وا سازگاره به سه دان فه رسه خ له قال و قوول و مشتومری خه لکی و به رز و نزمی بوورس و بی ئابرووی دۆلار و پارهی قه لبی ئابروویه ری، دوور خستومه ته وه.

بیرم خه ریکی ئه بده یی میلیونان به رنامه ی جۆراوجۆری ژیا نه له هاردی میشکم دا.

هه ر چه نده زۆری ماوه بۆ حه قه په له ی پاییزی، ئه گه ر چه رخی گه ردوون سه رگه رده نه م پی نه گریت و به قامکی قه در دلیم نه کات، به لام ره پسته ی هیوا و ئومیدی هۆنه ری من پیش واده به دم با ی خۆشه ویستییه وه لانکه لانکیه تی و مزگینی دا هاتیکی باش له خه رمانی په خشان ده دات و مالووسکه ی ته لایی خۆی ده خاته به رده م ده لالانی تامه زۆری ئه ده ب.

باغ و باغات و دیمه نی زه ردی خه له زه ل و مالاوایی گه لاکان له لقوپی داره به رزه بالاکان، له تاریکی شه و لیم شاره و نه ته وه و چاره نووس وهک هه موو قوناغه کانی دیکه ی ژیا ن ئه ویشم پی ره وا نابین. فارس گوته نی: (خلاق هرچه لایق)، رهنه گه منیش ئه وه م شیاو بیت.

زیندووکردنه وه و به رزراگرتنی بۆنه و جه ژن و نه ریته جوانه کانی کورده واری و به دوا داچوون و گه رانه به دوا ی که له پوور و فۆلکلوری کوردی و ئه رشیفکردنی و پاراستنیه تی. ئه م کۆمه له یه که له کهسانی خۆبه خش و دلسۆزانی شار دروست بووه، تا ئه مرۆکه گه لیک خزه ته ی به و بواره کردووه، له وانه دووسه د شریتی دهنگ و چواره سه د کاسیتی دهنگرهنگی له به دوا داچوونی مهیدانی که له پوور و یاری کورده واری و پیشه ی دهستی و جلوه رگ و رایه خ و چاوپیکه وتنی کهسانی به ته مه ن و دنیا دیده ی تۆمار کردووه و ۲۵ ژماره ی گۆقاری «که له پووری کورد» و یهک ژماره ی رۆژنامه ی فۆلکلور و سئ ژماره ی «شه وی چله» (یه لدا) و دوو ژماره ی گۆقار و چوار ژماره ی رۆژنامه ی سلیمانی و چه ند کتیبیکی چاپ کردووه. سالی ۲۰۰۴ له شاری سه نه بۆ ماوه ی یهک هه فته پیشانگای که له پووری کردۆته وه، له سالی ۱۹۹۷ هه وه، وهک میرانگری پیره میردی نه مر به به رده وامی یادی نه ورۆزیان کردۆته وه و قیستیقالی گه وره یان له گردی یاره ئه نجام داوه، به گردانی ئاگری نه ورۆز و زیندووکردنه وه ی چه ند که سایه تیه ک به رۆلینین له و یاده دا، که سایه تی (پیره میردی، نه جمه دین مه لا، ع. ع. شه ونم (خاوه نی سروودی جه ژنه، جه ژنی کوردستانه، جه ژنی نه ورۆزه)، مه لای گه وره، دوانزه سواره ی مه ریوان، حه زره تی نالی) به رجه سه ته کردووه و مه نجه لی یاپراخ و خواردنی کورده واریان ئاماده کردووه و به شیویانه ته وه به سه ر ئاماده بوواندا. وا پینچ سالی شه، هه ر سالی په یکه ری که سایه تیه ک به ژماره ی سالانی ته مه نی دروست ده که ن و ده یکه نه دیاری بۆ ئه و نووسه رانه ی ده رباره ی جه ژنی نه ورۆزیان نووسیوه. بۆ نمونه بۆ نه ورۆزی سالی ۲۰۲۰ (۶۷) په یکه ری مه لای گه وره ی کۆیه یان به ژماره ی سالانی ته مه نی کرده دیاری نه ورۆزانه. سه ره پای یادکردنه وه و به رزراگرتنی جه ژنی نه ورۆز له لایه ن پیره میردی شاعیر و کۆمه له ی که له پووری کورده وه، جه ماوه ری شاری سلیمانی، وهک شاریکی سه ره رز و زیندوو، سه ره پای هه موو ئاسته نگه کان و سه ختی رۆژگار، سالانه ئه م رۆژه به رز ده نرخیتن و به جلوه رگی کورده وارییه وه به شداری ئه و یاده ده که ن و دهنگی سروودی نه ورۆز، ویردی سه رزازی گه وره و بچووی شاره و زۆربه ی شاعیرانی ئه م شاره، شیعر و سروودی جوان و به رزیان بۆ نه ورۆز وتوو و نه ورۆز، بۆته ره مزی به ره نگاری و به گۆداچوونه وه ی سته م وقوربانیدان.

سه رچاوه کان:

- ۱- دیوانی پیره میردی، به رگی یه که م، کۆکردنه وه و لیکۆلینه وه ی ئومید ئاشنا، چاپی دووه م، ۲۰۰۹
- ۲- دیداریکی خۆم له گه ل به ریز محمه مد مه ردان له کۆمه له ی که له پوور و فۆلکلوری کورد

قوتابخانا رۆژنامه قانیی یا به درخانیا

عبدالولر هزاق به درخان

سهردار هیتوتوی - دهۆک

عبدالولر هزاق نه جیب به درخان پاشا، کو دبیته نه قبی به درخان پاشا دومهیک میری میرگهها بوتان، ل ساللا ۱۸۶۴ ل باژیری ئیسته نبولی ژ دایکوبویه، دهستیپیکا خاندنی ب زمانین رۆژه لاتی و ئوروپی دهستیپیکریه ژ وان ژی زمانی فرهنسی و ئەف چهنده ژی بوویه ئەگەر کو ناقبری ناسینی دگهل دیروک و ئەدهبی فرهنسا پهیدا بکهن (۱).

ههروهسا ب ریکا زمانی فرهنسی شیایه ژ رامانا دیموکراسیهتا شوپهشا فرهنسی بگهیت و ئارمانجین وئ شوپهشا مهن بکته بنیاتی بهرنامی ژیا نا خو (۲). ل دهستیپیکا سالین نوتان دا (۳) و هیشتا عبدالولر هزاق د ژین لایینی دا ل وزارهتا دهرفه یا عوسمانیان فرمانهه بو، و ل ویری کار کریه و پاشان بویه سکرتری سیی یی بالیوزخانا عوسمانیان ل پتراسبورگی، و ناقبری هه ل ویری فیری زمانی روسی ژی بویه (۴) لی ژ بهر هه قالینی و په یوهندیین وی دگهل روسان دا دهولتا عوسمانی عبدالولر هزاق هه دگوهیزنه بالیوزخانا خو ل تههرا ئیرانی (۵).

ههردهم عبدالولر هزاق ل ژیر چاقدیری عوسمانیان دا بو، ل ساللا ۱۹۱۸ ل دهورو بهرین باژیری رهواندوزی دهیته گرتن و پاشان دهیته رادهستکرن بو (عهلی ئیحسان پاشا) سهرکردی فه یلهقا شهشی یا لهشکهری عوسمانی ل ئه نیا عیراقی و ئەف سهرکرده ژی بیی دادگههکن بریارا دارقه کرنی ل سهر عبدالولر هزاق د سهپینیت و ل باژیری موسلی سیداره دهن (۶).

ل ساللا ۱۸۸۹ ئەکین عالی دگهل مهدهت پاشا پینکفه بزاق کرن کو شوپهشهکی ل دژی عوسمانیان بهرپا بکهن لهورا ل باژیری ئیستانبولی بهرهف کوردستانی چوون، ل (ترابزون و جیوالک) چاف ب بهگ و میر و سهروک هوزین کورد کهفت و کومبوونا خو کر و پلانا رزگار کرنا کوردستانی کیشا، کانی چاوا هیزشی بکهنه سهر دهستهه لاتداریا عوسمانیان و ب سهر وان دا زال ببن.

قان ههردو سهرکردان دگهل قی هیزا خو بهرهف کوردستانی هاتن لی بهریا کو شهری بکهن سوپایی عوسمانیا د ریکا جاسوسین خو ب پلانی زانی و بهرهه قیین خو کرن و ل هه مبهری قی هیزا کوردان، ترکان هیزهکا مهن کومقهکر و هیزین کوردی بهریا کو بگههه کوردستانی ل نیزیکی ترابزون و ئهرزهرومی ری ب ری هیزین عوسمانیا بوون و ب نه چاری کوردان خو فه کیشا و پاشان ئەف شههه بۆ ئەگهه شکهستنا کوردان. د ئەنجامین قی سهرهه لدانی دا رهوشا ژین و ژیا نا به درخانیا ل ژیر دهستی عوسمانیا بهرهف خرابوونی چوو و بهایی وان لهر چاقین کاربدهستان کهفت و سوولتان عبدالولر هزاق خو سهر په رهشتیا دیر ئیخستنا ئەندامین مالباتا به درخانیا

دکر و هه رهندهک بهرهف دهقه رهکی شاندن دا کو شیانین چ بزاقین جداخازی نه بن (۷)

لی پشتی دیر ئیخستنی ژی ههردهم عبدالولر هزاق جهی گو مانا سوولتانی بو، لهورا پشتی کو سوولتان عبدالولر هزاق خو گو مانان ژی پهیدا دکته میری به درخانیا دشیت خو بگههینته باژیری تبلیسی و د وی هزری دا بو ب قی ریکی خو بگههینته ئیری قانی لی ئەف بزاقا وی سهر نه گرت و ب نه چاری قهستا ئینگلتههرا دکته و ل لهندن په یوهندی دگهل ریخراوین کوردی و ئه رهنی دا پهیدا دکته. ب ریکا نه جیب پاشای بابی عبدالولر هزاق، سوولتان دشیت ناقبری فهگه رینته ئیستانبولی و دکته سهروکی ته شریفاتی یی کوچکا سوولتانی (۸).

ل ۲۲/ئادار/۱۹۰۶ رهزوان پاشا سهروکی پولیسین عوسمانیان دهیته کوشتن و عبدالولر هزاق و مامی وی عهلی شاملی ب قی بویه ری دهیته تاوانبارکرن و سوولتانی عوسمانیان ژی ئەف دهلیقه ژ دهست نه دا و مالباتا به درخانیا هه ر ئیک ژ بۆ جههکی شاندن (۹). لی نا ف و ناقدریا قی مالباتی توخییین عوسمانیان دهرباسکر بوون ئه و ژی ب ریکا وی پوستی کو عبدالولر هزاق هه شیا په یوهندی باش دگهل روس و فرهنسا و ئینگلیزان دا پهیدا بکته (۱۰).

ل دومهیا سهد ساللا نوزدی پایتهختی عوسمانیا، ئیسته نبول ببوو مهله بندهک بو لهه گوه رینا هزر و بیرین

شورپه‌شگیزانه و نیشتیمان په‌روه‌ری، ب تایبته پشتی کو هژماره‌کا باش یا ره‌وشه‌نبیر و نیشتیمان‌په‌روه‌ر ل وی باژیری ل هه‌ف کومه‌بوی، هه‌ف ره‌وشه‌نبیره خۆدان هزر و بیرین ل هه‌ف جودا بوون، هه‌بوون بین نه‌ته‌وه‌په‌ریس و نیشتمان‌په‌روه‌ر و خۆدان هزرین ئاینی، د ناڤا قی گروپا ره‌وشه‌نبیران دا که‌سین شاعیر، قوتابی، زانینگه‌هان، و هه‌فسه‌ریین ناڤ سوپا دا ژی هه‌بوون.

د قی کاودانی دا، ته‌فگه‌را نه‌ته‌وه‌خازین ترک د ناڤا نقش نوو دا د وه‌راری دا بوو، هه‌و ژی مل ب ملی نه‌ته‌وین دیتر بین کول ژیر ده‌ستی قرالین عوسمانیان دا بوون، و ل سهر قی ته‌فگه‌ری باندوورا ده‌ره‌کی ژی هه‌بوو، له‌ورا ل ساللا ۱۸۸۹ ئیکه‌م کومه‌لا سیاسی یا ریڅخستی ب ناڤی (ئیتیحاد و تهره‌قی) هاته دامه‌زراندن، هه‌ف ریڅخراو ژ بال که‌سین سیاسی بین ترک و کورد و نه‌ته‌وین دیتر قه‌هاته دامه‌زراندن و دروشما وان (ئیکه‌تیا عوسمانیان) بوو، و ئارمانجین وان بین سیاسی ژی ل سهر بنیاتی شورپه‌شا فره‌نسی یا ساللا ۱۷۸۹ هاتبوون دانان هه‌و ژی (وه‌که‌ه‌قی، ئازادی و بریایه‌تی) بوون.

کومه‌لا ئیتیحاد و تهره‌قی هه‌تا ساللا ۱۹۰۹ بانگا ناسیونالیستا ترکان نه‌کربوو، به‌لکو خۆدان گوتارا ملله‌تین عوسمانی بوو، دگه‌ل داخازا ده‌ستور و مه‌رکه‌زیه‌تی و ئازادیا هه‌موو گه‌لان، لی هزرا تورانی پشتی ساللا ۱۹۰۰ و کوده‌تایا تورکین لاو د ساللا ۱۹۰۸ دا و بجه‌ئینانا سیاسه‌تا نوو ل هه‌مبه‌ر چه‌لکرنا نه‌ته‌وا کورد و نه‌ته‌وین دیتر، کار ل سهر کورد و بولگار و عه‌ره‌ب و گه‌لین دیتر کر کو بین خۆدان ریڅخراو و ناڤه‌ندین خۆ بین تایبته (۱۱).

ل ساللا ۱۹۰۹ ده‌ما کو ده‌سته‌لات که‌فته ده‌ستین ئیتحادیان، هیدی هیدی ساربوون که‌فته دنایه‌را وان و کوردان دا، کوردا هه‌ست ب مه‌ترسیا ترکان کر و پاشان وان ژی په‌یوه‌ندی ب هه‌فسه‌ریین کورده‌ کرن بین ل ناڤا سوپایی عوسمانیان و ژ هه‌رمه‌نان ژی خۆ نیزیکی کربوو، له‌ورا ترک ژ وی بزاقا کورد و نیزیکیبونا وان ژ هه‌رمه‌نان زیده ترسان و بزاقین خۆ دانه ده‌سپیکرن کو وی تفافی نه‌هیلن ب ریکا مه‌لا و شیخین ئاینی. عوسمانیان شیا کارتیکرنی ژ کوردان بکن کول دیڤ گوتنا ناسیونالیستین کورد نه‌چن و نه‌بنه هه‌قاله‌بندین هه‌رمه‌نین کو دخازن د ناڤا کوردستانی دا ده‌وله‌تا خۆ ناڤا بکن له‌ورا بزاقین عه‌بدوله‌رزاق بین نیزیکیاتیا وی ژ هه‌رمه‌نان ژ بو وه‌رگرتنا باوه‌ریا روسیا بی بها د جه‌دا مان (۱۲).

د ناڤا سالین ۱۹۱۰-۱۹۱۷ عه‌بدوله‌رزاق کار ژ بو دامه‌زراندنا کوردستانه‌کا ئوتونوم ل ژیر چاڤدیریا روسان دا دابوو (۱۳). میر عه‌بدوله‌رزاق به‌درخان د سالین ۱۹۱۲-۱۹۱۳ دگه‌ل چه‌ند که‌ساتین به‌رناسین کورد دچه‌ باژیری سان بترسبورگ (لینینگراد) و ل ویری (چارنیکولا) قه‌یسه‌ری روس دیتوو و دانوستاندنی دگه‌ل دکن دهربرای پرسا کورد، دا کو هاریکاریا شاندا کوردی بکه‌ت بو پیکئینانا حکومه‌تا کوردستانی ل ههر شه‌ش ویلایه‌تین کوردستانا تورکیا، د هه‌نجاما وی دانوستاندنی دا میر سوزی ژ قه‌یسه‌ری وه‌ردگریت بو دامه‌زراندنا حکومه‌تی ب مه‌رجی دایینکرنا مافین هه‌رمه‌ن و ئاسووری و کلدانان (۱۴). ل ساللا ۱۹۱۴ دا کومه‌لا (جی خاندن، واته مالا خاندنی)

یا پیشکه‌فتخازین کورد کول باژیری خۆی بی باکووری ئورمیی ل رۆژه‌لاتی کوردستانی جه‌ دگریت نویته‌ری خۆ بی تایبته‌تی جفاکی و سیاسی بی مه‌زن عه‌بدوله‌رزاق به‌درخان هنارته باژیری پیتراسبورگی ل سوڤیه‌تا به‌ری ژ بو بزاقا دانانا هه‌لفوبینین کوردی، لی شه‌ری ئیکی بی جیهان هه‌و ده‌لیفه نه‌دا (۱۵).

نه‌قیی به‌درخانیان عه‌بدوله‌رزاق روله‌کی به‌رچاڤ بی سیاسی هه‌بوو د ناڤا کوردین باکووری رۆژه‌لاتی دا و خزمه‌ته‌کا زیده مه‌زن یا ره‌وشه‌نبیریا کوردی کریه ب تایبته‌ت ل کوردستانا ئیرانی. عه‌بدوله‌رزاق بی چالاک بوو د بیاقی پروپاگه‌ندی دا بو روسیا و ل ساللا ۱۹۱۰ و پاشا د ناڤه‌را پاریس و ته‌فریز و توخیین ئیرانی و روسیا دا بو قی مه‌رمی هاتن و چوون کریه و دگه‌ل سهروک عه‌شیره‌تین ده‌قه‌را وان و هنده‌ک ده‌قه‌رین بدلیسی ئالیگرین خۆ هه‌بوون و ناڤیری ژی چه‌ک و پاره ژ بو وان په‌یدا کرینه. ب ریکا وی کومه‌لا عه‌بدوله‌رزاق ناڤا کری شیا هه‌ستا نه‌ته‌وی ل نیک گه‌له‌ک ژ سهرکردین کورد په‌یدا بکه‌تن.

هه‌لوپستی روسیا ل هه‌مبه‌ری کوردان هه‌تا شه‌ری ئیکی بی جیهانی

بوچوونین روسیا ل سهر کوردان ب قی ره‌نگی بوون و ب قی چاقی سه‌حدره‌ دوزا کوردان

۱. هه‌گه‌ری ئاینی: روسیا ژی ده‌وله‌ته‌کا کریستانی بوو، وی هه‌رده‌م دخاست فه‌له‌بین د ناڤا ده‌وله‌تا عوسمانی دا بپاریزیت و ب هه‌مان چاقی ترکان ل کوردان ژی دنیری چونکی هه‌ر دوو ل سهر ئولا ئیسلامی بوون.

۲. باوه‌رنه‌ئینانا روسیا ب ئیکگرتنا کوردان، وان چ جارن باوه‌ری ب وی یه‌کی نه‌بوو کو کورد بشین دگه‌ل ئیک دا ئیکگرتی و ئیک هه‌لوپست بن، چ کورده‌ک که‌سه‌کی دیتر بی کورد ب سهرکردی خۆ نه‌دزانی هه‌ر چه‌نده پیشتر ژی به‌درخانیان و شیخین نه‌هری زیده بزاق ژی کربوون لی بی مفا بوون.

ئیک ژ وان ره‌وشه‌نبیرین کورد ژی کو سهرده‌مه‌کی ل روسیا ژیاوو و دخاست کو وان ژ کوردان نیزیکی بکه‌ت و پشته‌قانی سهره‌لدان و قه‌لفینین کوردی بکن دژی ترکان عه‌بدوله‌رزاق به‌درخان بوو، لی ل دوماهی هه‌رده‌م ب ده‌ست قلاهی قه‌دگه‌را (۱۶).

بزاقا ره‌وشه‌نبیری یا عه‌بدوله‌رزاق به‌درخان

دامه‌زراندا کومه‌لا (جی خاندنی)

هه‌ف کومه‌لا ب دوو ناڤان هاتیه (جی خاندن) (۱۷) و کومه‌لا جیهانزانی (۱۸).

ل ساللا ۱۹۱۳ کومه‌لا جیهانزانی دامه‌زراندیه، سهروکی کومه‌لی عه‌بدوله‌رزاق بوو، و هاریکاری وی سمکویین شکاک بوو، هه‌روه‌سا گه‌له‌ک ژ ناڤدارین دیتر بین کورد ژی گه‌هاوون قی کومه‌لی ژ وانا سه‌ید ته‌ها نه‌هری، سه‌عید به‌گ، موسا به‌گ و شه‌کر ئاغایی گرافی، و شیخ عه‌بدوله‌سه‌لامی بارزانی و مورته‌زا قولی زاده و سهرداری ماکوویی پشته‌قانی خۆ بو قی کومه‌لی دابوون دیارکرن (۱۹). هه‌ر چه‌ند ب هه‌شکه‌رای نه‌هاتبوو به‌لاڤکرن، لی هه‌ف ریڅخراوه، ریڅخراوه‌کا سیاسی، ره‌وشه‌نبیری بوو، ل ده‌سپیکنی بزاقا قی ریڅخراوی هه‌و بوو کو بیر و هزرا

خودان گوڤارا مهشروتيهت و سهيد تاهاي نهرى دا ههبوو(٢٣).

كار و بزاقى، وى يين روژنامهقانىي:
گوڤارا كوردستان:

كوردستان، گوڤارهكا ههيفانه بوو، ب زمانين كوردى و تركى د ناڤهرا سالين ١٩١٢-١٩١٤ وهشانا خو دكر، ناڤهنا گوڤارا كوردستان ل باژيرى ئورمى بوو، خودان ئيمتيازى وئ ئيسمائيل ناغايى شكاك و سهرنقيسهري وئ عهبدولرهزاق بهدرخان بوو(٢٤). ژ بو قئ مههمه قونسولى روسيا ل باژيرى ژى دهستهك دانه كارى ناڤيرى(٢٥).

گوڤارا مهشروتيهت

گوڤارهكا سياسى و راديكال و دهستوربخاز بوو، شريف پاشايى كورد ل باژيرى پاريس ل فرهسا د روژا ١٥/١٠/١٩٠٩ ههتا ٢/١٩١٤ دا د ناڤا ٥٥ هژماران دا بهلافكره(٢٦).

ناڤيرى كار دگه ل خودانى گوڤارى كرىه و شيايه گوڤارا مهشروتيهت ل روژههلاتى كوردستانى بهلاف بگهت.

ژندهر:

١. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، عهبدولرهزاق بهدرخان ١٨٦٤-١٩١٨، سليمانى، ٢٠٠٥.
٢. عهبدولرهزاق بهدرخان، كوردبيديا، روژ سهردانى ٢٨/١٢/٢٠٢٠.
٣. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٤. عهبدولرهزاق بهدرخان، كوردبيديا، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٥. عهبدولرهزاق بهدرخان، كوردبيديا، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٦. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٧. يوسوف نهحمه مهنتك، بهدرخانيهكان مالبايتيكى خهباتكهرن، چاپخانهى مناره، هولير، ٢٠٠٥.
٨. عهبدولرهزاق بهدرخان، كوردبيديا، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٩. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
١٠. يوسوف نهحمه مهنتك، پارت و ريخواه سياسييهكان له توركي ١٩٢٣-٢٠٠٣، چاپخانهى حهمدى، ٢٠١٦.
١٢. محهمه رهسول هاوار، كورد و باكورى كوردستان له سهرداى ميژووهه ههتا شهري دووهى جيهان، بركى يهكهم ههتا كوتاي شهري يهكهم، ٢٠٠٦.
١٣. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
١٤. محهمه رهسول هاوار، هر ههمان ژندهرى بهرى.
١٥. قهناى كلاشوفنيچ كوردوييف، كوردناسى، وهرگيران رهوف حهسن، سليمانى، ٢٠٠٦.
١٦. محهمه رهسول هاوار، هر ههمان ژندهرى بهرى.
١٧. عهبدولرهزاق بهدرخان، كوردبيديا، هر ههمان ژندهرى بهرى.
١٨. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
١٩. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٢٠. عهلى تهتر نيروهى، بزاقا سياسى ل كوردستانى ١٩٠٨-١٩٢٧، دهوك ٢٠٠٢.
٢١. عهبدولرهزاق بهدرخان، كوردبيديا، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٢٢. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٢٣. محهمه رهسول هاوار، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٢٤. عهلى تهتر نيروهى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٢٥. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٢٦. ويكى پديا، كردستان (نشرىه)، روژا سهردانى ٢٠٢١/١/٢.
٢٧. د.سهلاح محهمه سهليم هرورى، هر ههمان ژندهرى بهرى.
٢٨. فرهاد پيربال، روژنامهگهري كوردى به زمانى فرهنسى، چاپخانهى شوان، چاپى دووهم، ٢٠٠٦.

نهتهوهيى د ناڤا خهلكى دا بهلاف بگهت و پاشان دهست ب كارى سياسى بگهت(٢٠).

ئامانجا ريخواوا جئ خاندن نهقه بوون

١. قهكرنا قوتابخانهيىن كوردى
٢. دهركن و بهلافكرنا گوڤار و بهلافوكان ب زمانى كوردى(٢٠).

٣. دانانا چاپخانهكى ژ بو چاپكرنا روژنامه و گوڤاران
٤. شاندا قوتابيىن كورد بو سوقيهتى ژبو مههمهين خاندنى(٢١).

ريخواوا جيهانزانى، ل ٢١/چريا ئيكي/١٩١٣ ئيكمه خاندنگهها كوردى ل روژههلاتى كوردستانى و ل باژيرى خوئ دامهزراند كو د دم خو دا وهك ئيك ژ گرنگترين رويدانا دهاته هژمارتن(٢٣).

دهما كو عهبدولرهزاق بويه سكرتيرى سبى يى باليوخانا عوسمانيا ل بترسبورگى، شيا فيرى زمانى روسى ببيت و ژ لايى سياسى و جقاكى قه شياوو روسيان بخوينيت و ژ بهر شاهرهزاييا وى خهلاتى (ستانسلاف) ژ روسيا وهرگرتبوو.

عهبدولرهزاق بهدرخان گرنگيهكا زيده دايه دانان نهبجهديهكا زمانى كوردى ل سهر بباتى تيبين روسى دا كو نقيسهريىن كورد ژ وان ناستهنگا فورتال بين يين كو د رينقيسا عهرهبي دا دهيته پيشبهري وان، لهورا عهبدولرهزاق پهيوهندي ب شارهزا و زانايىن روسى كروبو وهكى (ن.ى. مار) و (ى.ا.ئوربيللى) و زيده بزاق كروبو دا كو نهف زانايه هاريكاريا كوردان بگهن بو پيشقهبرنا رهوشهنبيريتهتى و خويندهوارين د ناڤا كوردان دا. ههروهسا ناڤيرى داخاز ژ روسان كروبو كو پهيمانگههكا تايهت ل باژيرى سترانسبورگى قهكهن بو خاندنا زمان و نهدهبا كوردى.

ههروهسا ناڤيرى داخاز كروبو كو زانايىن روس چهند پهرتوكان دهريارى زمانى كوردى و نهدهبا كوردى بنقيسن و بهرهمين نهدهبي بين روس وهرگريته سهر زمانى كوردى و بهرهمين شاعيرين ناڤدارين كورد ژى وهرگريته سهر روسى.

نهو نهبجهديا (ى.ا.ئوربيللى) د دهما خو دا بو زمانى كوردى داناي ل سالين ١٩١٩-١٩٢٠ بو نهگهري هندى كوردين بدليسى ژى نهبجهديهكا لاتينى بو زمانى كوردى دان.

ههر چهنده ژ لايى سياسى قه عهبدولرهزاق نهشيا زيده مفايى ژ روسيا وهرگريت لى د ئالى رهوشهنبيرى قه مفايى، زيده ژى وهرگريته وهكى شروفهكرنا هندهك شيعرين نهحمهدى خانى د ناڤا مهمو زينى دا و ئوربيللى گرنگيهكا زيده مهن دايه نقيسين كوردى، ههروهسا گرنگى دايه وئ قاموسا فرهنسى كوردى يا كو (ا. ژابا) بهرهفكرى. ههروهسا عهبدولرهزاق رولهكى زورى گرنگ ههبوو د قهكرنا پشكا كوردى ل زانكوى (بتراسبورگ) كول ويدهرى ئوربيللى كروبو ماموستا(٢٢).

عهبدولرهزاق پهيوهندي دگه ل كهساتين كورد بين سياسى و خودان باندىور بين وى سهردهمى مينا سمكويى شكاك و شيوخ عهبدولسهلام بارزانى و شهريف پاشاي

زه ححاک، فەرەیدوون، کاوه و نهورۆز و ...

به دوا دا چوون و وهرگێڕان: کهریم رهحمانی - بانه

وشه سه ره کیهه کان:

زه ححاک/ ئازیدهاک، فەرەیدوون/ که یخوسرهو، کاوه ی ئاسنگەر، شانامه، فیردهوسی، جهمشید ئاستیاگ، نهوڕۆز ئەم وتاره تیده کۆشیت وهلامی ئەم پرسیارانه بداتهوه:
- نهوڕۆز له کوپوه هاتوه؟
- گهلۆ کاوه و زه ححاک پێوهندیان به نهوڕۆزه وههیه؟
- ئایا زه ححاک هه مان ئاستیاگ، دوایین پاشای ماد بووه؟
- زه ححاک که سیکی باش و دادگەر بووه یان که سیکی زالم؟
- فەرەیدوون یان که یخوسرهو که ئاشووری له نیو برد، کی بوو؟

نیواخنی وتار:

له چاخی بهر له میژوودا له بانووی ئێران، شاگهلی له زنجیره پاشایانی پێشدادی واته، که یومهرس، سیامهک، هووشهنگ، جهمشید و له سهه تهختی دهسهلات بوونه، که له نیو ئەوانیشدا، جهمشید له هه مووان ناوبانگی زیاتره و پێوهندی به نهوڕۆزه وههیه.

جهمشید، چوارهم پاشای پێشدادی بووه که هاتوته ماد راغه/ ئاتروپاتهگان (ئازهریاجان)، دیوان و ناپاکانی له نیو بردووه و یاسا و زاکوونی بۆ خه لک داناهه و دهستووری دا تهختیکی جهواهیرنیشانی له شوینیکی بهرز بۆ دابنێن، چۆته سهه تهختهکه و تاجی له سهه ناوه. تیشکی ههتاو له تهخت و تاجه که ی داوه و تیشکه که بلاو بۆتهوه. جهمشید که ناوی «جهم» بووه، کاتی ئەو تیشکه له تاج و تهخته که ی داوه، ناویان ناوه «جهمشید» یانی تیشکی جهم، وهک «خۆرشید» یانی تیشکی خۆر. ئیتر ئەو پۆژه یان ناو ناوه پۆژی نوێ/ نۆک پۆچ/ پۆژ له نووکی کیو/ دوندی پۆچ/ نهوڕۆز. وشه ی «پۆچ» به واتای «پۆژ» له موکریان له وشه ی «به ره پۆچکه» دا ماوه ته وه و له هه ورامان و ئیلامیش هه نووکه ده کاری ده کهن.

به ره له دهسه لاتدارییه ته جهمشید، خه لکی ئاریایی، مال و گوندیان نه بووه و له ئەشکه وتان ژیاون. یاسا و زاکوونیان نه بووه. جهمشید شار و ئاوه دانی پێ ساز کردوون، تا قمیکی ئاکنجی کردووه. یه که م سیسته می ده وه له تی له نیو گه له ئاریاییهکانی سهه بانووی ئێران چی کردووه (گه له ئارییهکان بریتین له هیندستان، پاکستان، ئه فغانستان، کوردستان به گشت به شهکانیه وه، تورکه مه نستان، تاجیکستان و ئێرانی ئیستا). جهمشید ئاگری دیوه ته وه، ئاسنی نه رم کردووه و خه لکی فیره خۆشۆردن و پاکخواینی کردووه. هه وریشم و جلو به رگی به خه لک ساز کردووه. (اساطیر ایران له نووسینی بههار)

جهمشید دوا ی ئەو کارانه، رووی کرده پردی «چینوود» و ده رکی دۆزهخی داخست. له چاخی فەرمانره وایی ئەودا کهس نه مرد. ئەهریمه ن و دیوانی خسته بهنده وه و دوا ی سیسه د سال پاشایه تی، جهمشید له خۆبایی ده بی و داوا ی خودایی ده کا و خوداش تاج و تهختی لی وه رده گێڕی و زه ححاک به سه ردا زال ده کا. جهمشید هه لئ بۆ چین یان بۆ سیستان، راسپێراوانی زه ححاک ده یگرن به هه ره (مشار) یان به کیرد دوو له تی ده کهن. (شانامه ی فیردهوسی). جهم/ جهمشید، یه میشیان پێ گو توه.

له وه به ری چۆمی ئەروه ند/ ئەلوه ن، نزیک خانه قی/ خانه قین، پاشایه کی عه ره بی دادگەر به نیوی «مه ردا س»/ مه ردا س/ ده ژیا. مه ردا س کو ریکی بوو به نیوی ئازیدهاک/ ئەژیدیهاک/ زه ححاک/ ییورائه سپ، که ئەویش دادگەر و دلا قا بوو. ده وه له مه ند بوون و خا وه نی زینده مالی فره بوون، هه ر جار ه ی هه زار سه ر ئاژه لیان قوربانی ده کرد. دیو/ ئەهریمه ن، زه ححاک له خسته ده بات، زه ححاک بابی خۆی ده کو ژئ. ده گه ل دایکی که خوشکی جه م ده بی، پلانی لی ده گێرن و له سه ر رینگای گه رما ودا چالیکی بۆ هه لده که نن. مه ردا س، بوومه لی ل ده چی بۆ گه رما و، له چال ده که وئ و ده مرئ. (ئاسار ولباقیه ی بیروونی).

زه ححاک ده سه لات به ده سه وه ده گری. دارا و گرگه رکهانی ولاتی جه م له ترسی جه م، هانا ده به ن بۆ زه ححاک. له ترسی گورگ په نا ده به ن بۆ مار. زه ححاک دینن ده یکه نه پاشای خۆیان.

دایکی زه ححاک نیوی «وه ده ک» / ئوده ک / کچی ته هموورس/ یونگهان و خوشکی جهمشیده و له یه مه ن میردی به مه ردا س کرد بوو. (میژووی ئەساتیری ئێران، ل ۲۹)

له شانامه ی فیرده وسیدا، زه ححاک به بیژوو و هه رامزاده نیو ده بات:

به خون پدر گشت همداستان
زدانا شنیدم من این داستان
که: «فرزند بد، گرشود نره شیر
به خون پدر هم نباشد دلیر
مگر در نهانش سخن دیگر است
پژوهنده را، راز با مادر است»

(شانامه، بهرگی یه کهم، ل ۴۶)

هیندی سه رچاوه ده لین، مه ردا س و زه ححاک خه لکی یه مه ن بوون. یه مه نیش یان له حه به شه یان له ئێرانه وه فەرمانداری بۆ دیاری ده کرا (حماسه سربایی در ایران، ذبیح الله صفا).

جەلالەدین كەزازی لە «نامەى باستان» دا دەلى، لەوانەى مەرداس خەلكى داھەى توركەمەنستان يان داھەى ھىندستان بوو. لە ئەڤىستادا ولات بە پىنج بەش دا بەش كراوہ كە يەكيان داھە بوو.

ئەھرىمەن/شەيتان لە بىچمى پياوچاكيكدا دىتە خزمەت زەحكاك و لە ھەلىكدا ھەر دوو شانى ماچ دەكات. لە جى دەمى ئەو، دوو مار دەروى. ئىتر شەيتان بزر دەبى. ھەرچى ھەكىم و چازانان مارەكان دەبرنەو، ھەمىسان ھەلەسوون دەھىتتەو. دىسان شەيتان لە شكلى ھەكىمدا دىتە خزمەت زەحكاك و پىي دەلى، بۆ ھەدادانى مارەكان، ھەموو بەيانىيەك مېشكى دوو كورى گەنجيان وىدە. زولم و تالان و زۆردارى لە ولاتدا بەوپەرى خۆى دەكات. تەھمورس يان جەم كە دىوہەكانيان لە بەند كەردبوو، بە نەمانى جەم دىوان بەرەللا دەبن .

دوو پياوى باش، بە نىوہەكانى «ئەرمال» و «گەرمال» بە ھەر جۆرىك بووہ خۆ دەخزىتتە چىشتخانەى زەحكاكەوہ و بە جىي دوو لاو، لاويكان دەكوژن و لاوہەكى دى رەوانەى شاخ دەكەن. مېشكى گەنجە كوژراوہكە دەگەل مېشكى مەرى تىكەل دەكەن و دەرخواردى مارەكانى دەدەن. لاوہ پزگارىبووہكان، وردە وردە زياد دەبن. فېردەوسى دەلى، كوردان لەو لاوہ پزگارىبووانە پىك ھاتوون.

چنان بد كە ھەر شەب دو مرد جوان چە كەتر چە از تخمە پەلوان خورشگر بېردى بايوان شاه و زو ساختى راه درمان شاه بکشتى و مغزش برون آختى مران اژدها خورش ساختى از اينگونه هر ماهيان سى جوان ازيشان ھمى يافتندى روان چو گرد آمدندى مرد ازيشان دويست بر انسان كە نشناختندى كەسيت كنون كرد /كورد/از آن تخمە دارد نژاد كە ز آباد دنيايد بدل برش باد

بەو قسەى فېردەوسىيە دەردەكەوئ كە ئەو شار و ولاتەى كە پووداوەكەى لى پرووى داوہ، خەلكەكەى كورد بوون. دەنا چۆنە لە شارەكەدا كورد نىن بەلام دەچنە شاخ دەبنە كورد. لاوان دەچنە شاخ، خۆيان بۆ بەگژداچوونەوہ ئامادە دەكەن. ئابىن(بابى فەرەيدوون) و فەرەانەكيش(دايكي فەرەيدوون) ھەر دەگەل ئەو لاوانە لە شاخ بوون.

شەويك، زەحكاك لەگەل ئەرنەواز لە بىلالى شاھانەدا تىخزابوو، خەون دەبىن. لە خەونىدا، سى پياو بە گورزى گاوسەر دىنە وىزەى. پاشان كەژوو/قەياسەى، لە ئەستو دەخەن و بەرەو چىاي دەماوئند رايەكيشن. زەحكاك لە خەو رادەچەنئ و مۆبەدان گاس دەكات، ھەتا خەونەكەى بۆ وپەرژىنئ. ئەوانىش دەلین ماناي خەونت ئەوہى بە دەستى كەسيت بە نىوى «فەرەيدوون» كە لە دايك نەبووہ و تۆ بابى وىت كوشتووہ، لە نىو دەچى. زەحكاك بەو قسەى لە خۆ دەچى. ئەو مۆبەدەى كە ئەو خەونە دەپەرژىنئ، لە ترسان پوو لە شاخ دەكات. ھاوكات لەگەل خەونەكەى زەحكاك، بابى فەرەيدوون ، ئابىن بە دەست

پياوانى زەحكاك دەكوژرى و فەرەيدوونىش لە دايك دەبى.

لە مېرگ و زەنوئىرىشدا مانگايەك بە نىوى «بەرمایە» دەزى، گولكلك دەبىن، ھەر تالە موویەكەى لە رەنگىكە. دەلىي پەرى تاووسە. خاوەنى ئەو مانگا و مېرگە، كوردىك دەبى بە ناوى «مەرزبان». فەرەانەك، كۆرپەكەى دەبات و بە خودان مانگاي دەسپىرى و كابرش فەرەيدوون بە شىرى ئەو مانگاي بەخىو دەكات. پياوانى زەحكاك كە بە جىگا و رىگاي فەرەيدوون دەزانن، لەشكر رەوانە دەكەن. تەماشا دەكەن فەرەانەك و فەرەيدوون لەوئ نىن. بە عادتەى ھەموو دىكتاتورانى ناوچە، مېرگ و مانگا و خاوەن مانگا و ھەموو دانىشتوانى ئەو ناوچەى بە جىر و جانەوہر و كىلگەوہ لە نىو دەبن. فەرەانەك و كۆرپەكەى بەرناكەون.

دواى سى سالان، فەرەانەك كۆرپەكەى دەبات بۆ ھىندستان و لەوئ بە رەبەنىكى دەسپىرى. رەبەنە فەرەيدوون پەروەردە دەكات.

فەرەيدوون لە دايكى پرسىار دەكات و دەلى، بابى من كىيە؟ فەرەانەك لە نووكەوہ سەربھووردەى بنەمالەى خۆيانى بۆ دەگىرئتەوہ. فەرەيدوون دەگاتە شازدە سالى و دەلى، دەچم زەحكاك دەكوژم و تۆلەى باوكم دەكەمەوہ. ئاسنگەرىك دەبى كاوہى نىو دەبى، دوو كورى يان لە برى سەرچاوەدا ھەژدە كورى كوژرابوون و مېشكىان دەرخواردى مارەكانى سەرشانى زەحكاك درابوون. ھەر كورپكى ماوو. پياوانى زەحكاك ئەو كورپەشى دەگرن و دەبىتتەنە بارەگاي زەحكاك بۆ ئەوہى لە سەرى دەن.

كاوہ، ئاورى پۆلەى ھەلئەدەگىرئ. كوتكى ئاسنگەرىيەكەى دەخاتە سەرشان و بەرۆك و غەرقەى ئاسنگەرى لەبەر دەكات و تەترسانە و بە گورپەگور بەرەو كوژشى زەحكاك وەرئ دەكەوئ. خەلكى فەقىر و پۆلەكوژراو كە بوئرى كاوہ دەبىن، سىوايان دەكرئتەوہ و وەگەرد كاوہ دەكەون. زەحكاك كە كاوہ و خەلك دەبىن، ترسى لى دەنىشى و دەگەل كاوہ و تۆوئز دەكات. كاوہ دەلى، ھەر ئەو كورپەم بۆ ماوہتەوہ. زەحكاك لە ترسان يان بەزەى پىدا دىتەوہ، كورپەكەى ئازاد دەكات. ھەر لەو كاتەدا فەرەيدوون و لاوانى پزگارىبوو لە تىغى سەربىرئ، دەگەنى و لەگەل فەرەيدوون دەكەون. زەحكاك لە پشتى كوژشكەوہ ھىرش دەكاتە سەر فەرەيدوون ، بەلام فەرەيدوون وەدەست دئ و زەحكاك دەگرئ و دەبىتئ بۆ دەماوئند و لەوئ دەبەندى دەكات. بەرۆكە چەرمىنەى ئاسنگەرىيەكەى كاوہش دەكەنە ئالاي ولات. ئەو ئالايە ھەرمابوو ھەتا ھاتنى عەرەبى موسلمان. كاوہ كە شۆرشى ھەلگىرساندبوو، نەبووہ پاشاي ولات، چونكى خوينى پاك نەبوو، شازادە نەبوو، لە تۆئزى خوارەوہى كۆمەلگا بوو. فەرەيدوون دەبىتتە پاشا، چونكى ئەوئش لە رەگەزى جەمشىدە و خوينى شاھانى دەرەگ دايە ، ئەو سەركەوتنەى كاوہ و فەرەيدوون، دەبىتتە جىژن و دەبىتتە نەورۆز.

بەلام ئەو داستانە فېردەوسى بە وردەكارىيەوہ دەگىرئتەوہ كەچى باسى نەورۆز ناكات. لە ئەڤىستاشدا چىرۆكەكە دەگىرئتەوہ و ناوئ لە نەورۆز نابات. كەوابوو داستانى زەحكاك و فەرەيدوون، پىوئەندى بە نەورۆزەوہ

نییه.

داستان یان ئوستوروی جه مشید و کاوه و فرهیدوون چهنده راسته؟ فیردهوسی بۆ خوی وهلام ده داته وه و دهلی :

تو این را دروغ و فسانه مدان
به یک سان روشن زمان مدان
از او هرچه اندر خود با خرد
دگر بر ره رمز معنی برد

واته: گشت داستانه ئوستوروییه کانی شانامه دوو دهستن. دهسته یه کیان ئاوه زمه ندانه یه و به پیی «هو» و «به رهو» و مه نئین. فیردهوسی پیمان دهلی، هر کاتی مروقه کان، به پیی ئه قل و ئاوه ز و زانست نه جوولین و هه لسوکه وت نه کن، شیمانه ی ئه وه ده کری زه ححاک و زه ححاکیان سهر له نئی بزیننه وه و میشک و رۆله و ئاوه ز و داهاتوویان بخون. دهسته که ی دیکه شیان خودان ره مز و نیشانه و سیمبولن، که ده بی ره مزه که ی بگریته وه. هه ر ئه و هیما و ره مزانه یه ئوستوروی کردوته دایک و بناوانی میژوو.

زه ححاک له سه رچاوه کان دا:

زه ححاک له به ندی ۲۹ یان یشتدا هاتووه: ئه ژیدیهاکی سی لمبوزه له بابل سهد ئه سپ و هه زار گا و ده هه زار مه ری بۆ ناهید قوربانی کرد. له ناهیدی ویست که حه وت ولاتی له مروقان بۆ چۆل بکات به لام داواکه ی وهر نه گیرا. له به ندی ۱۹ شدا ده لی: ئه ژیدیهاک له کریند داوای له ئیزد کرد حه وت ولاتی بۆ چۆل بکات. کریند، گوندیکی کویتسانی و ریگا ئه سته م بووه له نیوان بابل و ئیرانداله. به ندی ۳۶ دا کریند له کیویکه به نیوی «ئه سپرۆچه» که له شانامه دا بۆته «ئه سپرۆز» و یۆنانییه کانیش کردوویانه به زاگروس. (کریند، شارۆچکه یه که له پاریزگای کرماشان و سه رتۆپ دانیشتوانه که ی یارسان و ئیستاش ریگا که ی ناهه موار و پر له هه وراز و نشیوه).

زه ححاک/ئه ژیدیهاک واته پیوای هه ژدیها، پیوای مار. ئه بووره یحان بیروونی ده لی: زه ححاک، کوری عیلوان، له به ره بابی عه مالفه بوو. بیورئه سپ، کوری ئه وهرند ئه سپ. خه لکی یه مه ن بووه.

ئه قیستا: په راوی ئه قیستا که دنیا ره ش و سپی ده بینی و خه لک یان دیون یاخو ئه مشاسپه ند و فریشته و پاشان. زه ححاک و ئه فراسیاو به شا ناو نابات به لگوو به دیو نیویان دینی. ئه ژیدیهاک، که سیکه سی سهر و شه ش چاو و سی لمبوزی هه یه و خه لکی ولاتی باوهری واته بابل بووه.

(به ندی ۲۹ یان یه شت)

زه رینگووب: زه ححاک و ئه فراسیاو ئیرانی بوونه، چونکی ئیرانیگه ل خویشان له عه ره بان نایه، ئه وانیان بردوته وه بۆ ره گه زی عه ره ب. (دوقرن سکوت) ته به ری له میژوو هه که یدا ده نووسیت: له زمانی هیشام که لیبیه وه ده گریته وه که جه م، خوشکیکی بووه شوو به وه جاززاده یه کی یه مه نی ده کا و زه ححاک لی ده که ویته وه. بیستومه زه ححاک هه مان نمروده.

مه سعودی له مه روه جه زه هه بدا: زه ححاک/بیورئه سپ، کوری ئه روائه سپ، کوری پیدوان، کوری تالج، کوری فه روال، کوری سیامه ک، کوری بریس، کوری که یومه رسه. به له عه می: زه ححاک له ره گه زی حامی کوری نووح بووه.

نوله که ی ئه لمانی: بۆیه ئه ژیدیهاک به شیوه ی عه ره بی واته زه ححاک لی هاتووه چونکی له ده قگه لی پاله یی را کراوته عه ره بی و پاشان کراوته فارسی. جه هانگیری ئوشیده ری له په راوی «دانشنا مه ی مزدیسنا» ده نووسیت:

ئیرانیگه لی که قنارا به عه ره بی بابیلیان ده گوت تازی. له شوین ئه ودا تازی بوو بۆ نیو بۆ گشت عه ره بان. فیردهوسی، زه ححاک به تازی ناو ده بات و مه به سستیسی یه کیک له زۆردارانی بابل بووه. ره نگبی یه کی له پاشایانی بابل یان ئاشور بووبی. چونکی نزیک به هه شت سهد سال ئیران، به تاییه ت مادستان، جیی هیرش و په لاماری ئاشور بووه. فیردهوسی زه ححاک به جیی ئاشور، به تازی نیو ده بات.

موحسین فه رزانه: زه ححاک ده بی گریکانی دوو شاخه و دوو فلیقانه بوویت و به ندرکنیشی له ده ماوه ند، مه به ست و همراندنی گریکانه له ده ماوه ند. (سیری در شاهنامه - محسن فرزانه)

ئه حمده شاملوو و داستانی «کاوه و زه ححاک و فرهیدوون»:

ئه حمده شاملوو له هاوینی ۱۳۶۹ ی هه تاوی (۱۹۹۰)، له زانستگای بیترکی کالیفورنیادا له باره ی میژوو و میژوونووسی و ویزه ی که ونارای ئیران، له قسه دانیکدا رای خوی دهربری که کورترکراوه ی قسه کانی له گو فاری «ئادینه» ی ژماره ۷۷ ی سالی ۱۳۶۹ دا هاتووه:

۱- یه کیک له ریکار و تیکنیکه هاو به شه کانی زۆرویزان، به لاریدابرندی میژوووه. ئاکامی ئه و کاره ی ئه وان، که به ناوی میژوووه به ئیمه گه بیشتوووه، هیندی درۆ و ده له سه و هه لبه ستراره که ماستا و چینیانی دهرباری له چاخگه لی جیاجیادا، هه لیان به ستوووه و راستییه کانیان به لاریدا بردوووه و ره شیان، سپی و سپیشیان، ره ش، نیشان داوه. یه کیک له و هه لبه ستراوانه، پوداوی فرهیدوون و کاوه یه.

۲- زه ححاک، که سیکی شو رشکیتر و خه لکی و خه لک خو شه ویست بووه. دژی سیسته می چینایه تی نه گوری جه مشید راساوه. مه ودای چینایه تی له نیو بردوووه. کاوه، که سیکی لات و به ره للا و خایین و دژی هه ژار و به شمه یه تی کومه لگا بووه. ده گه ل خویری و سه رسه ری وه ک خوی و به دنه دان و ده ستنکیسی دارا و فیوداله کان، به دژی زه ححاک دادگه ر، هه ستاوه و ده سه لاتی زه ححاکیان

له نیو بردووه.

۳- ئوستوووری زهحاک، داستانیکه توژی خۆشنشینی دهوله‌مەند دایانشتوووه. با بلیین فیردهوسی یان خوداینامهک یا... له دژی هه‌ژاران و به سوودی دهسه‌لاتداران هۆنیویانه‌توووه. جه‌نابی فیردهوسی، ته‌نیا دهسه‌لاتی ره‌ها و هه‌وسارپچراوی سیسته‌می سیاسی شاهه‌نشاهی ناسیوه و هه‌ر ئه‌وانیشی دیوه و هه‌ر په‌سنی ئه‌وانیشی کردوووه.

۴- کتییی شانامه وهک «حه‌ماسه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ئیران» ناوی ده‌به‌ن، له حالیکدا له میله‌تی ئیران هه‌والی نییه و له سه‌ر و بنی شانامه‌دا، چه‌مکی نیشتمان و نه‌ته‌وه له وشه‌ی «شا» دا زه‌ق کراوه‌توووه.

۵- فیردهوسی بۆ خۆی مالیک و فیودالی گه‌وره بووه و شانامه‌ی له په‌سنی دارا و ده‌ستپۆیشتوووه‌کان هۆنیوه‌توووه و خه‌لکی ساده و به‌له‌نگازانی نه‌دیوه. مامۆستا عه‌بدوهرحمان زه‌بیحی و کوله‌ چوارشه‌مه و نه‌ووژ و سیزده‌به‌دور:

مامۆستا زه‌بیحی له رۆژنامه‌ی «هاوکاری» ژماره‌ ۱۵۹ ریکه‌وتی ۱۹۷۳/۳/۲۱ ده‌نووسیت:

جه‌مشید و پاشایانی پیشدادی، هه‌مان پاشایانی مادن. ماد و پیشدادی، یه‌کن. ماد، دریزه‌ی پیشدادی و کوردیش دریزه‌ی مادن. جه‌مشید، یه‌که‌م ده‌وله‌تی له ئیران و گه‌لی ئاریاییدا چی کردوووه و کاتیک له‌سه‌ر ته‌خت دایشتوووه و تاجی له‌سه‌ر ناوه و تیشکی خۆر له تاج و ته‌خته‌که‌ی داوه، نه‌ووژ بووه. رۆژی نوێ بووه بۆ گه‌لانی ئاری. نه‌ووژ، جیژنیکی کوردیه‌. جیژنی نه‌ووژ، سی جیژنه. جیژنی دامه‌زراندنی ده‌وله‌ت له لایه‌ن جه‌مشید، له‌نیو‌بردنی زه‌حاک ئاشووری به‌ ده‌ست فه‌ره‌یدیونی مادی (هه‌له‌به‌ت ریکه‌وته‌که‌ و بووه که له نه‌ووژدا بی، ده‌نا نزیکه‌ی هه‌زار سالیان مه‌ودا بووه) و نوێبوونه‌وه‌ی سال که هه‌ر سیکیان له سه‌ری سالدا روویان داوه.

به‌گه‌ته‌ی فیردهوسی ئه‌و لاوانه‌ی له ده‌ست زه‌حاک رزگاریان ده‌بوو، ده‌چوونه‌ شاخ، هه‌تا له‌وئ خۆیان بۆ خه‌بات ئاماده‌ بکه‌ن. به‌ره‌به‌ره ئه‌و لاوانه‌ زۆر بوون. چوارشه‌مه‌ی پیش نه‌ووژ که به‌ قه‌ه‌چوارشه‌مه‌/قوله‌چوارشه‌مه‌/چوار شه‌مه‌سووری به‌ناوبانگه‌ لاوان هه‌ته‌ری مه‌ته‌رییان ده‌کرد. له کولاوکه‌ و ده‌لاقه‌وه گوریسیان شوڤ ده‌کرده‌وه و خه‌لکیان بۆ شوڤش ریک ده‌خست. هه‌ته‌ری و مه‌ته‌ری و بانه‌وبان گه‌ران و ماله‌ومال کردن بۆ ئاگادارکردنه‌وه‌ی خه‌لک بووه. له ئیواره‌ی شه‌وی پیش نه‌ووژ، له‌سه‌ر لووتکه‌ به‌رزه‌کان ئاگریان ده‌کرده‌وه و، په‌کتریان بۆ شوڤش دژی زه‌حاک ئاماده‌ کردوووه. رووخاندنی ئه‌ژده‌هاک، پنیوستی به‌ په‌لاماردان هه‌بووه. په‌لاماردانیسه‌عاتی سیفری گه‌ره‌که‌ ئاگرکردنه‌وه له‌سه‌ر لووتکه‌ی به‌رزی چیاکان هه‌تا ئه‌م دواییانه‌ش له گوند و شاری کوردستان، بۆ ئاگادارکردنه‌وه‌ی په‌کتی له دیتنی مانگ و ره‌مه‌زان و جه‌ژنکردن، که‌لکی لی وه‌رگیراوه. به‌م جوړه‌ ده‌توانین بلیین که شوڤشی کاوه ده‌بن له شه‌وی هه‌ته‌ری مه‌ته‌ریدا ده‌ستی پچ کردبیت و له‌ناوبردنی ئه‌ژده‌هاک و نیشته‌سه‌ر ته‌ختی فه‌ره‌یدیون هه‌تا سیزده‌به‌دوری کیشابیت.

نه‌ووژ و ئایین:

نه‌ووژ، به‌گه‌ته‌ی ئایینه‌په‌روه‌رانی ئیسلامی، جیژنی کورد نییه و جیژنی فارسه، که‌چی ته‌نیا کورد به‌ شکوه جیژنی نه‌ووژ ده‌گرئ. کوردان له سه‌رانسه‌ری تورکیا و سووریا و ئیراق و ئیران و... به‌ به‌رچاوی مه‌لاکاتی دژه‌ نه‌ووژه‌وه جیژن ده‌گرن. مامۆستایان، چاویان له رپۆره‌سمه‌ به‌ شکویه‌کانی خه‌لک هه‌یه و ده‌شلین، نه‌ووژ ئی ئیمه‌ نییه. له‌و لاشه‌وه، گه‌لی فارس، ته‌نیا سفره‌ی حه‌وت سین ده‌پازینیته‌وه. ده‌خۆن و گه‌وره‌ی بنه‌ماله‌ به‌ عه‌ره‌بی نزا ده‌کات. کوردان به‌ شیعه‌ و سوننه‌ و یارسان و... به‌ خروشه‌وه جیژن ده‌گرن.

فازل ئوسولیان و داستانی ئازیده‌هاک و فه‌ره‌یدیون و نه‌ووژ

به‌ پنی شانامه‌ی فیردهوسی، کاوه‌ی ئاسنگه‌ر دژی «ئازیده‌هاک» راده‌په‌ریت و به‌رۆکی چه‌رمینه‌ی ئاسنگه‌ریه‌که‌ی وه‌کوو ئالابه‌رز ده‌کاته‌وه و خه‌لکی زۆرلیکروایش دوا‌ی ده‌که‌ون.

کوردان، هیز‌ی سه‌ره‌کی راپه‌پینه‌که‌ن. ئه‌و گه‌نجانه‌ی له ده‌ست ئازیده‌هاک رایان کردبوو بۆ شاخ، به‌گه‌ته‌ی فیردهوسی، کوردان له به‌ره‌ و بنه‌چه‌که‌ی وان. ئه‌گه‌ر ئه‌و لاوانه‌ کورد بوون، به‌م واتایه‌ شاره‌که‌ به‌ کاوه‌شه‌وه کوردن.

شوینی راپه‌پینه‌که‌ کوردستانه. به‌گه‌ته‌ی فیردهوسی، خه‌لکی که‌ راپه‌پیبوون و چووبوونه‌ شاخ، فه‌ره‌یدیونیان ده‌گه‌ل خۆ بۆ شاری «ره‌ی» یا «راغه‌» هینا و کردیانه‌ پاشا. شاری ره‌ی، په‌نا تاران نییه‌ به‌لگوو شاری (ماد راغه‌)یه، که له چاخی ئه‌شکانیه‌کانیشدا کراوته (مادراغه‌). [ئهمه‌دی شه‌ریفی: شاری ره‌ی، هه‌مان گوندی میژوویی له‌ج له شارویره‌نه‌سه‌رچاوه‌ گۆفاری سه‌روه‌].

ئازیده‌هاک، ئه‌و پاشایه‌ی کاوه‌ و خه‌لک به‌ گژیدا چوونه‌وه، زه‌حاک نه‌بوو، ئازیده‌هاک بوو. د میهرداد به‌هار له په‌پاوی «پژوهشی در اساطیر ایران» دا ده‌لی: ئازیده‌هاک، به‌ فارسی ناوین/پاله‌یی ساسانی (ئاز) و ده‌ ئه‌قیستادا (ئازای) هاتوووه و به‌ واتای ته‌ماحکاره‌، ئه‌م گه‌ته‌یه‌ی به‌هار تا راده‌یه‌ک راسته. زاراوه‌ی ئازیده‌هاک، زاراوه‌یه‌کی مادی/ماننایییه‌ و پیکه‌اتوووه له: ئاز: یه‌کئ له ده‌سه‌لاتداران و سه‌ره‌ک خانه‌دانی ماننایی بووه که له (ئیزرتوی) نزیک سه‌قز بووه (میژووی ماد دیاکونوف ل ۲۶۱)

تییینی: ئیزرتوو، هه‌مان قه‌لایچی له پینچ کیلۆمیتری رۆژه‌له‌اتی بۆکان و بیست کیلۆمیتری سه‌قزه. (ی) نسبییه له زمانی کوردی و فارسیدا. (ده‌هاک): له زمانی مادیدا به‌ واتای سه‌رۆکی ولاته.

د. جه‌مال ره‌شید ئهمه‌د له کتییی لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی زمانناسانه له باره‌ی میژووی کۆنی ولاتی کورده‌واری ل ۳۲۴ دا ده‌لی: ده‌یو، به‌ واتای سه‌رۆکی ولاته. بۆ وینه‌ به‌ حاکی میسی - ناوچه‌یه‌کی ماد- به‌ «ده‌یوکو» ناسراوه. «و» کۆتایی پاشگره‌ و به‌ مانای خۆشه‌ویست و به‌رپژه. که ئیستاش له کوردیدا هه‌یه وه‌ک: نحۆ، سمکو، چه‌کو و... وشه‌ی (ده‌یوکا) نازناوه. ناوی «دیاکو» ش ناو نییه،

نازناوه. وشه‌گه‌لی (دهاک، دهیوک، دیاکو) گشتیان به واتای سرۆکی ولاتن و به مانای مار و هه‌ژدیها نین. که‌وابوو نازیده‌هاک یانی نازی سرۆکی ولات.

نازیده‌هاک کی بو؟ ناز، کورپی ئیرانزو، پاشای ماننایی که پیته‌خته‌که‌یان ئیزرتو بووه. لیکدانه‌وه‌ی وشه‌ی ئیرانزو: ئیران: ولاتی ئیران/ولاتی ئاری و ئاریایی.

زو: له ئە‌قێستا و شانامه‌دا، کورپی ته‌هماسبی پێشدادییه و پینج سالان راسه‌ر بووه و له‌ وێژه‌ی کوردی و فارسیدا هاتوو و به‌ واتای پووناکییه. وشه‌ی ئیرانزو به‌ مانای خودای پووناکیی ئیرانه.

وشه‌ی «ناز»: ناز، نیوی یه‌کی له‌ کورانی «ئیرانزو» یه‌ که‌ دوا‌ی نه‌مانی بابی دیته‌ سه‌ر کورسی ده‌سه‌لات. وشه‌ی ناز، کوردییه‌ و خودایه‌کی که‌قنارایه. له‌ ده‌فگه‌لی فارسی و کوردیدا به‌ «خودای تاریکی» هاتوو. له‌ په‌راوی وهرمزیا‌ر یارسان لاپه‌ره‌ ٤٦ هاتوو:

په‌ی ده‌روون شاد، په‌ی ده‌روون شاد/شام پ‌وشنیش، ده‌ست په‌ی ده‌روون شاد

ئه‌و کۆی چل نوورش هه‌ر که‌ که‌رد ئیجاد/چل مه‌شه‌لش دا وه‌ ئوسای ئیرشاد

ئه‌لواح چه‌جر شا که‌ردش بونیاد/ ناز و تاریکی گوریزان چون باد

که‌ یخوسره‌ و فه‌ره‌یدوون یه‌کن. که‌ یخوسره‌ و نیو نییه، نازناوی ریزانه. هه‌ر وه‌ک (هوخستره)ش ناو نییه و نازناوه و به‌ واتای شای باشه. وشه‌ی که‌ یخوسره‌: که‌ی/ کا/ کاک/ کاکو به‌ واتای مه‌زنن.

وشه‌ی خوسره‌: ده‌به‌نه‌په‌ترا (خسترا) یه‌ به‌ واتای شایه‌ که‌ هه‌مان (شترا)ی میتانییه. دوا‌یه‌ بوته‌ خسترا و خوسره‌. شیمانه‌ی زوره‌ فه‌ره‌یدوون، کورپی فرائۆرتی کورپی دیاکو بی..

پروسه‌ی سه‌ره‌له‌دانی نه‌و‌رو‌ز:

له‌ سالگه‌لی ١٥٣١ - ١٢٧٠ ی به‌ر له‌ زاین بۆ ماوه‌ی پتر له‌ ٢٥٠ سال، له‌ گشت کوردستانی ئیستا که‌دا ئیمپراتۆری میتانی حوکی ده‌کرد. پیته‌خته‌که‌یان شاری (واشو‌کالی) /سه‌ریکانی) بووه. ئه‌و ده‌م، سه‌ی ده‌سه‌لاتی گه‌وره‌ له‌ ناوچه‌دا بوون که‌ بریتین له‌ میسر، هیتی و میتانی. - په‌راوی «سینووه»، پزیشکی تایبه‌تی فیرعه‌ون «یش ئه‌و گوته‌یه‌ پشتراست ده‌کاته‌وه.

ده‌سه‌لاتی میتانییه‌کان دوا‌ی سالێ ١٣٠٠ ی به‌ر له‌ زاین لاواز ده‌بیت و به‌ سه‌ر چه‌ند ولاتی خو‌به‌ریوه‌به‌ر و نیوه‌خۆسه‌ر دابه‌ش ده‌بیت. له‌ بیده‌سه‌لاتی میتانی، ئاشوور سه‌ر هه‌له‌دات. ده‌ ساله‌کانی ٧٢٥ - ٧١٨ ی به‌ر له‌ زاین، ئیرانزو، ده‌سه‌لاتیکی به‌ هیز دادمه‌زینیت و ده‌گه‌ل ئاشوور هاوپه‌یمان ده‌بیت. ئیرانزو ده‌مریت و کوره‌که‌ی، ناز/نازا ده‌نیشینه‌ سه‌رته‌خت. له‌ ده‌وره‌دا ئاشوور، په‌یتا په‌یتا دیته‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتداریه‌تی ناز و ده‌ست به‌ کوشتن و تالان و ... ده‌کات و ناز ده‌کوژریت. دوا‌ی له‌ نیوچوونی ناز/نازیده‌هاک، به‌گداتو، ده‌سه‌لات به‌ ده‌سته‌وه‌ ده‌گریت. «سارگون» ی شای ئاشوور که‌ به‌ نه‌مانی ناز ده‌زانیت، هاشا‌ول دین و به‌گداتو ده‌گریت و که‌ولی ده‌کات و کا له‌ پیستی ده‌ناخنی.. ناز/نازیده‌هاک، پاشایه‌کی کوردان/میتانی بووه و له‌ راپه‌رینیکی نیو‌خو‌بییدا ده‌کوژریت. دوا‌ی نه‌مانی

نازیده‌هاک، خه‌لکه‌که‌ جیژن ده‌گرن و پینان پ‌وژئیکی نوییه. سالێ ٦١٢ ی به‌ر له‌ زاین، ئاشوور به‌ ده‌ست ماد ده‌پروخت. هه‌م ماده‌کان و هه‌میش خه‌لکی ناوچه‌، جیژن ده‌گرن.

که‌وابوو نازیده‌هاک، پاشای ماننایی وه‌گه‌رد زه‌ححاک‌ی سامی دوو تشتی جودان. له‌ هه‌ردووکیاندا - له‌ نیوچوونی ناز به‌ ده‌ست خه‌لکی ولاتی خو‌ی و له‌ نیوچوونی ئاشوور به‌ ده‌ست که‌ یخوسره‌/فه‌ره‌یدوون - خه‌لک جیژنیان گرتوو و خو‌شییان کردوو. له‌ هه‌یجیانیشدا سه‌ری سال و نه‌و‌رو‌زی سالێ هه‌تاوی نه‌بووه. پ‌وژئیمیری راست و ورد له‌ سه‌رده‌می خه‌ییام و به‌ ده‌ستی ئه‌و چی کرا. مانیفیستی نه‌و‌رو‌ز:

داستانی نه‌و‌رو‌ز و راپه‌رین دژی زه‌ححاک، مانیفیستی به‌ گژداچوونه‌وه‌ی خه‌لکی زولمیکراو و هه‌ژارانی کۆمه‌لگایه‌ دژ به‌ ده‌سه‌لاتی تاکره‌وه‌ی کۆمه‌لگا. به‌وپه‌ری داخ و مخابه‌وه‌ ده‌بی پیملی ئه‌و راستییه‌ بین که‌ دیرۆکی دوور و دریزی ئیمه، هه‌تا چاو هه‌ته‌ر ده‌کات و خه‌یال پ‌ی ده‌کات و ئوستووره و میژوو ده‌بگه‌ریته‌وه، لیو‌رژبووه له‌ شا و شالیار و ده‌سه‌لاتداری زالم و خراپ. تاق و لۆقی لئ ده‌رچیت (که‌ریم خانی زه‌ند). هه‌رچه‌ند جاران ده‌سه‌لات، له‌ که‌س یان سیسته‌میکه‌وه‌ ئال و گو‌ری پیده‌کریت. ده‌سه‌لاتداری نو‌ی، خه‌لک دلشاد و ته‌مایه‌ری وه‌دی هاتنی ئاواته‌کانیان ده‌کن و به‌لین و مزگینی دادگه‌رییان پ‌ی ده‌دن. که‌چی هه‌رکه‌ ده‌سه‌لاتیان پته‌و بوو، سه‌د شوکور به‌ کفندزی هه‌وه‌لئ. داستانی راپه‌رین دژی زه‌ححاک، با هه‌زار سالیش بخایه‌نیت، با میشکی لاوه‌کانیان ده‌رخواردی ماران بدریت و میشکیان بشواته‌وه و تژی له‌ کۆنه‌په‌رستی بکات، ئاخری پ‌وژ له‌ ئاسۆی بی‌ری لاوانه‌وه هه‌لدیت و کۆنه‌په‌رستی و دیکتاتۆرییه‌ت راده‌مالیت. با ده‌سه‌لاتداریش، به‌ هیز بیت و دوو مار و هه‌ژدیهای له‌سه‌ر شان بیت. ناشی خه‌لک بی هیوا و خه‌موک بن. ده‌بی له‌ ئاسۆ بنوارن و هیوا به‌ بی‌ری نو‌ی خو‌یان و ده‌ست و مه‌چه‌ک و یه‌کگرتوویی خو‌یان بن.

کاتیک یه‌کیک له‌ زه‌ححاکانی سه‌رده‌م، شاری عه‌فرینی ماننا و مادی داگیر ده‌کات، یه‌که‌م کاری تیکدان و تیکشکاندنی په‌یکه‌ره‌ی کاوه‌ی ئاسنگه‌ره. رووناکییرانی ناکوردی ئیرانی که‌ له‌ قساندا، کاوه‌ و فه‌ره‌یدوون و نه‌و‌رو‌ز، به‌ ئی خو‌یان ده‌زانن، هه‌یج دژکرده‌وه‌یه‌ک نیشان ناده‌ن، به‌لکوو په‌زنامه‌ندیش ده‌نوینن. به‌و هیوایه‌ سالێ نو‌ی به‌ بی‌ری نو‌یوه‌ ده‌ست پ‌ی بکه‌ین.

ژیده‌ر:

- ١- ضحاک از اسطوره تا واقعیت، حمزه حسین زاده
- ٢- ضحاک مار به دوش، سعید سیرجانی
- ٣- حماسه‌سرایی در ایران، ذبیح الله صفا
- ٤- رۆژنامه‌ی هاوکاری، ژماره‌کانی ١٥٩ و ١٧٧، وتاری عه‌بدوپه‌رحمان زه‌بیحی. سپاس بۆ مامۆستا ره‌فیع صالح که‌ وینه‌ی ئه‌و رۆژنامه‌یه‌ی بۆ ناردم.
- ٥- تاریخ ماد، دیاکونوف، ترجمه‌ ک. کشاورز
- ٦- داستانی نه‌و‌رو‌ز، نه‌و‌رو‌زی کوردستان، حیلمی عه‌لی شه‌ریف
- ٧- نوروز افسانه‌ نیست، رویدادی است تاریخی: فاضل اصولیان
- ٨- نوروز، سوابق تاریخی تا امروز: هه‌شم رضی.

سهید نوح عینایه تی (نه به ز) - مه هاباد

به پپی بریاری گۆفاری به یان، هه موو ژماره یه ک، چه ند که س له چالاکانی به سستی
 فه ره هه نگی و ئە دە بیی ولاته که مان دە ناسیند رین.
 له م ژماره یه: محه ممه د ئە حمه دی ئازهر، رامین فه ره جی و عه لی ئازیز

سروه، گزینگ، مه هاباد، موکریان، په یامی کوردستان
 و پۆژانو ... بلاو ده بنه وه و ده بنه هوی ئە وهی که
 تا ئیستاش چالاکیه کانی هه ر به رده وامن و ده سستی له
 نووسین و خویندنه وه نه کیشاوه ته وه.
 کۆمه له شیعی «چوارچرا» له باشوور و «فرمی سک
 و خوین» له ولاتی هه نده ران به یارمه تی مامۆستا
 هیرش، چاپ و بلاو کراونه ته وه و ئە م به ره مانه شی
 ئاماده ی چاپن:

۱. بزۆکه و مه پۆکه، چیرۆکه شیعی
 ۲. تاوانی ئازادی، یاد و بیره وه ری شه هیدانی
 ۳. ژاندارک، وه رگیزان
 ۴. به ییتی برامۆک به شیعی
 ۵. نه رمین، پۆمان
 ۶. هیمای ئازادی، شیوه و میژووی ئالای کوردستان
 ۷. شنه ی ئە وین، شیعی
 ۸. حه وته وانه، کۆمه لیک په ندی پیشینیان به هۆنراوه
- پیزدا هۆگر، ئیستا دانیشتووی شاری مه هاباده و
 هاوینان به پیشه ی وه رزیری و باغداری له هاوینه
 هه واری سیکانیان سه رگه رمه و ده گه ل زۆربه ی هه ره
 زۆری قه له مبه ده ستان و خاوه ن هه ستان، په یوه ندی
 نزیک و به رده امی هه یه. له شی ساع و هه سستی به رده وام
 بیست و هیوادارین له و ریگا پیروزه دا هه رگیز تووشی
 وه ستان نه بیست. ئە وه ئیوه و ئە وه ش شیعی محه ممه د
 ئە حمه دی ئازهر ناسراو به «م.هۆگر»:

قسه ی دل

وه ره مه یگیز که هه ر ماوه خه یامیک
 خه یامیی رایده بویم من، ئە یامیک
 سلوویکی بده کوپه ی به کیشان
 له دوو چاوی خوماری توش، سه لامیک

پیزدار «محه ممه د ئە حمه دی ئازهر» ناسراو به
 «م. هۆگر» که سالی ۱۳۵۳ هه تاوی (۱۹۷۴) له گوندی
 «قزلجی سه ری» سه ر به شاری مه هاباد له دایک
 بووه. ئە لفیبی سه ره تایی له و ئاواپیه فیژ ده بیست و دواتر
 ده گه ل ویرانیوونی گونده که یان، بۆ دریزه ی خویندنی
 سه ره تایی و ناوه ندی و دواناوه ندی پوو له شاری
 مه هاباد ده کات.

هۆگری ئازیز، هه ست و سۆزیک له ده روونیدا
 گرشه ده کات و ده یخاته دنیای شیعی و ئە ده ب و له
 پۆژانی پشووی نه ورۆزی سالی ۷۱ هه تاوی، یه که م
 شیعی کرچوکالی خۆی بۆ «خاله مین» ی شاعیر
 ده خوینیته وه و دواتر له ژیر رینوینی ئە م شاعیره دا،
 روو به ره و ئاسۆی باشتر بوون ده نیت. دراوسینه تی
 شاعیری مه ریوانی، مامۆستا «شه ریف» له شاری
 مه هاباد که پیشه ی دارتاشی بوو، بۆ دنیای شیعی و
 ئە ده ب، پتر دنه ی هۆگر ده دات و له دریزه ی چالاکیه
 ئە ده بییه کانی به سه ردانی بنکه ی ئە ده ب و فه ره هه نگی
 سروه و کارتیکه ری گۆفاری سروه و رینوینییه کانی
 کاک ئە حمه دی قازی و مامۆستا هیدی و سه ید قادر
 سیاده ت و هه ره ها ئە ندامه تی کۆمه لی لاوانی شانان
 و ئە نجوومه نی ئە ده بییه مه هاباد، هه ل و ده رفه تی بۆ
 ده ره خسیت که ورووژانی هه رچی زیاتر له هه سستی
 شاعیرانه ی دروست بیست و زیاتر و زیاتر نوقمی ئە و
 دنیا جوان و بی خه وشه ده بیست.
 ورده ورده شیعی و ته نزه کانی هۆگر له گۆفاری

ئەگەر گونجا بە يادى تافى لوى
 مەكە و ئەيپۇ و بزەى لىو و، كەلامىك
 سەرم گىژ كە لە گىژاوى خەيالت
 بە ئىشارەى مژولانىش، پەيامىك
 «خدر شىتى قومىك ئاوى حەيان بوو»
 ئەمن تىنوم بە تىن و تاوى، لامىك
 ھەموو عومرم بە بىتامى بەسەر چوو
 مەگەر تازە بچىژم لىرە، تامىك
 سەرى بۆز و بنى كوپە و ژنى شوخ
 بە دەستات دەبم سەرخوش، بە جامىك
 مەلئىن زانا كە سەرخوش بوو، نەزانه
 كە سەرخوشە بە بى مەستى، نەفامىك
 بە مەستىش من دەزانم چەندە پەستە
 كەسىكى خۇفرووشە، بۆ مەقامىك
 لە مەودوا من بە مەستى حەق دەبىژم
 ئەگەر بىدا خودا، عومرم، دەوامىك
 بە زۆرى زۆرى بۆتە كەخودامان
 ئەوى خوپىرى وەرگ تىرى، زەلامىك
 غەنىمى چاكنانە شوپرەلاسو
 ھەزاران تىر لە لەش دەدرىن، بە نامىك
 بە قەستى يان بە مەستى تىكەلم كرد
 قسەى دلمو شەرابى، نەونەمامىك
 مەلئىن «ھۆگر» قسەى حەق ناپەرەواجە
 ئەگەر كەوتى نە خال ديارە، نە مامىك

شاعىرى لوى گەلىك نازدار و خۇشەويست
 كاك «رامىن فەرەجى»، دانىشتووى شارۇچكەى
 «ئارمردە»ى سەر بە شارى بانەيە كە دووھەم مانگى
 سالى ۱۳۷۴ى ھەتاوى (۱۹۹۵) لەو شارۇچكەيە لە داىك
 بوو. پاش ماوھەك، داىك و بابى ھەست بە نەخۇشىي
 جگەرگۇشەكەيان دەكەن كە بەداخەو دەكتوران تىيان
 دەگەينەن كە كاك رامىن، تووشى نەخۇشى كەمئەندامىيە
 و ھىچ چارەسەرىكى نىيە.
 كاك رامىنى خۇشەويست بەو حالەو دەخريتە بەر
 خويندن و قۇناغى سەرەتايى و ناوھندى ھەر لە ئارمردە
 بە ئاكام دەگەينەيت و ئەم نەخۇشىيە ناتوانيت بەر بە
 گەشە و ھەلدانى بگريت و لە ئاكامدا سالى ۱۳۹۶ لە
 زانسگاي ئازادى ئىسلامى مەھاباد درىژە بە خويندن

دەدات و بەلگەنامەى بكالورىوسى ماف واتا (حقوق)
 وەرەدەگريت. ئەم شاعىرە گەنجە ھاوكات لەگەل خويندن،
 دل و دەروونىشى تىكەل بە ئەدەب و ويژەى كوردى
 دەبىت و شىعەرى زۆربەى شاعىرانى كورد دەخوينتەو
 و وردە وردە ھەستى تىنووى دەپشكويت و دەست
 بە نووسىنى شىعەر دەكات. پاشان پىئوھندى لەگەل
 ھىندىك شاعىرى رۆژھەلات وەكوو نامۆ سەقز، حاتەم
 مەرزەنگ، ئامانچ باران، ناسر ئاغا برا و سەمكو پاكزاد
 پەيدا دەكات و ئەوانىش دەبنە ھوى ھاندان و گەشەى
 زياترى ھەستى شاعىرانەى و لەو بوارەو رىنووينى و
 يارمەتى دەدن. شاعىرى رەزاسووك و قسەخۇش و
 مېھرەبان واتا كاك رامىن تا ئىستا خاوەنى دەفتەرە
 شىعەرىك بە ناوى «دىكتاتورى عەشق»ە كە ھەرچەند
 بەداخەو بە چاپ نەگەبىشتوو بەلام پەرە لە ھەست
 و كۆل و كۆى ئەويندارانە. ناوبراو جگە لە نووسىنى
 شىعەر، نوینەرايەتى «گۇفارى مېلەل»ىشى لە ناوچەى
 خۇيان بە ئەستۆ بوو و گەلىك چالاكى بەرچاويشى
 بۆ كاروبارى كەمئەندامان بە ئەنجام گەياندوو و لە
 قەدەر تواناى، خزمەتى بە نەتەوھكەى كردوو.

ھىواى سەركەوتن و ساغى و سلامەتىمان بۆ كاك
 رامىنى خۇشەويست ھەيە و ئاواتەخوازين لە خويندەو
 و نووسىن و خزمەت نەوھستىت و بە ئاواتەكانى رەواى
 دلى خۆى بگات.
 فەرموون ئىوھ و چەند كورته شىعەرى شاعىرى لوى،
 كاك رامىن فەرەجى:

۱
 بى سەروشوين دەگەرئىم،
 نىشتمانىكم دەوى پر لە خەيالى شاعىر.

۲
 زستانى من ھەموو شەوى ،
 لەبەر درگات
 راوھستاوھ ،
 بۆ شەونىشىنى
 لە سەر كورسى
 دلت.

۳
 ھەمووشەوى،
 لەسەر تۆ قومار دەكەم؛
 ناوى دەنيم يەلدا،
 بەس بۆ ساتىك پىكەوھەبوون.

۴
 لە زەوى بەرەو ئاسمان،
 ئىرە پرە لە ماخوليا،
 سى شت لەگەل خۆم دەبەم،
 وىنەيەك لە داىك و بابم،
 كۆنە برىنىك لە رابردوو،
 ھىوايەك بە داھاتوو.

تالاولی نیۆنەتەوہیی کانی بەرازان

کورتەباسیک لە سەر تالاولی کانی بەرازان:

نیوی تالاولی کانی بەرازان لە کانیایۆیک وەرگیراوە کە لە داوینی کیۆیکە بە نیوی «کیۆە رەش». (لە بەشی رۆژاوی ئەو کیۆە کە دەروانیته سەر گوندی «قولە سەن»، چالاولیکی چوارگۆشەیی لی هەلکەنراوە کە پێی دەلین «زیندانی قولە سەن» و لە شوینەواری سەردەمی «مانا»کانە).

ئەو کانیایۆە لە سەردەمی کۆن، شوینی کۆبوونەوہی بەرازەکان بوو کە بۆ ئاو خواردنەوہ، رۆویان دەکردە ئەوی و نیۆەکەشی هەر بەو بۆنەوہ تۆمار کراوە.

تالاولی نیۆنەتەوہیی کانی بەرازان لە داوینی شاخی «کیۆە رەش»ە کە بەرەو دەریای ورمی (چی چیتست) درێژەیی هەییە و دەکەوێتە باکووری شاری مەھاباد و یەکیک لە خۆشترین شوینەکانی سرووشتیی ناوچەییە بە دیمەنیکی جوان بە تاییبەت بۆ ئەو کەسانەیی هەست و مەیلی گەشتیاری و دیتی بەلندەیی جۆراوجۆری کیۆییان لە نزیکەوہ هەییە.

ئەو تالاولی، بەرھەمی گەییشتنی ئاوی چۆمی مەھاباد بەو شوینەییە کە دەگەل لیواری دەریای ورمی ھاو سنوورە. شارستانیەتەکانی جۆراوجۆری ماناکان، پارسوا، ماد، ساسانی و ئیسلامی، لەو دەشتە پان و بەرینەدا خۆیان دەنوین و شوینەوارەکانی میژوویی وەکۆو: فەقرەقا، پیر تەندوور، قەبری فەلە، پردی مەولانا، نمونەییەک لەو ئاسەوارانەن کە بە وردی لە کتیی «تەمدن مەھاباد» نووسراوی «مەحمود پیدرام (زۆزان) باسیان لە سەر کراوە.

گرینترین خالی میژوویی، ئاماژەیی «زاسپریم»، پیتشەواییەکی سەدەیی دووھەمی زایینی لە ئایینی زەردەشتە کە دەلی: یەکەم کەس کە ئیمانی بە زەردەشت هیتا، کەسیک بوو لەو مەلەبەندە بە نیوی «مەدیومانگ» (کۆری مانگ) کە دانیشتووی گوندی «خۆرخۆرە»یی ئیستا بوو. شوینەکانی گەییشتن بەم تالاولی لە دوو رێگایەوہییە کە

بریتین لە:

- یەکەم رێگا، لە مەھاباد بە رێگای شاری «میانداو» بە تییەربوون لە گوندەکانی گویک تەپە، ترشەکان، حاجی خوش، گابازەلە، کیچ ئاوا و قەرەداغ.

- دووھەم رێگا، لە مەھاباد بە رێگای شاری «ورمی» بۆ سێ رێگای دارە لەک، سەر پردی دارە لەک، لە وێرا بە تییەربوون لە گوندەکانی گاپیس، قجی ئاوا و خۆرخۆرە (لە ھەر دوو شوینەوہ ۳۵ کیلۆمیتەر لە مەھاباد دوورە).

تالاولی کانی بەرازان، یەکەم مەکو و بنکەیی فەرمی بۆ بیینی بەلندە لە ولاتی ئێران دیتە ئەژمار کە بە رەسمی تۆمار کراوە و پانتایی دەگاتە ۹۲۷ هیکتار و بەشیکە لە ناوچەکانی چوار بەشی ژێر چاوەدێری ریکخراوی ژینگەپاریزی ئێران (سازمان حفظ محیط زیست).

ئەو شوینە گرینگە، بۆتە حەشارگەیی بەشیکیی زۆر لە ئاژەل و بەلندەکانی کۆچەر و ناوچەیی کە زۆرەبیان لەوی زا و زێ دەکەن و چەند سالیکی بە نیوی پارکیکی نەتەوہیی لە ئێران ناسراوە.

لە قەرەغ ئەو تالاولی، لە گۆشەیی باکووری کانی بەرازان، تالاولی «گەرۆوس» خۆی دەنوینی کە یەکیکە لە تالاولی پارکەکانی نەتەوہیی سەر بە دەریای ورمی کە بەداخەوہ ئیستا بەشیکیی زۆری ئەو دەریا سویرە، ویشک بوو و پیویستی بە زیندووکردنەوہ هەییە تاکوو نە تەنیا ئەو ولاتە تەنانتە دنیا، تووشی خەسار و زیانیکی گەورە نەبی.

پیویستە ئاماژە بەو خالە گرینگەیش بکری کە تالاولی گەرۆوس، یەکەم جیگا بۆ وەدەستھێنانی خواردەمەنی سەرجم بەلندە و ئاژەلەکانە و لە راستیدا تالاولی کانی بەرازان، شوینیکە بۆ حەسانەوہیان.

کەشوەوایی تالاولی کانی بەرازان:

چوار وەرزی سال فیتکە بەلام بە ھۆی بوونی ئاوی زۆر، لە وەرزی زستان دا بەستەلەک و ساردە بە تاییبەت ئەگەر بەفری لی نیشتبێ. (شیایوی باسە کە چەند سال لەمەوبەر بە ھۆی سەرماي ژێر ۳۰ پلەیی ناوچە، یەکیچارچە

له سهرهوه ئاماژەى پىن كراوه. ئەو پوژەى كە تىمى يانەى بەرزىن لهوئى ئاماده بوو، هاوكات بوو دهگەل پوژى نهتهوهى تالاوهدانى ئيران، بۆيهش مهراسىمى تايبهتياى ههبوو و بهداخهوه ئيمه پىي را نهگهيبشتين تا بيگهينى بهلام هينديك له ئەندامان ههه لهو شوينه مابونهوه كه يهكيان به نيوئى» ئاسو سولهيمانپوور «لهوپهري دلوقانى و دلسووزى دا ليدوانىكى جوانى بو كردين لهسهر بالندهكان و چوئيهتى ژيانيان و ههروهها لهسهر ژينگه پاريزى و گرینگايهتى ژينگه.

بريار وا بوو كه سهردانى تالاوئى گهرووسيش بكهين بهلام دهرفهتمان كهه بوو. له ئەنجامدا هاوړيان جىگير بوون و دهستيان كرد به خواردنى ژهمى نيوهرو. بو شادى بهخشين به بهرنامه كه شياوى ئەو پوژه پيروزهش بوو، بانگهيشتى هونهروهانى بوارى مۆسقىاش كرابوو كه برىتى بوون له: محهمهد شاهينپوور، خانه رهحيمى، خهليل مههاجرى و هاشم رهحيمى كه به ئاواز و گورانى، يهكئىك له خوشترين پوژانيان بو بهشداران پىك هينا.

ئيواره درهنگ بوو، ورده ورده پوژ له ئاسو بهرهو ئاوبوون دهچوو و له ئەنجام دا جىگاي خوئى دها به سهرمائ نوژى شيوانى بهفرانبار. بو ئەوهى تووشى تاريكى نهبين، تىكرا خوئان خسته نيو ماشينهكان و به سلامتتى بهرهو شارى سابلاغ گهراينهوه.

خالهكانى به هيزى بهرنامه:

كهلكوهرگرتن له وانه و رىتماييه زانستىيهكانى بوارى ميژوو و سرووشت كه وشه به وشهئى سهرنجراكيش بوو.

بهشدارانى بهرنامه:

مهحمود پيدرام، ههسهن سينا، سوهيلا ئەمىنى (لهيلا)، جهميله سيگارى، هادى ئاب خزر، رامىن قادرى، زانا موعىنى، سيروان نيزامى، گولزار بايهزىدى (شهيدا)، شليز ئەغواى، مهنسور داوودى، شهبنهه داوودى، شليز عىنايهتى، قادر حوسىن شهريفى، كوردستان خوئى، ههلمهت بهتووراك، تارا نهقشبهندى، شاين نامزى، نادر ههسهن نژاد (ليخورى ميني بووس)، مراد چووكهلى (ليخورى ميني بووس)

بهفر و سههول تالاوهدكهى دايبوشىبوو تا ئەو جىگايه كه خهلكى ئاواييهكانى دهووبهه و ژينگه پاريزانى دانىشتووى مههاباد، خو بهخشانه دان و خواردمهنى پيوستيان بو بردن تا له مهرگ و قريبون پزگاريان بي كه بهختهوهرانه ولامى دايهوه و كاريكى پيروز و مروقانه بوو كه له لايهه ژينگه پاريزان و ژينگه دۆستانهوه جيبه جى كرا.

گيا و گوئى تالاوئى كانى بهرازان:

له سهردهمى كوئوه ههمووى قاميشهلان بووه و تا ئيستاش ههه بهم شيوهيه ماوتهوه.

زىندهوههوانى تالاوئى كانى بهرازان:

بهزان، گورگ، پيوئى، كيسهه، مارى ئاو (چهند جوژ)، سمورهئى ئاو (سهگاو)، كهرويشك (بهدهگمهه)، چهقهه، بالندهئى جوژاو جوژى وهكوو: مراوى (مراوى سهرسپى، سهرسوور، ماسىخور، خهئيهئى، سابوونى)، قهه مراوى (گهوره، چكوئه)، پى به قوونه (گهوره، چكوئه، مل رهش) سوئنه بوژه، دوو كوره، ههله تانج، سووره قانگ، سووره قورينگ، قوو (دوو جوژ)، بووكهسى، شاهه (له چهند جوژدا)، قهه ناز، گوژى چنه، سيروو، قشقهه، كاشهه شىنكه، پهپوو سهلمانكه، ماسى خوژكه، ههلو، شاهو، سهقر، باز، قومرى. كووند، زىقاوه، لغاوه گورگه، چووره، چولهكه، سيساركه كهچهه، شهلاقه، كهو، كوژر، كهلك، حاجى لهق لهق، قهشان، نووك پان، داركوكت، كل كهلهكئيه، زهرد پهه، پهه سهيلكهئى دهريايى، ههنگ خوژكه، نووك خههجرى، قورينگى سيبرى و...

راپوژتى بهرنامه:

وهكوو زور جارن شوئىنى كو بوونهوهمان مهيدانى ماموستا هيمه له سهههتاي ريگاي مههاباد بو شارى «مياندواو» بوو كه كاتزمير ۱۲ و نيو كهوتينه پى و له دواى ۵۰ خولهك كه گوندهكانى سهه ريگامان له پشت سههه مان نا، گهيبشتينه بنكهئى پرشكوى كانى بهرازان. پيشتر پرسمان به بهرپرسانى بنكه كرديوو و له ههشهكهيدا نيسته جى بووين كه دهيروانييه سهه تهواوى تالاو و ديمهنيكى رازاوهمان له ئاو و قاميشهلان له بهه چاو بوو.

له دواى جىگيربوونمان، به تىكرايى كو بووينهوه و ماموستا مهحمود پيدرام (زوزان)، شىكردنهوهيهكى باشى له سهه ميژوو و بارودوخى تالاوهدكه بو كردين كه

دامه زراوهی که ریمی ئەله که

دامه زراوهی که بۆ هاوکاریهی هه‌میشه‌یه کانی کوردستان

به‌شی ۲

یه‌کیک له‌و که‌سایه‌تیانیه‌ی کوردستان و شاری هه‌ولێری خۆشه‌ویست، شه‌هید (عه‌بدولخالق مه‌عرووف) ه که‌ یه‌کیک بوو له‌و که‌سایه‌تیانیه‌ی که‌ ده‌کریت وه‌کوو سیمبۆلیکی پر شانازی سه‌یری بکه‌ین. هه‌ر له‌و دیده‌وه، ده‌زگای خێرخوای که‌ ریمی ئەله که‌ رۆژی ۲۰/۴/۲۰۲۰ به‌ ئەرکی خۆی ده‌زانیت وه‌کوو وه‌فایه‌ک بۆ ئەم که‌سایه‌تییه‌ پر شانازییه، په‌یکه‌ریکی بۆ ساز ده‌کات که‌ په‌یکه‌رساز (شۆرش ئاهی) دایده‌رژیت به‌ ماتریالی قایبه‌ر گلاس و به‌ هاوکاری به‌ریز پارێزگاری هه‌ولێر، له‌ شاری هه‌ولێر دا‌ده‌نریت.

۲- ده‌زگای خێرخوای که‌ ریمی ئەله که‌ هاوکاریه‌ی کانی ده‌گه‌یه‌نیته‌ شاری که‌رکووک:

ده‌زگای خێرخوای که‌ ریمی ئەله که‌ به‌ سپۆنسه‌ری به‌ریز (د. ته‌ها ره‌سوول) له‌ دوای گه‌یاندنی هاوکاری به‌ زۆربه‌ی شار و شارۆچکه‌ کانی کوردستان، پینجشه‌مه‌مه ۲۰/۴/۲۰۲۰ له‌م قوناغه‌دا هاوکاری بۆ ۲۰۰ خێزان ده‌گه‌یه‌نریته‌ ئەو شاره‌.

۳- هاوکاریه‌ی کانی ده‌زگای خێرخوای که‌ ریمی ئەله که‌ گه‌یه‌نیته‌ چه‌مچه‌مال:

۱- په‌یکه‌ریکی بۆ شه‌هیدی قه‌له‌م «عه‌بدولخالق مه‌عرووف» دروست ده‌کات:

ده‌زگای خێرخوای که‌ ریمی ئەله که‌ به‌ سپۆنسه‌ری (د. ته‌ها ره‌سوول) به‌رده‌وام له‌گه‌ل کاره‌ خێرخوایه‌کانیدا، بواریکی تری هونه‌ری هه‌یه که‌ په‌یکه‌ر بۆ ئەو که‌سایه‌تی و شاعیر و هه‌موو ئەو که‌سایه‌تیانیه‌ی که‌ ئیستا ئیمه‌ له‌ سایه‌یاندا ده‌ژین، وه‌کوو وه‌فادارییه‌ک به‌رانبه‌ریان، دروست ده‌کات.

۴۴

له دريژهي دابه شکردني هاوکاربيه کاني دهزگاي خيړخوازيي کهريمي ئەلهکه له شار و شاروچکه کاني کوردستان، ئەمرۆ به شى يه که مي هاوکاربيه کاني گهيانده شاري چه مچمال و به سهرکردنه وه يه کي خيژانه هه ژاره کاني ئەو شاره و برياره له داهاتوودا بۆ جاري دووهم، هاوکاربيه کاني دهزگاي خيړخوازيي کهريمي ئەلهکه بگاته ئەو شاره خو شه ويسته و هه مو ئەوانه ي به هۆي بلا بوونه وه ي قايرۆسي کورۆناوه زهرمه ند بوون، سوودي لئ وەرگرن.

٤- دهزگاي خيړخوازيي کهريمي ئەلهکه

له دواي بلا بوونه وه ي قايرۆسي کورۆنا، به دريژايي چهندان مانگ له دهره وه ي دامه زراوه حو کوومييه کان له ناو ههريمي کوردستاندا، چهندان کهسايه تي و گرووپ و دامه زراوه و کومپانيا هاتنه پيشه وه و له بنياتناني چهندان نه خو شخانه کان و به دهسته پيناني پيداويستيه کاني ئەو نه خو شخانه به شدار بوون و دواتريش دهستگيرۆيي تووشبووان به و قايرۆسه و پاشان هاوکارى بۆ خيژانه هه ژاره زيان ديئوه وه کاني قايرۆسي کورۆنا که بئ ئيش و کار بوون و هيچ سه رچاوه يه کي بژيويان نه بووه، ههروه ها په رينه وه له باشووري کوردستانه وه بۆ رۆژه لاتي کوردستان و کومه ککردني ئەو شارانه ي ئەو به شه ي

کوردستانيش ئەجندا بووه و کاري راستينه يان بۆ کراوه. له نيو ئەو کهسايه تي و دهزگا و دامه زراوه و کومپانيا يانه دا، پيوسته باس له دهزگاي خيړخوازيي کهريمي ئەلهکه و به ريز (د. ته ها ره سوول) بکه ين که چۆن دلسۆزانه و ئەمه کدارانه دهستي کرد به هاوکارى کردني نه خو شخانه کان و سه ره تا له دروستکردن و هاوکارى کردني نه خو شخانه کان به م شيوه يه دهستي پيکرد:

٤-١- نه خو شخانه ي (قه لاي شاري که لار و دواتريش نه خو شخانه کاني کويه، دهر به نديخان و چه مچمال و شاره زوور و هه له بجه ي شه هيد و ره واندر.

٤-٢- دابه شکردني خواردن بۆ زياتر له ٤ هه زار خيژان له سليماني، پينجوين، عه ربه ت، سه يدساق، چه مچمال، که رکوک و له ناو خودي شاري سليماني بۆ فه رمانگه کاني ته ندروستي، په روره ده، هونه رمه ندان، که مئه ندامان، کورته بالاکان، رۆژنامه نووسان، هيزه کاني ناوخو، شاره واني، کومه له ي هونه ري ميللي، به سالاچووان، مندالاني ئوتيزم، مندالاي شه له لي ميشک.

٤-٣- هاوکارى کردني ماددى بۆ چهندان کهسايه تي و خيژاني جياوان.

٤-٤- ناردني هاوکارى بۆ رۆژه لاتي کوردستان بۆ رزگار بوونيان له قايرۆسي کورۆنا، له و نيوه نده دا هاوکارى ٩ شاري کردوه له وانه (مه ريوان، سنه، کرماشان، سه قز، مه هاباد، ئيلام، بانه، بۆکان، جوانرۆ)

٤-٥- هاوکارى دهزگاي خيړخوازيي کهريمي ئەلهکه که بۆ ئەو گرووپه ي که هاوکارى ئاژه له کاني ناو شاري سليماني ده که ن

٤-٦- دهزگاي خيړخوازيي کهريمي ئەلهکه، هاوکارى نه خو شخانه ي هه له بجه ي شه هيد ده کات.

٤-٧- هاوکارى کردني به رده وامي شار و شاروچکه کان، بۆته به شيکي سه ره کي ناو کاره کاني دهزگاي خيړخوازيي کهريمي ئەلهکه به سپۆنسه ري به ريز (د. ته ها ره سوول) و هه ر له و ديده وه يه که هاوکارى ده گه يه نيته هه موو ئەو شوپينه ي که پيوستيان به هاوکارى هه يه.

١٩/٤/٢٠٢٠ له ريگه ي نوينه ري به ريوه به رايه تي گشتيي ته ندروستي سليمانيه وه، هاوکارى گهيانده ئەو نه خو شخانه يه تا کوو بتوانريت ئەو هاوکاربيه ببينه به شيک له پيشقه چووني کاره کاني ئەو نه خو شخانه ي که تاييه ت به قايرۆسي کورۆنا دروست کراوه.

نهورۆز له رۆچنهی ئەدەبهوه

بۆ مه بهستیکی تر. واته دهیهوێت گهشتیکی زۆر خیرا به پووبهیری شیعی کوردیی و بایهخ و گرینگی نهورۆز لای ههلبهستقانی کورددا بکات.

نهورۆز و تۆرهی کوردی:

کارتیکهیری نهورۆز لهسهر ئەدهبی گهلان خاسما ئاریی رهگهزهکان، پرسیکی خویا و پوونه و پۆچوون به وێژه و تۆرهی ئەم گهلاندا راستیی ئەو پرسهمان له لادسهلمینیت. نهورۆز، وهک بۆنهیهکی گرینگ و جهژنیکی دیرین لای ئەم گهلان، نهوهنده به ههند وهگریره که ئامادهبوونیکى چر و پری ههیه و لیکۆلینهوه لهسهر ئەم مژاره، راستیی پرسهکه دوو هیندهی دی دهردهخات. ئەم ئامادهبوونه له ئەدهبی فارسى، کوردی، تاجیک، ئەفغانی و تهنانهت عهرهیبی و تورکیش دا به زهقی بهردیده دهکهوێت، بهلام گهر گهشتیکی ناو دنیای شیعر و ههلبهستی کوردی به کلاسیک و هاوچهرخهوه بکهیت، کهمتر هۆزان و شاعیریکت پی شک دیت، لانیکهه هۆنراوهیهکی بۆ ئەم بۆنه نهتهوهیی و گرینگه نههۆنیتهوه. بایهخ و گرینگی "نهورۆز" له چاو گهلان دی، بۆ گهلی کورد دوو هیندهیه؛ چونکه به درێژایی میژوو، مهترسیی زۆری لهسهر بووه. ههر بۆیه نهورۆز، یهکیکه لهو هیما و سیمبولانهی که ئەم گهلهی له توانهوه و فهوتان و لهناوچوون پاراستوه. ههر لهبهر ئەو پرسه گرینگه، له سهردهمیکدا که نوسین و بلاکردنهوهی کتیب و پهرتووک به زمانی کوردی یاساخ و قهدهغه بووه، شاعیر و هۆزانقانی کورد به دانان و هۆنینهوهی شیعر، توانیویهتی ئەو مهترسییه لهسهر گهلهکهی لا بدات و لهو پرېگهیشهوه خزمهتیک به وێژه و تۆرهی کوردیی بکات. مهلالی جزیری، ئەحمهدی خانی، مهولهویی تاوگۆزی، مهلالی جهباری، حاجی قادر کۆبی، وهفایی، پیرهمیرد، سابری، عهلی باپیرئاغا، نالی، شیخ نوریی شیخ سالج، خادم، قانع، گۆران، عهلی عهونی، ئەلف. بی. ههوری، کاردۆخی، دلدار، حهمهعهلی مهدهوش، دلزار، هیمن، ههردی، ع. ح. ب.

وشه سه رهکییهکان: جهژنی نهورۆز، ئەدهب، شیعی کوردی، گهلانی ئاری، ریکخراوی نهتهوهکان، رۆژی جیهانیی نهورۆز

کورت و پوخت:

"نهورۆز"، کۆترین جیژنی گهلانی ئارییه که ئەمروکه پانتاییهکی بهرفرهوان دهگریتهوه و خاوهنی جوگرافیایهکی بهرینه و لهم سهردهمهدا پتر له ۳۰۰ میلیۆن کهس ئاههنگی تیدا دهگریت. دوا بهدوای به جیهانییکرانی جهژنی "نهورۆز" له سالی ۲۰۱۰ ی زایینی (۱۳۸۸ ی هتاوی) له لایهن ریکخراوی نهتهوهکانهوه، ئەم جهژنه بهرگیکی تری بهوهردا کرا و رۆژی ۲۱ ی مارس، به ناوی رۆژی جیهانیی "نهورۆز" ناودیر کرا و ئەم رۆژه کهوته ناو چوارچیوهی رۆژه جیهانییهکان. ئەم جهژنه ههر له کۆنهوه له بهینی ئەم گهلاندا بهوپهیری شکۆه ئاههنگی تیدا بهریا کراوه و بۆنهیهک بووه بۆ یهکریزی و یهکگرتوویی زیتر و فرهوانتر. گهلی کوردیش، یهکیکه لهو گهله خودان ژیار و شارستانییهتانه که ههر له کۆنهوه "نهورۆز" ی کردووه به جیژنی سهری سالی خۆی و له دهستیکی سالی نویدا، ئاههنگی نهورۆزی گیراوه.

نوسهر و وهرگیر و کهسایهتی ناوداری کورد، نهمر "شوکور مستهفا" بهم چهشنه باس له نهورۆز دهکات: "نهورۆز، جهژنیکی کۆنی دیرینهی دنیا و باوک و باپیرانی نهتهوه ئاریایی نژادهکانی سهرزهمینی ئاریای کۆنه." (نهورۆزنامه، ۱۹۸۵، ل ۹)

دیاره نهورۆز، میژوویهکی کۆنی ههیه و پوانگه و بۆچوونی جیاواز لهسهر نهورۆز له ئارادایه و بهختهوهرانه سهرچاوه و ژیدهر لهسهر ئەم جهژنه دیرۆکییه، فره و فرهوانه و ئەم سووکه نوسینه نایهویت خۆی له قهرهی دیرۆک و دابونهریتی نهورۆز بدات؛ چونکه تهوهریکی ئەوتو، پنیوستیی به لیکۆلینهوهیهکی وردتر و چر و پتر و بهرفرهوانتر ههیه و ئەم نوسینهیش تهرخانه

ئەم بۆنە دېرىنە لە يادان نەچىتەوہ.
 "سەيدىي ھەورامى"، يەكىنكە لە ھۆزان و شاعىرە ناو
 ديارەكانى كورد كە بەم چەشنە وەسفى نەورۆز و جوانى
 سروسىتى كوردەوارى دەكات:

نەورۆز گول خىزان، نەورۆز گول خىزان
 وادەى وەھارەن، نەورۆز گول خىزان
 فەسلى نەووەھار، وەختى گول گەشتەن
 سەرزەمىن، بە رەنگ، ساراي بەھەشتەن

(سەيدىي ھەورامى، ۱۹۷۱، ل ۱۸۳)

مەلای جزیری، بەرەو پیری سەرى سال و نەورۆز
 دەچیت:

ئەف نار و سىقالا دلە، دائم ل وى قالا دلە
 نەوروز و سەرسالا دلە، وەقتى ھەلپتن ئەو سراج
 (مەلای جزیری، ۲۰۰۵، ل ۱۱۲)

ئەحمەدى خانى، باوكى شىعەرى نىشتمانى،
 دەمانگە پىننەتەوہ بۆ نەورۆزى كۆن لای كوردان و دەلپت:

بىلجولە دچوونە دەر ژ مالان
 ھەتتا دگەھىشتە پىر و كالان
 پۆزا كو دبوویە عىدى نەورۆز
 تەعزىم ژ بۆ مە دەمال ئەفرۆز

(مىژووی ئەدەبى كوردى، ۲۰۱۶، ل ۳۵۵)

"مەولەویى تاوگۆزى"، شاعىرى سروسىتى و جوانىشى
 باس لە دەست لەمەلانى نەورۆز و بەھار و كۆچکردنى
 ھەواى خەم و تەم دەكات و دەلپت:

ھەواى زمستان خەمان بەتالەن
 وەر و ھەرد دەرد، دەروون خال خالەن
 ھاژەى تاف ساف، شەتاوگەى شادى
 سوب مەيو نەگۆش، ھۆش نازادى
 نىشانەى نەورۆز، وادەى وەھارەن
 يا نەشئەى نامى نامەى نىگارەن

(مەولەویى تاوگۆزى، ۱۹۶۱، ل ۵۱۳ و ۵۱۴)

سالج دیلان، ع.ع. شەونم، كەرىم شارەزا، ئاوات، ھەقىقى،
 ھىدى، ھەرىق، كاكەى فەلاح، ھەژار، كامەران موكرى،
 خالىد دلیر، مەدحت بىخەو، ھەسىب قەرەداغى، شىركۆ
 بىكەس، جەمال شارباژىرى، مەممەدئەمىن پىنجوینى،
 ئەحمەد تاقانە، عەبدوللا پەشىو، سەلاح شوان، لەتەف
 ھەلمەت، موكەرەم رەشىد تالەبانى، مەرف عومەر گول،
 ھەمە سالەى سووزەنى، عومەر سالجى ساحىب (كۆلىل)،
 ژىلا حوسىنى، ئەمىن گەردىگلانى، رەھىم لوقمانى و . . .
 ، تەنیا ژمارەبەك لەو شاعىرە كوردانە دىنە ئەژمار كە
 خاوەنى چەندان ھۆنراوەى بەرز بۆ نەورۆز. بەلام بى
 سى و دوو شىعەر بەرزەكەى "پىرەمىردى" نەمەر كە بە
 دەنگى چەندان سترانىبىژى گەورەى كورد وەك "ھەسەن
 زىرەك"، سالج دیلان، "ھەمە جەزا" و . . . بەرگۆی ھەموو
 كوردىك كەوتووە، يەكىنكە لە ھەلبەستە ھەرە پاراوەكان بۆ
 نەورۆز كە توانىوێتى "نەورۆز" لە ناخى ھەموو كوردىك
 دا ببوونىنەتەوہ. پىرەمىردى نەمەر لە سەرھەتای شىعەرى
 "نەورۆز" دا دەلپت:

ئەم پۆزى سالى تازەيە نەورۆزە، ھاتەوہ
 جەژنىكى كۆنى كوردە، بە خۆشى و بەھاتەوہ
 نەورۆز بوو، ئاگرىكى وەھای خستە جەرگەوہ
 لاوان بە عشق ئەچوون، بە بەرەوپىرى مەرگەوہ
 ئەوا پۆز ھەلات، لە بەندەنى بەرزى ولاتەوہ
 خوينى شەھىدە، رەنگى شەفەق، شەوق ئەداتەوہ
 پىي ناوى بۆ شەھىدى وەتەن، شىوون و گرین
 نامەرن، ئەوانە وا لە دلى مەللەتا ئەژىن
 (پىرەمىرد، ۱۹۶۸، ل ۱۱۹)

لێرەوہ پەى بە پىرۆزى و دىرىنبوونى نەورۆز لای
 كورد دەبەین. پىرەمىردى نەمەر وەك لە زۆر پەرتووك و
 كىتىدا ئىشارەتى پىندراوہ، ھەموو سالىك بۆ خۆى بەسەر
 گەردەكەى "مامە يارە" وە ئاگرى نەورۆزى كەردۆتەوہ تا

”نالی“، ناسک خه یال، به هار و نه ورۆز پیکه وه گری
دهدات و ئەلیت:

تەشرفی نەوبەهاره که عالم دەکا نوێ
دل، چونکه میسلی خونچەیه بۆی دەشکوێ
(نالی، ۱۳۶۴ی هەتاوی، ل ۶۹۷)

”حاجی قادری کۆبی“، شاعیری نیشتمانپەرۆر
وتووێتی:

رۆژتە ئەوی بادی نەورۆزی لەبن بەفری گران
کانی، پێی سڕ بوو، چناریش دەستی چوو، پەنجە
تەزی

سونبولی زولف و گۆلی پوخسار و سەرروی قامەتی
مانگی نیسان و گولان نەیدی لە نیو باخی و رەزی
(حاجی قادر کۆبی، ۱۹۸۶، ل ۱۶۴)

هەلبەستقانی نیشتمانپەرۆر و یەک لە ئەستووندەکه
سەرکێیهکانی شیعری بەرخۆدان، ”جگەرخواین“ی مەزن
ئەلیت:

- نەورۆزه، نەورۆزه،
- سبحینی نەورۆزه
- ماچەک بده من یار،
- جەژنا تە پیرۆزه.
- نەورۆزه و بەهاره،
- بەل بوون گول و داره،
- نەورۆزه . . .
- ببنا گولی هاره
- نەورۆزه . . .
- دەستم ب دەست یاره،
- نەورۆزه . . .
- نەورۆز و سەرساله،
- نەورۆزه . . .
- لیقا گولی ئاله
- نەورۆزه . . .
- و هک چیچەک و لاله
- نەورۆزه . . .
- سۆر و زەر و کاله
- نەورۆزه . . .
- نەورۆز و مزگینه
- نەورۆزه . . .
- بهاره، بەنگینه،
- کەسک و زەر و شینه
- نەورۆزه . . .
- خالپا رەنگینه،
- نەورۆزه . . .
- نەورۆزه، خوێش با تی
- نەورۆزه . . .
- ببنا کولیکا تی
- نەورۆزه . . .
- سنبل بە سەما تی
- نەورۆزه . . .
- خوم خوم ژ چەما تی

نەورۆزه . . .

(جگەرخواین(کیمه ئەز)، ۲۰۰۳، ل ۲۶۷ و ۲۶۸)

”وہفایی“، شای شاعیرانی دەقەری موکریان، دەلیت:
نەسیمی بادی نەورۆزی، شەمیمی عەبەهری هینا
بەریدی عاشقان دیسا، پەيامی دولبەری هینا
نەوید ئەوی عاشقانی دلڤیگار، یار هاتە سەر خەندە
سەلا ئەوی بولبولان، دیسان درەختی گول بەری هینا
(وہفایی، ۱۳۶۴ی هەتاوی، ل ۱۶ و ۱۷)

”حەریق“، شاعیری گۆشەیی عیرقان و سۆفیگەریی لە
ناو تۆرەیی کوردییدا، دەلیت:

دەلین وا جیژنی نەورۆزه، دلیم پڕ ئاتەش و سۆزه
وەرە بۆ جیژنە پیرۆزه، بەدەم رۆحم، بەسەر ماوم
وەرە سەر چاوەیی چاوم، دەلیکی دەریای عەممانە
تەماشای ئەشکی گولنارم، لە سایەیی چاوی خویناوم
(حەریق، ۱۳۶۸، ل ۱۰۹)

”قانع“، شاعیری چەوساوەکان، حەز و خولیاکانی خۆی
بە نیشتمانیکیی ئاوەدانەوه گری دەدات و دەلیت:

ئەوی وەتەن! دیسان بەهاره و ئارەزووی سەیرانمە
مەیلی هاژەیی قەلبەزەیی بەفراوی کویتستاننمە
ئیشتیهای بۆنی گول و، گولسۆسەن و ریحانمە
ئارەزووی سەرکەوتنی لاوانی کوردستانمە
(قانع، ۱۹۷۹، ل ۱۸۴)

چەرۆستانی، بەم چەشنە بەرەو پیری نەورۆز دەچیت:
ئەوی براگەل، مژدە بی سەرمەنمە، زستان هەلات
چاو و دل پوون بن هەموو، وا رۆژی نەورۆزی هەلات
مەفرەزەیی تیپی بەهاری، هەلمەتی هینا بە تاو
وا چەتەیی تۆف و کړپۆه و زوقم ئەکەن پەرت و بلاو
کوردەواری مەوتەنم خۆشە لە ئافەت بی بە دوور
ئاسمانی شین و ماوی، ئەززی ئال و سەوز و سوور
(چەرۆستانی(گولبژیر)، ۲۰۰۷، ل ۲۷۵)

بەلام مامۆستا ”شاهۆ“، نەورۆز بەم چەشنە وەسف
دەکات:

نەورۆزه، جەژنە، شاخ و جیا و کیو و دەشت و دەر
تارای سەوزی دا بەسەرا، سەوزی کردە بەر
پازایەوه بە رەنگی گولان، نیشتمانی کورد
بووژایەوه درەخت و چرۆی جوانی کەوتە دەر
(شاهۆ(گولبژیر)، ۲۰۰۷، ل ۲۷۶)

”عەونی“، دەنگی بولبول و هوزار و بەرامەیی میژگ و
گولزاری کوردەواری بەم چەشنە ئاویتەیی دنیا ی شیعری
خۆی دەکات:

نەورۆزی سالی تازه، جەژنی بەهاره، ئیمپۆ
دەنگی بلویر لە دێیه، یان ئەوی لە شارە، ئیمپۆ
خونچە لە باخی شادی، لیوی بە پیکەنینه
بۆیه لەسەر چلانی شینی هوزارە ئیمپۆ
(عەونی(گولبژیر)، ۲۰۰۷، ل ۲۷۶)

”دلدار“ی هەمیشە شەیدی کورد، دەلیت:

گولی سوور، ئەوی کچی نەورۆز،
ئەری کام دەس لەباغی ژین،
لە بۆ یەک دەفەعە بۆنکردن،
بەناکامی ئەتۆی هینا.
(دلدار، ۱۹۸۵، ل ۱۹۵)

خاوەنی شیعره بەرزەکەیی”هەر کورد ئەیین“، مامۆستا

هه و النامه ی

”برايم ئەحمەد“ى شاعىر و پروناكىير، نەورۇز بە جەژنى ئازادىي و رزگار بوون لە دەست دىلىي و رەشپوشىي و خەم و تەم دادەنەيت و لە شىعەرى ”نەورۇزى من“ دا دەبىزەيت:

پىم ئەلەين نەورۇزە، ئىمرو، رۆژى جەژن و خۇشەيە
وختى ھەلپەركى و سەمايە، مەوسمى تەپۇشەيە
دەشت و دەر گولپۇشە، ئەم رەشپۇشەيە، بېھۇشەيە
مۇنىي پووت بى جىيە، عالەم كەيفى بادەنۇشەيە
من ئەلەيم، نەورۇز و شادى و جەژنى دىل ئازادىيە
(برايم ئەحمەد، ۲۰۰۷، ل ۳۲)

ئەم نىكايەتەيى نىوان نەورۇز و بەھار لە نىگاي
”ھەژار“ى موكرىانيشەو بەم چەشنە خۇ دەنەنەيت:

مىگىنى دا بە سروە باي بەھارى
وا ھاتەو نەورۇزى كوردەوارى
بە تىشكە تىك شكا، سوپاي كرىو
ھەوارى رۆژ، گەبىشە خاكەلئو
فەرمان درا بە سەوزە سەر ھەلەنى
چىدى لە بەندى خاكى رەش نەمىنى
با دەرکەون، كول و كەسەر بنەژن
با رۆژى رزگارى بكن بە جىژن
شەمال، گەوال گەوال، ھەور بنەرى
ئاهەنگ و بەزمى جەژنى پى بسپىرى
(ھەژار، ۲۰۰۱، ل ۳۱۹)

ھەژار موكرىانى، ھەر لە شىعەرىكى دىكەدا بەمجۆرە
”نەورۇز“ لە كوردان پىرۇز دەكات:

كوردە گيان يا خوا جىژنت پىرۇز بى
بەھارى ژىنت، جىژنى نەورۇز بى
چەند دلگوشايە خاكەلئو كەت
پىرۇزە رەنگە شاخ و كئو كەت
(ھەژار، ۲۰۰۱، ل ۴۵۰)

شىخ نوورى شىخ سالىح كە بۇ زمانپاراوى وىردى
سەر زارانە و لە بالاخانەكەى وىژەى كوردىيدا خاوند
جىگە و پىگەيەكى تايبەتە، نەورۇزىكى ئەوتوى گەرەكە:

ئاگرى نەورۇز، بە شاپلەتە و پەرۇ ناكىتەو
زوو ببىتە خۇلەمىش و تىنى دابمىتەو
ئاگرى نەورۇز، بە گيان و دل ئەبى و خۇش كرى
گەر بەخو، دىجلە و فوراتى بىتە سەر، نەكوژىتەو
ھاتوو گەر شىتەنە مەنەى جەژنى نەورۇز كرا
لازمە گىانت بە مەردى، بىخەيە ژىر پىتەو
(شىخ نوورى شىخ سالىح، ۱۹۸۹، ل ۲۹۸)

سەيد كامىل ئىمامى (ئاوات)، سەرى سالى نوخ كە
دەبىتە ھەمان نەورۇز و سەرەتاي بەھار، دەكاتە ھەوین
بۇ ھەلبەستى خۇ و بەم چەشنە باس لە بەھار و دەستپىكى
سالى نوخ دەكات:

وہى وەى چ بەھارىكە! وەك جەننەتى مەئوايە
وہك بولبولى دل عاشق، ئاوبردەيى سارايە
شباباشى بەھارى كرد، گول رشتى لە خۇ، شەونم
پىنشوازی دەكا بولبول، داخوازی دلى لايە
كىو و دەر و دەشت سەوزە، خوچە ھەموو پشكووتن
لەم فەسلە گولى نىرگس، وەك چاوى تەماشايە
(ئاوات، ۱۳۹۲(۲۰۱۳)، ل ۲۲۳)

گوران، كە بۇ شىعەرى ناسك و زمانى بىگەرد و پارا،

سەرتۆپى شاعىرانى ھاوچەرخە و بە يەك لە ئەستون
و كۆلەكە سەرەكەيەكانى شىعەرى ھاوچەرخی كوردى
دادەنەيت، دەلەيت:

ئەى نەتەوہى كاوہى زنجىر قەف قەف بىر!
رۆژى نەورۇز داى بە ھەورى زستان، بىر!
گەرمىي و ژىن و شادى ھىنا بە دىارى،
كوردى خستە جەژنى تازەى بەھارى.
(گوران، ۲۰۰۱، ل ۳۰۹)

حەسىب قەرەداخى، شاعىرى ”فەرھەنگى خەم“، ئەلەيت:
نەورۇز ھاتەو، وەرزى تىن و تاو
نسىرمى گيانمان پىر بوو لە ھەتاو
چەپكە نىرگزمان كرد بە بەرۇكا
بۇ خواى ئازادى، ھاتىن بە چوكا
(حەسىب قەرەداخى، ۲۰۰۲، ل ۳۸۳)

مامۇستا حەقىقى، يەك لە ئەستونە شىعەرىيەكانى
رېبازى شىعەرى موكرىان، دەلەيت:

مىگىنى بى، ھات سالى نو
خۇشەيى داوى خۇشى، جوئ بە جوئ
بلىن بەخت چىدى نەنوئ
ئەستىرەى مەش سەرى ناسوئ
وہ بىرت دى، چمان دى، دوئ
زوو راپەرن، مەبن شلوئ
ئەوا ھات پەيكى ئازادى
بە رووخۇشىي و كەيف و شادى
كۆشى گولى گەشى پىيە
مەعلووم، بەشى مەشى پىيە

(حەقىقى، ۱۳۶۷ى ھەتاوى، ل ۷۲)

خالىد حىسامى(ھىدى)، ھەلگى ھەگبە رەنگالەيەكەى
”كاروانى خەيال“، دەلەيت:

جىژنى كۆن و سالى تازەى كوردەوارى، ھاتەو
ھاتەو، ئاگرى خەباتى ئەو گەلە، خۇش كاتەو
ھاتەو جوانتر لە جاران، جىژنى كاوہى قارەمان
شوىتەوارى مېدىا، باپىرە گەورەى كوردەكان
(ھىدى(كاروانى خەيال)، ۱۳۶۴ى ھەتاوى، ل ۲۷۲)

ھىمن موكرىانى، نالەى بۇ نەورۇز بەم چەشنە بەرزە:
بە سۆزەى باى بەيان، لىوى كراو، خوچەيى خەندان
لەسەر چل، بلبلى شەيدا لە خۇشىي گول، دلەى بەندان
بە جى ھات ئارەزووى لاوان و گەرمە كۆرى گۆوئەندان
رەفىقان، رۆژى كوردانە، بەھارە، جىژنى نەورۇزە
بە دل لىتان دەكەم لەو رۆژەدا، من، جىژنە پىرۇزە
(ھىمن(تارىك و پوون، ۱۹۹۹، ل ۸۶)

ھىمن، ديسان بەمجۆرە جوانىيەكانى بەھار دەخاتە نىو
چوارچىوہى شىعەرى خۇى و نەورۇز پىرۇز دەكات:

بە بەرگى سەوز پاراوە قەد و لاپال و شىبو و دۆل
چروى دەرکردووہ دار و ملی دا يەكتىرى گيا و گول
بەسەر بەفرى كەويدا كرد شەمالى خاكەلئو، خۆل
”رەفىقان رۆژى كوردانە، بەھارە، جىژنى نەورۇزە
بە دل لىتان دەكەم لەو رۆژەدا من جىژنە پىرۇزە”
(ھىمن(تارىك و پوون، ۱۹۹۹، ل ۸۶)

حافز مەھابادى(مەلا غەففور دەبباغى)، روانىي
جوايەزى بۇ نەورۇز ھەيە و زىتر دەبباتەوہ سەر

دهستپيكيك بۇ كار و ھەرمان و دەلئيت:

نەورۆزە، سەرى سالە، گورەى پيرە شەمالە
بۇ گيانى ھەرەس دى، تلى پى دا وەكوو تاويز
نەورۆزە، بەھارە، ھەرەتى كۆشش و كارە
جا نۆرەتە ئەى كاكى فەلا، مامەيى وەرزيړ
(حافز مەھابادى، ۱۳۶۲ى ھەتاوى، ل ۱۰۷)

”رازى“ شاعير، ھەرچى جوانى بەھارانە دەيخاتە نيو
ھەگبە شيعيرىيەكەى و دەلئيت:

نەورۆز، كەژاوەى بەھارى، ھانى
بووكى بەھاريش، رازاوەى جوانى
گولالە سوورەى، جوانى دەر و دەشت
بۇ سەيرى شايى، چاوى گەشى پششت
(رازى(گۆقارى سرۆه)، ۱۳۶۷، ل ۱۹)

ئەلف. بى. ھەورى، لە ”بەرھەمى خەبات“ ھو نالەى بەم
چەشنە بۇ نەورۆز بلندە:

وہتەن، نەورۆزە، نيشانەى بەھار
دەك پيرۆزت بيت، نەك جارئ، سەد جار
تا دوشمن بمرئ و دۆستيش بە شادى
بژى و ببينئيت پۆژى ئازادى

(ئەلف. بى. ھەورى(بەرھەمى خەبات)، ۲۰۰۲، ل ۱۰۱)
شاعيرى شەيداي خاكى نيشتمان، دلشاد مەريوانى،
ھەلپە و خرۆشى دلئ چۆلەكە پاسارى بە نيشانە بۇ ھاتنى
نەورۆز دادەنئيت و دەلئ:

دلئ پاسارى بەو بچووكيە، كەوتە ھەلپەرين
لەسەر ئەرخەوان، ئەيوت:خەلكينە، با خەم لا بەرين
_ گولالەى نازدار، زو و ھەلسە لە خەو، ئەمپرو نەورۆزە
من بە گورانى، تۆ بە پيكنەين، ئەلئين پيرۆزە
(كۆبەرھەم، دلشاد مەريوانى، ۲۰۰۹، ل ۳۶۳)

كامەران موكرى، نيشتمانپەرور و خاوەنى زيتيرين
شيعيرى بەرگرى و سووتاوى نيشتمانەكەى كوردان،
دەلئيت:

توايەو، بەفرى بەستەلەك
تريپەى پى دى، ھى رەشەبەلەك
لە جارى نيزگسا، لە دەشت
وہك پەريى و فريشستەى بەھەشت
(كامەران موكرى، ۱۹۸۷، ل ۳۶۰)

ع. ح. ب لە ”ناسۆرى دەرورون“ دا نەورۆز بەم چەشنە
پيرۆز دەكات:

بۇ باوہشت،
بۇ بەر كلپەى گەرم و گەشت،
وہك كارژۆلەى جىماو لە شوان،
خۆم ئەكوتم نەورۆزى جوان.
نەورۆز. نەورۆز.

جەژنى پيرۆز
(ع. ح. ب(ناسۆرى دەرورون)، ۱۹۶۸، ل ۱۱۹)
ئەم شاعيرە، لە كۆپلەيەكى تردا ھەر بۇ نەورۆز دەلئيت:
پشتا و پشتمان ھەتا ھەتا،
ئەم نەورۆزەمان ھەر بوو،
لە ناو وەيشووومە و مەينەتا،
زياتر بلئيسەى سەندووہ.

(ع. ح. ب، ۱۹۸۵، ل ۱۴۷)

ع. ع. شەونم، بە خاوەنى يەك لە شيعرە بەژن زرافەكانى
نەورۆزى لە نيو پروبەرى شيعيرى كوردى دادەنئيت.
شاعيرىك، ھەميشە پەپوولەشيعيرى مندالانە ئاويزانى
بالا كەيەتى، لە ھەمان حالدا بە خودانى يەك لە شيعرە ھەرە
بەژن كەسك و بلندەكانى نەورۆز لە نيو پروبەرى شيعيرى
كوردىيش دادەنئيت. ئەم شيعرە ناسك و پاكژە كە بەرگى
سرودى دەبەر كراو، بە دەنگى چەندان ھونەرماندى
ناسراوئيش بەرگوئيمان كەوتووہ. كامە شيعيرى كوردى،
جگە لە شيعرە بەرزەكەى ”پيرەميرد“ نەمر، بالائى بە قەد
ئەم شيعرەى مامۆستا ”ع. ع. شەونم“ بەرزە:

جەژنە، جەژنى كوردستانە، جەژنى نەورۆزە
بە تيشكى ئاگر ئەنووسم، جەژنە پيرۆزە
چاوكى ئاگر، ھىزى گيانمە
باوہرى بەرزى، كوردستانمە

سەيرى كەن، سەيرى كەن، سەيرى كەن
شاخ و دەشت و شار و گوندم، تاوى
سەندووہ

گۆرى مەرگى دوژمنانم لئ ھەلگەندووہ
پىر بە دەنگ، بانگ ئەكەم، سەربەستيم ئەوئ
كوردستانە، جىئ شيرانە، ئەبى سەر كەوئ
مايەى شانازييمە، بسووتيم و نەمئيم
بە رووناكى لەشم، پەردەى شەو ئەدريئم
پۆژى ئازادىيە، نەك زەبوونىيە
ئەى منيش وەك گەلان، مافم بۇ نىيە؟!

بۆچى تاوانە، گەر دىلى كەس نەبم
يا پليشاوہى ژير ھەرەس نەبم
شەرتە ئەگەر وايە، بسووتيم و نەمئيم
تاكوو بە خوئين، مافى كوردستانم ئەسئيم
جەرگ ئەسووتئ، بۇنكرووزى گەييە ئاسمان
ئالە ئيوە ئاشكرا بئ، ئەى ھەموو جىھان
مىژرومان چەند زوحاك و مارى خستە چال
چەن كەسى كرد بە گول، بۇ بەھارى سال
كۆرپەكان، دايكەكان، بئدەرەتانان

مۆمى ھەلگيرساون، بۇ ئازادى كوردستان
(ع. ع. شەونم(گۆقارى سرۆه، ويكيپيديا)، ۱۳۷۰ى
ھەتاوى، ل ۴۳)

مەلا كەريم زارى، شنەى شەمالى بەھاران دەكاتە
ديارى كە دىر بە سەرما و سۆلە و كړيوەى زستان دەدات
و دەلئيت:

سەبا ھەستە لە خەو، نەورۆز واھات
بلئ با لەشكرى زستان بروت
بەسە جەور و جەفای بەھمەن و دەى
لە دل سەبر و لە تەن خۆ گيان دەرھات
بە سەرمانا كړيوەى بەفر تا كەى
بدات و دابيوئشى شار و ديھات
ھەتا كەى تەم بەرى خورشيد بگرئ
لە رووناكى بەريى بن، ھەرد و باغات. .
لە بەنديخانەكەى دەردي گولالە؟
ئىلاھى تا بولبول بگات بە ئاوات
بە ئاوى شەونمت پئويستە سەوزە
سەر و زلف و دەم و چاويك بشوات
سەبا بئ، ديزە نازانى كە ”زارى“

له جهوری بههمهن و دهی چی به سهر هات؟
(مهلا کهریم زاری، ههلبژاردهی شیعری نهورۆز،
محهممهدهمین شاسهنامه)

ئههم دهست له ملانبوونهی نهورۆز و بههار بهمجۆره
له ههلبهستی "دلزار" دا خۆ دهردهخات:
ئههرۆ نهورۆزه، تازه بههاره
لهسهر چلی گۆل، قومریی و هوزاره
مافووری ههرده، گۆل و گۆلزاره
سهیرانگای شوخ و شهنگ و دلداره
(دلزار، ۲۰۰۶، ل ۱۹۳)

کهریم شارهزا، تورهوان و شاعیری ههست ناسک و
پووناکییری کورد، دهلیت:

نهورۆزه، مهستم به نهغمهی بولبول
مهستم به عتری وهنهوشه و سومبول
شادم به هاژهی پووباری بهفرین
سوورم به شلهپی شهپۆلی زیوین
کیو و گرد و دۆل، باخ و دهشت و دهر
جوان خهملیون، تیکرا سهرانسه
گۆلی گۆلزار و درهختی دم یال
ههلبهپهکتیانه به شنهی شهمال

(کهریم شارهزا، ۲۰۱۶، ل ۵۳)

ئاگری نهورۆز له زمان "محهممهدهمین پینجوینی" یهوه
بهه جۆره دهکریتهوه:

بهفر، ئهوهنده گریا،
ئهسرینی بوو به جۆگه. . !
وهنهوشه ئهوهندهی ئاورنگی
خواردهوه ههتاکوو تهقی. . !
نهگرز له داخ و خهفتها،
تووشی نهخۆشیی زهردوویی بوو،
چاوی لیک نا. . !
پهشهباي شووم،
پهپهپ قارچکی دري،
شیتال شیتالی کرد. .
پئواس پیر بوو،
بووه چیلکه،

ئاگری گهشی نهورۆزی کرایهوه. . !

(محهممهدهمین پینجوینی، ۲۰۰۸، ل ۱۵۱)

لهتيف ههلمهت، که هاوری چندان شاعیری تر، له
ههفتاکانهوه شوپشیک له شیعری هاوچهرخي کوردییدا
له دهقهری گهرمیانهوه دهخه نه ری که ئهم نوێخواییه،
دواتر خۆی له قوتابخانهی "گفری" دا دهبینیتهوه و به
یهک له شاعیره ههره زمانپاراوهدکانی پووبهاری شیعری
کوردی دادهنریت، به شیعری تهر و پاراوی ناخ و، به
زمانیکی ساده و ساکار و بی گری و گۆل، چله نهورۆزه
له بهرۆکی زارۆکان دههات و دهلیت:

بۆیه دلم بزیهوه،
نهورۆز، خهندهی له لیوه
خۆشیی لهو باخ و کیوه
خۆشیی له من و ئیوه
جهژنی نهورۆزمان پیرۆز
ههرخۆش بن ولات و هۆز
نهورۆز، جهژنی گهشمانه

جهژنی پشتاو پشتمانه.

(لهتيف ههلمهت(دیوانی مندالان)، ۱۹۹۹، ل ۸۲)

محهممهده عومهر عوسمان، که غوربهتیکی شیعری
ههمیشه ئاوێزانی بالای شیعرهکانیهتی، له تاکه بهرههه
شیعرییهکهی "له غوربهتا" دا، بۆ ناخ و دل شیعری دهلیت و
له جهژنیشدا ههر خۆی به تهنی دهبینیتهوه، دهبیژیت :

ئهمشهو، جهژنی سهری ساله و

پۆزانی زوو. . تیپهپیوه

ههر من تهنیام. . ژوورم سارده. .

دهست و پهنجهم ههلهوهپیوه.

(محهممهده عومهر عوسمان، ۲۰۱۱، ل ۱۵۳)

عهبدوللا پهشیو، پاشای شیعری کورتی کوردی و یهک
له سیما ههره دیارهکانی نوێخوایی له شیعری هاوچهرخي
کوردی له ههفتاکاندا، نهاریتهکانی نهورۆزی دێرین دهخاته
نیو چوارچێوهی ههلبهستهکهی و دهلیت:

ئهمسال بی چیا، نهورۆز ناکهم.

بی بۆنی گیا، نهورۆز ناکهم.

نهورۆز ناکهم، بی بلێسهی سووری ئاگر.

نهورۆز ناکهم

گهر پهشبهلهک تۆز نهکات و

به خۆم نهبمه سهرحۆپیگر.

(عهبدوللا پهشیو(پشت له نهوا و روو له کرپوه)، ۲۰۰۶،

ل ۴۳۶)

فاتیح شیخولئیسلامی(چاوه) که به یهک له کۆلهکه
سههرهکیهکانی شیعری نویی کوردی له پۆزهلانی نیشتمان
دادهنریت، غوربهتی ناخهکهی خۆی له ولاتی غهریبدا،
دهکات به ههوینی شیعریک و ههر ههموو کوردستان و
مهریوانهکهی پی دهلاوینیتهوه و دهلی:

له دلمانا غهریبی، ئهی شهوی نهورۆز،

له دلمانا غهریبی، ئهی شنهی گهرمی

بههاراوی،

له دلمانا غهریبی، ئهی کچی لادی!

گۆللهی سهوزهلانی!

به چاوی گهش،

گهزیهی بهر بهپۆزانی،

تریفهی بهفری بهر تاوی

زریباری بهیانی تاو و ساوی

کۆلهنجهی خامهکت، بهلگی وهنهوشه؛

کراسی کرانهکت، لیلووپی ئاوی.

(ههریمی شهو/چاوه، ۲۰۱۹، ل ۶۳ و ۶۴)

"سهلاح شوان" که یهک له دهنگه شیعرییه نوێخوازهکانی
ههشتاکان له نیو شیعری هاوچهرخي کوردی دیته ئهژمار،
له چاوی دلدارهکهیهوه تهنانهت سهیری نهورۆزیش دهکات،
له شیعری "جهژنانهی من" دا دهلی:

دلدارهکهم،

بۆ جهژنانه،

له چاوی ژیان و مانت،

من تهنیا ماچیکم دهوی.

به بی ماچی چاوهکانت.

جهژنانهی من برینیکه

لهودیو دهرگای دهروونمهوه

راوہستاوہ.

بہ بی ماچی چاوہکانت.
نہورۆز لہ ناو دلی مندا
سہربراوہ.
دلدارہکەم.

(سەلاح شوان، دلدارەکەم پاییزە گەوالەییەک نییە،

۲۰۱۶، ل ۴۴)

فریا جاف، کە یەکیکە لہ دەنگە نوێخوازە شیعیریەکانی
هەشتاکانی رووبەری شیعری هاوچەرخى كوردی،
نەورۆز، گریخ دەدات بە دوو بووژانەووە و شۆرشەووە
کە یەکەمیان، ژیانەووەی سرووشت و ئەوی دیکەیشیان،
خودی کلپەى ئاگرەکەى نەورۆزەووە کە گیانیکی دی وەبەر
مرۆ کورددا دەگات و دەبیژیت:

نەورۆزە وا،

سەرما دەشکێ،

لە ئیستاوہ گۆل دەشنى.

زستان تۆرا،

وا بەهار دى،

جا سەیری شار،

بپوانە دى.

نەورۆزە وا،

گولالە سەودای سەمایە،

نیرگز بۆنى خۆی دەبەخشى

بەوہى لایا دانەنیشى.

سێبەرى ژێر، درەختى رى،

پشووێ خۆشى.

بە گیانى رىبوار دەبەخشى.

نەورۆزە وا،

کلپەى ئاگر،

دەگاتە هەور،

بە وشەى شیرینی کوردی،

نەورۆز نووسى:

سروودى بە تام و وردى،

سروودیش پەمزی شۆرشە،

خاوینە هەر وەك فریشتە.

(فریا جاف، ۱۹۸۸، ل ۲۸ و ۲۹)

”ناسرى حیسامى“ تۆرەوان و شاعیری پەیقی

پاکژی ناخ، ئاوات و ئارەزووەکانی گەلەکەى دەخاتە نیو

چوارچیوہى هەلبەستەکەى و دەلیت:

بەو خەيالە نیم ژین هەر شایى بی
هەموو پۆژ جەژن و پیرۆزبایى بی
بەلام لەوہتى دنیا دنیاىیە
مرۆف دلەبەستەى خۆزگە و خولیاىیە
خۆزگە لہ خاک و ئومید و شادى
لە بەختەوہریی و ژین بە نازادى
هەر چى بۆ خەلکى دیکە پەوا بی
بە بی کەم و زیاد بۆ ئیمەش وا بی!

(ناسر حیسامى، رووپەلى شاعیر لہ تۆرە جفاکییەکاندا)
یەک لہ شیعەرە هەرە دیار و کاریگەرەکانى نیوہراستى
هەشتاکان کە دەگەل خۆی، هەژان و شۆرشیک دەخاتە دلى
مرۆ کوردەوہ، بی سى و دوو، شیعەرە وروژینەرەکەى
شاعیری فرەترین چەپکە شیعری بەرگری لہ رووبەرى
شیعری هاوچەرخى كوردی، ”رەحیم لوقمانى“ یە کە بە
شیعەرە بەرزەکەى، ئاوریک لہ ناخ و گیانى مرۆی کورد
بەر دەدات و دەبیژیت:

پۆژ لہ ئاسۆی سوور شەوق ئەداتەوہ

دەلى ئەمسالیش نەورۆز ھاتەوہ.

کەوى دلدارى نازادى و جوانى

دەروونى کەیلی سۆزى گۆرانى

بەرى حەسرەتى دل ئەکاتەوہ

بانگى پەراوێپەر دەنگ ئەداتەوہ

لە سەر قەندیل و شاھۆ و نەکەرۆز

ئەلى: گەلى کورد نەورۆزان پیرۆز

(رەحیم لوقمانى، ۱۳۸۲ى هەتاوی، ل ۲ و ۳)

ئەحمەد محەممەد، کە بە شاعیری شیعری گۆرانى
ناویدیە و خاوەنى دەیان هەلبەستى نیگارینە، بۆ نەورۆز
دەلیت:

ئێوارەییە و تارای بەھار، نەورۆز ھەلى

ئەداتەوہ

بۆ بێشوازیی سالیکی نوێ، دل ئاگر

ئەکاتەوہ. . .

دوا سەفەرى چرپەى بەفرە، ئەتویتیوہ بەرەو

رووبار

ئێوارەى سارد سەرى ھەلگرت، لہ تاو

سیحری نیگای بەھار. . .

(ئەحمەد محەممەد، ۲۰۱۷، ل ۷۰)

شیخ نافع مزههر (شپرزه)، له مهلبندی زیویه هره دیرینه وه جاری نه ورۆز دعات و ئه لیت : شه مال له لووتکه ی کۆی "نه که رۆز" هینایه سه قز، په یامی نه ورۆز وتی، ئەم جهژنه ی کاوه و فره دیدون له کوردانی پاک پیروزی بی، پیروزی (شپرزه، هه لبارده ی شیعی نه ورۆز، محهمه دئه مین شاسه نه م)

شاعیری نو بخواز و هاوچه رخ، حه مه ساله ی سووزنه ی، نه ورۆز به جهژنی خوشه ویستی و ئه وین دادنه ی و ئه لیت :

به هاره، جهژنه، رۆژی پیکه نینه به هار، گووه ندی ناسمان و زه مینه نه وا جهژنی سه ری سال و سرووشته زه ماوه ندی گولانه، هه لپه رینه وه ره ئه ی دل به رم خۆت دامه شاره که ئه م پۆ رۆژی دلداریی و ئه وینه

(حهمه ساله ی سووزنه ی، هه لبارده ی شیعی نه ورۆز، محهمه دئه مین شاسه نه م)

خاوه نی "گه شه ی ئه وین" و "قه لای راز"، ژیلا حوسینی به مجۆره وه سفی جوانییه کانی نه ورۆزان ده کات: وا نه ورۆز دئ و شاخ، دارستان دانه سپاری کانی و روبرار وه ک سال ی پار، گولاله کان بکه ن به ئه لقه و ملوانک بۆ مل کۆسار زۆر به پرتاو، نامه ی دلدار ی ئه نیر ی بۆ لای هه تاو

ده ستی به سه ر خاکدا دینی به هیمنی ئه دیدوینی.

(ژیلا حوسینی، ۱۳۷۴ ی هه تاوی، ل ۴۰)

عه بدولخالق نه قیب، مژده ی وه رزیکی نویمان پی نه به خشیت و ده لیت:

وهیشوو مه ی به فر و کرپوه، باری کرد و . . . له گو ی بنا ر و به نه نا، به گرمه ی هه وه تریشه و، دهنگی مه ل و، چریکه ی بولبولی شهیدا، له قاو درا: (زستان شکا) بووکی به هار گه بیشته جی و . . . وه رز گۆرا . . .

(عه بدولخالق نه قیب، هه لبارده ی شیعی نه ورۆز، محهمه دئه مین شاسه نه م)

ده ره نجام:

ئه وه ی خرایه به ریدده ی توی خوینهر، رهنگه سه دی یه کی سامانی ئه ده بیی کورد له و بواره دا بیت و کات و وهخت و توانا و سه رمایه ی به رده ستی من، ده رفه تی هه ر ئه وه ندده ی پیدام و هیوامه که سانی دی بین و به شیوه یه کی وردتر و قوولتر به ناخی پرسه که دا رۆچن.

خالیکی هه ره گهرینگ که پیویسته خوینهری وردبین لای لی بکاته وه، ئه وه یه که به راستیی جیا کردنه وه ی شیعی نه ورۆز و به هار له نیو ویژه ی کوردییدا کاریکی گه لیک زه حمه ت و چه توونه و ئه م پیوه ندیی و نزیکایه تییه

تا به وی ده چینه پیش که به شی فره ی هه لبه سه کانی به هار و نه ورۆز له نیو ئه ده بی کوردییدا، ئاو یزانی بالای یه کترن. به در یژیایی ده یان سال ئه زمونی کاری راگه یاندن و ئاماده کردن و نووسینی سه دان به رنامه ی ئه ده بیی و یه کیک له کیشه و ئاریشه سه ره کیه کانی به رده م که هه میشه به ده ستیه وه نالان بوومه، هه ژار بوونی ره وتی لیکۆلینه وه له سه ر زۆر پرسان له نیو ئیمه دایه. جاری وا که ده مویست به رنامه یه ک بۆ نمونه سه باره ت به "نه ورۆز" و ئه ده بی کوردی بنووسم، بۆ ئیشاره تدان به نمونه ی شیعی نه ورۆزی، ده بوایه چاو له ده یان دیوانه شیعیر بکه م؛ جا گه ر به ره مه ئه ده بییه کانی له به رده ستدا بووایه ن. ئیستایشی له گه ل بیت، کتیبخانه ی کوردی له م سۆنگه وه هه ژار و به له نگازه و هه ست به که موکوورپی زۆر ده کریت و پیویسته ئیمه ی کوردیش وه کوو گه لانی پیشره و و زانسته پره ره، باسک و قۆلی هیممه ت بۆ ئه و گرینگه هه لمالین و کارناسانی بۆ نه وه ی سه بی بکه ین و شارایه کی زهنگینیش به و بواره به خشین. ئاماده کردن و گرد کردنه وه ی هه لبارده و گولچنی شیعی بۆ وینه له سه ر نه ورۆز، به هار، دایک، نیشتمان، ئازادی، لای لایه، خوشه ویستی و به دلناییه وه هه م باخچه ی شیعی ئه و بواره ده وه له مه ندر ده کات و هه میش مه یل و ویستی کار و ئه رکی لیکۆلینه وه و تو یژینه وه بۆ تو یژه ران، سووک و هاسانتر ده کات. ئه مه واقع و راستیه کی تاله که له بواری لیکۆلینه وه دا گه لیک ی ته وه زه لین و پیویسته ئیمه ی کورد بۆ پر کردنه وه ی که لین و بۆشاییه کانی ئه و بواره، زیتر وه خۆ بکه وین و پتر خۆ ماندوو بکه ین.

ژیدهر و سه رچاوه کان:

- ۱ - نه ورۆزنامه، کۆ کردنه وه و ئاماده کردنی محهمه ده بدوره حمان زهنگه نه، چاپخانه ی دارولحیجاز، به غا ۱۹۸۵
- ۲ - دیوانی پیره میردی نهر، محهمه ده سوول هاوار، له چاپدانه وه له لایه ن چاپه مه نیی محهمه دیی سه قز، سال ی ۱۳۶۹ ی هه تاوی
- ۳ - دیوانی سهیدی، کۆ کردنه وه و شیکردنه وه ی محهمه ده ئه مین کاردوخی، چاپخانه ی کامه ران (سلیمانی)، ۱۹۷۱، له لایه ن په خشکاری کوردستان (سه نه) سال ی ۱۳۷۵ ی هه تاوی له چاپ درا وه ته وه
- ۴ - دیوانا مه لای جیزی، کۆ کردنه وه ی ته حسین ئیبراهیم دۆسکی، پیداپوونه وه ی ئیسماعیل تاها شاهین، ده زگه ی چاپ و بلاو کردنه وه ی سپیری ز، چاپی دووه م، ۲۰۰۵
- ۵ - میژووی ئه ده بی کوردی، دوکتۆر مارف خه زنه دار، به رگی دووه م، ده زگای چاپ و بلاو کردنه وه ی ئاراس، چاپی یه که م، هه ولیر، ۲۰۰۲
- ۶ - دیوانی مه وله وی، مه لا عه بدولکه ریم مودده ریس، چاپی به غا، ۱۹۶۱
- ۷ - دیوانی نالی، لیکۆلینه وه و لیکدانه وه ی مه لا عه بدولکه ریمی مودده ریس و فاتیح عه بدولکه ریم و پیداپوونه وه ی حه مه ی مه لا که ریم، ناوه ندی چاپ و بلاو کردنه وه ی سه لاهه دین ئه بیووبی، ۱۳۶۶ ی هه تاوی

۲۶ - دیاری مه‌هاباد، دیوانی حافظ مه‌هابادی، کۆکردنه‌وه‌ی ر. ره‌ش ئه‌حمه‌دی، په‌خشکاری سه‌یدیان، مه‌هاباد

۲۷ - زامستان، شیعی ر‌ه‌حیم لوقمانی، په‌خشکاری په‌رت‌ه‌وبه‌یان، سنه، چاپی دووهم، ۱۳۸۲ی هه‌تاوی

۲۸ - دیوانی مندالان، شیعر و چیرۆک، له‌تیف هه‌لمه‌ت، چاپخانه‌ی ئۆفسیتی هه‌وال، چاپی یه‌که‌م، ۱۹۹۹

۲۹ - پشت له‌ نه‌وا و روو له‌ ک‌ریوه، عه‌بدو‌ل‌لا په‌شیو، شیعی ۱۹۷۹-۱۹۶۵، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولێر، چاپی یه‌که‌م، ۲۰۰۶

۳۰ - دیوانی کامهران موکری، پ‌ن‌شه‌کی نووسین و په‌راویز لیدان عه‌بدو‌ل‌لا عه‌زیز خالید، ئه‌م‌ین‌داریتی گشتی ر‌وشن‌بیری و لاوان، ۱۹۸۸

۳۱ - دیوانی گوران، سه‌رجه‌می به‌ره‌می گوران، به‌شی یه‌که‌م، چاپی دووهم، محه‌مه‌د مه‌لا که‌ریم، سلیمانی ۲۰۰۱

۳۲ - له‌ غوربه‌تا، محه‌مه‌د عومه‌ر عوسمان، ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، چاپی سه‌هه‌م، ۲۰۱۱

۳۳ - ته‌مه‌ن(کۆی به‌ره‌مه‌ شیعی‌یه‌کانی ئه‌حمه‌د محه‌مه‌د)، خانه‌ی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی چوارچرا، سالی ۲۰۱۷، سلیمانی

۳۴ - ناسۆری ده‌روون، هه‌لبه‌ستی محه‌مه‌د شیخ حسین به‌رزنجی(ع. ح. ب)، چاپخانه‌ی (سلیمان الاعظمی)، به‌غدا، ۱۹۶۸

۳۵ - دیوانی شیخ نووری شیخ سالج، کۆکردنه‌وه‌ و ساغکردنه‌وه‌ی ئازاد عه‌بدو‌ل‌واحید، ده‌زگای ر‌وشن‌بیری و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م، به‌شی دووهم، به‌غدا، ۱۹۸۹

۳۶ - ر‌ۆح و هه‌ور و به‌فر، محه‌مه‌دئه‌مین پ‌ن‌جوینی، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ۲۰۰۸

۳۷ - دیوانا کیمه‌ ئه‌ن، جگه‌رخوین، پ‌ن‌داچوونه‌وه‌ی عه‌بدو‌ل‌لا که‌سکین، وه‌شانخانه‌ی ئاقیستا، ئیسته‌نبۆل، چاپی سه‌هه‌م، ۲۰۰۳

۳۸ - کۆبه‌ره‌م، دلشاد مه‌ریوانی، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ۲۰۰۹

۳۹ - دلداره‌که‌م پاییزه‌ گه‌واله‌یه‌ک نییه، سه‌لاح شوان، له‌ بلاوکراوه‌کانی مالی وه‌فایی، چاپی دووهم، ۲۰۱۶

۴۰ - گوڤاری سروه، ناوه‌ندی بلاوکردنه‌وه‌ی فه‌ره‌نگ و ئه‌ده‌بی کوردی، ژماره‌ ۵۷، خاکه‌لیوه‌ی ۱۳۷۰ی هه‌تاوی

۴۱ - هه‌ریمی شه‌و، کۆی به‌ره‌مه‌ شیعی‌یه‌کانی چاره، کۆکردنه‌وه‌ و ئاماده‌کردنی عه‌زیز ناسری، ناوه‌ندی غه‌زله‌نوس، سلیمانی، چاپی یه‌که‌م، ۲۰۱۹

۴۲ - هه‌نسکی شیعر، فریا جاف، ده‌زگای ر‌وشن‌بیری و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردی، به‌غدا، ۱۹۸۸

۴۳ - وییلاگی تایبه‌تی محه‌مه‌دئه‌مین شاسه‌نه‌م، نه‌روژانه

۴۴ - پووپه‌ری ناسر حیسامی له‌سه‌ر تو‌ره‌ جفاکییه‌کان

۸- دیوانی حاجی قادری کۆبی، لیکۆلینه‌وه‌ و لیکدانه‌وه‌ی سه‌ردار حه‌مید میران، که‌ریم شاره‌زا، پ‌ن‌داچوونه‌وه‌ی مه‌سه‌وود محه‌مه‌د، له‌ چاپکراوه‌کانی ئه‌م‌ین‌داریتی گشتی ر‌وشن‌بیری و لاوانی ناوچه‌ی کوردستان، ۱۹۸۶

۹ - دیوانی وه‌فایی، لیکۆلینه‌وه‌ی محه‌مه‌د عه‌لی قه‌رده‌اغی، ناوه‌ندی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دین ئه‌بیووبی، ۱۳۶۴ی هه‌تاوی

۱۰ - دیوانی قانع، کۆکردنه‌وه‌ و چاپکردنی بورهان قانع، چاپخانه‌ی زانکۆی سلیمانی ۱۹۷۹

۱۱ - دیوانی حه‌ریق، لیکۆلینه‌وه‌ی سه‌ید نه‌جمه‌دین ئه‌نیسی، چاپه‌مه‌نی محه‌مه‌دی سه‌قز، به‌هاری ۱۳۶۹ی هه‌تاوی

۱۲ - گولبژیر، کۆکردنه‌وه‌ی محه‌مه‌د حه‌سه‌نپور، په‌خشکاری قه‌ندیل، چاپی یه‌که‌م ۱۳۸۶ی هه‌تاوی

۱۳ - دیوانی دلدار، ئاماده‌کردنی عه‌بدو‌لخالق عه‌لئه‌دین، ئه‌م‌ین‌داریتی گشتی ر‌وشن‌بیری و لاوان، به‌غدا، ۱۹۸۵

۱۴ - برام ئه‌حمه‌د(کۆی به‌ره‌مه‌ شیعی‌یه‌کانی)، کۆکردنه‌وه‌ و ساخکردنه‌وه‌ و پ‌ن‌شه‌کی عومه‌ر مه‌عرووف به‌رزنجی، سلیمانی، چاپی یه‌که‌م، ۲۰۰۷

۱۵ - تاریک و روون، گولبژیریک له‌ شیعه‌کانی ه‌یمن، بنکه‌ی ئه‌ده‌بی پ‌ن‌شه‌وا، ۱۹۹۹

۱۶ - کاروانی شیعی نووی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م، حه‌مه‌ حه‌مه‌ئه‌مین قادر(کاکه‌ی فه‌لاح)، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غدا سالی ۱۹۷۸

۱۷ - ئازار و ئه‌وین، به‌شیک له‌ دیوانی رازی، سلیمانی، چاپخانه‌ی نه‌وره‌س

۱۸ - دیوانی حه‌قیقی، عه‌بیاس حه‌قیقی، ناوه‌ندی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دین ئه‌بیووبی، چاپی دووهم، ۱۳۶۷ی هه‌تاوی

۱۹ - شاری دل، دیوانی سه‌ید کامیلی ئیمامی(ئاوات)، ئاماده‌کار: سه‌ید جه‌عفر ئیمام زه‌نبیلی، په‌خشکاری ئانا(تاران)، چاپی یه‌که‌م، ۱۳۹۲ی هه‌تاوی(۲۰۱۳)

۲۰ - فه‌ره‌نگی خه‌م، شیعه‌کانی حه‌سیب قه‌رده‌اغی، به‌رگی دووهم، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، چاپی یه‌که‌م، ۲۰۰۲، هه‌ولێر

۲۱ - دیوانی شیخ نووری شیخ سالج، لیکۆلینه‌وه‌ی ئازاد عه‌بدو‌ل‌واحید، ده‌زگای ر‌وشن‌بیری و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردی، به‌غدا ۱۹۸۹

۲۲ - دیوانی دلزار، وه‌زاره‌تی ر‌وشن‌بیری، به‌ر‌پ‌یوه‌رایه‌تی گشتی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌، چاپی دووهم، هه‌ولێر، ۲۰۰۶

۲۳ - گه‌شه‌ی ئه‌وین، ژیلا حوسینی، په‌خشکاری ژیار، سنه، چاپی یه‌که‌م، ۱۳۷۴ی هه‌تاوی

۲۴ - بۆ کوردستان، هه‌ژار، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، چاپی چواره‌م، هه‌ولێر، ۲۰۰۱

۲۵ - به‌ره‌می خه‌بات، به‌شیک له‌ به‌ره‌مه‌کانی ئه‌لف. بی. هه‌وری، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، چاپی یه‌که‌م ۲۰۰۲

وتووێژ دهگهڵ مامۆستا سهفین عهبدوهرهزاق له بارهی گۆرانی منداڵان

وشه‌ی به‌رایه‌ی:

مامۆستا سهفین، ناوی ته‌واوی «سهفین عه‌بدوهرهزاق عه‌بدولقادر»ه که، ساڵی ١٩٦٦ له گه‌ره‌کی «قه‌رات»ی کۆیه له‌دایک بووه. سه‌ره‌تای ده‌ستپیکردنی چالاکی له‌ بواری مۆسیقا بۆ ساڵی ١٩٧٩ ده‌گه‌رێته‌وه، که به‌شداری خولیکی چالاکی قوتابخانه‌کانی کردووه، که به‌سه‌ره‌پرشتی مامۆستایان زاھیر محهممه‌د و مه‌لا ئه‌نوه‌ر تاهیر و سه‌ردار ئه‌حممه‌د و شێرکۆ محهممه‌د به‌رپۆه‌ چوو. له‌و باره‌یه‌وه ده‌لێت: چوومه سه‌ر ئامیتری فلوت و چوار ساڵ ئیشم له‌سه‌ر ئه‌م ئامیره کرد. دواتر چوومه په‌یمانگای هونه‌ره‌جوانه‌کان، له‌سه‌ر ئامیتری کلارنیت، و اتا پسپۆرییه‌که‌م کلارنیته. ئامیره‌کانی دیکه‌ش به‌پیتی ئه‌زموونی چه‌ند ساڵه‌م زۆربه‌یان ده‌ژه‌نم. کۆمه‌لیک ئاوازم داناوه له‌وانه، سه‌روودی قه‌ومی کورد هۆنراوه‌ی (بیکه‌س)ه. به‌ها‌ره بولبول، هۆنراوه‌ی مامۆستا (ئه‌خۆل)ه، به‌سه‌ر سامی، شیعری، ئه‌حممه‌د هه‌ردی، ئه‌ی برایانی کوردستان، شیعری مامۆستا شوان ئه‌حممه‌د مام عه‌لی، یادی نه‌و‌رۆز و راپه‌رین، شیعری شوان ئه‌حممه‌د مام عه‌لی و گیانی شیرین، شیعری بابه‌تاهیری هه‌مه‌دانی. زۆر گۆرانیشم ئاماده‌کردووه، به‌تایبه‌تی هۆنراوه‌ی فۆلکلۆر. سه‌باره‌ت به‌ گۆرانی منداڵان، کۆمه‌لیک ئاوازم داناوه له‌وانه: گۆرانی شیرینه‌ نیشتمانم، شیعری دایکی سۆلاق، یه‌ک و دوو چه‌ند ئاسانه، شیعری بیکه‌س و ئیمه‌ منداڵین وه‌ته‌ن دایکمانه، شیعری فایه‌ق بیکه‌س. دوا ئیشی تۆمارکراومان دوو گۆرانییه، زمانی کوردی شیرینه و چه‌زم له‌ مۆسیقایه، هه‌ر دوو شیعره‌که‌ هی د. ھاوژین سلێوه‌یه که له ٥-٧-٢٠٢٠ تۆمارمان کردوون.

بۆ قوتابخانه و باخچه‌کانی کۆیه کۆمه‌لی مارشم داناوه، هه‌ریه‌ک تایبه‌ته به‌ قوتابخانه یان باخچه‌ی ساوايان له‌وانه: باخچه‌ی ئارا، قوتابخانه‌ی هێقیار، قوتابخانه‌ی دلکو، قوتابخانه‌ی سه‌روه. ئه‌و هۆنراوانه‌ی به‌کارم هێناون، زۆربه‌یان شیعره‌کانی: بیکه‌س، هێمن، هه‌ردی، بابه‌تاهیری هه‌مه‌دانی، عه‌ونی، شوان ئه‌حممه‌د مام عه‌لی، د. ھاوژین سلێوه...

بۆ باس و خواسی وردتر له‌سه‌ر پرسه‌که‌ (گۆرانی منداڵان)، سه‌رنجی خوینه‌ری گۆقاری به‌یان بۆ ئه‌م گه‌فت و گۆیه ده‌گه‌ڵ مامۆستا سهفین عه‌بدوهرهزاق راده‌کیشم. پێناسه‌ی گۆرانی منداڵان چییه؟ تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی چین؟ گۆرانی منداڵان بریتییه له‌ ده‌ربیرینی ئه‌و هه‌ست و سه‌وزه‌ی که له‌ ناخی دل‌وه به‌شێوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ بۆ منداڵان ده‌وتری، که له‌ ناوه‌رۆکدا باس له‌ هه‌موو ره‌گه‌زه‌کانی جوانی و گه‌وره‌یی مرۆقایه‌تی و ژینگه و کۆمه‌ل ده‌کات، که منداڵه‌که‌ تیایدا به‌شیکێ گرینگ و ده‌ستپیکێ ژيانیکێ هاوچه‌رخه.

زانایانی په‌روه‌رده‌یی وایان سه‌لماندووه، که ره‌گه‌زی ئیقا، و اتا تیمۆ، کاریگه‌رییه‌کی گه‌وره‌ی له‌سه‌ر منداڵان هه‌یه. هه‌ر لێره‌وه‌ش منداڵ له‌گه‌ڵ ره‌گه‌زی میلۆدی په‌یوه‌ندی دروست ده‌کات، و اتا ئاوازان، بۆیه له‌ قوناغی په‌روه‌رده‌یی باخچه‌ی ساوايان و سه‌ره‌تایی پێویسته ئیقا بکریته‌ هاوشانی هه‌موو ئه‌و یاریانه‌ی که منداڵ له‌م قوناغه‌دا پێویستی پێنانه، و اتا له‌ قوناغی باخچه‌ی ساوايان و سه‌ره‌تایییدا. بیکومان هه‌ندیک له‌و یاریانه به‌ شیوه‌ی تاک ئه‌نجام ده‌درین، هه‌ندیکیشیان به‌شیوه‌ی کۆمه‌ل.

گۆرانی وتن له‌ لایه‌ن منداڵانه‌وه تا چه‌ند له‌ بنیاتنانی که‌سایه‌تی و ئاراسته‌کردنیان بۆ ژیان رۆل ده‌بینی؟ له‌ چه‌ند خالێکدا ئه‌م بابه‌ته‌ روون ده‌که‌ینه‌وه، یه‌که‌م: دروستبوونی په‌یوه‌ندییه‌کی ده‌روونی له‌ نێوان منداڵ و جیهانی میوزیکدا. دووه‌م: منداڵ له‌ قوناغی باخچه‌ی ساوايان و سه‌ره‌تایییدا، به‌هۆی ئه‌و چالاکییه مۆسیقایانه‌ی که ئه‌نجامی ده‌دات، وه‌کوو سه‌روود و گۆرانی که وای لێدێت هه‌یج شتیک له‌ ناخی خۆی نه‌هێلێته‌وه، به‌هۆی ئه‌مه‌شه‌وه که‌سیکی گۆشه‌گیر و په‌ست ده‌رناچی، به‌لکوو به‌پنچه‌وانه‌وه. سه‌ییه‌م: به‌شداریکردنی بۆ گۆرانی به‌کۆمه‌ل له‌گه‌ڵ هاوڕێتیان، منداڵه‌که‌ ئاماده‌ ده‌کات که فیزی هه‌موو کاریکی په‌سندی کۆمه‌ل بیت. بۆیه به‌ پشتبسته‌ن به‌ هاریکاری کۆمه‌ل، ئیشیکێ قورسی لا ئاسان ده‌بیت که هه‌ر ئه‌م پرسه له‌ بنیاتنانی که‌سایه‌تی منداڵدا رۆل ده‌بینی. چواره‌م:

كام ئامپىرى ميوزىك زياتره له گورانى مندالاندا؟
 وهلامهكەى دابەش دەكەين بۇ دوو خال، يەكەم:
 ھونراو، ئەلف - دەبىي وشەكانى ئاسان بن، پىمانا و
 بەچىژ بن. ب - دىرەكانى كورت بن و كىش و قافىيەيان
 ھەبى. ج - لەگەل تەمەنى مندال بگونجىت. د - پەرورەدەيى
 بىت. ھ - باسى يارى و ژىنگەى مندالان بكات. بە زمانى
 دايك بىت. دووهم: ئاواز: ئەلف - دەبىي خۇش و ئاسان
 بىت. ب - باشتر وايە ئاوازەكە بۇ يەك دىر دابىرەيت
 و دىرەكانى تر ھەمان شىوہى ئاوازي ھەبىت. ج -
 ئىقاعىكى لەسەر خۇي ھەبىت. د - بەشىوہىيەكى زانستى
 داندرابىت. ئىقاع، رۇلىكى بىچىنەيى لە قۇناغەكانى
 باخچەى ساوايان و لەسەرەتايىدا دەبىتى، بەتايبەتى بۇ
 پۇلى يەك و دوو و سى.

گورانى فۇلكلورى كوردى تا چەند بەشى مندالى
 تىدايە، ھەولەكان چۇن بۇ زىندووكردەوہى ئەم بوارە؟
 را و بۇچوونى جياواز ھەبە، بەراى من وايە، گورانى
 فۇلكلورى كوردى بەشى مندالى زور تىدا نىيە. بەلام
 ئىستا ھەولەكە زورترە؛ ميوزىكژەنەكان گرىنگى پى
 دەدەن و كەسانى زياتر لە مەيدانەكەدان و گرىنگى بەم
 بوارە دەدەن.

مۇسقىا بەگشتى، چ رۇلىكى لە بنىاتنانى مندال
 و ئاراستە كوردى ھەبە، بەشىوہىيەكى دىكە بلىين،
 پەرورەدەى مۇسقىا و سرود و گورانى ئامانجى
 گشتى چىيە؟

ئامانجى گشتىيمان لە پەرورەدەى موزىك ئەوہىيە
 كە مندالان چىژ لە سرود و مۇسقىا وەر بىگرن،
 ھەر ھەل ھەز و ئارەزووہەكانى خۇيان دەر بىرپ
 و ھەست بە كەسايەتى خۇيان بكەن و ھەستى
 نىشتمان پەرورەى و نەتەوايەتى لە دل و دەر و نىاندا
 بچەسپىن. لە ھەمان كاتىشدا دەتوانى لە چالاكىيەكانى
 دىكەى وەك وەر زىش، وىنەكىشان، نواندن و بابەتەكانى
 تىریشەوہ بناسرىنەوہ و ئەمە رىگەيەكە بۇ دەر خستىن و
 نىشانەكردنى بەھرەكانى مندالان، واتا شەرت نىيە ھەر
 بە مۇسقىا و گورانى بەھرەى مندالەكە بەدەر بخت،
 لەوانەيە ئەو لە وەر زىش باش بىت، لە وىنەكىشان
 دەستى ھەبى. لەوانەيە لە نواندن باش بى. بنىاتنانى
 كەسايەتیشيان بۇ رىگەى راست و ئاراستەى راست
 دەبات. لە ھەموو بوارەكانى دىكە، جگە لە مۇسقىا،
 كەسايەتى گەرەيان لى دروست بكەى، بۇ نمونە
 عەرەب پەيىكى ھەبە، دەلى: (المسرح يصنع الابطال)
 واتە شانۇ پالەوانەكان. نمونەشمان بۇ ئەوہ شەھىد
 «جەغفەر عەبدولواھىد» كۆيەيە، كە كارى نواندن و
 تەمسىلى كردو، ھەمىشە بۇتە كاوہى ئاسنگەر، بۇ
 خۇشى دەنگ خۇش بووہ و كۆرس بووہ لە تىپى
 مۇسقىاى باواجى كۆيە، ھەم گورانى بىژ بووہ و كارى
 نواندن و تەمسىلىشى كردو، دواتر لە بواری سىياسەت
 و رۇبەروبوونەوہى دوژمن، كارامەيى پەيدا كردو.

كاتىك مندال لە قوتابخانەدا، دەبىتە گوئىگرىكى گورانى
 و مۇسقىا، ھەستىكى واى لا دروست دەبىت كە چىژ
 وەر بىگرىت لە ھەموو شتىكى جوان. پىنجەم: فىر بونى
 سرود و مۇسقىا وا لە مندالان دەكات كە بۇ فىر بونى
 گورانى و مۇسقىا، سوود لە كاتى خۇيان وەر بىگرن.
 كەسانى بەئەزمون و تەمەن ھەلكشاو گورانى
 مندالان بلىن باشترە، يان خودى مندالان خۇيان بلىين
 يان ھەردوو كيان پىكەوہ؟

وا باشە كەسىكى پسپۆر و بەئەزمون وانەكە
 بلىتەوہ و فىريان بكات، فىر كىر دىش بە دوو ھەنگا
 دەبىت: يەكەم: دەبىت مامۇستا زور لەسەر خۇ بىت،
 چەند جارىك ئاوازەكە يان بۇ بلىتەوہ و ئەگەر پسپۆرى
 لەم بوارەدا ھەبىت، ئامپىرى مۇسقىاش بژەنەيت،
 تاكوو خۇشەويستى لە نىوان مندالەكان و مامۇستا
 دروست بى. ئىنجا نىودىر نىودىر فىريان بكات و
 چەند جارىك دووبارەى بكاتەوہ، دەبى زور لەسەر خۇ
 بىت و ئىقاع(تىمپۇ)كەى خا و بكاتەوہ، بەردەوام بى لە
 گورانى گوتتەكە يان سرود و تەكە بە بەردەوامى.
 دووهم: بە ھەمان شىوہى قۇناغى يەكەم فىريان
 بكا، بەلام بە زىاد كوردنى ئىقاعەكە لەم قۇناغەدا مامۇستا
 لەگەل مندالەكان دەست بكات بە و تەوہى ئاوازي
 سرودەكە. بەلام بەمەبەستى پشت بەخۇ بەستىن و
 باوہ بەخۇ كىردن، پىويستە مامۇستا جارجار بوەستىت،
 بۇ ئەوہى مندالەكان بە تەنھا بلىنەوہ. لەم قۇناغەدا
 شىوازي كار كىردن بە گروپ سىفەتىكى ئاسايە.

ئاواز دانان بۇ شىعەرى مندالان، چ تايبەتەندىيەكى
 ھەبە؟ دەبى چۇن بى؟ شىعەرەكە دەبى چۇن بى؟ رۇلى

گۆقهندی بههار

عومەر ئیمام - پیرانشار

نه ورۆز

ئەحمەد ئیسماعیلی (شاکار) - پیرانشار

سەری سالا، هەر کەسە، ئاھەنگی نه ورۆز دەکا
دلە وەک گۆل دەپشکوئ، نه ورۆزی پیرۆز دەکا
بەری بەیانە سروە، هەوالی بەهار دینئ
دەلی سرووشت بوو ئازاد، پیرۆزی لە هۆز دەکا
جمی عەرز، گۆل پشکوئ، زیندەوار لە خو هەستا
لە بەر خۆیەو هەر یەک دیت، خو قیت و قۆز دەکا
شەنی شەمال هەلی کرد، باھۆزە دیتە دیلان
دەخزیتە ناو کەزی یار، زولفانی هالۆز دەکا
بە دەم کەیف و شادیو، زەمزەمی ئاوازە خو
یا سترانی دل دارێ، یا دئ دەلی تۆز دەکا
کەمیک شیرن و رەزاسووک، بە دەم خەندەو دەرۆن
حەیا و شەرم دەستیکیش، وا لە سەری بۆز دەکا
مامزن، چاو غەزالن، دیتە بەر تیری لاوان
یەکی دل دەشکینئ، دەم هەلدینئ پۆز دەکا
گۆلن بە دەم سەباو، پێدەکەن، دەپشکون
پئ سەرمەست دەبی عاشق، دئ بۆنی تیروز دەکا
دلە دەبیتە راوچی، تیری داویتە نیچیر
دەبینم یارم ئاسکە و، وا میچکە لە کۆز دەکا
لە دلت خەم دەراوئ، «شاکار» هەستە بەھارە
وەرە ئامیزی سرووشت، دیارە زستان مۆز دەکا

بەھاری کوردستان، هیمای رابوونە. بە گر و بلیسە لەم نیشتمانە،
پەردووی سەوزی بوون هەلەبەستی، بەنداوی ژین لە ئاوی کانیاو
دادەبەستی، لە بست بەستی ئەم خاکە میسکە، ژیان دەپشکوئ.
سەمفۆنیای سرووشت، دیتە زمان و دەدوئ. لە گەل یەکەم گزینگی
خۆری ئاسمان کە دەنگیوئ، لووتکە بەرزى کویستان، بە شەنی بلاوینی
گیانەژینی قژی دارستان، ئامیزی بە سرووشتی دیلی وەیشوومە
سەخەلتی داگرت. هەستی ژوانی ژیانەوہی سەوزی وەبەر دا، لە بەربنار
و پیندەشت و زۆزان، هەتا دەگاتە دوند و سەران، سترانی ئازادی، بە
بەرزەبالای نیشتمان چری. بە شینەیی مەلی ئازادی فری، شووی رکە
سەھۆلەندانی چلە تاریکی و سەخەلتی، بە تیشکی رەھاوون بری. چلکی
پێچاوکە ئاسۆی لیلی سەری. گەردە گەردەلوولی رۆژە رەشەکانی دێ،
لە زەندۆلی کویستان و سۆزی لووتکە و نزار. سرووشت شاگەشکە بوو
بە هەستی شەمال و بەھار. کەرنەوالی سەوزەلانی بەھار فەرمانی دا، ئیدی
بەسە، تۆماری دیلی هەلوینا. رۆژ، رۆژی رابوونە و بۆنی بەھار تۆمار
تۆمار دەروا. هەنگاونان و بەرەو ئاسۆچوونە، ئاخ لیوہی کرد لە سەر
تیرەگە شاخ. لە سەر کەندەلان، گۆلەگەزیزان، لە سەر تەختی نەرمەگیا
و نوالان، ماچی ناسکی گەرمای تیریژی خۆری ئاسمانیان کرد، لە ئامیزی
شەنا تریقانەوہ بە دەست و برد، بزە گەشەنەوہی هەستانەوہی بە
سرووشت دا. تەراتینئ بەھارە و شەمال هەدا نادا. ئالەکوکە پێچنە
دلدار، بە سپایی لە سەفحە کەسک و سووری خەملاوی بەھار، بە
فیز و ئیفادە و توانا، لە نيسار و لاپال و بەرزایی خوئی رانا. لە گەل
چۆرچۆرە بەفراوی کەویە بەفران، هەوینی ژیانەوہی بەشییە دوند و
سەران. لە بلیندان تەمتوومانە و لە پیندەشتان خوناوہی باران! رومەتی
گۆل و بسکی بەرەزا شانە دەکا. بۆن و بەرامە گیا بەند و گیاخا و
گۆلەبەرۆنە، لە رژد و هەلدیران بە دەم نەرمەباو، ئالای رابوونە لە نوئ
شەکاوہ. لە تەرەزن و دەراوی کانیاوان، گیا بەند و گیاخا و بەیبوون
سەریان پێوہ ناوہ، لە بن نوالە بەفران، سوینسە درزی بە سەختی خاک
داوہ، وەنەوشە و شەویق، ئەستریلک و دیرۆ، لە دەم جۆگە و جۆبار و
زناوان، لە جوانی بەژنی کوردستان راماون. کۆبەندی شلیز و شەشپەران،
ملوانکە گەردەنە لووتکە و بارەگای رازان، چ دیمەنیکە بە بەژنی شاخ
نەخشاوہ. کەنیرە و بیژان، مەندۆک و هەلز و بیژا، کارگ و کەما، هەلالە
و گۆلەمیلاقە و هیرۆ، لاباسکیان تەنیون بە کۆل و کۆ. شلکەشینکە
شیناوردان، لە باوہشی شیبیا دەلەرینەوہ و بە سپایی دەشینتەوہ. کانیاو لە
داوین و پەساران، وەک گوانووی مەمی تازەزاوان راساون، ئاو لە لیژان
هەلدەرژین بەرەو خێ و دۆلان، هاژە چیەم و جریوہی ناسکی مەلان،
چریکە بولبول و سەمای گۆلان، چ دلگرە کوردستانی هەزار رەنگان.
هەوران لە هەوا گەوال گەوالن، لە زەوی کەرویشکە گیا و گۆلان، بەزەمە،
بەزەمی شادی گێران، جیژنی ئازادی خاک و خۆلە لە بن بارەستای بەفر
و ریبەندان. زیندانی خاک دەرزى تئ بوو، ژیانئ لە نوئ لە خاک سەر
دەردینئ، ئازادی بە بالای خاک دەچینئ، بەھار و ئازادی خەلاتی خاکن،
بەھاری ئازادی گەر نیشتمان نەگریتە ئامیز، ژیان خەزانە بی گەشە و پیز.

شنه‌ی بهر

خالد راعی - تیکاب

خاکه‌که‌ی هه‌وشار، کله‌ی چاومه
 هه‌ر هه‌وشار، مایه‌ی به‌رزیی ناومه
 بینه‌و با هه‌وشار بکه‌ینه گوله‌هیرۆ
 لایه‌کی بۆ من، لایه‌کی بۆ تۆ
 کێوی بلقه‌یس و شاخی دوو هاچه
 فه‌له‌ک چه‌ن جینگای دل‌داریی و ماچه
 بینه‌و با هه‌وشار، بکه‌ینه گوله‌باخی
 به‌لکوو ناحه‌زی، بمری له‌ داخی
 خاکه‌که‌ی هه‌وشار، بکه‌ینه گولستان
 درکی بۆ دوژمن، گولی بۆ دۆستان
 کێوی به‌یان و شاخی سووروسات
 سه‌رم له‌ ریته‌، هه‌ر بژیی ولات
 ته‌ختی سولیمان، قه‌لاکه‌ی خارخار
 به‌لکه‌یه بۆ تۆ، له‌ به‌رزیی هه‌وشار
 قه‌لا به‌ردینه و قه‌لای ئه‌ماره‌ت
 بۆ میژووی هه‌وشار ئه‌که‌ن ئیشاره‌ت

بو وه‌سفی هه‌وشار

ئیسماعیل ته‌یمووری - نه‌وی که‌نی هه‌وشار

هه‌وشاری به‌پێزم، هه‌ر کات چاوه‌پێی دیداری تۆم
 دائیمه و دهره‌م به‌ یادی هۆبه و هه‌واری تۆم
 یه‌ک له‌ حزه له‌ یادم ناچی، وا به‌ دل موخلیسم پیت
 چاوه‌کانم رووناک نه‌بی، هه‌ر کاتیک که‌ ناوت دیت
 هه‌وشاری ئازیم، خاکت به‌ نرخه، وه‌ک زیڕ و زیو
 سووژن ئازن کراوه به‌ زیڕ، به‌ تیکرا گشت شاخ و کێو
 چیاکانت، گشت سه‌ره‌رز تا فه‌له‌ک رویشتوون
 تا کوو ئه‌و جیی ئیفتیخارت، به‌و جینگا گه‌یشتوون
 چه‌م و پرووبارت پر ئاون، ساروغت شایه‌ت حاله‌مه
 قه‌له‌زه‌ی ئاوی دل‌بزوین، رۆح و هه‌م ئه‌حواله‌مه
 کۆمه‌لی هه‌وشاری پاکن، پیشه‌یان گشت پاکیه
 گشت بی‌غه‌ل و گه‌ش‌ژباون، نیشانه‌ی پر نه‌دراکیه
 کێوی بلقه‌یس و ته‌ویله و شاواغی و کانیی خه‌زان
 هه‌ر یه‌که له‌ نۆره‌ی خۆیدا چه‌نده دوژمنیان به‌زان
 نه‌خش و نیگاری هه‌وشاری به‌ گلێم و به‌رمال و فه‌رش
 ناو و ناوبانگی گه‌یشته ئه‌وپه‌ری ئه‌علایی عه‌رش
 بالنده و په‌له‌وه‌ری تۆ، هه‌ر یه‌که شابازیکه
 هه‌ر یه‌که له‌ جینگای خۆی دا خاوه‌ن په‌رمز و پارزیکه
 له‌ باوه‌ش تۆدا خولقاوه ته‌ختی سولیمان که‌ت
 سه‌یرانگه‌ی ئێرانیی و خارچ، زۆر به‌رین و پانه‌که‌ت
 دین و دینداری و جه‌ماعه‌ت جامیعه‌ی هه‌وشارییه
 له‌ ناو گشت خه‌لکی عاله‌مدا نمونه‌و دیارییه
 «سامال» ناتوانیت وه‌سفی تۆ وابه‌ عام و خاسه‌وه
 بێریته سه‌ر کاغه‌ز، یه‌کسه‌ر له‌ ئه‌سل و ئه‌ساسه‌وه

نه ورۆز، جيژنی بوون و بووژانه وه

میژوونوسان له سەر ئه و باوه رهن که نه ورۆز، چوار هه زار سال پيش له دایکبوونی «عیسا» ی پیغه مبه ر هه بووه، ههروهه زانایان ده لێن، له ده ورانی «ئیبراهیم» ی پیغه مبه ردا ئه و پۆژه ی که ئیبراهیم په یکه ره کانی ناو شاری شکاندن، له و پۆژهدا که خه لک بۆ سه یران چوو بوونه ده ری، ئه و پۆژه نه ورۆز بووه. سه باره ت به نه ورۆز و ئاوری نه ورۆز، چه ند بۆ چوونیک هه یه. سه رده مانی کۆن، ئه و کاته ی که وه رزی زستان کۆتایی پێ ده هات و سه رما و سه خله تی زستان ته واو ده بوو، خه لکی ئه و سه رده م ئاوریان ده کرده وه و به ئاو رکردنه وه یان، نیشانیان ده دا که ساردی زستان پۆیشتوو و وه رزی به هار هاتوو. ههروهه میژوونوسان و زانایان ده لێن، کاتیک پاپۆر ده کی «نوح» ی پیغه مبه ر له گه ل کومه لیک که هه شتا که س ده بوون، له شوینیک به نیوی «جوودی»، به شیک له خاکی کوردستان، له په نا ئاو یک که ئیستاش ئه و ئاوه به ناوی هه شتایانه له کوردستانی تورکیایه، له نگه ریان گرت، ئه و پۆژه نه ورۆز بووه.

نه ورۆز، بیره ئینه ره وه ی شوێشی کورده. زۆر جار ان باس له زه حاک و کاوه ی ئاسنگه ر ده کری که زه حاک، پادشای ئه و سه رده مه که پیاویکی خوینریژ و زالم بووه که خه لکی ده چه وسانده وه. کاوه ی ئاسنگه ر دژی ئه و زو لم و زۆرییه ی زه حاک ی خوینریژ خه باتی کرد و له ئاکامدا شکستی پێ هینا و له کئوی «ده ماوه ند» له به ندیخانه ی کرد. خه لک به نیشانه ی ته واو بوونی زو لم و زۆری و سه رکه وتنی شوێش، له سه ر لووتکه کانی چیا، ئاوریان ده کرده وه و نیشانیان ده دا که دیکتاتۆری و چه وسانده وه کۆتایی پێ هاتوو. دیاره نه ورۆز جگه له ولاتی خۆمان، له هه ندیک ولاتی وه ک ئه فغانستان و تاجیکستان، جيژن ده گرن. له ولاتی کورده واری خۆمان تاییه تمه ندیه ک که نه ورۆز هه یه تی، هه ندیک دابونه ریتی کورده واریین که خۆشی و ره نگدانه وه یه کی زیاتری هه یه. هه ر له کۆنه وه باوه که ئه و پۆژه ی نه ورۆز ده ست پێ ده کات، ئیواری کاتی پۆژا و ابوونی خۆر، گه نجان و لاوان، به کولانی سه ربانی مالاندا سه تلیک که کل و کلان و یان فانۆستیکیان تیداویشت، ده به نه ژووری ئه و ماله و مژده ی هاتنی به هار و نه ورۆز به و بنه ماله ده دن. ژن و کیژی لای ئه و ماله ش، به و کل و کلان، چاری خۆیانیان پێ ده رشت و خاوه ن مالیش دیاری وه ک عه تر و ئاوینه و گه نم و هیلکه و هتد، پيشکه شی ئه و که سانه ده کات

و پیروزیایی هاتنی نه ورۆزیان لی ده کات یان منالان له ئیواری هه وه لێن پۆژی سال، به ناو مالانی ئاوییدا ده گه ران و ده یانگوت: «سه ری سالی و بنی سالی، ره بیی نه مرئ گه وره ی مالی»، خاوه ن مالیش به دیاری وه ک میوژ و خورما و نو قل، پيشوازی لی ده کردن که ئه و ریوره سمه پێی ده گوتری حه لاوه و مه لاوه که ئیستاش ئه و ریوره سمه به شیوه یه کی دیکه له ئاوییه کاندای هه ندیک له شاره کان ده کری که لاوان ئیواری هه وه لێن پۆژی نه ورۆز ده چه منالان ده لێن، حه لاوه و مه لاوه، به شم ده و ماله یدا ماوه و کورتان ببی به زاوا، خاوه ن مالیش دیاری وه ک هیلکه، پيشکه شی ئه و که سانه ده کات که هاتوون و پیروزیایی سه ری سال و نه ورۆزیان لی ده کات. ههروهه ریوره سمیکی دیکه که له نیو کورده واریدا هه یه، ئه وه یه که ئیواری هه وه لێن پۆژی نه ورۆز، گه نجان و لاوان له سه ر لووتکه ی چیاکان و له نیو ئاوییه کاندای ئاوری نه ورۆز ده که نه وه و مژده ی به هار و نه ورۆز ده دن.

نه ورۆز، هیمای ژیا نه وه و پیکه وه بوونه. هه وینی بووژانه وه ی سه رووشتی کورده وارییه که گول و گیا و سه وزایی سه ر له ناو زه وی ده ردینه وه و به تیشکی خۆر ده ره وشینه وه. سه رما و سه خله تی، بارگه ی ده پیچینه وه و کۆچ ده کات. خۆر، تینی به سه ر زه ویدا ده کیشی، به فر ده تویته وه و به ناخی زه ویدا ده پیته خوار. رووباره کان پرتاو ده بنه وه، چریکه ی بالنده کان و قاسپه قاسپی که له ناو شاخاندا زایه له ی دیت. مه ندۆک و بیزا و ریواس و کوراده سه ر له ناو زه ویدا ده هینه ده ری، میژوو، لاپه ریه کی نو ی دیسان هه لده داته وه و سالیکی تازه ده ست پێ ده کات و له ده سپیکی وه رزیکی پرشنگداردا ژیان، نو ی ده بیته وه.

پهروهرده له پیناو داهاتوویه کی جوانتر

بهشی پهروهردی گوڅاری بهیان به سه رپه رهشتی ماموستانان:

۱. م.ع.باس نه حمده جوامیری

۲. م.رزگار خدر مستهفا

۳. م.سه عید نه حمده غه فوور

۴. د.ئیسماعیل مسته فزاده

بیرکاری به کوردی

ع.باس جوامیری - سلیمانی

برای کم کردن (تفریق)، وانهی چوارهم (درس چهارم)؛ کو ده که مه وه بو نه وهی لیده رکردن بکه م (اضافه کردن به تفریق)، وانهی پینجه م (درس پنجم)؛ ژماره ی نادیار (عدد مجهول)، وانهی شه شه م (درس ششم)؛ پرسیاریک شیکار ده که م (مشکل را حل کنید - مسأله را حل کنید)، رسته یه کی ژماره یی (جمله عددی) دهنوسم.

بهشی دووهم (فصل ۲): ژماره کان تا ۹۹

وانه ی یه که م؛ یه کان و ده یان، وانه ی دووهم؛ خویندنه وه و نووسینی ژماره کان (خواندن و نویشتن اعداد)، وانه ی سینه م؛ ریزکردنی ژماره کان (اعداد را مرتب کنید)، وانه ی چوارهم؛ ژماره ریزکراوه کان (شمارهای مرتب شده)، وانه ی پینجه م؛ تاک یان جووت (زوجی او فردی)، وانه ی شه شه م؛ پرسیاریک شیکار ده که م (به دوا ی شیوازیک ده گه ریم).

بهشی سینه م (فصل ۳): کوکوردنه وهی ژماره ی دوو رهنوسی (جمع عدد دو رقمی)

وانه ی یه که م؛ کوکوردنه وهی هزری (با فکر جمع کنید)، به ژماردن به ره وپیش (شمردن جلو)، وانه ی

فریدریک گاوس (۱۷۷۷-۱۸۵۵) ده لی: بیرکاری، شاژنی زانسته کانه، و بیردوژی، ژماره کان شاژنی بیرکاریه.

له بیرکاری دا و، له م پؤلانه ی سه ره تاییدا ژماره کان و کرداره کانی جه بری (عملیات جبری) که به سه ریاندا جیه جی ده کرین، ده خوینرین. نه و پرهنسیپ و مه بده ئانه ی لیتره وه رده گیرین، ده بنه بناغه بو بیرکاری له هه موو قوناغه کانی خویندندا، هه ر بو یه به پیویستی ده زانم وه بیر ماموستا به ریزه کان بینمه وه که له وانه ی بیرکاری دا زور گرنگی به باش تیگه یاندنی قوتابیه کانیا ن بدن، نه وه ی مه به ستمه له م زنجیره دا ئاشنا بوونی ماموستا و قوتابیانه به زاروا هکانی بیرکاری به زمانی کوردی.

بیرکاری بو هه مووان پو لی دووهمی بنه رته ی (۲) بهشی یه که م (فصل ۱): چه ند ریگایه ک بو کوکوردنه وه و لیده رکردن (روشهای جمع و تفریق اعداد) وانه ی یه که م (درس اول)؛ چه ند ریگایه ک بو کوکوردنه وه (برخی از راه های جمع آوری)، وانه ی دووهم (درس دوم)؛ کوکوردنه وه ی ۳ ژماره (جمع کردن ۳ عدد)، وانه ی سینه م (درس سوم)؛ چه ند ریگایه ک بو لیده رکردن (چند روشی

تاقت هینان

زیاتر لوژیکانه سهیری شتهکان بکات و رهخنهگرانه بیر بکاتهوه، ههست به خوږاگری زیاتر دهکات.

له ژیانی ههر رۆژهماندا بهردهوام دهتوانین نمونهکانی تاقت هینان ببینین. کاتیک ماشین لی دهخورین و دهگهینه چرای سور، دهبج راوهستین تا چراکه سهوز دهبیت؛ هیندیک له کهسهکان له پشتی چراکه رادهوستن و ماتل دهبن چراکه ئیزن به رۆیشتنیاں بدات. هیندیک کهسیش زوو وهرهز دهبن، قهلس و گرژ دهبن، بهردهوام هورن لیدهدهن، ئەمانه ئاستی تاقت هینانیاں نرم و له خوارهوهیه. یان له ناو قوتابیهکان کاتیک که ههول ددهن گوئ بۆ وانهکان راگرن یاخو له کارهکان بهشداری بکن یانژی بۆ فیروون دهرهفت به یهکتر بدن.

تاقت هینان، شتیکی سرشتی و خوئی نییه و پیوسته فیزی بین و بهردهوام له خویماندا پهروی پی بدین. تاقت هینان، هیزیک به ئیمه ددهت که بتوانین به سهر گوشاری دهروماندا زال بین و شیوازی راهاتن لهگه ل گیر و گرفتهکانی ژیانمان پی دناسیتیت.

له خویمانوه دهست پی بکهین و خویمان تاقی بکهینهوه بزاین له ژیاندا بهرانبه چی راوهستاوین و چهنده دهتوانین کاریگه ریشمان له سهر کهسانی دهوروبه رمان هه بیت. بۆ نمونه کاتیک کهسیک دیته لمان و ههلسوکهوتیکی نهگونجاو له خوئی نیشان ددهت، دهستهجی بیر لهوه نهکهینهوه که وهکوو خوئی وهلامی بدینهوه یان تولهی لی بستینیهوه. بیر لهوه بکهینهوه که رهنگه ئەو کهسه له بارودوخیکی باشدا نهبوویت یان زهخت و گوشاریکی له سهر بیت که ئیمه لی بی ئاگاین. بهم جوړه هه م ئاسوودهی دهروونی بۆ خویمان ساز دهکهین و هه میش کاریگه ریشمان له سهر کهسانی تر ده بیت.

دهرووناسی ئه ریئی، لقیکی نوئ له دهرووناسییه که باسی پشکووتنی مرؤف دهکات. ئەم زانسته به بهمای ژیان له چرکهساتدا جیگیر بووه و به جیگای پهژان و سهرقالبون به ناریکی، نهگونجاوی و تیکچووویهکان، زیاتر هیزی له سهر لیها تووی و توانییهکان ددهنیت.

تاقت هینان، بهشیکی پرپایهخ له دهرووناسی ئه ریئییه که له م سالانهی دواییدا باسی له سهر کراوه. ئەم چه مک و دهسته واژهیه له کیش ئاسایی و جیرپیهوه هاتووه. به مانای مهیلی هه ندیک له ته نهکان به چوونهوه سهر فورم و ئەندازهی هه وه لیان دواي گورانی فورمه که یان.

به راستی تاقت هینان چیه؟ تاقت هینان، یانی قه بوولکردنی ئەوهی که ژیان پره له گری و ئاریشه و ناکوکی به لام ئیمه دهتوانین چه مه لگر و خوړیکخه ر بین. ئینسانهکان له سهر انسه ری جیهاندا تامی به لای چاوه پروانته کراویان زور چیشتووه. بوومه له رزه، لافاو و ... بهردهوام دلی خه لکیان داچله کاندووه به لام مرؤفهکان توانیویانه بگه رینهوه سهر رهوتی ژیانی ئاسایی خوین. پروداوه کتوپر و ناخوش و پرمه ترسییهکان که ئینسان ده چه میننه وه به لام به ره به ره کیشهکان چاره سهر دهبن؛ ناخوشییهکان ته واو دهبن و له ویدایه که ئینسان ههست به به هیزبوونیکی زور دهکات که توانیویه تی به سهر کیشهکاندا زال بیت.

که واته تاقت هینان، دوو قونای ههیه: قونای یه که م که تاک تووشی کاره ساتیکی دلته زین ده بیت و ههست به دژوارییهکی زور دهکات و قونای دووهم که به رانبه ر پیشهاتهکان راده وهستیت و بۆ گه رانه وه بۆ ژیان و کردهوی ئاسایی هه ول ددهت.

تاقت هینان، پیوه ندییه کی راسته وخوئی له گه ل بیر کردنه وهی رهخنه گرانه ههیه. به و مانا که تاک هه رچه ند

خویندەنەو و گەشە کردنى ھزر

لە لا خۆشەويست دەبیت و زیاتریش دەیناسیت، مرۆفیش ھەرچ پەرتووکیک بخوینیتەو، گرفت نییە، گرفت لەو و دایە مرۆ نەخوینیتەو، بەلام ھەرۆک «نووچ برۆتەر» دەلی، ھیچ کەسێک سوود لە خویندەنەو وەرناگریت ئەگەر بە چیتزەو نەخوینیتەو، بۆیە ئیمامی عومەریش زیاتر جەخت لە سەر ئەو دەکات و دەلی «مرۆف لە ئیسلام ناگات ئەگەر نەفامی جاھیلییەت نەخوینیتەو»، بەلام بەداخەو لە گەل ئەو ھەموو سوودەى خویندەنەو بۆ مرۆفەکان ھەبەتی، تاکی کورد پشتی لە خویندەنەو کردو، ئەمەش وەکوو دیاردەیک لە ناو کۆمەلگەى کوردی باو و ھەموویشمان تیندا بەرپرسین بە تاییەتی سیستەمی پەروردە و فێرکردن کە دەتوانیت پۆلیکی کاریگەر بگێریت بۆ ئەو تەواک تینوو خویندەنەو بیت. پێویستە بەرپرسیانی پەروردە ھەولێ چارەسەرکردنی قەیرانی کەم خویندەنەو بدن و چارەسەری بۆ بیتە دۆزینەو، چونکە بە چارەسەرەکردنی ئەو قەیرانە کوشندە، کۆمەلگە بە بەردەوام ھەر لە ریزبەندی ولاتانی دواکەوتوو دەمینیتەو. ھەرۆھا پێویستە ئەو رەھەندانە دیاری بکری کە ئەو ھەریمە بۆ پشتی لە خویندەنەو کردو، ھەرچەندە تەنھا پەروردەش بەرپرس نییە، بەلام یەکیکیشە لە ھۆکارە بنەرەتییەکان، چونکە بەرپرسی یەکەم ئەو، بۆیە پێویستە لە کۆنگرەکانی پەروردەیی جەخت لەسەر ئەم پرسە بکریتەو. گرنگە یەکیک لە ئەندامانی لیژنەکان، تەوہری سەرەکی یان تەوہریک لە تەوہرەکان، دروشمیک دەربارەى خویندەنەو بەرز بکاتەو و بیتە بەر باس و لیکوئینەو، وەکوو دروشمی (خویندەنەو، خویندن، خویندەنەو) یان (خویندەنەو بەر لە پەروردە و فێرکردن) یان (خویندەنەو، ناسنامەى خویندەنەو). چەندین دروشمی تر دەربارەى خویندەنەو ھەبە، ھەر وەکوو چۆن کۆنفراسی پەروردەى سالی ۱۹۵۳ دروشمی سەرەکی کۆنفراسەکان، تەنھا لە سێ وشە پیک ھاتیو، ئەویش (خویندن، خویندن، خویندەنەو). خویندەنەو، کاریگەرییەکی باش دەگەینیت بە مرۆفەکان، بۆیە ھەر زوو زانیان و بیرمەندان لە بواری نووسینی فکر و مەعرفەدا ھەولێ تەواوی ئەو یان داو کتیب لە ئینسانەکان دانەبریت واتە کتیب و خویندەنەو بیت بە بەشیک لە جوولە و جموجوولی رۆژانەیان. لە گەورە بیرمەندانى بواری کتیب و خویندەنەو کتیب دا ئەم وتیە ھەردەم لە دونیای خویندەنەو بە گەشاوی و درەوشاوی ماوەتەو کە دەلیت (بۆ ئەو شارسەتانییەتیک ویران بکەیت، پێویست ناکات کتیبەکان بسووتینت بەلگەو قەناعەت بە خەلکە بەھینە کە چی دی کتیب نەخوینیتەو) بۆیە گەورەترین ھەلە ئەو یە کە کتیب بخریتە دەرەوہى بازنەى ژيانى رۆژانەى تاک و کۆمەلگەو.

«پاولو کویلو» دەلی: دوو رێگای سەرەکی ھەبە کە مرۆف بە تەواوەتى دەگۆریت، یان عەشقیکی مەزن، یاخود خویندەنەو کتیبکی مەزن. پوون و ئاشکرایە کەم خویندەنەو یاخود نەخویندەنەو، قەیرانیکی گەورەى کۆمەلگەى کوردییە کە لە ناو ھەموو چین و توێژەکانی کۆمەلدا ئەم قەیرانە بەر چاوەکەوت، بە پێچەوانەى ولاتانی پێشکەوتوو کە ھەموو ژيانى لە کاتى دەست بە تالی، بە خویندەنەو سەرقال دەبن و خویندەنەو بە کولتور کرانەو وەکوو ئەمریکای باکوور و ئەوروپا و کوریاى باشور و ژاپون.

خویندەنەو مرۆف پیناس دەکات، لە ھەموو بواریکانی ژيان شارەزایی پێ دەبەخشیت، بۆیە مرۆف کاتیک حەز بکات پۆشنییر بیت و دنیا لە لای پووناک بیت و شارەزاییەتى لە ھەموو بواریکانی ژيانى ھەبیت، پێویستە بخوینیتەو، ئینجا مەرج نییە ئەو تاکە پروانامەى ھەبیت یان نا، چونکە کەسى خوینەر و شەیدای خویندەو، پەيوەندى بە ھەبوونی پروانامەو نییە. لەبەر ئەو ھەموو تاکیک لە ھەموو بواریکانی ژياندا پێویستى بە زانست و زانیاری ھەبە، بێگومان ئەو زانست و زانیارییەش لە رێگای خویندەنەو دەست دەکەوت، بۆیە پێویستە ھەموو تاکیکى کۆمەلگە ھەولێ زۆر خویندەنەو بدات، ئینجا ئەو تاکە لە ھەر ئاستیکى پروانامەى بەرزدا بیت، چ توفیر ناکات. لە بەر ئەو ھەموو فێرپوون کوتایی پێ نایەت، پێویستە ھەموومان ھەولێ زۆر خویندەنەو بەدین، ئامۆژگاری کەسانی نزیکى خۆمان بکەین بخویننەو، نەو کە مرۆ تەنھا باش بخوات و جوان بپۆشی، یان ئۆتۆمبیلی باش لى بخۆریت و کۆشک و تەلاری بەرز بنیات بنیت. گرنگە لە سەر ھەموو تاکیک، ھەولێ بنیادنانى خویندەنەو بدات و بۆ بە کولتورکردنی تینکۆشیت، ئەو بە کولتورکردنەش، ھەولیکى زۆرى دەوئ و ئاسان نییە قەیرانى کەم خویندەنەو چارەسەر بکری. زانیەک دەلی، «مرۆف لە ھەر ئاستیک دا بیت، پێویستە رۆژێ لە بیست خولەک کەمتر نەخوینتەو، ئەگینا خویندەوار نییە». زانیەکی تر دەلیت، «گەر دەتەوئ بە کورتترین مەودا و کەمترین ماوە بە ھەرچی ئاوات و ئارەزووی بەدی نەھاتووت بگەیت؛ لە بیرت بیت دەبیت بە دەروازەى کتیب و رێگای خویندەنەو دا برۆیت». بۆیە زۆر گرنگ و پێویستە مرۆف بخوینیتەو. ھیچ سیستەم و قوتابخانەیک لە خویندەنەو ڤر ڤگر نییە، جا چ لیبرالی، سۆشالیستی، سیکۆلار یان ئایینى، بیت، ھەموویان ھاویران لە سەر ئەو ھەوئ کە زانست زیاد بکری، زانست زیادکردنیش لە رێگەى خویندەنەو دەبیت، چەند زانستیش زیاد بیت لە راستى زۆرتر نزیک دەبیتەو، گرفتەکانیش زووتر چارەسەر دەکرین، خوات

مرۆف چۆن خۆى له گەل سرووشتدا گونجاندوو؟

كونى هيلكهبيدا دەبنه هۆى له رينه وهى شلهى ناو لولپيچ ، بهمهش پهردەى خواره وهى جۆگەى ناوه راسه دهجووليت و وا له مووه خانانه دهكات كه له سهرى راگيراون، بهر ئه و پهردەيه بكهون كه دايبوشيون. چه مانه وهى مووه خانەكان، دهماره راگه ياندنه كان دهگويژنه وه بۆ ناوچهى بيستن له قەدى دهماخدا ، پاشان بۆ لانك ، له كۆتاييدا بۆ ناوهندى بيستن له تويكلى ميشكدا كه تاييدا دهنگه كان ليك دهرتته وه.

به شه كهى ترى گويى ناوه وه، برىتييه له كه وانه جۆگه كان (Semicircular canals)، فرمانيان پاراستنى هاوسهنگى له شه به هۆى ميكانيكه وەرگره كانيه وه ، ئەم به شهش له سى كه وانه جۆگه پيک ديت ، ئەمانيش شله يه كيان تيدايه و ناويوشكراون به مووه خانه ، كه دهنكولهى كاربوناتى كاليستيوميان له سه ره. له كاتى جاولاندنى سهرى مرۆف، مووه كان به كارى كيشى زهوى يان بارنه گورين ده چه ميته وه به سه ره دهنكوله كانى كاربوناتى كاليستيومدا ، په ستان ده خه نه سه ره مووه خانه كان به ئاراستهى دياريكراو و له ئەنجامدا دهماره راگه ياندن پهيدا دهبيت ، دهگاته دهماخ كه جوولهى سه ره و ئاراسته كهى ليك ده داته وه و فرمانى گونجاو دهنيرتت بۆ دووباره هاوسهنگبونه وهى له ش.

٤- له نيوان پهردەى گويى و بۆرى هه وادا، جۆگەى ئۆستاكى ههيه بۆ ئه وهى هاوسهنگى دهنك بكات تاله كاتى رپودانى دهنكى بهرزدا، پهردەى گويى زيانى پينه گات، هه ره له م ريگه يشه وه له سه ره پهردەى گويى هاوسهنگى دروست بكات.

واتاى چه ند وشه يه كه:

بيستن: شنيدن ، بۆنکردن: بوييدن ، چيژتن: چشيدن ، بهرکه وتن: لمس کردن ، په رەى گويى: پرده صماخ ، دهماخ: مغز ،

مرۆف له ريگەى پينج ههسته كه يه ره (بيستن ، بينين ، بۆنکردن ، چيژتن ، بهرکه وتن) توانيو يه تى خۆى له گەل سرووشتدا بگونجيتى. له ريگەى يه كيك له و ئه و ئەندامه گرنگانه وه، كاره نا په سنده كان و دهنگه نا هه مواره كان و چا كه كان دهگه نريته دهماخ و وه لامدانه وهى بۆ دهبيت ، ئەو يش ئەندامى بيستنه. با بزانيه ئەم ئەندامه دهكه ويته چ به شيكى له شى مرۆفه وه و له چى پيک ديت و چۆن كار دهكات. ئەم ئەندامه له سى به شى سه ره كى پيک ديت و دوو كردار دهكات كه بيستن و هاوسهنگى له شه ، كه پيک ديت له :

١- گويى دهره وه : پيک ديت له پهردەى گويى كه دهكه ويته دهره وهى ئەم لاوالى سه ره و كۆكره وهى دهنگه. دواى پهردەى گويى، جۆگەى بيستن (Auditory Cannal) ديت كه كوله مووى ميوى تيدايه بۆ پاراستن و پاكرارتنى جۆگەى بيستن ، دواى ئەو يش پهردەى گويى ديت كه له كاتى تيه رپوونى شه پۆله كانى دهنكدا دهله رتته وه و به گويى ناوه راستى دا ده دات.

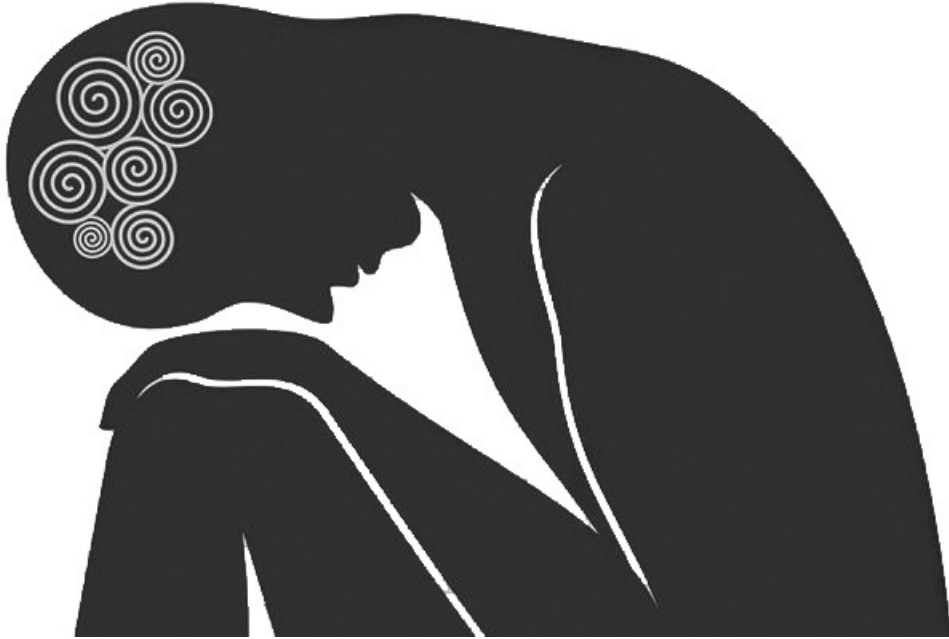
٢- گويى ناوه راسه : له دواى پهردەى گويى، سى ئيسك هه ن كه برىتين له چه كوش و دهزگاي ئاوزهنگى ، چه كوش به پهردەى گويوه نووساوه كه له ريبه وه، دهيدات به دهزگاوه، دهزگاش دهيدات به ئاوزهنگى و، ئاوزهنگيش دهيدات به كوني هيلكه بى (oval window) وه. له رپي ئه وه وه شه پۆله كان دهگواز رتته وه بۆ گويى ناوه راسه.

٣- گويى ناوه وه : ئەو يش له دوو بهش پيک ديت ، به شى يه كه ميان پيى دهوترتت لولپيچ (Cochlea) كه به شيكى لولپيچى سى جۆگايه و پرڻ له شيله يه ك كه په رده، ليكيان جيا دهكات وه. جۆگەى ناوه راسه، ئەندامى كۆرتى (organ of corti) تيدايه كه ئەندامى بيستنه ، ئەندامى كۆرتيه له سه ره پهردەى خواره وهى جۆگەى ناوه راسه راگيراو ه، ميكانيكه وەرگره كانى تيدايه و ناو دهرين به مووه خانه كان (Hair Cells). له رينه وه كان له

نەخۆشی دڵەراوکی گشتگیر

و نیگەرانییەکی بکات. ۳. دڵەراوکی و نیگەرانییەکی، لە زۆربە ی رۆژەکاندا، سی لەم شەش نیشانانە ی خوارەو ی لەگەل دەبیت:

- ناپرەحەتی
- بە ئاسانی ماندوو بوون
- بە زەحمەت تەرکیزکردن
- ئۆقرەنەگرتن
- گرژی ماسوولکە
- تیکچوونی خەو

۴. ئەم دڵەراوکی و نیگەرانییە جەستەییە، ھەلگری تایبەتمەندی نەخۆشییەکی ترە.

۵. نیشانەکانی ئەم دڵەراوکی و نیگەرانییە، ئازار و نارەحەتییەکی زۆری دروست کردووە یان بوو تە ھۆی تیکچوونی شیرازە ی ژیا نی کەسە کە. بە شیوەیەکی گشتی، ئەو کەسانە ی کە تووشی

زۆربەمان ناوہ ناوہ تووشی دڵەراوکی و نیگەرانی دەبین. ئەم جۆرە دڵەراوکییە، بە ھایەکی گونجینەری ھە یە چونکە یارمەتیمان دەدات پلان و نەخشە دابننن و خۆمان بۆ رووبەر و بوونەو ی مەترسییەکان، ئامادە بکەین. بە لام ھەندیک کەس ھەن تووشی دڵەراوکی دین و لە زۆربە ی لایەنە جیاوازەکانی ژیا نیان نیگەرانی دەین. تەنانەت لە رووداوە بچوو کەکانیش ئەم حالەتە درێژە ی دەبیت و لە سنووری ئاوەزمەند و ئەقلانی بەدەر دەبیت. ئەم حالەتە، بە نەخۆشی «دڵەراوکی گشتگیر» پیناسە کراوہ.

بۆ دەستنیشانکردنی ئەم نەخۆشییە، چەند پێوہریک پیناسەر دەکریت کە بریتین لە:

۱. تووشبوون بە دڵەراوکی و نیگەرانییەکی زۆر دەربارە ی کۆمەلێک روودا و چالاکی زۆربە ی رۆژەکان و بە لانی کەمەوہ بۆ ماوہ ی شەش مانگ. ۲. کەسە کە بە زەحمەت دەتوانیت کۆنترۆلی دڵەراوکی

تایبەتی لە ژینگە دەست پێدەکات کە وەک ھەرەشە لێک دەدریتەو. واتە ئەم کەسە بیلانەیانە ئاگاداری ھەموو نیشانەکان نابێت بە لکوو نیشانە نامەترسیدارەکان لە بیر دەکەن و تەنھا ئاگاداری نیشانە مەترسیدارەکان دەبێت. بە ھەمان شێوە، پرۆسەی لیکدانەو و ڕاڤە و تاوتویکردنی زانیارییە تەمومژاوییەکان، شێوەی ترس و ھەرەشە دەگرێتە خۆی.

ھۆکارە بایۆلۆژییەکان:

توێژینەو ھەکان ئاماژە بۆ ئەو دەکەن کە «بایۆلۆژی» بۆ ماویەکی کەم، رۆلێکی بچووک لە تووشبوون بە نەخۆشی دەلەراوکی گشتگیر دەبینیت. یەکیک لەو توێژینەوانە کە لەسەر جەمەکان کراوە، رێژەی کاریگەری بۆ ماویەکی بە ۱۵ تا ۲۰٪ دیاری کردووە.

ھەندیک لە توێژەران گەییشتوونەتە ئەو ئەنجامە کە ئەو کەسانە ئاستی دەلەراوکییان بەرزە، رێژەی پەيامەلگری دەماری گاما (ترشی گاما ئەمینۆبوتریک) لایان کەمە. دەرمانی بینزۆدایە زینین، چالاکی گابا زیاد دەکات و ئاستی دەلەراوکی کەم دەکاتەو. لەم دواییەدا توێژەران، پەيامەلگری دەماری تریان دۆزیووەتەو کە لە نەخۆشی دەلەراوکی گشتگیر رۆلی ھەبێت کە ناوی سیرۆتۆنینە.

ھۆرمۆنی رژیینی کۆرتیکۆترۆفین (رۆلێکی گرنگ لە دروستکردنی دەلەراوکی گشتگیر دەبینیت. کاتیکی ئەو ھۆرمۆنە چالاک و ئەکتیڤ دەکریت، بە ھۆی تەنگەژە یان ھەرەشە، ئەم ھۆرمۆنە، ھۆرمۆنیکی تر دەورووژینیت کە پێی دەگوتریت ھۆرمۆنی ئەدرینۆکۆرتیکۆترۆفیک). ھەرۆھا توێژەران لەو برۆایەدان کە ھۆرمۆنی رژیینی کۆرتیکۆترۆفین لە رێگای کاریگەری لە سەر ئەمیکدالا لە مێشکدا، رۆلی خۆی لە دەلەراوکی گشتگیر دەبینیت.

چارەسەرکردنی دەلەراوکی گشتگیر:

بۆ چارەسەرکردنی زۆربەیی ھالەتەکانی دەلەراوکی گشتگیر، دەرمانەکانی «بینزۆدایە زینین» دەکار دین، بۆ نموونە قالیۆم، پېشنيار دەکریت. ھەر چەندە ئەم دەرمانە، یارمەتی خاوبوونەو و نەھێشتنی نیشانە جەستەییەکان دەدات، بەلام کاریگەرییەکی زۆری لەسەر نیشانە دەروونیەکان نییە. ئەمە لە لایەک و لە لایەکی ترەو، ئەگەری ئەو ھەبێت کە کەسە بە زەحمەت وازیان لێ بنیت. دەرمانیکی نوێ بە ناوی «بوسپیرۆن» داھێنراوە کە نەخۆشەکان تووشی خووگرتن و خامۆشی نابیت، بەلام کاریگەرییەکی پاش چەند ھەفتەبەک بە دیار دەکەوێت.

دیارە ژمارەبەک لە دەرمانەکانی دژە خەمۆکی لە چارەسەرکردنی دەلەراوکی گشتگیر بەسوودن و ھەندیکیان کاریگەرییان لە سەر نیشانە دەروونیەکانی، لە کاریگەری بینزۆدایە زینین زیاترە.

کاریگەری چارەسەرکردنی مەعریفی - رەفتاری لەسەر دەلەراوکی گشتگیر لە زیادبوون دایە. ئەم جۆرە چارەسەر، کۆمەلە تەکنیکی رەفتاری تیکەل یەکتەر دەکات وەک خاوەرکەو ھە ماسوولکە و دووبارە بیناکردنەو ھە مەعریفی بە مەبەستی کەمکردنەو ھە تیکچوونی پرۆسە ی زانین لای نەخۆشەکان.

دەلەراوکی گشتگیر دین، زیاد لە پنیویست ھوشیارن و ئاگادارن لەو نیشانانە کە لەوانەبە ببنە سەرچاوەی مەترسی لە دەورووبەریان بۆیە بەردەوام لە چالاکی دان کە زیاتر سیمای خۆ دوورخستتەو ھە پنیو دەیارە؛ بۆ نموونە دواخستنی کارەکان، پشکین، یان بەردەوام تەلەفونکردن بۆ کەسانی خۆشەویست بۆ دلنیا بوونەو لە ساغ و سلانەتیان.

بلاو بوونەو، تەمەنی سەرھەلان و ھاو نەخۆشی:

بە پنی ئەو داتا و ئامارانە لە ولاتە یەگرتووەکانی ئەمریکا لە بەردەستە، نزیکە ۳٪ لە کۆی دانیشتوان، سالانە تووشی ئەم نەخۆشییە دین و نزیکە ۰.۷٪ لە ژانیان دا جارێک تووشی دەبن.

دەلەراوکی گشتگیر، لای ئاھرەتان دوو ھیندە پیاوان باو، بەلام دیاریکردنی ئەو تەمەنە کە ئەم نەخۆشییە تێیدا سەرھەلەدات، زەحمەتە چونکە نزیکە ۶۰ تا ۸۰٪ لەو کەسانە کە تووشی بوون، برۆایان وایە کە لەو تە بەبیران دیتەو، ئەم نەخۆشییە یان لەگەل! بەلام دیارە توێژینەو ھەکان بە دەریان خستووە کە ئەم نەخۆشییە، زۆربەیی جار لە تەمەنی دوا کەنجی سەرھەلەدات.

ئەو ھە پنی ئاستی بیت، زۆربەیی کات دەلەراوکی گشتگیر، ھاو نەخۆشییە لەگەل نەخۆشی تر وەک پەنیک و فۆبیا کۆمەلایەتی و فۆبیا دیاریکراو و تەنگەژە ی پاش زەجر. ھۆکارە دەروونیە - کۆمەلایەتیەکان:

لە روانگە دەروونشیکارییەو، دەلەراوکی گشتگیر ئەنجامی مەملانییەکی ھەست پینتەکراو لە نیوان (ئیکۆ) منی غەریزە و پالەنەکانی (ئید) دایە. ئەو غەریزە (سیکس و شەراشۆیی) کە نەتوانراوە بە شێوەیەکی ریک مامەلەیان لەگەل بکریت، لەبەر ئەو ھە میکانیزمەکانی پاراستن لای کەسەکان یان تیک چوو و یاخۆ ھەر لە سەرھەتاو گەشەیی نەکردووە. «بۆچەر» و ھاو پنیەکانی، لەو برۆایەدان کە چونکە ئەم لیکدانەو ھە ناتوانن تاقی بکریتەو ھە بۆیە زۆربەیی توێژەرە کلینیکیەکان وازیان لێ ھێناوە.

ھەندیک لە توێژەران لەو برۆایەدان کە ئەو کەسانە تووشی دەلەراوکی گشتگیر دەبن، کەسانی خاوەن ئەزمونیکی پڕ لە رووداوی گرنگی پینشینی نەکراو و کۆنترۆل نەکراو لە ژانیان دان.

ھەندیک تر لە توێژەران لەو برۆایەدان کە نینگەران، رۆلێکی سەرھەکی لە نەخۆشی دەلەراوکی گشتگیر دەبینیت و کەسی نینگەران، کۆمەلێک بیر و بۆچوونی ھەبە سەبارەت بەو سوودانە کە نینگەران پنی دەبەخشیت، بۆ نموونە کەسی نینگەران، برۆای وایە ئەم نینگەرانییە وا دەکات رووداوی ناخۆش روو نەدات. ئەو توێژەرەنە لەو برۆایەدان کە ئەم جۆرە بیر و باو ھەر دواکەوتووانە، ھۆکاری سەرھەکی تووشبوون بە نەخۆشی دەلەراوکی گشتگیرە.

لە روانگە شیکردنەو ھە زانیارییەکان، ھەندیک لە توێژەران وای بۆ دەچن کە ئەو کەسانە تووشی دەلەراوکی گشتگیر دەبن، نەک تەنھا بیر ترساویان ھەبێت، بە لکوو ئەو کەسانە، زانیارییە ھەرەشاوییەکان، لە شێوەیەکی لایەنگیر ڕاڤە و شی دەکەنەو. ئەم پرۆسەییەش لە قوناغی سەرھەتایی بە ئاگاداری و ھوشیاری بۆ نیشانە ی

هه‌وشار؛ عشق و تابو

جان، بدون آنکه هیچ از عشق‌شان کم شود، «بی آب، غذا و خواب» در غار می‌مانند. آنها در این غار جان می‌سپارند و تن‌هاشان بدل به پیکره‌ای سنگی می‌شود (تصویر موجود است). از این پیکره چشمه یا چشمه‌هایی می‌جوشد و غار را به مسیری لبریز از آب چشمه بدل می‌نماید (تصویر موجود است). این چشمه‌ها که غالباً در فصول و دوره‌های خشک‌سالی نیز دارای آب بوده، آبی خنک و فراوان را برای منطقه به ارمغان می‌آورد و خستگی از تن کسانی که گذارشان به این منطقه می‌افتد، می‌زداید، به تدریج به مکانی مقدس بدل می‌گردد و باورهای تقدس‌گرایانه پیرامون آن شکل می‌گیرد و در فرهنگ منطقه بدل به «شه‌خس» که به معنای مزار فرد مذهبی است، بدل می‌شود. داستان خواهر و برادر نسل به نسل نقل می‌شود. آب چشمه به درمانی برای دردها و بیماری‌های انسان و حتا حیوانات بدل می‌شود که در میان روایت‌های کنونی که نگارنده به ضبط آن‌ها دست یافته این باور نیز مطرح شده است. قسمت بالایی غار بی‌انتها به زیارتگاهی برای مردمان بدل می‌شود و کسانی که راه‌شان برای دمی آسودن به این منطقه می‌افتد، سنگی کوچک برداشته و پس از خواندن راز و نیاز و دعاها و آرزوهای‌شان، سنگ را بر پیکره‌ی سنگی نهاده و خوشنود از احتمال برآورده شدن دعاها و آرزوهای‌شان، دلی سیراب از چشمه‌ها می‌نوشند (تصویری از سنگ‌هایی که افراد معتقد بر روی سنگ باقی‌مانده از این پیکره گذاشته‌اند، در ذیل موجود است). و چه دلدادگانی از دختران و پسران احتمالاً با راز عشقی در دل به این منطقه آمده و آرزویی و دعایی برای رسیدن به معشوق را با جان و دل بر پیکره‌ی سنگی کنار چشمه نثار کرده و با رؤیای دست‌یافتن به وصال، جرعه‌ای از این آب نوشیده‌اند.

با توجه به مباحث پیشین، در برخی موارد، روایان داستان که نویسنده با آنها سخن گفته، به تصور جادویی از آب این چشمه که از دل غار بی‌انتها جاری است باور داشته و بعضاً به دلیل عدم خشک‌شدن این چشمه، حتا در فصول بسیار گرم و نیز دوره‌های خشک‌سالی، تصویری سرشار از اعجاب و اعجاز به آب آن دارند. گاهی نیز برخی از روایان داستان، از تقدس آب و تبرک آن سخن می‌گویند. از دیرباز نیز، افراد زیادی برای دیدار از این چشمه و غار به آنجا می‌روند که در ذهنیت آنها نیز، ارزش ماورایی، اسطوره‌ای و قدسی آن، یکی از دلایل این دیدار بوده است. در مواردی نیز به استفاده از آب چشمه به عنوان تبرک اشاره شده و گاهی نیز به‌عنوان یک برکت خداوندی به آن نگریسته می‌شود. در روایتی نیز به استفاده‌ی دارویی از آب برای درمان بیماری‌های حیوانات اهلی سخن به میان آمده است. افرادی نیز با خواندن دعا و نیز زمزمه‌ی آرزوهای‌شان، سنگی را به پیکره‌ای سنگی که در قسمت بالایی غار بی‌انتها قرار دارد می‌چسبانند و در صورت سقوط نکردن سنگ بر پیکره، از امکان برآورده شدن آرزوی‌شان خوشنود می‌شوند. در مجموع مردمان بومی این منطقه، با نگاهی مملو از احترام به این چشمه و غار می‌نگرند.

هه‌وشار منطقه‌ای حیاتی در تمدن تاریخی زاگروس و نیز شکل‌گیری تمدن در مزوپوتامیا از گذشته تا کنون است. این منطقه در میانه‌ی جغرافیایی بسیار مهم و کانون تمدنی قرار داشته، که از دوره‌های تاریخی کهن که به تمدن ماد باز می‌گردد، جزو مراکز اصلی حکومت‌های پیشا اسلامی و پس از آن بوده و دارای جایگاه کلیدی آئینی، فرهنگی و سیاسی - امنیتی در دوران حکومت‌داری پیشا اسلامی بوده است که بحث از آن هدف نوشتار حاضر نیست. قدمت تاریخی این منطقه از هزاران افسانه با نمادهایی ملموس عینی (غارها، پیکره‌ها، چشمه‌ها، قلعه‌های سنگی و ...) و غیرملموس (افسانه‌ها و اسطوره‌های شفاهی) در اذهان تاریخی مردمانش باقی است. از آن میان، افسانه‌ی «غار بی‌انتهای غیبوا (غهبوا)» (در زبان کوردی کوول بئین) در روستای گویا‌غاج، موضوع اصلی نوشتار حاضر را شکل می‌دهد، که نگارنده به تحقیقی پیرامون آن پرداخته است.

این افسانه‌ی کردی داستان عشق و تابو را در دورانی دور به تصویر درمی‌آورد و نمودی از شروع تابوی محارم است که در مناطق مختلف جهان نیز نمونه‌های آن در میان ملل مختلف وجود دارد و مردم‌شناسان و روان‌شناسان همواره به تحلیل آن پرداخته‌اند. مایلیونفسکی از مهم‌ترین روایان این افسانه‌ها در آثار مردم‌شناسانه‌اش است که به مواردی مشابه اسطوره‌ی غهبوا می‌پردازد.

بر اساس آنچه نگارنده از تحقیق گسترده پیرامون افسانه‌ی غار به‌دست آورده است، روایات چندی وجود دارد، که با حذف روایات تحریف شده و نیز جدیدتر، روایت کهن و تاریخی که با افسانه‌ی تابوی محارم هماهنگ است، خودنمایی می‌کند. در این چارچوب، خواهر و برادری از اهالی همین منطقه در دورانی بسیار کهن می‌زیستند. آنها با وجود تابوی روابط برادر و خواهر در جامعه، عاشق همدیگر می‌شوند. عشقی که ریشه در دوران کودکی‌شان و محدودیت‌های ناشی از عدم وجود رابطه میان برادر و خواهر و لزوم سرکوبی آن داشته است. آنها سال‌ها این عشق را دل نگاه داشته و از ابراز آن هراس داشتند، اما جادوی عشق، هر چند هم تابو و زناآمیز و نیز ممنوعه، کار خود را می‌کند. آنها روزی خود را تسلیم این عشق می‌کنند. خواهر و برادر که کاملاً از نگاه جامعه نسبت به وجود هرگونه رابطه میان برادر و خواهر آگاهند، از بیم جان و عشقی که هم اکنون چه عمداً و چه سهواً آشکار گشته، به منطقه‌ی سنگلاخی و مملو از غارها و دالان‌های سنگی غهبوا پناه می‌برند. در عین حال، حاضر به پنهان کردن این عشق و تن دادن به ازدواج با دیگری نیستند، لذا تنهایی و هجران را به بودن و پنهان کردن عشق خود ترجیح می‌دهند. حال که راز عشق آنها شک و ظن اطرافیان را به سوی خود کشیده است، خواهر و برادر به غار بی‌انتها پناه می‌برند که هیچ انتهایی برای آن قابل تصور نیست و کسی را برای رفتن در دل آن نبوده، تا به اوج عشق‌شان در آغوش هم و به دور از چشمان اطرفیان‌شان برسند.

در این غار، همدیگر را به آغوش می‌کشند، اما نگران از شرم و بیم

نقش آب و آیین‌های نوروزی

چکیده مقاله

آیین‌های نوروزی یکی از مهمترین، آیین‌های کشورهای حوزه فرهنگ و تمدن آسیایی به شمار است که البته در ایران و مناطق کردستان از رنگ و بویی دیگر برخوردار است و این آیین‌ها که ریشه در تاریخی کهن و اساطیری دارند تا به امروز در گونه‌های مختلف خود را نمایانده از جمله در ارتباط با مقوله «آب» چندین گونه از این نمایش‌ها و آیین‌ها به چشم می‌خورد. در این جستار به اختصار نمونه‌های چندی گزارش شده است. کلیدواژه: آب، آیینها، نوروز، ایران، کردستان، فروردین، آب پاشان.

به نوروز معتضدی مشهور گشت، جشن آب‌پاشان و جشن تیرگان با هم مقارن شدند.^۳

در چهارشنبه‌سوری نیز هر چند غالباً مراسم آن با آتش و آتش‌افروزی گره‌خورده ولی در برخی از مناطق با «آب» نیز مراسمی برگزار می‌شود. در سنندج (کردستان) چهارشنبه‌سوری را با «آب دباغ‌خانه» آغاز می‌کنند که تا حدودی با آیین‌های چهارشنبه‌سوری در سایر مناطق ایران متفاوت است. مراسم از ظهر سه‌شنبه تا پس از چهارشنبه ادامه دارد. جریان این واقعه چنین است که از ساعت ۲ تا ۳ بعدازظهر زنان و دختران با لباس‌های نو و پرزرق و برق به طرف دواخانه (دباغ‌خانه) می‌روند که در مجاورت یک نهر آب بزرگ است. هر زن و دختر یک تخم‌مرغ، یک بطری خالی و یا ظرف سفالی به همراه خود برمی‌دارد و در منطقه وسیعی در باغ‌های اطراف دباغ‌خانه پراکنده می‌شوند و هر یک سعی می‌کند خود را به مجرای خروجی فاضلاب دباغ‌خانه برسانند. هر کس به آب برسد، تخم‌مرغ را می‌شکند، سفیده را دور می‌ریزد و زرده را می‌خورد و با پوسته تخم‌مرغ به عنوان ظرف براساس تعداد نیتی که دارد ۲ یا ۳ مرتبه آب برمی‌دارد، نیت می‌کند و آب داخل پوسته تخم‌مرغ را به سر، صورت و لباس خود می‌پاشد و بطری را پر آب می‌کند و به خانه می‌آورد. در خانه آب بطری را در اطراف خانه، فرش و اثاثیه می‌پاشد و نیت می‌کند که تمام بلا، نحوست، فقر و بدبختی از خانه‌اش دور شود.^۴ در تهران نیز همین قضیه با آب دباغ‌خانه در روز چهارشنبه‌سوری انجام می‌شده است. از آداب شب چهارشنبه‌سوری در تهران این بود که بعدازظهر سه‌شنبه آخر سال سحرزده‌ها، سیاه‌بخت‌ها، بخت‌بسته‌ها، مثل دختران و بیوه‌زنان خانه مانده، روانه دباغ‌خانه می‌شدند تا آب آن را به دست بیاورند. هر یک کوزه یا بطری برمی‌داشتند و لباس و کفش کهنه می‌پوشیدند و در اتاقی که درب آن رو به جنوب باز شود جمع می‌شدند و از آنجا همه با هم حرکت می‌کردند و حرفشان تا دباغ‌خانه همه از بریدن، دریدن، شکستن، ریشه‌کردن، پرادان، سوزاندن و بیرون کردن و مانند آن باشد تا به دماغ‌خانه برسند مانند: حاج‌میرآغا درخت عرعرش را انداخت؛ ربابه خانم پر چادرش به میخ در کوچه گرفت و درید؛ مشهدی محمدعلی

آب به عنوان عنصر اساسی و مایه حیات موجودات زنده (و جعلنا من الماء کل شیء حی) پیوسته در ادوار تاریخی بشر مورد توجه بوده و در جشن‌ها و آیین‌ها و سنت‌های ملی - مذهبی خود به پاسداشت آن پرداخته‌اند. اگر چشم‌انداز ما تنها به حوزه فرهنگ تمدن ایرانی باشد این پاسداشت (در قالب آداب و سنن) بسیار متنوع و متکثر است که در این گزارش نمونه‌هایی را در حوزه کردستان و ایران معرفی می‌کنیم.

از جشن‌های کهن ایرانی و سایر اقوام و مللی که اعتدال بهاری را پاس می‌دارند «نوروز» است که پیوندش با مقوله «آب» نیز چشمگیر است. ایرانیان جشنی به نام «آب‌پاشان» داشتند که بنابر گزارش ابوریحان بیرونی در خرداد روز از ماه فروردین (ششم فروردین) برگزار می‌شد. رسم بر این بوده که مردم از بامدادان با آب‌قنات و حوض خود را شستشو و غسل می‌داده‌اند و برای تبرک و دفع بلا و آفت آب جاری بر روی خود می‌ریخته‌اند.^۱

ابوریحان بیرونی می‌گوید: «و نیز گفته‌اند سبب این که ایرانیان در این روز غسل می‌کنند این است که این روز به هردوا که فرشته آب است، تعلق دارد و آب را با این فرشته مناسبتی است.^۲

جشن آب‌پاشان در هنگامی که نوروز بر اثر گردش در سال، با اول تابستان مقارن شد و یا هنگامی که در زمان معتضد خلیفه عباسی، برای اخذ خراج و مالیات آغاز سال را در آغاز تابستان قرار دادند و

هر چه علف در باغچه داشت از ریشه کشید بیرون؛ شیشه ترشی از دست عروس خانم آغا افتاد خرد و خاکشیر شد؛ یک جرعه علافی حاج‌غدی‌رعلی را خاکستر کرد داد به هوا؛ همدم خانم گربه شو برد و ول داد سر کوره‌ها؛ باقر اره‌کش همه کبوترهایش را پر داد و یکی‌شان هم برنگشت ... این سخنان باطل‌کننده سحر، بازکننده بخت و ... بود. بنابراین، هر کس که سحر در کارش افتاده بود و رمال‌ها در خانه‌اش سحر دیده بودند ۳ دور، گرد یکی از حوض‌های دباغ‌خانه بایستی بگردد و ۳ مشت آب از آن به صورت‌زده، دامن چادر خود را تر کرده، پشت به حوض بکند و اگر کسی در کارش سیاهی کرده و او را در نظر شوهر و مردم انداخته بود پنجه و پاشنه و کفش خود را به آب آن زده، دست‌ها را تا مچ در آب آن فرو برده، مانند مسح به صورت بمالد و اگر بخت زن یا دختری بسته شده در خانه مانده بود اول موی سر خود را با آب آن مسح کند و سپس هر وقت حوض را دور بزند و کنار حوض آخرین که تعفن و چرک و کثافات و کرم و حشرات آن زیاده‌تر از همه می‌باشد نشسته وضو بسازد. بدون آن که از کثافات و عفونت آن کراهت کرده زشتی درباره‌اش به زبان آورد.

بعد از همه کوزه یا بطری همراه را پر کرده، پشت به دباغ‌خانه و رو به خانه بی‌آنکه تکلم کرده یا صورت به طرف کسی بگشاید خود را به خانه برساند. شرط کلی همه این بود که به پشت سر نگاه نکنند. در خانه در ۴ طرف خانه و اتاق و کلون و دوپاشنه‌های در پاشیده از آن آب، داخل آبی دیگر کرده غسل کند البته دور از هر ناراحتی و نفرت از تعفن بوی آب که فایده‌اش را خنثی می‌سازد. بر این باور، کار دباغی شغل یکی از اولیاء بوده باید بدان رغبت و نشاط داشته باشد تا دفع فساد با افسد شود. ۵

گزارش دیگر در کتاب "دیدنی‌ها و شنیدنی‌های ایران" نگاشته محمود دانشور جهانگرد ایرانی (در سال ۱۳۲۴ خورشیدی) درباره چهارشنبه‌سوری و آب دباغ‌خانه آمده است. ۶

به هر روی مراسم آب در جشن چهارشنبه‌سوری در نقاط مختلف ایران اجرا می‌شده است. برای نمونه در خیابو یا مشکین‌شهر تمامی چهارشنبه‌های اسفند ماه (۴ روز) مراسم چهارشنبه‌سوری را اجرا می‌کنند و روز پنجشنبه بعد از چهارشنبه‌سوری، زنان و دختران با کوزه‌ای سرچشمه می‌روند، آن را پر از آب می‌کنند و به تبرک، جلو خانه خود می‌پاشند تا این آب تمام بلاها، فقر، بیماری، خشکسالی و مرگ را از خانه آنان دور کند. ۷

زن‌های روستایی شهرستان گروس (بیجار) در روز چهارشنبه‌سوری، چند کوزه آب از چشمه برمی‌دارند و هر روز مقداری از آن را به مشک خود می‌افزایند ضمناً مقداری از همین آب‌چشمه را هم برای شفای بیماران نگهداری می‌کنند تا چنانچه کسی از اعضای خانواده بیمار شود، بنوشد و شفا یابد. ۸

در برخی از نقاط روستایی ایران، زنان کاسه یا کوزه‌ای را در شب چهارشنبه‌سوری، از سر چشمه، آن را پر می‌کنند و به در و دیوار خانه و اثاثیه خود می‌پاشند تا بدبختی را از زندگی خود دور کنند. ۹ در بعضی از نقاط روستایی، زنان در هنگام برگشتن از سرچشمه، هر آشنایی را ببینند، آب به وی می‌پاشند که تا سال دیگر سرخوش و شاداب باشند. ۱۰

در تبریز در شب چهارشنبه‌سوری مردم از فراز پشت‌بام خانه‌ها برای شوخی و شگون آب بر سر مردم کوچه و بازار می‌پاشند. ۱۱ در برخی از جاها عده‌ای دیگر با چوب‌دستی بلند به داخل چشمه‌ها می‌روند و هر کسی که به چشمه نزدیک شود، آب را با چوب‌دستی به آنان می‌پاشند و آنها را تبرک می‌کنند. ۱۲ در کردستان، برخی از روستاییان پیش از طلوع آفتاب روز

چهارشنبه‌سوری به کنار آب می‌روند به آب شفاف نگاه می‌کنند و کوزه و جامی از آب پر می‌کنند و برای اعضای خانواده می‌برند. ۱۳ اگر امکان داشته باشد سعی می‌کنند از آب هفت‌چشمه آب بیاورند و دست و روی خود را به عنوان تبرک با آن می‌شویند. آنان از همین آب می‌نوشند و به همسایگان خود می‌دهند و افزون بر آن ۳ مرتبه از روی آن آب می‌پزند. ۱۴

در آباد (استان فارس) در پسین روز در چهارشنبه‌سوری یک کوزه نو پر آب، ۷ عدد شن شسته و تمیز در آن می‌ریختند و کوزه‌ها را از پشت‌بام به پایین می‌انداختند. ۱۵

در خراسان، بامداد روز چهارشنبه‌سوری، دختر دم‌بختی با یک زن شوهردار، با یک کوزه آب‌ندیده سفید، نخ و قیچی به کنار جوی آب می‌روند. دختر کوزه را پر از آب می‌کند و در نزدیک خود قرار می‌دهد. زن دو انگشت شست دختر را با نخ می‌بندد و پنهان می‌شود. دختر، نخستین رهگذر را پیش فرا می‌خواند تا با قیچی نخ دست او را ببرد و رهگذر چنین کاری را انجام می‌دهد. دختر و زن به خانه بازمی‌گردند. دختر تغاری بر سر خود می‌نهد و ۷ مرتبه دور حیاط خانه می‌چرخد و می‌گوید: بختم باشد، بختم باشد ... ۱۶

در شاهرود دختران دم‌بخت، بامداد چهارشنبه‌سوری به حمام می‌روند و یک کاسه باطل سحر بر روی سر خود می‌ریزند و می‌گویند:

هر کس کرد عادل ما کردیم باطل

انگیزه چنین عملی آنست که شاهرودیان بر این باورند که بسیاری از طلسم‌ها در این روز بسته می‌شود. بنابراین دختران دم‌بخت بدین ترتیب جلوگیری می‌کنند. ۱۷

در تالش، پس از مراسمی خاص که انجام می‌دهند، همه اهل خانه به کنار جوی یا رودخانه می‌روند و برای از بین بردن بلاها و داشتن سالی خوش و نیکو و سلامتی، چند مرتبه از روی جوی آب می‌پزند. ۱۸

در سیستان، برخی از مردم که در آبادی‌های کنار رودهیرومند خانه دارند، در شب عیدنوروز، دختر زیبایی را بر شتر آذین‌شده، سوار می‌کنند و به کنار رودهیرومند می‌برند، در آنجا مردان و زنان از هم جدا می‌شوند. مردان، دور از اجتماع زنان و دختران به کناری می‌روند و به شادی می‌پردازند.

زنان، دختر زیبا را که "اوشیدر" نام نهاده‌اند داخل آب هیرومند می‌کنند و تا نیمه‌شب به نشاط می‌پردازند، پس از آن، دختر را به همان آیین به خانه باز می‌گردانند، این رسم بی‌گمان اشاراتی به باورهای زردتشتیان است. ۱۹

در نزدیک تحویل سال‌نو، در خانه هر کسی سفره عید چیده می‌شود. روی این سفره، یک جلد قرآن، لاله‌های بلور آویزدار یا شمعدان پایه بلور با شمع‌های روشن، آیینه بزرگ، یک قرص نان، نقل و نبات، شیرینی خانگی و شربت، آجیل و هفت‌سین که عبارت بودند از سبزه، سکه، سمنو، سنجد، سرکه، سماق، سیب (در صورت فراهم‌نشدن هر یک) سیر، سپستان و سپند می‌چیدند.

ابوریحان بیرونی در آثارالباقیه آورده که "هفت‌سین" عبارت از هفت قسم سبزه بوده که سر هفت استوانه در کنار خانه، به نوروز سبز می‌کردند. ۲۰

در کنار سفره عید و هفت‌سین معمولاً "آب" نقش نمادین بیشتری داشت که به دو صورت آب را در کنار سایر اشیاء می‌چیدند:

- در یک ظرف مسی و یا شیشه‌ای در تنگی بلور

- در تنگی بلور پر از آب دارای یک یا چند ماهی کوچک قرمز

همین که سال نو تحویل می‌شد همه به آب، قرآن، آیینه، ماهی و سبزه نگاه می‌کردند و سال‌نو را به هم تبریک گفته و ربوبی

می کردند، بزرگترها برای افراد خانواده از درگاه خداوند در سال نو سلامت و تندرستی و خوش وقتی و خیر و برکت آرزو می کردند، پدر و مادر نیز به بچه‌ها و خدمتکاران خانه عیدی می دادند. ۲۱

نقش آب در ایام نوروز تا سیزدهم فروردین نیز چشمگیر است. در ایران باستان، مراسم نوروز تا سیزدهم فروردین "سیزده بدر" طول می کشید. روز سیزدهم راهی صحرا می شدند، تا خستگی این روزها را در میان سبزه و گل، در کنار آب و جوی روان از تن خود بیرون کنند. مراسم سیزده نوروز، دنباله جشن نوروز است که آن هم دنباله جشن سده بود، در حقیقت این مراسم با جشن سده شروع و با سیزده نوروز پایان می یافت.

در دربار هخامنشی، در ابتدای نوروز، ۱۲ ستون برپا می شد، که روی هر یک، نوعی از گیاه سبز می کردند. این ۱۲ گیاه عبارت بودند از: گندم، جو، برنج، عدس، باقلا، ارزن، ذرت، لوبیا، نخود، کنجد، ماش، گاجیزه یا کاجیله (خشک دانه) و عقیده داشتند، هر گیاهی که بالای ستون‌ها بهتر سبز شود، نشانه آنست که آن گیاه در آن سال محصول فراوان دارد، این گیاهان را تا روز سیزدهم فروردین، دور نمی ریختند و سپس همه آنها را جمع کرده و روز سیزدهم آنها را در جوی آب می ریختند. امروز هم، مردم سبزه‌هایی را که در بشقاب یا دور کوزه، سبز کرده و تا روز سیزده نگه داشته‌اند، در این روز همراه خود به صحرا برده و در آب روان می ریزند. ۲۲

ریختن سبزه‌ها در آب روان و یا به سخن دیگر سپردن سبزه‌ها به آب آیا نماد این نیست که همه حیات جانداران و جانوران و گیاهان به آب بسته است و نیاز جاندار و از جمله انسان‌ها را به آب پیش از پیش نشان می دهد؟ اما نکته اینجاست آبی که باید از نظر کیفی سالم باشد تا موجبات رشد گیاهان و بهره‌وری انسان را فراهم سازد.

اما در روز سیزدهم فروردین، مردم به پیروی از سنن باستانی معتقدند که باید پا از خانه بیرون گذارند و به باغ و صحرا بروند و روز را در کنار آب روان و چشمه‌ها و سبزه و گل و در دامن طبیعت بگذرانند. به همین لحاظ تدارک روز سیزده را یک روز قبل دیده و صبح روز سیزده مرد و زن با افراد خانه وسایل خوراک و فرش برداشته و دسته‌دسته رو به صحرا و باغ‌ها می گذارند. در این روز زنان و دختران با لباس‌های رنگارنگ و زیبا همراه سرپرست خانواده در کنار آب‌ها و جوی‌ها و رودخانه‌های جاری در دامن کوه یا گوشه باغ بساط سیزده را پهن می کنند و به تهیه چایی و غذا می پردازند و آجیل و شیرینی می خورند.

در ضمن در هر گوشه و کنار برنامه‌هایی از قبیل حرکات موزون با آهنگ و ساز و دهل، گشتی جوانان، اسب‌دوانی، پرش، تاب‌بازی و امثال آن اجرا می کنند. در این روز غذاهای گوناگون تهیه می شود و با شادی و خرمی ناهار می خورند و تمام روز را تفریح و تفرج و شادمانی می کنند. ۲۳

اما آنچه مهم است در پایان روز سیزده بدر این است که با سیزده سنگ‌ریزه که از پشت سر به جوی یا رودخانه می اندازند نماد رفتن هرگونه پلیدی را با آب برای زندگی‌شان تا سال آینده آرزو می کنند. آب مظهر پاکی و پاک‌کنندگی روح و روان و جسم و همه مظاهر مادی زندگی انسان به شمار می آید. بنابراین سیزده بدر با این حرکت نمادین به پایان می رسد.

اینها نمونه‌هایی از پیوند آب و آیین‌های نوروزی بود که در کشورهای حوزه نوروزی نیز می توان مصادیق آن را به وفور دید که در مقاله به نمونه‌ای از آیین آب‌پاشی در افغانستان اشارت می کنیم: در کشور افغانستان نیز مردم افغان در نوروز اکثراً به همدیگر آب می پاشند و تمام اطراف خانه را آب می زنند و همه اشیا را می شویند و

پاک می کنند. خود نیز غسل می کنند و تن می شویند. در افغانستان پذیرایی از نوروز بدین گونه تا امروز رایج است و روایات کهن نشان می دهد که این سنت نیز ریشه در گذشته‌های دور داشته است. ۲۴

روایتی قدمت این سنت را تا عصر سلیمان پیامبر (ع) می رساند. می گویند: حضرت سلیمان انگشتر خود را برای مدتی گم کرد و از آن رو پادشاهی باها را از دست داد. بعد از ۴۰ روز در روز نوروز انگشتر را به دست آورد و بر باد فرمان داد او را انتقال دهد. پرستو گفت: ای پادشاه، مرا بر این درخت خانه است از آن سوتر برو تا آن را ویران نکنی. سلیمان چنان کرد، پرستو به منقار خود آبی آورد و بر سلیمان پاشید و ران ملخی را هدیه آورد. سنت آب‌پاشیدن از آن روز که نوروز بود، برجای مانده است. ۲۵

روایت دیگر آب‌زدن در نوروز را به دوران جمشید "پادشاه اساطیری ایران" و روز ششم نوروز نسبت می دهند. عبدالحی گردیزی در زین‌الخبار از قول جمشید خطاب به خاصان و برگزیده‌ها می آورد: "... باید که به آب‌های پاکیزه تن را بشویید و غسل کنید و به سجده و شکرانه مشغول باشید و در هر روز سال در این روز به همین گونه دستور عمل نمایید و این روز را بنابراین نوروز خاصه خوانند. ۲۶

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- گاهشماری و جشن‌های ایران باستان، هاشم رضی، ص ۱۶۳
- ۲- التفهیم ابوریحان بیرونی، به نقل از گاهشماری و جشن‌های ایران باستان، ص ۲۲۴
- ۳- آب‌های مقدس ایران، جمشید صداقت کیش، ص ۶۳
- ۴- ایل‌ها و طایفه‌های عشایری کرد ایران، علی میرزیا، ص ۱۵۲ - ۱۵۳
- ۵- طهران قدیم، جعفر شهری، ج ۴، ص ۶۹ - ۷۰
- ۶- دیدنی‌ها و شنیدنی‌های ایران، محمود دانشور، ج ۲، ص ۱۹۵ - ۱۹۶
- ۷- خیابو یا مشکین‌شهر، غلامحسین ساعدی، ص ۱۴۰ - ۱۴۱
- ۸- گاهشماری و جشن‌های ایران باستان، هاشم رضی، ص ۱۶۳
- ۹- فرهنگ عامه، سال چهارم فرهنگ و ادب، ج ۲، ص ۹۸
- ۱۰- همان، ج ۲، ص ۹۸
- ۱۱- نگاهی به تاریخ آذربایجان شرقی، ایرج افشار سیستانی، ج ۲، ص ۸۲۲
- ۱۲- فرهنگ عامه، ج ۲، ص ۹۸ - ۹۹
- ۱۳- همان، ج ۲، ص ۹۹
- ۱۴- همان، ج ۲، ص ۹۹
- ۱۵- فرهنگ مردم آباء، جمشید صداقت کیش، ص ۱۴۱، "باورهای مردم آباء" مجله فروهر، ش ۵، مهر ۱۳۶۳، ش، ص ۵۳۶ - ۵۳۹
- ۱۶- عقاید و رسوم مردم خراسان، ابراهیم شکورزاده، ص ۸۵
- ۱۷- فرهنگ مردم شاهرود، ص ۴۱۸
- ۱۸- تاگ‌ها و تالشان، علی عبدلی، ص ۸۶
- ۱۹- سیستان و بلوچستان، ایرج افشارسیستانی، ص ۱۲۴
- ۲۰- آثارالباقیه، ترجمه اکبر داناسرشت، ص ۳۳۰
- ۲۱- فرهنگ مردم (فولکلور ایران)، ص ۴۳ - ۴۴، ایلات و طوایف درگز، سیدعلی میرزیا، ج ۲، ص ۱۴۶
- ۲۲- مجله آینده، مقاله نوروز محمدجواد بهروز، سال ۱۱، شماره ۱ - ۳ (۱۳۶۴ ش)، ص ۳۳
- ۲۳- فرهنگ مردم (فولکلور ایران)، سیدعلی میرزیا، ص ۵۳ - ۵۴، ایلات و طوایف درگز، سیدعلی میرزیا، ج ۲، ص ۱۵۰
- ۲۴- "جشن نوروز و مراسم نوروزی در بستر تاریخ"، شمس‌الحق آریانفر، آمو (فصلنامه علمی - فرهنگی)، سال ۲، ش ۲-۴، بهار ۱۳۸۰ ش، ص ۱۷۰ - ۱۷۱
- ۲۵- "نوروز برخشان"، جمشید پروانه: مجله مردم گیاه، سال ۵، ش ۱-۲، سال ۱۳۷۶ ش، ص ۱۷۰ - ۱۷۷
- ۲۶- زین‌الخبار، عبدالحی گردیزی، تصحیح عبدالحی حبیبی، ص ۴۲۱

شناخت مفاهیم آب در معماری ایرانی مطالعه موردی: تخت سلیمان

مهندس منصور رشیدی - شاهیندژ

چکیده

فرهنگ ها و اساطیر دنیا آب را نمادی از پاکی و زایش و زیبایی دانسته اند و نقش فراتر از نقش عملکردی به آن داده اند در ایران باستان، آب پیام آور روشنایی و پاکی به شمار می رفت و از ارزش زیادی برخوردار بود. معماری ایرانیان نیز با توجه به ویژگی منطقی و بومی آن همواره در صدد بوده است تا به بهترین نحو ممکن از امکانات محیط و آب که یکی از مهمترین آنها به شمار می رفته است، استفاده نماید و جدای از بحث عملکرد و نیاز فیزیکی همواره به دنبال آن باشد تا از وجه جمال و کمال آب نیز در ساخت بنا استفاده کند، آب این عنصر حیات بخش اولین عامل پایبندی بشر به زمین است. آب به همراه خاک، آتش و هوا از عناصر چهارگانه تشکیل دهنده جهان هستی به شمار می روند. لذا آب به عاملی در جهت سکون، تظهير و آرامش بدل می شود و در معماری انواع بناها وارد می شود که بارزترین حضور آن را در مساجد و باغها شاهد هستیم. به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران معماری و هنر ساسانی مبنای شکل گیری هنر و معماری اسلامی بوده است و عنصر پیوند دهنده این دو دوره مهم در تاریخ هنر ایران و نیز دوره های پیشین توجه به طبیعت است. از مشهورترین آثار معماری دوره ساسانی با تاکید بر جنبه های طبیعت گرایانه ی آن می توان به مجموعه تخت سلیمان اشاره کرد. معماری این مجموعه به عنوان یکی از مواردی که در آن کالبد بنا نه با مقاومت در برابر نیروهای طبیعت و نه در سرسپردن آگاهانه، بلکه در هماهنگی با طبیعت شکل می یابد نمونه ای است از اتحاد صحیح انسان و طبیعت.

واژه های کلیدی: آب، معماری ایرانی، تخت سلیمان، ساسانیان

مقدمه

از دیدگاه اسلام، قرابتی خاص بین انسان و طبیعت وجود دارد، چرا که ماده اولیه خلقت انسان از طبیعت گرفته شده است. طبیعت خواستگاه انسان و محمل زندگی اوست. زمین مادر او معرفی شده و آب مایه حیات اوست. عناصر طبیعی سراسر آیات الهی و منبع مهم شناخت پروردگار هستند. آب عنصری است که بیش از دیگر عناصر طبیعی آدمی را تحت تاثیر قرار می دهد و با روح او پیوند نزدیکی دارد. نقش آب در شکل گیری نخستین زیستگاه های انسانی، پاسخ به یک نیاز زیستی است. سلسله ساسانی آخرین حکومت پیش از اسلام بر ایران است. ساسانیان حکومتی ملی تاسیس کردند که متکی به دین ملی و تمدنی بود که شاید از جنبه ایرانیت در سراسر تاریخ طویل ایران نظیر نداشته است (زارعی، ۱۳۸۳: ۱۲۷). معماری ساسانیان صرفاً معماری کاخ ها نیست، بلکه معماری خانه های مردم و از همه مهمتر آتش گاهها و معابد و بعضی بناهای یادمانی، کاروانسراها و قلعه ها را شامل می شود. آتش گاهها و معابد بیشترین آثار معماری به جامانده از دوران ساسانی است. شهرها، قلعه ها، کاخ ها، معابد، پل ها و بسیاری دیگر از یادمان های باقی مانده از این دوره همه از عظمت کار و فن معماری معماران و طبیعت دوستی در دوره ساسانی به منزله مکتبی ارجمند برای ایران بعد از اسلام سخن می گویند (مرتضی، ۱۳۸۸: ۴). منظور از طبیعت آنچه که انسان در پدیدآوردن آن، دخالت نداشته باشد یا در واقع طبیعت، جهان ابژه ها است و دگرگونی از ویژگی های آن است. انسان، پیش از زندگی در شهرها، در طبیعت می زیسته است. گرایش او به دگرگونی در طبیعت، سبب ایجاد دیدگاهی در فلسفه، به نام طبیعت گرایی شد. از فیلسوفانی که دیدگاه خود را بر اساس تغییرپذیری در طبیعت قرار داده اند، می توان از دنیس دیدرو و مارکی دوساد نام برد. طبیعت آشکارا قصد دارد به انسان نظم، وضوح و اطاعت از قوانین تکامل و آفرینش بیاموزد (گلپورفر، ۱۳۹۰: ۱۸۵). از بناهای مهم این دوره که در این تحقیق به آن می پردازیم تخت سلیمان می باشد. این مجموعه در دره مرتفعی در شمال تکاب، حاشیه جنوبی بالکاش با یک ردیف قله رفیع قرار دارد و خود را با محیط اطراف همگون کرده است. مجموعه تخت سلیمان به عنوان یکی از ده پروژه میراثی بزرگ کشور مطرح می باشد که در سال ۸۲ به عنوان میراث جهانی به ثبت یونسکو رسیده است. با توجه به این اهمیت در سال های اخیر کارشناسان و محققان، تحقیقات گسترده ای را تحت عناوین مختلف مرتبط با تخت انجام داده اند. محوطه باستانی تخت سلیمان که در بستر طبیعی منحصر به فردی ایجاد گردیده؛ حاوی اطلاعات ارزنده تاریخی، باستان شناسی، مردم شناسی و مذهبی است. خصوصیات این مجموعه، ظرفیت بالایی را برای پذیرش دسته های متفاوت گردشگری با گرایش های طبیعی، مذهبی، تاریخی، فرهنگی و مردم شناسی ایجاد نموده است.

اهمیت و ضرورت

در این پژوهش، هدف بازشناساندن نقش آب به عنوان یکی از عناصر مهم طبیعی در حیات بناهای سنتی ایران می باشد. با مطالعه موردی تخت سلیمان با رویکرد طبیعت گرایی و تاثیرات آب و طبیعت بر معماری این مجموعه در سدد بیان راهکارهای جدید برای بهبود رابطه معماری و طبیعت در عصر حاضر است.

نقش آب در ادیان

آب در برخی ادیان به عنوان خدا یا الهه و واسطه (عاملی) آسمانی پذیرفته شده است. رودخانه ها، باران، دریاچه ها، برف، طوفان ها،

رگبارها و... اشکال مختلف آب هستند که در ادیان و فرهنگ‌های مختلف ستایش شده‌اند. آب به‌عنوان ماده‌ای تأثیرگذار و حیات بخش که قدرت و ظرفیت لازم برای بهبود جهان و از بین بردن گناهان را داراست؛ آلودگی‌ها را می‌زداید و همه چیز، حتی احساس انسان را پاک و لطیف می‌کند. آب ماده‌ای زنده و روحانی است و نقش رابط بین انسان و خدا را دارد؛ آب اغلب مرز این دنیا و دنیای دیگر را نشان می‌دهد. در ادامه با توجه به کتب دینی و اسناد موجود در ادیان مختلف به جایگاه آب اشاره شده است:

اسلام

آب در فلسفه اسلامی بن هستی محسوب می‌شود «وجعلنا من الماء کل شی حی» و در عین حال عامل تطهیر نیز است. این صفت ذاتی (که بر اشیاء پلید مهر پاکی و تطهیر می‌زند) چنان با حقیقت بنا در معماری اسلامی ارتباط دارد که حضورش در متن معماری اسلامی بنا را مطهر کرده و صفت تطهیر می‌دهد. حضور آب در معماری اسلامی به ویژه در مسجد نه تنها آن را عاملی فیزیکی برای تطهیر عابدی قرار می‌دهد که برای عبادت خود به این تطهیر نیاز دارد، بلکه به بنا نیز صفت تطهیر می‌دهد. پیوند تنگاتنگ آب و معماری اسلامی در آیاتی از قرآن به ظرافت و عظمت احساس می‌شود، آب حائل میان «او» و هستی و در عین حال و اصل عالم به حضرت اوست، معماری اسلامی با آب برخوردی کاشفانه دارد، حضور بی مثال آب از صعوبت بنا می‌کاهد، شفافیتش پرده از جاودانگی بناهایی بر می‌دارد که بر آخرت استوار گشته‌اند. بی رنگی اش، آدمی را به بی رنگی می‌خواند و از ننگی که از صورت رنگ حاصل می‌شود می‌رهاند و سیالیتش بر سست بنیانی عمارت‌هایی دلالت دارد که آدمیان به تصور جاودانگی دنیا با نفی دارالقرار بر بستری از توهم بنا می‌کنند (سراب)، آب در عرفان و هنر اسلامی، جلوه پاکی‌ها، زیبایی‌ها و هم خوی حق است. به طور کلی هنر اسلامی سعی دارد تا احدیت خداوند را لا به لای رنگها فرم‌ها، نورها و اصوات متجلی سازد؛ یعنی سعی در نمایاندن معنا تا جایی ممکن در صورت دارد. هرچه تأثیر معنا به صورت بیشتر باشد و این تجلی نمایان تر، صورت از تأثیر آن لطیف تر، شفاف تر و در عین حال همچون معنا، مبهم راز آمیز و تجوید و انتزاع متمایل تر خواهد بود. مسلمانان احترام خاصی برای آب قائلند و آن را برتر از هر چیز دیگر برای طهارت و پاکی می‌دانند. در احکام دین اسلام به اهمیت آب در غسل و وضو اشاره شده است:

نخستین و مهم‌ترین روش، شامل شست و شوی همه بدن است، این غسل پس از داشتن ارتباط جنسی واجب و قبل از نماز جمعه و قرائت قرآن مستحب است. قبل از نمازهای یومیه، مسلمانان باید وضو بگیرند. تمامی مساجد، محلی را به‌عنوان منبع آب، اکثراً به صورت حوض، جهت انجام این فریضه در خود جای داده‌اند.

مسیحیت

آب ذاتاً در دین مسیح با غسل تعمید پیوندخورده است (مراسمی که برای خوشامدگویی و پذیرش یک نفر در کلیسای مسیحیان برگزار می‌شود). در این مراسم، بخشی از بدن فرد یا کل بدن وی وارد آب می‌شود یا چند قطره آب بر سر او پاشیده می‌شود. این آیین دینی ریشه در انجیل دارد از این مراسم مقدس در انجیل نیز یاد شده است. در بخشی از انجیل آمده است که عیسی (یهود) توسط John در رودخانه اردن غسل تعمید داده شد. در غسل تعمید، آب سمبل پاکی است که گناهان را از انسان دور می‌کند. در کتب عهد جدید مسیحیان، آب زندگی، معرف روح خدا و یک زندگی ابدی و جاودانه است.

یهودیت

یهودیان در مناسک دینی خود از آب استفاده می‌کنند تا پاکی و طهارت خود را حفظ کنند. شستن دست‌ها قبل و بعد از خوردن غذا واجب است. گرچه آیین استحمام Mikveh در گذشته در جامعه یهودیان بسیار حائز اهمیت بوده است، ولی در حال حاضر از اهمیت این مراسم کاسته شده است، با این حال این فریضه برای وارد شدن به دین یهود واجب و ضروری است. در دین یهود، مردان روزهای جمعه و قبل از جشن‌های بزرگ، مراسم استحمام Mikveh را انجام می‌دهند و زنان نیز قبل از مراسم ازدواج، پس از زایمان این فریضه را به جای می‌آورند.

زرتشت

دین زرتشت بر پایه تقابل خوب و بد استوار است. براساس اعتقادات پیروان این آیین، در زمان خلقت جهان، روح شیطان به زمین حمله ور شده و بخشی از آب‌های آن را شور کرده است. پاکی و آلودگی در باور زرتشتیان بسیار حائز اهمیت است. ایشان آلودگی را مظهر شیطان و بدی می‌دانند و تقدس و احترام فراوانی برای آب پاک قائلند. تف کردن، ادرار کردن و شستن دست‌ها در رودخانه‌ها مجاز نیست، چراکه این اعمال قداست و پاکی آب را از بین می‌برد.

هندو

آب نزد هندوها سرشار از قداست و پاکی روحانی است؛ برای این افراد استحمام صبحگاهی یکی از فرایض و واجبات روزانه است. معبد‌های هندوها در نزدیکی آب احداث شده‌اند و پیروان این آیین قبل از ورود به معبد بایستی بدن خود را بشویند. تعداد زیادی از زیارتگاه‌های هندوها در حاشیه رودخانه قرار گرفته و مکان‌هایی که ۲ یا ۳ رودخانه به هم می‌پیوندند از قداست بالایی برخوردار هستند.

بودایی

در آیین بودایی، آب در مراسم سوزاندن جنازه مردگان استفاده می‌شود. بودائیان در کاسه‌ای که بین راهب و جنازه مرده قرار گرفته، آب می‌ریزند تا لبریز شود؛ پس از لبریز شدن آب از کاسه، راهب می‌گوید: همان‌گونه که باران، رودخانه را جاری می‌سازد و در نهایت به اقیانوس می‌پیوندد، امیدواریم بخشش نصیب این درگذشته شود.

شینتو

آیین شینتو بر اساس پرستش Kami این باور که خدایان بی‌شماری که در طبیعت ساکنند بنا شده است. پرستش Kami همواره با آیین

طهارت با آب آغاز می‌شود. از نگاه شینتوها، این عمل تعادل (را در) میان طبیعت (بین)، انسان و خدایان را حفظ می‌کند. در آیین شینتو، آبشارها مقدس بوده و دارای جایگاه رفیعی در این آیین هستند.

آب در معماری ایران باستان

آب یکی از مقدس‌ترین عناصر طبیعی نزد ایرانیان باستان به شمار می‌رفته است... طبق باورهای اساطیری ایرانیان باستان، آب در گاهنبار دوم، از گاهنبارهای ششگانه آفریده شده است و زمان آفرینش آن میانه تیر ماه بوده برطبق این باورها، آفرینش آب پس از آفرینش آسمان و پیش از آفرینش سایر موجودات صورت پذیرفته ایرانیان باستان آب را یکی از ایزدان مقدس می‌شمردند و او را تقدیس و تکریم میکردند و شاید بدین گونه بود که الهه مقدس آناهیتا ایزدبانوی آب و باروری و پاکیزگی، در باور ایرانیان شکل گرفت... تا آنجا که پرستشگاه آناهیتا برای بزرگداشت این بانوی مقدس ساخته شد و معماری ایرانیان از همینجا بود که عنصر آب را با کمال میل در تمام آثار خود به کار بردهمانگونه که گفته شد آب نشانه پاکی باروری رزق و روزی روشنایی خیر و برکت علم و دانش عافیت آینده ای روشن... میباشد و انچنان که آب خود در انعکاس شریک است می‌توان گفت آینه که به نوعی بر گرفته از آب است و به گونه ای ساخته بشر است نیز همانقدر برای ایرانیان ارزش دارد که آب داشته که البته جای تعجب نیست چرا که مرجع آب بوده و همان معنایی را برای آینه قابل می‌شویم که برای آب منصفانه که به این موضوع نگاه کنیم میبینیم در ایران، معماری در کنار آب و دردامن طبیعت بدون آنکه آن را مخدوش سازد، حضور خود را اعلام می‌کند و نقش آب بیشتر نقش تجردی است. در ایران باستان معماری به سوی آب حرکت می‌کند و در کنار آن آرام می‌گیرد. آب در معماری حالت کاربردی پیدا می‌کند و معماران آگاهانه سعی میکنند تا به طبیعت تسلط یافته و آن را به نظم بکشاند آب در شکل هندسی در اکثر بناها متجلی می‌شود و به نوعی مرکزیت وحدت معماری در آب شکل می‌گیرد. آب در مرکز کوشک‌ها و باغ‌ها و غیره ظاهر می‌شود و در مناطق کویری آب کمیاب و زندگی بخش سبب شکل‌گیری معماری آب انبارها و پایاب‌ها و رباط‌ها و یخچال‌ها می‌شود و به گونه ای دیگر خود را نشان می‌دهد. راحت‌تر که بیان کنیم به آنجا خواهیم رسید که گویی آب گذرگاه انسان برای ورود به دنیای دیگر بوده. آب نقش معنوی خود را در معماری ایران نشان داد، به گونه ای که گردش آب نمایش تجردی آب در طبیعت است.

تأثیرات آب در شکل‌گیری ابتکارات ایرانیان در معماری

آب در معماری همان درک معماری آب است. درک قوانین فیزیکی رفتار آب، احساسات ما در مقابل کنش و واکنش آب و مهمتر از همه نقش و تمثیل و ارتباط آن با زندگی انسان‌ها است. آب یکی از عناصر طبیعی به شمار می‌رود که ماهیتی تغییرناپذیر دارد. هرچاکه ظاهر می‌شود، کاربرد آن باید منعکس‌کننده برداشت طراحان و سازندگان از طبیعت باشد این نیز از واپسین ابتکارات ایرانیان در معماری داخلی و تزیین دور نما به کار میرفته... با استفاده از قطعات کوچک آینه فضایی روشن پر تلو رویایی در جهت اثبات پاکی و قداست روشنایی و با ارزش بودن محیط در فرهنگ ما شکل گرفت و در یک کلام آینه نمادی از اهورمزدا و بازتاب دهنده روشنایی خداوند می‌باشد این نماد در معماری با توجه به نقش آینه ای آب تجلی یافته است که دیوارها سقف‌ها درها و حتی کف بنا در این نقش سهیم بودند؛ و این فرهنگ تا بدان جا میرسد که آب در بطن خود آرام و آینه به اشتراک گذاشته میشوند به گونه ای که سمبل آن همان حوض خانه ایست که حتما با عمق کم ساخته میشده تا انعکاس خود را در نقش آینه ایفا کند. این نقش را میتوان در معبد آناهیتا در بیشاپور با افتادن عکس چهار سنگی گاو در آب مشاهده کرد؛ که در اینجا به صورت نمادی از تصویر و یادآور اهورمزدا در آب از آن استفاده شده است. همچنین آب در این بنا مرکزیت دارد و جنبه نمادین از اهورمزدا و قداست آب را کامل میکند. در معماری اسلامی نیز حوض‌های جلو بنا مکمل معماری شده و مانند آینه آنها را در خود منعکس میکنند. حوضهایی که در معماری مساجد شاهد هستیم نیز غیر از نقش تطهیر جنبه نمادین پیدا کرده و با انعکاس نقش مساجد و نقش و نگار در مساجد در خود جنبه ای الهی یافته و آب هم نماد زندگی و هم نماد مرگ را به وجود آورده است؛ و انسان را هم از نظر جسمی پاک میکند و هم از نظر روحی در حوضخانه قداست آب با بلندتر شدن سقف بالای حوض نسبت به فضاهای مجاور و قرارگیری حوض در مرکز ثقل بنا و با افتادن عکس تزیینات پرکار و ظریف سقف حوضخانه در آب و تقویت حس تالالو نور در آب بر این جنبه نمادین آب تاکید میشده است. در آب انبارها نیز یک تک حوض بزرگ در وسط بنا داریم که گنبد بالا آن بزرگ و مرتفع میشود با هواکشی در انتها ی گنبد که باعث افتادن نور نقطه ای در آب حوض می‌شود و به نوعی نمادی از بازتاب روشنایی خداوند در آینه اب و یادآوری خالق اصلی آب در اینجا نیز تکرار میشود. به طور کلی در تمامی بناهای معماری که در آنها آب نقش شاخص می‌یابد می‌توان توجه به نقش آینه ای آب و نمادین اب را خواسته یا ناخواسته! دریافت و جدایی آب و نقش آینه‌های آن را امری ناممکن دانست حال که زمان بنا کردن ساختمان‌هایی از جنس تفکرات و نیازها که برخاسته از فرهنگ و هویت ماست بهتر است این سنت دیرینه را که آب خواندیمش چه به رسم پاکی ان ویا به رسم آرامش آن... و از همه مهمتر به رسم کمال‌گرایی ان که در هر بنایی به کار رود موثر می‌افتد در بطن ساختمان‌های خود به کار بگیریم. امروزه در کنار تمامی بناهای ساختمانی یا بهتر بگوییم بخشی از معماری بنا وابسته به عنصر آب است.

تخت سلیمان

منابع تاریخی که در آنها به آتشکده «شیز» اشاره شده و در آنها به ویژه توسط نویسندگان اسلامی توصیفاتی از تخت سلیمان به دست داده شده است، توسط «ک. شیب مات» تنظیم مورد بررسی قرار گرفته است. تحقیقات جدید درباره این دو مکان که در فاصله دید یکدیگر قرار دارند، قابل تفکیک از هم نیست. «سر روبرت کرپورتر» که کاشف این محله شناخته می‌شود، در ماه اوت ۱۸۱۹ در راه بازگشت از غار «کرفتو» درحالی که دره ساروق را سوار بر اسب بالا می‌رفت، به این دو مکان رسید و به توصیف آنها پرداخت. در سال ۱۸۳۱ کنل «دبلیو، مونتیت» از دره مرتفع بازدید کرد و تشخیص داد که هر دو تپه بلند و عجیب، ساختار زمین‌شناسی مشابهی دارند و از انباشته رسوبات آهکی چشمه‌هایی که دریاچه را تشکیل داده اند، ساخته شده اند. در سال ۱۹۳۷ «اف. شمیدات» در پروازهای خود بر فراز شهرهای باستانی ایران عکس‌های هوایی ممتازی تهیه می‌کند که شناخت موقعیت هر دو محل را نسبت به یکدیگر میسر می‌سازد. ضمناً در روی «تخت» نه فقط معماری قابل دید در سطح را نشان می‌دهند، بلکه روی اراضی پست و بلند و گودهای ناشی از سرقت آجرها، طرح عمومی مستطیل شکل تاسیسات آتشکده و بناسازی کاخ شکارکنار دریاچه را به شکل برجسته ای ظاهر می‌سازند.

تخت سلیمان، ماخذ: نگارنده

مجموعه تخت سلیمان اولین سایت تاریخی است که پس از انقلاب اسلامی ثبت جهانی گردید. مجموعه تخت سلیمان به عنوان یکی از ده پروژه میراثی بزرگ کشور ایران مطرح می باشد که در سال ۸۲ به عنوان میراث جهانی به ثبت یونسکو رسیده است. محوطه باستانی تخت سلیمان که در بستر طبیعی منحصر به فردی ایجاد گردیده؛ حاوی اطلاعات ارزنده تاریخی، باستان شناسی، مردم شناسی و مذهبی است.

پیشینه تاریخی

جدول ۱: مجموعه تاریخی تخت سلیمان را می توان در دو دوره تاریخی و ادوار فرعی آن بشرح جدول ذیل مورد بررسی قرار داد:

دوره تاریخی	معرفی	آثار
دوره ما قبل آریایی	این ناحیه در آن زمان متعلق به قلمرو مانایی ها بوده و از ۸۳۰ تا ۶۶۰ قبل از میلاد آباد بوده است و جمعیت آن از ترکیب بخشی از بومیان کوری و کاسی تشکیل شده است	آثار منطقه مسکونی و قطعات برنز کشف شده (عمدتا در اطراف زندان سلیمان)
دوره های پس از مهاجرت آریایی ها	مهاجرت آریایی ها در حدود هزاره اول پیش از میلاد که مهمترین آن ها مادها و پارس ها بودند آغاز گردید که به صورت دوشاخه شرقی و غربی در فلات ایران منتشر شدند. شاخه غربی مهاجرین توانستند اهالی بومی منطقه تخت و زندان سلیمان را بیرون برانند که از آن زمان به بعد زندان سلیمان هرگز مسکون نشد	در این دوره مدرکی دال بر اسکان در این منطقه یافت نشده است.
دوره هخامنشی	در این دوره حفریاتی بر روی صفحه تخت سلیمان انجام شد.	بقایایی از دهکده کوچک به دست آمد که این دهکده از خانه های محقری تشکیل شده که تدفین های فراوان در زیر کف همان خانه ها انجام گرفته است
دوره ساسانی	در دوره ساسانی، به ویژه در زمان خسرو انوشیروان و خسرو پرویز توجه خاصی به عمران و آبادانی تخت سلیمان معطوف گردیده است، با اهمیت ترین بناها در روی تخت متعلق به این دوره است.	بنای دیوار و برج و باروها، آتشکده آذرگشتیب، دروازه شمالی و جنوبی دیوار ایوان غربی، همگی مربوط به این دوره اند.
دوره میانی	با انقراض حکومت ساسانی در نیمه دوم قرن هفتم میلادی، آتشکده، به سرعت اهمیت خود را از دست داد. هر چند که بر اساس گزارش های ابودلف، آتش تخت سلیمان تا اوایل قرن دهم مورد احترام بوده است. ولی تحقیقات باستان شناسی، نشان دهنده محوطه های مسکونی کم اهمیت در این دوره است.	از آثار مکشوفه مربوط به این دوره چنین برمی آید که تا اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم میلادی، یعنی در تمام دوره خلافت عباسیان، مسکون و آباد بوده است.
دوره ایلخانی	در دوره اسلامی به لحاظ پذیرش دین اسلام، آتشکده رونق خود را از دست داد و فقط به عنوان سکونتگاه های موقت مورد استفاده قرار گرفت تا اینکه در زمان ایلخان و با احداث واحدهای جدید مخصوصا تعمیر ایوان خسرو، مجددا در این محوطه فعالیت ها آغاز شد و به عنوان پایتخت بیلاقی مورد استفاده قرار گرفت. مغولان با تقدیس و احترام به این محل وارد شدند.	بکارگیری قلهو سنگ های طبیعی و ملاط گچ و ساروج در آثار ساختمانی، با اینکه اغلب بناهای الان دارای طاق گنبدی بوده، مع الوصف سقف را با همین قلهو سنگها و ملاط گچ و ساروج طاق زده اند و در حقیقت، عالی ترین پیشرفت فن معماری در تخت سلیمان می باشد

ماخذ نگارنده، برمیانی خاکزاد: ۱۳۸۷

احترام به طبیعت یکی از شاخصه های مهم معماری ایرانی اسلامی

اگر بخواهیم یکی از عمده ترین شاخصه های معماری ایرانی اسلامی را بیان کنیم، بی تردید احترام به طبیعت یکی از مهم ترین مولفه ها می باشد. به عنوان مثال می توان به احتیاط و وزیدن انسان و احترام آن به طبیعت در قرآن و مبانی دینی اشاره کرد. چراکه در نگاه یک مسلمان طبیعت سراسر آیات خداست که باید محترم شمرده شوند. در واقع یکی از مهم ترین شاخصه ها در معماری و شهرسازی احترام به طبیعت می باشد. در حیاط مرکزی خانه های سنتی ایران، ظرفی از آب و چند درخت سرزنده وجود دارد و خود حیاط نیز به مثابه یک کل، ظرفی از نور است و آن نور و آب در یک فواره با هم ترکیب می شوند و سپس همه اتاق ها نسبت به این مرکز کاسه نور و آب ارتباط می گیرند

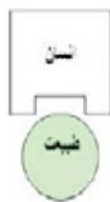
و در نسبت با آن تعریف می‌شوند. بهار خواب ارتباط انسان را با آسمان تامین می‌کند. همه این احترام‌ها که شامل داشتن نور و آب و درخت و آسمان و... در چهار فصل سال است، در خانه ایرانی به چشم می‌خورد اما آپارتمان‌های امروزی ما ارتباط انسان را با طبیعت قطع کرده‌اند. پس نوع نگاه ما به طبیعت باید احیا شوند. به همین نسبت باید امکان ارتباط صحیح با خویش و مراقبه و محاسبه و مشارطه با خود در شهر فراهم شوند

مبانی نظری

بر مبنای فلاسفه اسلامی چهار رویکرد مختلف را می‌توان در رابطه انسان طبیعت برشمرد: رویکرد طبیعت ستیز ۲، رویکرد طبیعت گریز ۳، رویکرد طبیعت گرا ۴، رویکرد طبیعت ساز. (نصر، ۱۳۷۷: ۶۶)

رویکرد طبیعت ستیز (رودروبی با طبیعت):

در این رویکرد رابطه انسان با طبیعت غیر سامانه ای یک طرفه و مصرفی است به گونه ای که از آن به عنوان یک کالا بهره و لذت می‌برد و به بهره کشی، تسلط و مقابله با آن می‌پردازد. این روحیه تسخیرگری و مهار طبیعت را به وضوح در هنر و معماری دوره صنعتی مدرن می‌توان دید. ویژگی اصلی این دوره تغییر در نسبت بین انسان و طبیعت است؛ یعنی انسان به جای اصالت دادن به طبیعت، به تغییر آن و اصالت دادن به خود می‌پردازد این جاست که کانون اصلی ارتباط بین انسان با طبیعت از هنر به صنعت تبدیل می‌شود یعنی چیزی که هدفش تامین آسایش بیشتر انسان است.

شکل ۱: رویکرد طبیعت ستیز منبع: (نصر، ۱۳۷۷: ۶۷)

رویکرد طبیعت گریز (بی تفاوت):

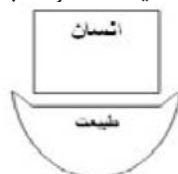
این دیدگاه نیز رابطه انسان با طبیعت را غیرسامانه ای یا سامانه ای می‌بیند (مانند ارتباط اجزاء یک ماشین). ولی همچون رویکرد قبلی توصیه ای برای مهار و سلطه بر طبیعت نمی‌کند و آنها را دارای دوساختار متفاوت می‌داند. در این دیدگاه طبیعت مزاحم و همچون زندانی است که انسان را از رسیدن به حقیقت محروم می‌کند. به طور کلی زیر بنای این دیدگاه بر اصل بی‌اعتنایی یا مخالفت با طبیعت پی ریزی شده است.

شکل ۲: رویکرد طبیعت گریز منبع: (همان)

رویکرد طبیعت گرا (هماهنگی):

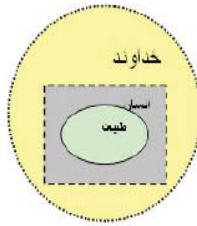
در این نگرش بیش از همه دیدگاه های قبلی بر رابطه سامانه ای انسان با طبیعت تاکید می‌شود به طوری که همواره انسان را جزئی از طبیعت می‌دانند و راز پایداری و ماندگاری در هماهنگی با آن است. اگر چه سابقه این نظریه در مکاتب شرقی بسیار کهن است اما امروز شکل جدیدی از طبیعت گرایی ظهور کرده است که در آن رابطه معماری با طبیعت را بیشتر از نوع غیر ساختاری و ظاهری دنبال می‌کند و آن را ارگانیک نمی‌داند. عمده این مکاتب به اشکال مختلف به بهره برداری و تقلید از مظاهر شکلی طبیعت اهمیت می‌دهند. مهمترین دیدگاه را در این زمینه باید مکاتب ارگانیک دانست. در این نگرش انسان از طبیعت جدا نیست و نه قصد مقابله با طبیعت را دارد و نه در پی مهار کردن آن است بلکه بر آن است از طریق پیوند با آن به پایداری و آرامش و امنیت برسد. زیر-بنای حکمت عملی این دیدگاه، دوستی، بهره مندی و صمیمیت با طبیعت است و به همین جهت به حقوق طبیعت اهمیت داده و آداب و دستورات خاص را در مواجهه با طبیعت ضروری می‌داند.

شکل ۳: رویکرد طبیعت گرا منبع: (همان)

رویکرد طبیعت ساز (تکمیل):

این رویکرد از انواع فراسیستمی است یعنی عظمت وجودی انسان را چیزی فراتر از طبیعت می‌داند. نگرش این دیدگاه به طبیعت آیه ای است به گونه ای که طبیعت را بستر آغازین رشد روحی انسان می‌داند و هنر انسان تکمیل نارسایی و نقص معنایی طبیعت است. سبک های معماری اسلامی و ژاپنی نمونه های بارز از این نوع رویکرد هستند.

شکل ۴: رویکرد طبیعت ساز منبع: (همان-۶۸)

تخت سلیمان مجموعه ی باستانی پر رمز و راز یکی از چاکراهای زمین

بر اساس مطالعات انجام شده بنا بر نظریه گایا، تخت سلیمان رأس خلایق چاکرای گلوی زمین را تشکیل می دهد (صنایع گلدوز و مخدوم، ۱۳۸۸: ۴۴). جنبه انرژیایی تخت سلیمان علاوه بر جاذبه های فضایی، تقدس خاصی را به این مکان بخشیده که در سال های اخیر از ۱۳۸۴ به بعد همزمان با شروع حرکت تشکل آشتی با زمین، گردشگران زیادی را با این هدف به خود جذب نموده است. در واقع این سفرها نوعی از گردشگری طبیعت با هدف دریافت انرژی های زمین و ارتباط مؤثر با آن برای حفظ و حمایت زمین را معرفی می سازد. چاکرای گلوی زمین از نظر مکانی در روی کره زمین مثلثی را با سه رأس اهرام ثلاثه در مصر (رأس الهام)، خانه کعبه در عربستان (رأس ساختار) و سایت باستانی تخت سلیمان (آذر گشنسب) در ایران (رأس خلایق) تشکیل می دهد. سالانه براساس تقویم نوری فعالیت چاکراها، چاکرای گلوی زمین که چرخه هوای زمین را نیز تشکیل می دهد در ساعت و روزی از برج میزان فعالیت خود را آغاز می کند. این زمان موقعیتی بسیار سعد و مبارک است و به قولی روز طلایی چاکرای گلوی زمین محسوب می شود. از سال ۲۰۰۸ میلادی به بعد همزمان با آغاز اوج فعالیت چاکرای گلو، دروازه ۲۴ انرژی یابی زمین - کلیمانجار و در تانزانیا (دروازه آزادی زمین) - نیز گشوده می شود. پیامی را که چاکرای گلو برای کل جهان می فرستد، "اشاعه صلح و آرامش" در کل جهان است. براساس تقویم نوری، این چاکرا در ماه های اولیه سال اوج فعالیت خود را به پایان می رساند که این زمان نیز موقعیتی سعد و مبارک را برای این چاکرا فراهم می آورد. در زمان آغاز و پایان فعالیت یک چاکرا هرم انرژی کائنات با هرم انرژی آن چاکرا در اوج ارتباط و تبادل قرار می گیرند. زمان و مکان در هم می آمیزند و موقعیتی مبارک و ارزشمند را برای کره زمین ایجاد می کنند. (Coon, 2005)) در همین زمان انرژی فوق العاده و ارزشمندی در طول مسیر اژدها شکل به جریان نی افتد و هرچه شعاع فعالیت یم چاکرا گسترده تر باشد این انرژی از کمیت بیشتری برخوردار است. در صورت قرار نگرفتن در زمان اوج فعالیت در یک چاکرا برای بهره مند شدن از انرژی چاکرا، سفر به یکی از سه رأس آن در هلال یا بدر ماه یا چله تابستان و زمستان پیشنهاد می شود. در این زمان فرصت و شدت دریافت انرژی بیشتر است. انسان همواره با طبیعت در ارتباط است و با دستکاری در طبیعت سعی داشته است که بگونه ای بهینه طبیعت را در خدمت خود درآورد. این نوع همزیستی به خوبی در طول تاریخ بشر دیده می شود. به عبارتی دیگر بشر از زمانی که سرپناه، مسکت، محیط زیست و... ساخت و مورد بهره برداری قرار داد همیشه به عوامل موجود در طبیعت توجه داشته است و طبیعت را به عنوان یک طرف مهم و اساسی در نقشه ها و طرح هایش مورد استفاده قرار داده است)) (کیانی ۷۸؛ ۱۳۸۰). همزیستی میان انسان و طبیعت در تمدن های ایران نیز به صورت آشکاری وجود داشته است. اهمیت این همزیستی علاوه بر دستاوردهای مادی، نه تنها سبب آشنایی انسان با طبیعت می گردد، بلکه رابطه فرد با محیط اطرافش تداوم می بخشد و باعث حداکثر استفاده بهینه از عوامل طبیعی موجود از قبیل انرژی نور و آب و باد و جلوگیری از مصرف صرف انرژی های خارجی می شود؛ اما امروزه یکی از مشکلات گریبان گیر تمدن معاصر فراموش کردن این بعد از معماری است.

آثار موجود در تخت سلیمان

صفه و تخت بر روی یک بلندی طبیعی به ارتفاع ۲۰ متر از سطح دشت واقع شده که عموماً از لایه های رسوبی دریاچه تشکیل گردیده است. آثار آن در داخل یک حصار بیضی شکل با برج و بارو است که در دورتادور صفه گسترده شکل گرفته اند. برج و باروی این صفه (تخت سلیمان) از سنگ های لاشه ای و تراشیده ساخته شده است، نمای بیرونی از سنگ های مکعبی تراش دار نما سازی و لایه درونی از سنگ های لاشه است. دور تا دور این حیاط بیضی شکل ۳۸ برج دفاعی مخروطی شکل موجود است؛ که از هر نظر حائز اهمیت و مطالعه جداگانه هستند، بنای دیوار و حصار بیرونی متعلق به دوره ساسانی است که در زمان ایلخانی بناهایی در آن ساخته و حتی بناهای قبلی مرمت شده است. دو دروازه شمالی و جنوبی (دوره ساسانی) کاملاً در محور دریاچه و آتشکده ساخته شده اند، دروازه جنوبی جنبه خاص داشته ولی دروازه شمالی که بلندتر و عریض تر است معبر عام آتشکده بوده است. نقشه چنین القاء می کند که داخل حصار بیضی شکل دو مربع مختلف المکز هم محور به چشم می خورد که دریاچه در مرکز جنوبی (مربع بزرگتر) و آتشکده در مرکز مربع شمالی (مربع کوچکتر) قرار گرفته اند. گرداگرد این دو مربع را یک حصار مستطیلی شکل به طول تقریبی ۲۵۰ متر و عرض ۵۰ متر در خود گرفته و ۶۰ برج نیم مدور آنرا احاطه کرده است (زارعی، ۱۳۷۹: ۱۲۸)

دریاچه

یکی از مهمترین عوامل استقرار در منطقه چشمه بزرگ و فیروز فام تخت سلیمان دریاچه می باشد. دریاچه در بنای آتشکده و فضای پیرامون آن نقش تعیین کننده ای برعهده داشته است، زیرا محور آتشکده اصلی در مرکز آن قرار دارد و در روی این محور مهم ترین فضاها ردیف شده است. این دریاچه تقریباً بیضی شکل بوده و زیبایی خاص آن همین است که ساخته و پرداخته طبیعت است. در ضلع شمال غربی دریاچه و در زاویه مربع بزرگتر ایوان ساسانی معروف به ایوان خسرو که از آجر قرمز و ملات ساروج ساخته شده بود قرار داشته است. قطر دهانه آن ۱۸/۵ متر عمق آن ۲۰ متر است. این ایوان پس از ویرانی توسط ایلخانان بازسازی شده که مصالح آن تغییر یافته است. ایوان به

دو اتاق یا وضوخانه ۸ گوشی راه دارد که مربوط به دوره ایلخانان است. در جبهه‌های جنوبی ایوان خوابگاه منتسب به خسرو قرار داشته که پایین تر از سطح دیگر آثار است و با یک راه مخفی به کنار دریاچه باز می‌شده است. در مرکز مربع شمالی آتشکده معروف واقع شده است که از سویی روی به دروازه شمالی دارد و از جنوب راه به دریاچه می‌برد. حد فاصل آتشکده و دروازه شمالی راهروها و حیاط‌های چندی است که نیاز به کاوش جهت تکمیل اطلاعات دارد، آتشکده آذرگشسب که خود مجموعه‌ای است مشتمل بر یک سالن مرکزی مربع شکل و جزر قطور آجری (پلان ۴ تاقی) که دارای گنبدی آجری بوده است. ۳۰ اتاق و راهرو و ایوان و حیاط و تالارهای ستوندار دیگر آن را همچون نگینی در میان گرفته‌اند. در مجاورت این مجموعه در بخش غربی مجموعه دیگری است که از یک آتشکده صلیبی تشکیل گردیده است. شاید این قسمت کاخ‌هایی باشند که شاهان و موبدان در آن‌ها اقامت می‌گزیدند. بقایای ابنیه پراکنده و منفرد فراوانی در اطراف دریاچه وجود دارد که متعلق به دوره ایلخانی است. اهالی منطقه تخت سلیمان معتقدند که در کف این دریاچه شهری پر از طلا وجود دارد و حضرت سلیمان گنج‌هایش را آنجا پنهان کرده است، بر اساس باور این افسانه تاکنون افراد زیادی قصد داشتند به کف دریاچه بروند اما هیچ وقت بازنگشتند همچنین چندین غواص باستانشناس نیز سعی کرده‌اند که تا به کف این دریاچه برسند اما به علت عمق بیش از ۷۵ متری دریاچه و ته نشین شدن رسوبات معدنی هنگامی که غواص پایین می‌رود، رسوبات کف بالا می‌آیند و فضا را تاریک می‌کنند در نتیجه به علت تاریک شدن امکان نفوذ به کف دریاچه ممکن است.

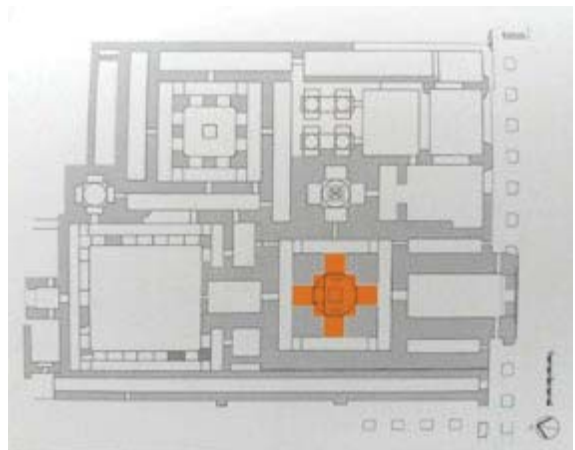
آتشکده آذرگشسب بزرگ‌ترین مرکز آموزشی، مذهبی، اجتماعی و عبادتگاه ایرانیان در قبل از اسلام

قلعه تاریخی تخت سلیمان بازمانده از دوره ساسانیان با بخش‌های مختلفی همچون آتشکده آذر گشسب به عنوان یکی از مهم‌ترین آتشکده‌های دوره ساسانی، آتشکده شاهی و جنگ آوران، ایوان خسرو، معبد آناهیتا، آتشگاه‌های کوچک و دروازه‌ها و دیوارهای مستحکم از بناهای مهم تاریخی جهان به شمار می‌رود. این محوطه تاریخی یادگاری از دوران ساسانی است، آن زمان که سه آتشکده بسیار مهم در ایران وجود داشت و اکنون تنها آثاری از آتشکده آذر گشسب به جای مانده و با نام تخت سلیمان خوانده می‌شود. این آتشکده از نظر مسائل اعتقادی، باورهای دینی و نقشی که در حیات سیاسی و اجتماعی دوران ساسانیان داشت از اهمیت بسیاری برخوردار بود و نماد اقتدار حکومت ساسانیان محسوب می‌شد. این آتشکده در سال ۶۲۴ میلادی به وسیله هراکلیوس ویران شد و بعدها به طور کامل متروک و بدون هیچ کاربری رها شد، آتشکده آذرگشسب مجموعه‌ای است مشتمل بر یک سالن مرکزی مربع شکل با چهار جزر قطور آجری که گنبد بزرگ آجری آن را پوشانده است. مجاور این مجموعه در بخش غربی مجموعه دیگری است که از یک آتشکده صلیبی شکل با ابعاد کوچک‌تر و دو تالار ستون‌دار با ستون‌های مدور چهارگوش و تعداد اتاق‌ها و فضاهای جانبی تشکیل یافته است. آذرگشسب به معنای آتش اسب نر است، بر پایه افسانه‌های ایرانی این آتشگاه بدین علت این طور نامیده شده است که کیخسرو بهنگام گشودن بهمین دژ در نیمروز با تیرگی شبانه که دیوان با جادوی خود پدید آورده بودند روبرو شد. آنگاه آتشی بر بال اسب وی فرود آمد و جهان را دیگر باره روشن کرد و کیخسرو پس از پیروزی و گشودن بهمین دژ، به پاس این یابوری اهورایی، آتش فرود آمده را آنجا بنشانند و آن آتش و جایگاه به نام آتش اسب نر (گشسب یا گشسب) نامیده شد.

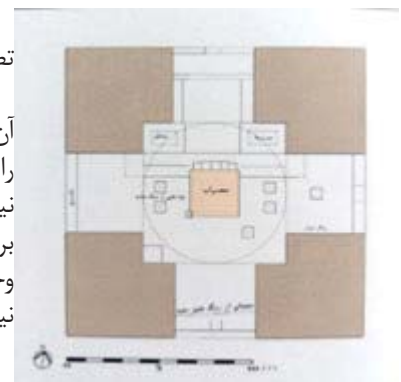
یک گودی چهار گوش از ۸ ردیف آجر در کف ایجاد شده، که آتشدان باید در آن قرار گرفته باشد و چهار سکو از سنگ ماسه با حفره‌هایی برای قرار دادن برسم. رودلف ناومان این فضا را چنین توصیف می‌کند «تعدادی نیمکت یا میز از آجر برای آماده کردن مخلفات نوشابه‌ای که در مراسم نیایش نوشیده می‌شده، قرار داشته و موبدان در کنار آتشدان دهان خود را می‌بستند، تا آتش را با نفس خود آلوده نسازند و دستکشی به دست می‌کردند تا چوب‌های از قبل تطهیر شده در مراسم خاص را که با انبر روی آتش قرار می‌دادند، ملوث نکنند. این مراسم با سرودهای کهن اوستا و متن‌هایی از تعالیم زرتشت همراه بوده است. معتقدان می‌توانستند مرام و دانش را از دالان پیرامون اتاق اصلی آتشکده از پشت موانعی و ز مان مناسب مشاهده کنند». (دالان غربی در دوره ایلخانی تیغه و مسدود شده است)

تصویر ۶: پلان آتشکده آذرگشسب (طرح از د. هوف) (خاکزاد، ۱۳۸۷):

(۳۱)

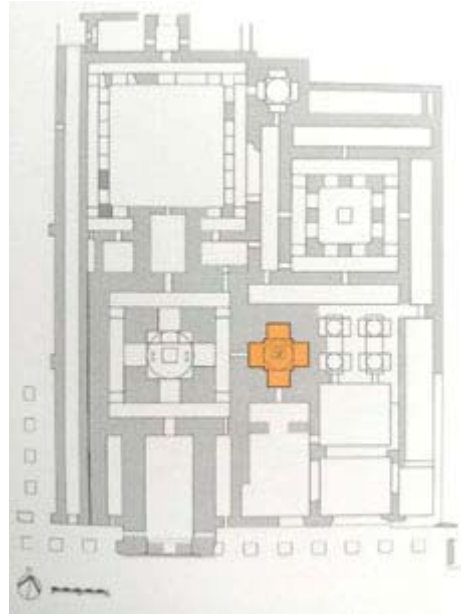

تصویر ۷: پلان طرح بازسازی شده آتشکده اصلی (طرح از د. هوف) (خاکزاد، ۱۳۸۷: ۳۳) یک اتاق با فرم چلیپا، بنام اتاق «یزشن-گاه» در مجاورت شرقی آتشکده اصلی قرار دارد، که در آن یک آتشدان سنگی وجود داشت. تا زمانی که آتش برای نیایش در آتشکده اصلی قرار نداشت، آن را به این اتاق انتقال می‌دادند و آن را روی تخته سنگها فروخته حفظ می‌کردند. همچنین این اتاق نیز دارای چهار طاق بدون دالان احاطه کننده بوده، که در وسط آن سکویی از آجر با چهار جایگاه برای آتشدان‌های سنگی وجود داشته است. در سمت جنوبی و جنوب شرقی این اتاق، فضاهایی وجود دارد که دارای سقف نبودند و به احتمال فراوان درختانی در آن قرار داشته‌اند که برسم مورد نیاز برای مراسم نیایش را از ترکه‌های آن‌ها تهیه می‌کردند.

تصویر ۸: پلان اتاق (یزشن-گاه) دومین اتاق مهم در مجموعه که کنار آتشکده اصلی قرار دارد (طرح از د. هوف) (خاکزاد، ۱۳۸۷: ۳۴)

در مجاورت شرقی اتاق (یزشن-گاه)، دو اتاق هم شکل که از چندین مربع ترکیب یافته، قرار دارد. هریک از این اتاق‌ها دارای چهار طاق نما است. شاید خزانه‌های آتشکده باشند که پادشاهان بخشی از غنایم جنگی خود را به آنها اختصاص می‌دادند. در این قسمت تعداد زیادی سکه ساسانی نیز به دست آمده است.

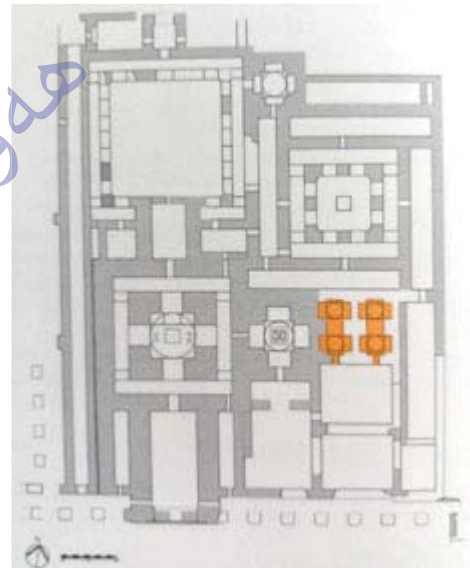

تصویر ۹: پلان خزانه آتشکده (طرح از د. هوف) (خاکزاد، ۱۳۸۷: ۳۵)

معبد آناهیتا

در ایران باستان اردوی سور آناهیتا فرشته نگهبان آب و فراوانی، زیبایی و باوری است که این ایزد بانو در آیین زرتشت نیز از جایگاه بالایی برخوردار است که به همین جهت معابدی احداث و وقف این ایزد بانو شده است که معبد آناهیتا نام گرفته است و معبد منسوب به آناهیتا در تخت سلیمان در شمال شرق چهار طاقی آتشکده آذرگشنسب قرار دارد. یکی از معابدی که در تخت سلیمان شناسایی شده، معبد منسوب به آناهیتاست. تالاری که در ضلع شرقی آتشکده آذرگشنسب قرار دارد و احتمالاً مکانی برای ستایش ایزد بانوی آب بوده است. تالار فوق از نظر معماری یک محیط مربع شکل است که با معابد دیگر مانند نیشابور و کنگاور شباهت‌هایی دارد. این فضا با ابعاد ۱۹*۱۹ از ۸ ستون بزرگ تشکیل یافته و به وسیله دالان عریضی که زمانی دارای طاق بوده احاطه شده است. در میانه فضای فوق که احتمالاً دارای طاق بوده یک سکوی مربع شکل، مانند سکوی آتشکده آذرگشنسب قرار داشته و مجموعه اتاق‌های پیرامون این فضا به وسیله فضای بزرگ دیگری احاطه شده است. در یکی از این اتاق‌ها سکوهایی از آجر شناسایی شده که به احتمال فراوان برای مقاصد ناشناخته نیایشی مورد استفاده بوده است. بدون شک تمام این مجموعه مرکز پرستش آناهیتا بوده که در آن آب از احترام خاصی برخوردار بوده است. با این وصف، چون از مجموعه اتاق‌های اطراف این فضا راه

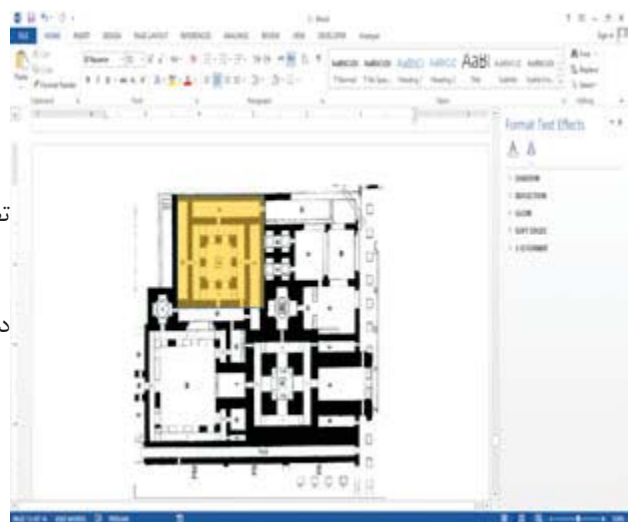
مستقیمی به اتاق مرکزی وجود داشته، بنابراین مکان فوق محلی برای چیدن و نگهداری چوب‌هایی بوده که آتش مقدس را در طول زمستان بزرگ که تهیه چوب مشکل بوده، روشن نگاه می‌داشته است. از این فضا می‌توان به وسیله درگاه‌های باریکی به فضاهای دیگری راه پیدا کرد،

تصویر ۱۰: پلان معبد آناهیتا (طرح از د. هوف) (خاکزاد، ۱۳۸۷: ۳۵)

جایگاه آب در بنای تخت سلیمان

پرستش آناهیتا (الهه آب) ارتباط بسیار نزدیک با آیین پرستش آتش داشته است بنابراین اهمیت زیاد آب در کل مجموعه مشهود است.

جدول ۲: تاثیر وجود آب در معماری تخت سلیمان

نام فضا	مشخصات
دریاچه	دریاچه در بنای آتشکده و فضای پیرامون آن نقش تعیین کننده‌ای بر عهده داشته است و در روی این محور مهمترین فضاها بنا شده است.
ارتباط محوری	ارتباط محوری بناهای مجموعه با دریاچه نشانگر اهمیت زیاد آب در کل مجموعه است. دروازه شمالی، هشتی، حیاط ورودی اصلی، محراب اصلی پرستشگاه، ایوان آتشکده و دریاچه در یک محور قرار دارند.
ر ا ق های ستون دار	از بقایای بناها می‌توان به این نتیجه رسید که رواق‌های ستون‌دار با حلقه زدن به دور دریاچه، فضایی مانند الگوی معماری چهار ایوانی را ایجاد کرده باشد.
معبد آناهیتا	این فضا که توسط درگاه‌های باریکی نهایتاً به آتشکده اصلی منتهی می‌شد برای ستایش ایزدبانوی آب بوده است.
آتشکده	در تالار دوم این آتشکده آبروها حوضچه‌هایی ایجاد شده بود که بیشتر مفهوم آیینی داشتند.

مأخذ: نگارنده

نتیجه گیری

آب یکی از مقدس‌ترین عناصر طبیعی نزد ایرانیان باستان به شمار می‌رفته است. ایرانیان باستان آب را یکی از ایزدان مقدس می‌شمردند و او را تقدیس و تکریم می‌کردند. نقش آفرینندگی و زایایی آب از روزگاران کهن برای ایرانیان باستان شناخته شده بود و در اوستا، بارها به این نقش و اهمیت و تقدس آب اشاره شده است. نقش پاک‌کنندگی آب سبب شده است تا از دیرباز، آب به منزله یکی از دو ابزار بازشناخت سره از ناسره و درست از نادرست به کار رود. ایرانیان، آب را مظهر روشنایی و نماد پاکی می‌دانند و کاربرد این اعتقاد هم اکنون نیز در آداب و رسوم مردم مشهود است. اهمیت آب در گذشته ایران به آن اندازه بود که مردمان اعتقاد داشتند اهورامزدا، فرشته خاصی را به نام آناهیتا برای نگهداری و حراست از آب مأمور کرده است. امروزه نیز کم و بهیچ به ساختن حوض‌ها در اماکن عمومی یا ویلاها و خانه‌های بزرگ اقدام می‌شود، اما دایره گستردگی این نماد ایرانی در میان عامه بسیار محدود و تنگ شده است. علاوه بر این موضوع، کارکردهای گذشته خود را نیز تا حدود بسیاری از دست داده اسهت و بیشتر جنبه تزئینی و سمبلیک پیدا کرده است. حتی گاه تزئینات حاشیه‌ای آن برگرفته و متأثر از دیگر کشورهاست. تخت سلیمان کنونی به عنوان یکی از آثار باقیمانده از دوران ساسانیان بر مبنای سه عنصر آب و آتش و محیط ایجاد شده است که دو عنصر آب و آتش در کانون بیضی شکلی قرار گرفته‌اند و شکل کالبدی ساختمان‌ها با محیط اطراف خود همگونی و هماهنگی مناسبی را ایجاد کرده‌اند همین مسئله باعث شده است که عمر مفید بنا افزایش و با بهترین نحو از انرژی طبیعی استفاده کنند؛ و همچنین مصالح بکار برده شده در بنای تخت سلیمان که از محیط همان منطقه استفاده کرده‌اند گواهی آن است که رابطه تنگاتنگی با طبیعت برقرار کرده است در ایران زمین نیایشگاه‌ها به علت توجه به پاکیزگی در کنار رودها، چشمه‌ها، دریاچه‌ها و قنات‌ها ساخته شده است تا نیایشگران پیش از آنکه به نیایشگاه وارد شوند، زشتی‌ها را از خود دور کنند و با شستن اندام و سر و تن و پوشیدن جامه پاکیزه آماده‌ی نیایش شوند. عناصر اربعه یا عناصر چهارگانه طبیعت آب، هوا، خاک و آتش می‌باشند که علی‌رغم تضاد با یکدیگر، ارتباط نزدیکی باهم دارند برای مثال آب و آتش علی‌رغم تضاد و ناهمخوانی که باهم دارند در کنار یکدیگر یک فضای خاص خلق کرده یا یک شرایط احساسی، روانی و روحانی خاصی القاء می‌کنند. لذا خودنمایی دو عنصر آب و آتش در مجموعه باستانی تخت سلیمان جنبه‌ی قداست، اعتقاد، پاکیزگی، روشنایی و رهایی از ظلمت، دارد.

منابع:

- اینانلو، شبنم (۱۳۷۹). سامان دهی و طراحی منظر سایت های تاریخی نمونه موردی تخت سلیمان پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی محیط دانشگاه تهران
- بهرز، مرتضی (۱۳۸۸)، منظره پردازی در طبیعت در معماری ساسانیان، رایانه معماری و ساختمان
- پیرنیا، محمدکریم، (۱۳۸۶)، سبک شناسی معماری ایرانی، پنجم، سروش دانش، تهران
- زارعی، ابراهیم، (۱۳۸۹) آشنایی با معماری جهان، فناوری، دوازدهم، تهران
- کیانی، مصطفی (۱۳۸۰)، طبیعت در آثار مکعماران نقش سنبل های طبیعت و جهان هستی در نگاه فرمال معماران مجموعه مقالات انسان و طبیعت معماری. مشهد، دانشگاه فردوسی
- ناتمه تنسر (۱۳۵۴) به تصحیح مجتبی مینوی، خوارزمی، تهران
- ناومان رودلف (۱۳۷۴)، ویرانه های تخت سلیمان و زندان سلیمان، ترجمه فرامرز نجد سمیعی، موسسه فرهنگی تحقیقاتی اخوان دستمال چی، یکم، تهران
- نصر، سید حسین (۱۳۷۷)، نظر متفکران اسلامی درباره طبیعت، انتشارات خوارزمی تهران
- خاکزاد، محمدرضا (۱۳۸۷)، تخت سلیمان، مهندسین مشاور پایاب‌طرح: تهران.
- زارعی، محمدابراهیم (۱۳۷۹)، آشنایی با معماری جهان، نشر فناوری: همدان.
- صنایع گلدوز، ساناز، مخدوم، مجید. (۱۳۸۸). برآورد ظرفیت برد اجتماعی- روانی گردشگری در مکان‌های مقدس و پرنرزی (مطالعه موردی: تخت سلیمان ایران) محیط شناسی، 35(50)، -.

قمر در عقرب

جمیله صمدی - مه‌آباد

نام «قمر» بیشتر به طنزی کنایه آمیز می‌مانست و چنان می‌نمود که نامگذارنده منظوری جز تسمیه به ضد نداشته است!! تمام سنگینی بار زن بودن نیز بر دوش همین نام بود و بس! و گرنه محال بود ذره‌ای از ظرافت زنانه در وجناتش پیدا کرد.

قمر، در یکی از روزهای سرد و برفی، از ایام قمر در عقرب زمستانی دور، طی فریبی شعبده‌بازانه، عروس یکی از خاندان‌های بزرگ و سرشناس شهر شد. تا چشم باز کردند، نه تنها صاحب چندین بچهٔ قدونیم‌قد از تخم و ترکهٔ خودش شد، بلکه خانه و اموال و هر آنچه را متعلق به این خاندان بود، غصب و از آن خود کرد؛ چنانکه از این بزرگ خاندان جز همسر بیچاره و فلک زده‌اش، ذیروح و اثری بجای نماند. از اصالت و نشان خانوادگی خودش کسی خبر نداشت و نمی‌دانست سرچشمه‌اش از کجاست. همسر بینوایش را که زمانی، هم از نظر نام و آبرو و هم از باب قیافه و ظاهر، مردی شایسته و برجسته بود، به چنان فلاکتی نشانده بود که به زحمت می‌شد پذیرفت که او همان مرد و همان شخصیت سابق باشد. مرد بیچاره، چند باری خواسته بود از در عشق و دوست داشتن درآید و تأثیری بر رفتارش بگذارد؛ اما قمر خیلی زود، نه تنها به او بلکه به همه فهماند، که عشق در قاموسش جایی ندارد و حدیثی ممنوعه است. زمانی هم که در صدد اعتراض و مخالفت مستقیم برآمد، چنان تودهنی از او نصیبش شد که برای همیشه ساکت ماند و به نق زدن‌هایی در خفا و بی حضور قمر بسنده کرد.

در حرفای بی‌همتا بود و چنان می‌نمود که از همهٔ علوم عالم آگاه است. از علم‌الحدیث تا علم سیاست، از علوم کلاسیک تا علوم جدید، از فلکیات تا فیزیک کوانتم و... خلاصه در هر زمینه‌ای چنان چشم‌گرد و قلمبه می‌کرد و اظهار وجود می‌فرمود که کسی را یارای مقاومت در برابرش نبود. اگر کسی هم در صدد انتقاد بر می‌آمد، چنان سفسطه‌ای می‌بافت که منتقد را به‌سان مگس افتاده در تار عنکبوت گیر می‌انداخت.

حتی در حیطة طب هم قدم گذاشته و تجویزهایی فرموده بود که بیشتر فاجعه‌بار بودند تا مداوا. در زبان‌بازی هم، که از توانایی‌های اصلی‌اش بود، چنان تبحری داشت که کلامش جادویی به نظر می‌رسید. وقتی از اخلاق سخن می‌راند، افلاطون و ارسطو را به شاگردی هم نمی‌گرفت و این در حالی بود که از اخلاق بویی نبرده و چشم و دلش چنان ناپاک بود که در سوء‌نظر، نه جنسیت می‌شناخت نه سن و سال و نه حتی نسبت و خویشاوندی را!

از باب مال‌اندوزی و زیاده‌خواهی چنان آزمند بود که چشم طمعش حتی به اموال خودش هم سیرمونی نداشت. اثاث قدیمی و آنتیک این خاندان را همچون شعبده‌بازی ماهر آب کرد. اگر از آوار شدن خانه بر سر خود و فرزندان‌ش نمی‌هراسید، بر در و دیوار و پنجره و خشت و آجر هم رحم نمی‌کرد و همه را چوب حراج می‌زد! افزون بر همهٔ این خصایص، تا در تصور بگنجد، تنبل و بی‌کاره بود و انجام همهٔ اموراتش، چه شخصی و چه عمومی را به دیگران محول می‌کرد.

فرزندانش چنان ماهرانه از او درس آداب و اخلاق گرفته بودند، که هر کدام در ریا و تزویر چند سطح بالاتر از خود او عمل می‌کردند. در ترفندهای کلاهبرداری و مال مردم خوری و دروغ و دغل‌بازی، چنان خبرگی به خرج می‌دادند، که بسیاری اوقات مایهٔ شگفتی بیش از حد خود «قمر» می‌شدند.

در روابطش با دیگران، رفتارش تهاجمی و همیشه از موضع

حق‌به‌جانبی بود. با همه لاقلم یکبار درگیر شده بود و کسی از آماج رفتار و گفتار خصمانه‌اش در امان نمانده بود. همسایه‌ها را به نوبت حسابرسی کرده و ارتباطش را با همه گسسته بود. اگر ارتباطی هم مانده بود، به مصداق ضرب‌المثل کُردی «دیزه گه‌راوه و دهرخونه‌ی خو‌ی دیوه‌ته‌وه/ دیزی گشته و درپوش مناسب خود را یافته»، عجبا! که با منفورترین و بدنام‌ترین خانواده‌ها و آدم‌های شهر بود! از دیگر سو مراوده و گرمی پر ابهامی با اشخاص و اماکنی ایجاد کرده بود، که با هیچ معیاری قابل توجیه نبودند. چه از بعد مکانی و چه فرهنگی و... خوان‌هایی از همهٔ نعمت‌های بهشتی برای افراد مشکوک، در خانه‌اش می‌گسترده و دست و دلبازی‌ها و بذل و بخش‌ها به اغیار روا می‌داشت، و این در حالی بود که همسر بیچاره و همهٔ نزدیکان نیازمندش در حسرت یک روی خوشش بودند؛ میزبانی و اعطیه پیشکش...

لعن و نفرین تمام مردم شهر، همسایه و فامیل پشت سرش بود و همه دست به دعا بودند تا شاید این عجزهٔ دیو صورت و سیرت و دست پرورده‌هایش شرشان از سر شهر کم شود. زیرا کسی نمانده بود که به نوعی در دام تزویر آنان گرفتار نیامده یا ضربه‌ای از دست‌شان نخورده باشد.

اما این دعاها کارگر نمی‌افتاد و تا وجبی بالای سرشان هم بُرد نداشت، چه رسد به عرش...!!

پس چنین شد که همگان با بودنشان راه آمدند و کج دار و مریز محکوم به مراوده و همشهری‌گری با آن‌ها شدند.

در این بین هم گاه‌گاه اهالی شهر به فکر راهکارهایی برمی‌آمدند که راهشان را از «قمر» و اقرارش جدا کنند، اما بیفایده می‌نمود. کم‌کم قمر چنان پشت گرم و خاطر جمع از تثبیت جایگاهش شده بود که به اندیشه‌اش هم خطور نمی‌کرد، روزی از آن تخت و بخت به زمین بیفتد. او می‌اندیشید، چنان قلعهٔ امنی برای خود و فرزندان‌ش ساخته است، که هیچ ذیروچی را یارای نفوذ در آن نیست. اما از بازی سرنوشت غافل بود و هرگز به مخیله‌اش خطور نمی‌کرد که شاید روزی به ساده‌ترین روش ممکن، ورق برگردد و همان‌گونه که ساده بر اسب مراد سوار شده بود، ساده‌تر هم پایین بیفتد. همان‌گونه هم شد.

از قضای روزگار روزی از روزهای بسیار عادی، عقربی سیاه نیش زد. نیش عقرب گرچه بسیار مهلک بود، اما جان‌ش را نگرفت، فقط او را فلج و زمین‌گیر کرد. کل بدنش را از دست داد، جز دو چشم پر از کین و نفرتش را. هر کس به چشمانش خیره می‌شد، می‌توانست به راحتی نگاهی خصمانه و پر از بی‌زاری آمیخته به حسرت را ببیند.

بی‌زاری، برای اینکه همه را مقصر می‌دانست و حسرتش هم از بهر اینکه اگر به جای چشمانش زبانش توان و کارایی می‌داشت، اکنون چنین خوار و ذلیل در کنج خانه گرفتار نمی‌آمد. چه او از همه بهتر واقف بود که جادوی او در زبانش بود. با همهٔ این اوصاف با نگاهش به همه یادآور می‌شد که ذاتش متأثر از نیش عقرب نشده و همانی هست، که بوده.

مدتی را بدین وضع فلاکت‌بار روزگار گذرانید و مردن را زندگی کرد؛ تا سر انجام در یکی از روزهای برفی و سرد زمستان، همان روزهای ایام قمر در عقرب، جان به جان آفرین تسلیم کرد و آن‌گونه که سرزده آمده بود همان‌گونه هم رفت.

نه تنها کسی به سوگش ننشست، بلکه رفتنش مایه مسرت همگان شد. او ساده رفت، آن‌چنان ساده که هرگز تصورش را نمی‌کرد. او زیر خروارها خاک مدفون شد و پروردهٔ سیاه اعمالش به تاریخ پیوست.

بدین سان عقرب، پایان مبارک قمر شد و نام و یاد «قمر» و «عقرب» برای همیشه به هم پیوستند. پیوندی در ظاهر نامبارک اما در حقیقت بسیار میمون...

آیین‌های نوروزی و راز ماندگاری آن

غیاث شفیعی - کتاب

در پایان سال و ابتدای سال نو روایت‌های متفاوتی وجود دارد که به دو مورد آن که موجب غنای فرهنگی مردمان ایران زمین و تداوم بخش این آیین خجسته بوده است و هنوز هم نزد مردم قابل احترام و در برگزاری آن همت می‌گمارند، اشاره می‌شود.

اولین روایتی که به واقعیت هم نزدیک است، اینست که زرتشت (۱۷۲۵ پ. م) بزرگترین گاه شماری جهان را پدید آورد و پنج روز (پنجه‌وه) سال کبیسه را در محاسبات خود گنجانده. مردم برای یادبود درست کردن تاریخ توسط زرتشت آن روز را جشن می‌گرفتند و با آتش افروزی برای خودآگاهی، نگاهبانی ازین دستاورد و گسترش این تاریخ جشن سوری را در نخستین شب پنجه‌وه پس از سپری شدن ۳۶۰ روز سال، برگزار می‌کردند. همچنین معتقد بودند که فروهرها (روان بهشتی‌ها) و دوزخیان پنج روز پایان سال و پنج روز ابتدای سال نو به گیتی می‌آیند و در میان بازماندگان زندگی می‌کنند و بازماندگان برای شادی آنان جشن «فَروردگان» می‌گرفتند و با رُفت و روب خانه و کاشانه‌ی خود و پوشیدن لباس نو و چیدن نُقل و نبات، شیرینی، گل و سبزه بر سر سفره به امید شادمان کردن فروهرها برای در امان ماندن از ارواح شریر و بد شگون، آتش افروزی می‌کردند و با پخش برساق، نقل، شیرینی و آجیل هفت مغز لُرک (آجیل مشکل گشا) از میهمانان پذیرایی می‌کردند.

دومین روایت اینست که ضحاک ماردوش به اورامانیل دستور داده بود که هر روز مغز دو جوان را برای تغذیه مارها بیاورد اما اورامانیل هر روز یکی از جوان‌هایی که قرار بر ذبح آنان بود در دل کوه رها می‌کرد و فقط یکی را ذبح می‌کرد و به مارها می‌داد تا اینکه فریدون، پادشاه بعد از ضحاک برای یافتن جوان‌هایی که در دل کوه رها شده بودند، دستور داد با آتش افروختن بر سر کوه‌ها و با چراغدان‌های مشتعل آن‌ها را بیابند و به شهر بیاورند که این کار موجب شادی و رقص و پایکوبی مردم می‌شد و چنین فرهنگی هنوز هم در شهرها و روستاهای کردستان ایران و عراق و ترکیه وجود دارد.

این موارد دلایلی برای سور و شادی کردن بود اما چرا چهارشنبه با سور ترکیب شده و چهارشنبه سوری (کوله چوارشهمه) پدید آمده است؟ مربوط به روز شمار تازی هاست که یکی از آن پنج روز پایان سال چهارشنبه است که در این روز شمار، چهارشنبه بدشگون و بد اختر شمرده می‌شود، از آن پس مردم، شب چهارشنبه یا چهارشنبه سوری آتش روشن می‌کردند و بد شگونی چهارشنبه را از یاد می‌بردند. نیاکان ما آتش را نشان از خداوند پاکی‌ها و سازندگی و تندرستی و نور خدا می‌دانستند که این قرائت در گذر زمان تغییر نمود و مردم با پریدن از روی آتش این جملات را می‌سرودند «سرخ تو برای من و زردی من برای تو» که این تعبیر گویای اینست که در روزگاران جدید آتش را پاره‌ای از نور خدا و نماینده‌ی روشنایی ایزد نمی‌دانستند. حتی در قرون اخیر و ورود مدرنیته آتش بازی‌ها با مواد محترقه و خطرناک و آتش زدن لاستیک نه تنها خطر آفرین شده است بلکه آلودگی محیط زیست را هم فراهم آورده است که متأسفانه بیم آن می‌رود به خاطر جلوگیری از خطرات چهارشنبه سوزی نه چهارشنبه سوری آتش افروزی این آیین کهن رو به زوال نهد.

نگارنده ایام نوروز سال ۱۴۰۰ و چهارشنبه سوری را بر تمام مردم و برگزارکنندگان مسالمت آمیز این آیین باستانی را تبریک و شادباش می‌گوید.

نوروز ماندگارترین جشن کهن و فراگیرترین آیینی است که غیر از روایت‌های انضمامی فرهنگ‌های متفاوت، ریشه در افسانه‌ی جمشید پيشدادی دارد. افسانه‌ای که راز پایداری پادشاهی جمشید را در گسترش عدل و داد به پیشنهاد مشاورانش می‌دانست که نخستین روزی که ظلم نمود روز «هرمزد» از ماه فروردین بود که به توصیه‌ی مشاوران، جمشید به اصلاح خود درآمد و از آن پس، آن روز را «نوروز» قلمداد کردند و تاکنون سنت نوروز است.

پاسداشت آیین نوروزی در تمام ادوار ویژگی خاص خود را داشته است اما آیین نوروزی در دوران ساسانیان شکل حکومتی یافته و در اوج شکوفایی، آن را جشن می‌گرفتند. پادشاهان ساسانی با پوشیدن برد یمانی و آراستن خود به زبورآلات و پخش شیرینی و آجیل لُرک (هفت دانه خشک) در کنار نان سورگ (برساق) این آیین را در ده روز جشن می‌گرفتند و مردم با پیشکش هدایا به دیدار پادشاه می‌رفتند و ایشان هم در پنج روز اول حاجات عامه را روا می‌کرد و در پنج روز دوم خواص را انعام می‌داد.

مردم با برپایی سفره هفت سین به استقبال نوروز می‌روند که چرایی و تقدس عدد هفت را می‌توان به هفت اختر (زهره، مشتری، عطارد، زحل، مریخ، زمین و خورشید) که مظهر رویش گیاهان و نباتات و جاودانگی اند پیوند داد که در دوران باستان هفت دانه کشاورزی را می‌کاشتند و فراوانی رزق سال نو را از روی رشد رویش دانه‌ها تعبیر می‌کردند و با شادی و سرور آنها را می‌چیدند و یا به باورهای هفت آسمان، هفت فرشته، هفت گردونه‌ی خورشید و ... می‌توان هفت سین را پیوند داد.

در گذر تاریخ و فرهنگ‌های متفاوت خوان هفت شین (شهد، شکر، شیر، شربت، شمع، شمشاد و شراب)، خوان هفت میم (هفت میوه) و خوان هفت چین (هفت چیدنی) می‌گسترانیدند اما امروزه بیشتر مردم ایران زمین خوان هفت سین را هرکدام به تعبیری برپا می‌کنند.

سبزه (نماد نوزایی) / سیب (نماد زیبایی و تندرستی) / سمنو (نماد فراوانی) / سیر (نماد پزشکی و درمان بیماری) / سنجد (نماد شفیقتی و دلدادگی) / سکه (نماد دارایی و توانگری) / سماق (نماد رنگ برآمدن خورشید)

آیین «سبزه بدر» هم از آیین‌های انضمامی نوروز بوده است که به بدشگونی در باور مردم ریشه گرفته است. به باور یونانیان خدایان دوازده‌گانه در انجمنی گردهم آمده‌اند و خدای سبزه‌دهمی وارد شده و انجمن را بهم زده است و یا در شام آخر یکی از سبزه‌ده‌تن از یاران عیسی پیمان شکنی کرده است و جایگاه عیسی را به دشمن نشان داده و او را دستگیر و به صلیب کشیده‌اند و یا می‌توان به پیشامد ناگوار بلایای طبیعی از جمله زمین لرزه در طول تاریخ در ایام بعد از نوروز اشاره نمود که مردم برای در امان ماندن از خسارات این گونه حوادث به فضای روباز می‌رفته‌اند و یا به تعبیری دیگر، مردم جشن پایان نوروز را به طبیعت می‌بردند که تاکنون مردم همچنان معتقد به بدشگونی روز سبزه بدر هستند و هرساله آن را در کنار همدیگر در طبیعت، سبزه را بدر می‌کنند.

یکی دیگر از آیین‌های مورد احترام مردم ایران در ایام نوروز آیین چهارشنبه سوری است.

«سور» برگرفته از واژه‌ی پهلوی «سوریک» و به معنای سرخ و افروختن آتش سرخ است. در پیدایش جشن چهارشنبه سوری و افروختن آتش

خاطرات يك معلم

اسماعيل فتاح قاضى - مهاباد

خليل فتاحى قاضى پدر نويسنده

بود مَدبّر و منضبط و آقای فاروق محمودی نیز شخصی بود منظم و مهربان و رفتار دوستانه و حسنه‌ای با دانش‌آموزان داشت. بعد از آنان آقای محمد مبلغی مدیر مدرسه ما شد. ایشان نیز مدیر دلسوز و علاقه مند به تعلیم و تربیت بود. آموزگاران که به ما درس می‌دادند دوره‌های تربیت معلم را ندیده بودند و روش اصولی و علمی تدریس را نیاموخته بودند. بنابراین در شیوه‌ی تدریس و نحوه کلاس‌داری و توجه لازم به شناخت روحیه و رفتار دانش‌آموزان ایرادهایی وجود داشت. با این همه، اکثراً در کار تدریس نسبتاً موفق بودند و در کلاس فضای مطلوب و مساعدی را به وجود آورده و شوق آموختن و یادگیری را در دانش‌آموزان به وجود می‌آوردند. از جمله این آموزگاران که من افتخار دانش‌آموزی را در خدمتشان داشتم آقایان علی گلجبینی و محمد امین دانش‌پژوه بودند. اما متأسفانه عده‌ای از آموزگاران چنین نبودند و تنبیه بدنی دانش‌آموزان را در کلاس جزئی از وظایف خود تلقی می‌کردند و فضای رعب و وحشتی که در اثر چنین روشی در کلاس به وجود می‌آمد، جان و روحیه‌ی لطیف دانش‌آموزان را به شدت می‌آزد و مجال تفکر و توجه به درس را از دست آنان می‌گرفت و دانش‌آموزان در ترس و اضطراب تمام هوش و حواسشان به زنگ

صبح یک روز پائیزی سال ۱۳۲۳ هفتاد و شش سال پیش که هفت ساله بودم، دست در دست پدر به دبستان سعادت مهاباد رفتم تا در کلاس اول ابتدایی ثبت‌نام کنم. مدیر مدرسه آقای قاسم قادری قاضی با لبخند مهرآمیزی به ما خوش آمد گفت، ایشان فامیل ما بودند و ما او را مامه (عمو) قاسم صدا می‌کردیم. وی شخصی بود متین و موقر و اندیشمند و یکی از بنیان‌گذاران گروه ژ.کاف بود. در آن زمان پیش از پایه اول دبستان کلاس پیش دبستانی هم به نام کلاس تهیه وجود داشت. از آنجایی که من نزد ابوی الفبای زبان فارسی و خواندن و نوشتن جملات ساده‌ای یادگرفته بودم، نیازی نبود به کلاس تهیه بروم و در کلاس اول ثبت‌نام کردم. سال بعد در زمان جمهوری مهاباد به مدرسه «گه‌لاویژ» رفتم. در آن سال آموزش تمام مقاطع تحصیلی به زبان کوردی بود. بعد از جمهوری مهاباد سیستم آموزش و پرورش به روال سابق برگشت و من هم به دبستان سعادت بازگشتم. آقای قاسم قادر قاضی به علت فعالیت‌های سیاسی ونقشی که در جریانات جمهوری مهاباد داشت، دستگیر شده و در تهران زندانی شده بود. مدیر جدید مدرسه‌ی سعادت آقای علی محمودی و ناظم مدرسه آقای فاروق محمودی بودند. آقای محمودی مدیری

مدرسه و پایان ساعت درس بود. متأسفانه چنین شرایطی موجب شده بود که دانش‌آموزان مستعد و علاقه‌مند به تحصیل از درس و مدرسه گریزان و فراری شوند زیرا درس معلم زمره محبت نبود. از فرهنگیان و معلمان شاخص در آغاز تعلیم و تربیت نوین می‌توان از این بزرگواران نام برد: حسن سیف قاضی (سیف القضاة) بنیان‌گذار مدارس نوین و اولین رئیس اداره فرهنگ (آموزش و پرورش) شهرستان ساوجبلاغ (مهاباد فعلی) بعد از ایشان محمد همام قاضی (قاضی محمد) جانشین وی گردید. از آموزگاران پیشکسوت خانم‌ها: شاه سلطان قاضی، وحیبه شجاعی، کبری عظیمی و از آقایان: قاسم قادری قاضی، میرزا ابراهیم قاضی، خلیل فتاح قاضی، ماموستا ملا عبدالله فاضلی، رحیم لشکری، قادر مدرسی، علی محمودی، قاضی شیخ محسن، ماموستا ملا صدیق صدقی، ماموستا ملا حسین گولانی، محمد مبلغی. بعد از این پیشکسوتان از این معلمان نیز می‌توان نام برد: عبدالعزیز مولوی، محمد اصحابی، محمود صدقی، دکتر محمد مجدی، محمد حبیبی، محمد مولانی، رحمان قاضی، محمد ریانی، اسد بهیار، سلیمان شاطریان، ماموستا ملا عبدالله احمدیان، ماموستا ملا سید هاشم حسینی، ماموستا ملا کریم شهریکندی، ماموستا ملا احمد اشرفی، احمد آکوئی، عبدالله قاضی زاده، دکتر هاشم شیرازی، سید حسن باباطاهری، عبدالرحمن فاضلی، علی خسروی، معروف فتوحی، محمد قزاق، حسناکا آغا زاده و قاسم شهیری طه فیضی زاده و قاسم الهویسی و تعداد بسیار زیاد دیگری از دبیران و معلمین زحمتکش مهابادی که در یک دبیرستان سه کلاس پسران به نام ایران‌شهر و دبستان‌های شهر تدریس می‌کردند و در این مجال کوتاه فرصت نام بردن از تک تک آنها وجود ندارد ولی حقیقتاً به پاس زحمات و تلاش‌های فراوان‌شان در امر آموزش و پرورش و تربیت نسل‌های آینده شایسته تقدیر و تکریم فراوانند. علاوه بر این‌ها عده‌ای آموزگار و دبیر غیربومی نیز در مهاباد به تدریس مشغول بودند.

وضع ساختمان‌های مدارس:

مدارس آن زمان همه منازل شخصی و استیجاری بودند و هیچ کدام فضا و محیط آموزشی مناسبی نداشتند. اداره فرهنگ وقت در هر کوچه و پس‌کوچه‌ای اگر یک ساختمان پنج یا شش اتاقی می‌یافت آنرا برای مدرسه اجاره می‌کرد. این ساختمان‌ها همه کهنه ساخت و مانند بیشتر بناهای آن زمان رو به شمال ساخته شده بودند و آفتاب گیر نبودند و کلاس‌های کم نور و بعضاً مرطوب و در فصل سرما بسیار سرد بودند و با بخاری هیز می‌گرم نمی‌شدند.

دروس تدریسی:

بعضی از دروس متناسب با رشد فکری و ذهنی دانش‌آموزان نبودند مثلاً در کلاس ششم ابتدائی درسی داشتیم به نام تعلیمات مدنی که در آن از قانون اساسی کشور و وظایف قوای سه‌گانه، مجریه، مقننه و قضائیه صحبت می‌شد که درک و فهم آن برای دانش‌آموزان آن پایه تحصیلی چندان روشن و آسان نبود. یا در کلاس اول دبیرستان درس تعلیمات دینی و اخلاقی داشتیم که در آن احکام فقهی مانند مبطلات نماز و روزه و غسل تدریس می‌شد که با رشد جسمی و عقلانی دانش‌آموزان هم‌خوانی کامل نداشت و تدریس آن بر عهده‌ی روحانیون بود و آنان نیز به هنگام تدریس

بعضی از مسائل ناچار به طور سطحی و گذرا شرحی می‌داند و از توضیحات بیشتر طفره می‌رفتند ولی بعضی از دانش‌آموزان شیطنت می‌کردند و ماموستا را عمداً سوال پیچ می‌نمودند و ماموستا هم ناچار می‌گفت: اگر خودتان بزرگ شدید، می‌فهمید و یا از بزرگان‌تان بپرسید. بازهم در کلاس دوم دبیرستان که من در آن زمان در دبیرستان فردوسی تبریز درس می‌خواندم، باز در درس تعلیمات دینی، بخشی راجع به معاملات و اختیارات و انواع آن مطرح بود مانند اختیارات مختص و اختیارات مشترک و بیع و سلم و خیلی مطالب دیگر که ضرورت وفایده‌ای که در آن مقطع تحصیلی برای ما نداشت هر چند اکنون که به گذشته می‌نگرم همه‌ی این مسایل برای سیستم آموزشی نوینی که چند سالی پیش از عمرش نگذشته بود؛ شاید طبیعی بوده است.

معلمین: یقیناً و بدون تردید رکن اصلی و اساسی در امر آموزش و پرورش شخص معلم است، معلم نقش اول و کلیدی را در نهاد آموزش و پرورش بر عهده دارد. معلم می‌تواند در آینده‌ی دانش‌آموزان بسیار تأثیرگذار باشد. دبیرستان فردوسی تبریز که من چند سالی در آن دبیرستان تحصیل کردم، از بهترین و مدرن‌ترین دبیرستان‌های تبریز بود و دبیران مجرب و نخبه‌تبریز در آنجا تدریس می‌کردند و از لحاظ بنا و ساختمان بی‌عیب و نقص بود و دارای آزمایشگاه‌های فیزیک و شیمی و زیست‌شناسی مجهزی بود و وسایل وسیع برای اجتماعات و سخنرانی و نمایش فیلم داشت و در حقیقت فضای کاملاً مطلوب و مساعدی جهت تدریس و ورزش آماده و مهیا کرده بودند. در این دبیرستان فرصت خوبی برایم پیش آمد که از حضور دبیران شایسته کسب فیض معلومات نمایم و زمانی که خودم افتخار شغل معلمی نصیبم شد از این اساتید یاد گرفتم چگونه می‌توان معلم موفق شد. یاد گرفتم مقام رفیع معلمی یک شغل معمولی نیست که صرفاً برای امرار معاش و نان‌آوری باشد. معلمی هنر است، معلم موفق کسی است که خصوصیات و ویژگی‌های ظریف این هنر را به‌طور احسن داشته‌باشد و به کارگیرد، برای موفقیت و کارایی یک معلم داشتن سواد و معلومات کافی شرط لازم است ولی قطعاً شرط کافی نیست، معلم خوب و شایسته معلمی است که توانایی و تسلط این را داشته‌باشد که مفاد و مفهوم درس خود را با ساده‌ترین و جذاب‌ترین روش به دانش‌آموزان منتقل نماید، معلم خوب باید بداند و آگاه باشد که همه‌ی دانش‌آموزان استعداد و قابلیت و پذیرش درسی یکسانی ندارند، اگر چند دانش‌آموز شاخص، درس را یاد گرفتند، سایر دانش‌آموزان را نادیده نگیرد و رها نکند، بلکه وظیفه خود بداند و با توضیحات بیشتر با زبان گویا، با شکیبایی و مهربانی تمام درس را به همه آنان تفهیم نماید. رسالت اصلی معلم اینست که بداند او معلم همه دانش‌آموزان است. اگر در یک عبارت بخواهیم حرفه معلمی را تعریف کنم آنرا تلفیقی دقیق و ظریف از علم، آگاهی، عشق، هنر، شکیبایی، تلاش، مهربانی و احساس مسئولیت به جامعه و آیندگان و نهایتاً فداکاری خواهیم خواند.

فارغ از استعداد و قابلیت فردی که امر ذاتی و فطری است. اصولی هم وجود دارند که اکتسابی بوده و صرفاً حاصل سال‌ها تجربه و گذر ایام هستند و به تعبیری مشهور باید خاک تخته سیاه را خورد تا به همه‌ی این ظرایف و زیر و بم‌ها کاملاً آشنا شد. در امر یادگیری اصل مهم و قطعی ایجاد انگیزه و رشد و شکوفایی

شوق آموختن در دانش‌آموزان است، بدین معنی دانش‌آموز با میل و رغبت مشتاق یادگیری باشد و از آموختن لذت ببرد. اگر شوق آموختن در دانش‌آموزان پایه و قدرت گرفت و در دل و جان وی رشد و پرورش یافت، آن‌گاه با شور و شوق و علاقه به درس معلم گوش خواهد داد. مسلماً یکی از راه‌های یادگیری از طریق حس شنوایی است و یادگیری محقق نخواهد شد مگر با دقت گوش‌دادن. مشکل بسیاری از دانش‌آموزان در یادگیری این نیست که توانایی یادگیری ندارند بلکه سبب اصلی این است که با دقت و میل و رغبت به معلم گوش نمی‌دهند. این عارضه ممکن است مربوط به مسائل خارج از کلاس و مدرسه باشد؛ مثلاً مشکلات خانوادگی و غیره. به‌هر حال دانش‌آموز هر قدر با استعداد و هوشمند باشد اگر گوش ندهد یاد نخواهد گرفت. یادگیری از طریق دیدن، شنیدن، و خواندن است. در کلاس درس تمرکز بیشتر بر شنیدن است.

روزی در کلاس درس از اهمیت گوش دادن صحبت می‌کردم یکباره از دانش‌آموزان پرسیدم: «نام کوچک پدر بزرگ من چیست؟» طبعاً هیچ‌کدام از دانش‌آموزان آنرا نداشتند. سپس به آن‌ها گفتم: «معلوم است که نمی‌دانید، زیرا آنرا نشنیده‌اید» حال دانش‌آموزی اگر به معلم گوش ندهد انگار درس را نشنیده تا بیاموزد پس یاد هم نخواهد گرفت. در این مقطع دانش‌آموز نیاز به یاری و کمک معلمش دارد. کاملاً طبیعی است که بعضی از دانش‌آموزان مانند هرکسی دیگری، حواسشان از کلاس خارج و منحرف می‌شود و ذهنشان از کلاس به بیرون پرواز کرده و در عالم رؤیا و خیال‌بافی درباره مسابقه فوتبال دیروز و یا عروسی دیشب سیرو سلوک می‌کند، این جاست که نقش معلم برجسته تر می‌شود و وی با هنر و بصیرت خویش متوجه حال و احوال دانش‌آموزان می‌شود و با مهربانی و خوشرویی او را باید به کلاس برگرداند.

وظیفه اصلی و عمده معلم تدریس تعدادی فورمول‌های فیزیک و شیمی و ریاضی و دستور زبان و غیره نیست؛ بلکه مهمترین رسالت او این است که یقین حاصل کند که آنچه تدریس کرده دانش‌آموزان خوب آموخته و یاد گرفته‌اند. در این جا است که تعلیم معنی واقعی خود را پیدا می‌کند.

حال تجربه شخصی خود را از دوران دبیرستان فردوسی تبریز تعریف می‌کنم. در آن دوران یکی از اساتید دانشگاه تبریز چند ساعتی هم در دبیرستان فردوسی در کلاس‌های یازدهم و دوازدهم فیزیک درس می‌داد. وی دارای مدرک دکترای فیزیک بود. این استاد فرهیخته و بسیار فاضل شخصی بود متین و موقر، جدی و تا حدودی عبوس بود. در کلاس ما به شیوه دانشگاه تدریس می‌کرد و بسیار مسلط بود، پای تخته سیاه فورمول‌های فیزیک را پشت سر هم می‌نوشت و بدون اینکه توجهی به ما بکند که آیا آنها را فهمیده‌ایم یا نه آن‌ها را پاک می‌کرد و فورمول دیگری را می‌نوشت و از کسی هم سوالی نمی‌پرسید و ما هم جرأت سؤال کردن از وی را نداشتیم و ساکت در جای خود نشسته و به تخته سیاه نگاه می‌کردیم، این استاد گرامی دانشمند بود اما معلم نبود، تنها به تدریس خود توجه داشت، شاید هم فکر می‌کرد که همه ما درس او را فهمیده و درک کرده‌ایم. حاصل زحمات این استاد عالم در امتحانات سه ماهه اول و دوم مطلوب نبود و نصف کلاس ما در درس فیزیک نمرات قابل قبولی نگرفتند.

سپس ایشان دبیرستان را ترک و تمام وقت به تدریس در دانشگاه پرداخت و بجای ایشان سرپرست آزمایشگاه فیزیک دبیرستان که لیسانس فیزیک بود عهده‌دار تدریس فیزیک در کلاس ما شد. جو کلاس به یکباره تغییر کرد. معلم جدید با زبان ساده توأم با مهر و محبت که نیاز همه دانش‌آموزان است به ما درس می‌داد و کلاس درس از آن فضای سرد و بی‌روح به کلاس شاد و پر نشاط تغییر داد، شوق آموختن و انگیزه یادگرفتن را در ما برانگیخت.

حیف می‌آید از دبیر دیگری که در همین دبیرستان داشتم یادی نکنم، ایشان در کلاس سوم دبیرستان به ما درس جبر می‌داد. این بزرگوار همیشه با لبخند و چهره‌ای بشاش و مهربان به کلاس ما وارد می‌شد و فضای کلاس را با حضور خود سرشار از طراوت و نشاط می‌نمود و با همه‌ی دانش‌آموزان رفتار صمیمانه و پدرانه و بسیار محبت‌آمیز داشت. وی در آغاز هر جلسه خلاصه‌ی کوتاهی از درس قبلی بازگو می‌کرد، سپس سئوالاتی درباره آن از ما می‌پرسید و اگر یکی از ما حضور ذهن نداشت با خوشرویی و مهربانی وی را کمک می‌کرد تا بتواند جواب قابل قبولی بدهد، وقتی مطمئن می‌شد ما درس جلسه پیش را خوب یاد گرفته‌ایم، با همان علاقه‌ی همیشگی درس جدید را تدریس می‌نمود و به منظور این که ناپیوسته در جریان تدریس باشیم و حواسمان به درس باشد لحظه به لحظه از ما سؤال می‌کرد و به پرسش‌های ما با خوشرویی تمام پاسخ و توضیح می‌داد و کلاس درس را به صورت کانون یادگیری در می‌آورد و ما هم مشتاقانه در طلب یادگیری بودیم و بسیار خوب یاد می‌گرفتیم. در یغم آید که نام نیک این دبیر شریف و فرزانه را ذکر نکنم، ایشان آقای اکبر پشمینه‌آذر بودند و یگانه دبیر دیپلمه دبیرستان بود و مدرک لیسانس هم نداشت، اما به مفهوم واقعی معلم بود. آخرین باری که زیارت این استاد بی‌همتا نصیبم شد، در مطب یکی از پزشکان در تبریز بود. در اتاق انتظار نشسته بودم، در باز شد استاد همراه جوانی وارد شد، جای خالی در اتاق وجود نداشت فوراً از جا بلند شدم دست‌هایش را بوسیدم و جای خود را به او دادم و با احترام در خدمتش ایستادم، محاسن سفید، چهره سالخورده و دوست داشتنی استاد نشانی بر گذر عمر بود. استاد که نشست سرش را بلند کرد و تشکر نمود و فرمود: به جایتان نمی‌آورم! عرض کردم استاد، سال‌ها قبل در دبیرستان فردوسی افتخار شاگردی جنابعالی را داشتم، استاد با رضایت سرش را تکان داد و با نگاه نافذ خود لحظاتی به من خیره شد و چیزی نگفت.

بعد از اتمام دوره‌ی دبیرستان وارد دانشگاه تبریز شدم و در رشته زبان انگلیسی لیسانس گرفتم و به علاوه چند واحد تربیت معلم را گذراندم. در سال ۱۳۴۰ به عنوان دبیر به مهاباد برگشتم و اولین دبیر زبان انگلیسی دانشگاه دیده‌ی اهل مهاباد بودم، البته قبل از من آقای محمد ریانی لیسانس زبان فرانسه در مهاباد بود و ریاست دبیرستان را برعهده داشت. در آن زمان چهار دبیرستان وجود داشت، یک دبیرستان دخترانه و سه دبیرستان پسرانه که یکی از آن‌ها سه کلاسه بود. تدریس در دوره اول دبیرستان کلاً برعهده دبیران دیپلمه بود و در دوره دوم دبیرستان دبیران غیر بومی تدریس می‌کردند که اغلب علاقه چندانی به تدریس در مهاباد نداشتند، رئیس آموزش و پرورش یک فرد فارس زبان به نام محمد محسن بود.

در اوایل دهه ۱۳۴۰ تعداد قبولی‌های دانش‌آموزان مهابادی

و حیرت بودیم. از خانواده قاضی علاوه بر من سه بردار رحمن قاضی، ملک محمود قاضی، یوسف قاضی، جزو تبعیدی‌ها بودند. توضیح این‌که چند سال قبل از این مرحوم احمد قاضی (مترجم و شاعر و روزنامه‌نگار) و عموزاده‌اش عمر قاضی که هر دو معلم بودند دستگیر شده بودند.

اکثر ما برای پی بردن به واقعیت امر به تهران رفتیم، روزها در محوطه‌ی وزرات آموزش و پرورش همدیگر را می‌دیدیم و در مورد و سبب انتقال خود گفتگو می‌کردیم، عجیب این بود که مدیر کل کارگزینی وزرات آموزش و پرورش نیز از علت انتقال ما از مهاباد به سایر شهرستان‌ها اظهار بی‌اطلاعی می‌کرد و کسی هم جوابگو نبود.

نهایتاً برای روشن شدن موضوع پی‌بردن به سبب واقعی انتقال به قزوین تصمیم گرفتم نامه‌ای بدین مضمون به شخص وزیر آموزش و پرورش وقت خانم دکتر فرخ‌روی پارسای بنویسم:

مقام محترم وزرات آموزش و پرورش سرکار خانم دکتر پارسای محترماً خواهشمندم به مقامات ذیربط دستور فرمایید که برابرم معلوم نمایند که به چه علت اینجانب را از مهاباد به قزوین تبعید کرده‌اند.

با تقدیم احترام دبیر دبیرستان‌های مهاباد
اسماعیل فتاح قاضی

نامه را به دفتر وزارتخانه تحویل دادم، چند روز برای اخذ نتیجه به آن‌جا مراجعه نمودم، رئیس دفتر وزیر به من گفت وزیر می‌خواهد شما را ببیند، حقیقتاً باور نمی‌کردم که شخص وزیر با همه مشغله‌ها و مسئولیت که دارد بخواهد با یک دبیر شهرستانی ملاقات نماید. روز موعود همراه دوست عزیزم آقای محمدامین داودی دبیر ریاضی که او هم به قزوین منتقل شده بود به دفتر وزارتخانه مراجعه کردیم و در آن‌جا منتظر ماندیم، بعد از مدتی رئیس دفتر وزیر ما را به اتاق وزیر راهنمایی کرد. شخص وزیر خانم دکتر پارسای حضور نداشت اما شخص میانسالی با ظاهر بسیار آراسته که هر بیننده‌ای را تحت تأثیر قرار می‌داد با مهربانی و خوشرویی به ما خوش‌آمد گفت و در کنارمان نشست و خودش را سرتیپی معاون وزیر معرفی کرد و اضافه نمود خانم دکتر پارسای به علت حضور شرکت در جلسه هیئت دولت نتوانسته به وزارتخانه تشریف بیاورند، ما هم خودمان را معرفی کردیم. آقای سرتیپی معاون وزیر آموزش و پرورش شخصیت صاحب نام و با نفوذی و مشهوری بود. وی نامه مرا از روی میز برداشت و رو به من کرد و گفت: «شما این نامه را نوشته‌اید؟» جواب دادم بلی من نوشته‌ام، سپس گفت: «همکار عزیز، یک دبیر چنین نامه‌ای با این لحن به مقام وزارت می‌نویسد؟» سپس از نحوه و شیوه نگارش نامه آن، آن هم خطاب به مقام وزارت بسیار ایراد گرفت و لحن گفتارش بسیار متین و محترمانه بود. من در جواب گفتم:

«جنابعالی درست می‌فرمایید، متن نامه می‌بایستی به صورت دیگر با ادبیات که در خور شأن مقام وزارت می‌بود نوشته می‌شد ولی جنابعالی هم توجه بفرمایید این انتقال در زندگی ما تأثیر منفی و نامطلوبی خواهد داشت، اکثر ما در خانه‌ی پدری زندگی می‌کنیم، اگر به شهرستان‌های دیگر برویم علاوه بر هزینه زندگی و اجاره منزل هم باید بپردازیم، خود جنابعالی بهتر می‌دانید

در کنکور دانشگاه در سطح بسیار پایینی بود، در دهه دوم همین سال به تدریج دبیران دانشگاه دیده مهابادی به زادگاه خود برگشتند، همگی جوان و پر انرژی و علاقه‌مند به خدمت و تدریس بودند خوشبختانه رابطه نزدیک و صمیمانه‌ای باهم داشتیم و اوقات فراغت را بیشتر با هم می‌گذراندیم و بیشتر درباره وضع آموزش و پرورش شهرمان بحث و گفتگو می‌کردیم و از عدم موفقیت دانش‌آموزان پایه دوازدهم در قبولی کنکور دانشگاه ناخشنود و برای رفع آن چاره‌جویی می‌کردیم. نهایتاً به این نتیجه رسیدیم ما به عنوان دبیر مدیون همشهریان خود هستیم و وظیفه و رسالت داریم هرچه در توانمان هست کوشش و تلاش و کنیم که سطح دانش و معلومات دانش‌آموزان را بالا برده و درصد قبولی آنان را در دانشگاه‌ها افزایش دهیم. لازم به توضیح است که در آن ایام کلاس‌های خصوصی و آموزشگاه‌های خصوصی در مهاباد وجود نداشت، بنابراین ما همگی پیمان بستیم و متعهد شدیم که هریک از ما در کلاس‌های درس دبیرستان وظیفه خود را به نحو احسن انجام دهیم. خوشبختانه بر این عهد و پیمان راسخ و راغب ایستادیم و بعد از یکی دو دوره، تحول چشمگیری در ارتقای سطح معلومات دانش‌آموزان مشهود گردید و میزان قبولی دانش‌آموزان مهابادی از بیشتر شهرستان‌های آذربایجان غربی پیش افتاد، متأسفانه بر خلاف انتظار این پیشرفت در سطح آموزش و پرورش مهاباد نه تنها مورد استقبال دولت مردان استان آذربایجان غربی (رضائیه) ارومیه فعلی قرار نگرفت، بلکه در کمال ناباوری به مذاق آنان خوش نیامد.

روزی در تابستان ۱۳۴۹ نامه رسان ادراهی آموزش و پرورش حکمی به دستم داد که با مشاهده آن مات و متحیر شدم. در آن حکم بدون اطلاع و درخواست خودم مرا از مهاباد به شهر قزوین منتقل کرده بودند. به اداره آموزش و پرورش مهاباد مراجعه کردم در قسمت کارگزینی به من گفتند: «تنها شما نیستید، بیش از بیست نفر از دبیران مهابادی حکم انتقال را به شهرهای استان مرکزی دریافت کرده‌اند، ماهم علت را نمی‌دانیم و احکام از طرف مدیر کل استان آذربایجان غربی صادر شده است». همه از دریافت این احکام غیره منتظره و بی‌سابقه شگفت‌زده و در بهت

که با حقوق ناچیز معلمی زندگی برایمان بسیار سخت خواهد شد. حال چند هفته است در تهران سرگردان هستیم و بارها به مدیرکل کارگزینی و سایر مقامات مراجعه کرده‌ایم ولی کسی پاسخگو مشکل ما نیست، اگر نامه‌ی من ایراد دارد برخورد مسئولان وزارتخانه هم نسبت به ما خالی از عیب و ایراد نیست.»

آقای سرتیپی گفت: «وضع شما را درک می‌کنم اما شما نمی‌بایستی در نامه‌ات کلمه تبعید را به کار می‌بردی، چرا تبعید؟ چه تبعیدی؟» من در جواب گفتم: «جنابعالی می‌دانید ما درخواست انتقال نکرده‌ایم و بدون اطلاع و درخواست ما این احکام را صادر کرده‌اند آیا این معنی تبعید را نمی‌دهد؟» آقای سرتیپی گفت: «اولاً همه ما اهل این مملکت هستیم و تابع مقررات کشورمان می‌باشیم، حال مصلحت بوده در کادر آموزشی شهر شما تغییراتی صورت گیرد، شما بایستی خیلی هم خوشحال باشید که از شهر کوچک و دور افتاده‌ای به شهر بزرگی چون قزوین منتقل شده‌اید، بسیاری از دبیران با سابقه هر سال تقاضای انتقال به قزوین را می‌دهند و در نوبت هستند و ما نمی‌توانیم آن‌ها را به قزوین منتقل نماییم.»

سپس ادامه داد: «همکار عزیز من مگر نمی‌دانید همه جای ایران سرای من است؟» در جواب گفتم درست است که همه جای ایران سرای من است، آیا مهاباد هم بخشی از این سران نیست؟ گفتگو با معاون وزیر همچنان ادامه یافت از ایشان اصرار و از ما انکار و تاکید می‌گفتیم ما یا در مهاباد می‌مانیم و یا استعفا می‌دهیم سرانجام آقای سرتیپی با لحن جدی به ما گفت: «من در مقامی هستم و این قدرت و اختیار را دارم که هر معلمی را در هر جای این مملکت به هر نقطه‌ای که میل داشته باشم منتقل نمایم، اما موضوع انتقال شما صورت دیگری دارد و خارج از حوزه وزارت آموزش و پرورش صورت گرفته است و تصمیم آن را سازمان دیگری وابسته به نخست وزیری گرفته است.» من گفتم: «منظورتان ساواک است؟»

بعد از لحظه‌ای سکوت آقای سرتیپی رو به ما کرد و گفت: «پیشنهاد خوبی برایتان دارم که بسیار به نفع شماست و آن این است که شما را به تهران منتقل نمایم.»

پس از مدتی گفتگو پیشنهاد را پذیرفتیم و ایشان بلافاصله گوشی تلفن را برداشت و دستور داد احکام ما دو نفر را از قزوین لغو و به تهران تغییر دهند.

ما بلند شدیم و تشکر کردیم ایشان با همان محبت و احترام با ما دست داد و خدا حافظی نمود.

احکام انتقال خود به تهران را از کارگزینی کل گرفتیم و ما را به ناحیه ده تهران معرفی کردند. از حسن اتفاق یکی از دوستان و همشهری ما به نام آقای رحمن پنجوی ریاست حسابداری ناحیه ده را به عهده داشت. ابتدا به دیدن او در اداره آموزش و پرورش ناحیه ده رفتیم او قبلاً از موضوع انتقال دبیران مهابادی اطلاع داشت، وقتی به او گفتیم حکم انتقال به تهران گرفته‌ایم و به ناحیه ده تهران معرفی شده‌ایم بسیار خوشحال شد، ضمن گفتگو گفت: «حال که دبیر ناحیه ده آموزش و پرورش شده‌اید می‌خواهم بدانم آیا در این‌جا نیز مانند مهاباد می‌خواهید خوب و جدی درس بدهید یا خیر؟» ما منظور او را نفهمیدیم تا اینکه خودش توضیح داد و گفت: «اگر می‌خواهید بطور مصمم و جدی تدریس کنید به رئیس کارگزینی می‌گوییم شما را به دبیرستان دکتر

نصیری معرفی کند و اگر می‌خواهید زیاد زحمت نکشید شما را به دبیرستان‌های دیگر معرفی کند.» من به دوستم گفتم: «شما بهتر می‌دانید که علت تبعید ما از مهاباد همانا علاقه و جدیت ما در کار تدریس بوده، حال هم مانند همیشه در کمال صداقت و ایمان به امر تدریس و آموزش دانش‌آموزان می‌پردازیم و ما در همه جا و در هر شرایطی ایمان و وجدان کاری خود را از دست نمی‌دهیم و خود را چون همیشه متعهد به کارمان می‌دانیم.»

حکم تدریس ما برای تدریس در دبیرستان دکتر نصیری صادر شد و اول مهرماه کار تدریس را آغاز کردیم و این در حالی بود که سایر مدارس ناحیه ده که در جنوب تهران قرار گرفته بودند تا پانزدهم مهرماه هم نام نویسی می‌کردند و سال تحصیلی را آغاز نکرده بودند. در واقع دبیرستان دکتر نصیری اگر چه در جنوب تهران قرار داشت اما از هر لحاظ در تهران بی‌نظیر و بی‌همتا بود، دبیرستانی بود با بیش از دو هزار نفر دانش‌آموز و بسیار منظم و مرتب اداره می‌شد، زیرا رئیس دبیرستان شخصی بود بسیار مدیر و مدبر و منضبط و کاردان و دبیران شاخص و علاقه‌مند به تدریس در آنجا تدریس می‌کردند. این دبیرستان علاوه بر کلاس‌های دیگر؛ شش کلاس دوازدهم در رشته‌های ریاضی، تجربی، و ادبی داشت و هر سال دانش‌آموزان این دبیرستان در امتحانات نهایی کلاس دوازدهم صد در صد قبولی داشت، به‌علاوه هر سال تعداد قابل توجهی هم در کنکور دانشگاه‌ها پذیرفته می‌شدند. دانش‌آموزان کلاس‌های دوازدهم من و آقای محمدامین داودی نیز هر سال در امتحانات نهایی کشوری صد در صد قبول می‌شدند و به همین مناسبت هر دو نفر از جانب وزیر آموزش و پرورش کتباً مورد تقدیر قرار گرفتیم. با این همه هر سال تقاضای انتقال را به شهرمان می‌کردیم که مورد موافقت قرار نمی‌گرفت. نهایتاً بعد از چند سال تدریس در تهران به تقاضای انتقال ما به مهاباد موافقت شد و شهر خود به خدمت همشهریان بازگشتیم.

در سال ۱۳۴۶ با قبولی در یک بورس تحصیلی اختصاصی دبیران رشته زبان عازم آمریکا شدم و در دانشگاه میشیگان روش نوین تدریس زبان انگلیسی را آموختم. سپس در سال ۱۳۵۷ یک بورس تحصیلی دیگری برای ادامه تحصیل در آمریکا به دبیران سرتاسر کشور اختصاص یافت. از دبیران واجد شرایط در طی دو نوبت امتحان به عمل آمد، یکی در مرکز استان و دیگری در تهران. دبیرانی که در آزمون استانی قبول شدند برای امتحان نهایی و رقابت با دبیران سرتاسر کشور به تهران رفتند. سرانجام حدود چهل نفر پذیرفته شدند که یکی از آنان من بودم و برای بار دوم عازم آمریکا گردیدم و در دانشگاه بوستون در رشته مدیریت آموزشی و برنامه ریزی فوق لیسانس گرفتم. بعد از بازگشت به ایران طبق تعهدی که در قبال استفاده از بورس به وزارت آموزش و پرورش داده بودم مدت ده سال در دانشگاه‌های آزاد اسلامی واحد تبریز و دانشگاه علامه امینی تبریز به تدریس پرداختم.

بعد از تأسیس دانشگاه‌های آزاد اسلامی و پیام نور در مهاباد از جانب رؤسای این دانشگاه‌ها جهت تدریس از من دعوت بعمل آمد و با کمال میل دعوت آنان را پذیرفتم و به مهاباد برگشتم و بار دیگر افتخار خدمت به همشهریان گرامیم نصیب گردید.

خاطرات معلم پیشکسوت مهابادی

سلیمان شاطریان

مهاباد

- ایستاده از چپ :
۱. رحمت سلطانیان
 ۲. عبدالله اسحاقی
 ۳. سلیمان شاطریان
 ۴. قربانی
 ۵. صالح گنجعلی
 ۶. رحمن فاضلی
 ۷. عزیز حکیم زاده
- نشسته از چپ :
۱. کریم سازواری
 ۲. عزیز کرباسیان
 ۳. محمود خسروی
 ۴. فتاح چاوشیت
 ۵. کریم خامچی
- تیم ورزشی سال ۳۲-۱۳۳۱

**زندگی صحنه یکتای هنرمندی ما است
هرکسی نغمه‌ی خود خواند و از صحنه رود
خرم آن نغمه که مردم بسپارند به یاد
صحنه همواره به جاست**

ژاله اصفهانی

قبل از شهریور ۱۳۲۰ می بایستی به مدرسه بروم در آن زمان برای خانواده ها امر آموزش و پرورش فرزند در اولویت نبود. بیشتر به امرار معاش و سر و وضع ظاهر اطفال توجه می کردند. در شهریور ۱۳۲۰ نیروهای نظامی اتحاد جماهیر شوروی از شمال و انگلستان از جنوب و مسیر عراق وارد ایران و مهاباد شدند. برای ساکنان مسیر این ستون های پیاده ی نظام سوار بر کامیونهای GMS «جمس» و استودیو بیکر که مدت چند روزی در میدان فوتبال آن دوره واقع در ضلع شرقی خیابان شهید شهریکندی به صورت یک ماتریس [-----] پارک شده بودند زندگی بسیار دشوارتر گردید. در همسایگی منزل ما یک دبستان دخترانه در یک ساختمان استجاری دایر شده بود. در مهرماه ۱۳۲۱ که سن من ده سال بود مرا در کلاس اول آن مدرسه ثبت نام کردند. آموزگار

کلاس اول خدیجه باباسوری بود؛ آموزگاری علاقمند و دلسوز و بسیار مهربان، روحش شاد و یادش به خیر. از همکلاسان پسر تنها نام آرمیک باغدارسیان به خاطر دارم و از همکلاسان دختر دوشیزه آسیه محمودیان/ جواهر محمودیان/ آمنه شاطری/ کلثوم قادری و ... خانم باباسوری به منظور توجه دادن ما به درس و نظم کلاس گاهگاهی در حالی که چوبدستی خود را بر روی یکی از نیمکت های ردیف اول می زد می گفت: «یا دهوکه‌مه خانی خانان یا دهوکه‌مه تۆزی بانان». سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱ را با موفقیت گذراندم. سال بعد مرا در مدرسه پسرانه ی سعادت مهاباد (محل فعلی پاساژ روژ) ثبت نام کردند و تا کلاس ششم در این دبستان به تحصیل ادامه دادم. مدیر مدرسه آقای علی محمودی و ناظم آن آقای فاروق محمودی بود. حیاط مدرسه فوق العاده بزرگ بود و در انتهای آن بشکه حلبی آب خوردن برای دانش آموزان بر روی یک چهارپایه گذاشته شده بودند، وقتی دانش آموزی برای خوردن آب به آن نزدیک می شد مستخدم مدرسه که نامش محمدامین بود از دور فریاد می زد «مه‌ی ریژه مه‌ی ریژه» همیشه نگران بود که آب بشکه تمام شود و او دوباره مجبور شود آب از رودخانه مهاباد بیاورد و دوباره پرش کند. معلمان دبستانها در

آگاه به کار خود بود بودند نمونه ی آنها آقای محمد مجدی / محمد دربندی / عبدالعزیز مولوی / فرزاد / رشیدعزیزی / محمد ریانی و

در سال تحصیلی ۲۹-۱۳۲۸ اولین ساختمان دبیرستان دولتی پسرانه در کنار اداره دارایی به نام دبیرستان محمدرضاشاه بنا گردید و ما کلاس دوم را در این ساختمان جدید که بسیار قشنگ ساخته شده بود شروع کردیم. ساختمان جدید دبیرستان با منزل مسکونی ما در یک دیوار ضلع غربی مشترک بود و خانه ی ما در غرب آن واقع بود. در کلاس دوم و سالهای بعد جزو شاگردان درس خوان و ممتاز کلاس بودم و اغلب در امتحانات آخر سال شاگرد اول کلاس می شدم. ضمن درس خواندن به ورزش والیبال و فوتبال علاقه ی زیاد پیدا کردم و در کلاس چهارم عضو تیم والیبال شهرستان مهاباد شدم و در مسابقه ی بین مهاباد با مراغه شرکت کردم. در این مسابقات که در شهرستان مراغه برگزار شد مهاباد برنده مسابقات شد. برای شرکت در این مسابقات اتوبوس سرویس پادگان مهاباد را در اختیار ما قرار دادند.

در کلاسهای چهارم و پنجم علمی درسهای اختصاصی هر سه رشته ی ادبی، تجربی و ریاضی با هم تدریس می شد و یادگیری آنها برای دانش آموزان بسیار مشکل بود و فارغ التحصیلان را دیپلم علمی می نامیدند.

امتحان آخر سال کلاس پنجم علمی دبیرستانها در سراسر ایران به صورت نهایی به عمل می آمد. سوالات امتحانی از اداره کل تعلیمات متوسطه ی تهران فرستاده می شد و اوراق امتحانی در مراکز استانها تصحیح می شد. در امتحانات نهایی سال پنجم علمی با معدل کل ۱۵/۱۸ شاگرد اول شهرستان شدم و نشان علمی درجه دوم علمی از وزارت فرهنگ گرفتم. همین مدال علمی درجه دوم علمی سبب شد که موفق شدم کلاس ششم ریاضی را در مدرسه ی دارالفنون تهران تحصیل کنم و از وجود دبیران ممتاز آن زمان ایران مانند استاد حسین هورفر (مدرس هندسه ترسیمی و رقومی و مخروطات و مسطحه) و آقایان محسن هنربخش و موسی آذرنوش و هادی رهنما که همگی خود مولف کتاب های درسی ریاضی و فیزیک بودند استفاده کنم. مدرسه ی دارالفنون تهران در خیابان ناصرخسرو به صورت یک ساختمان

آن زمان اغلب دارای مدرک تحصیلی ششم ابتدایی و یا حداکثر کارنامه قبولی کلاس اول یا دوم دبیرستان بودند. از معلمان خوب دبستان سعادت آقای محی الدین ماورانی در کلاس چهارم تدریس می کرد و آقای محمود صدقی تنها معلم دیپلمه ی فارغ التحصیل دانشسرای مقدماتی تهران بود که در کلاس های پنجم و ششم ابتدایی درس ریاضی تدریس می کرد و معلم فوق العاده مدیر و مسلط بر تدریس و نظم کلاس بود و من مسائل ریاضی به خصوص مسائل مربوط به کسر متعارفی را از ایشان یاد گرفتم و به ریاضیات علاقمند شدم. پس از گذشت قریب به بیست سال در دبیرستان محمد رضا شاه سابق افتخار همکاری با جناب آقای صدقی را پیدا کردم که در آن زمان ایشان دبیر ادبیات فارسی و بنده دبیر ریاضی بودم. خدمات ارزنده ایشان به امر تحصیل و به خصوص تربیت دانش آموزان فراموش شدنی نیست، یادش به خیر و روحش شاد باد. لازم به ذکر است که تمامی مدارس ابتدایی و دبیرستانهای پسرانه و دخترانه و حتی خود اداره فرهنگ « آموزش و پرورش » در ساختمانهای مسکونی استجاری دایر بودند و یک ساختمان دولتی وجود نداشت. با توجه به شرح بالا کیفیت تعلیم و تربیت در دوره ی ابتدایی در سطح قابل قبولی قرار نداشت ولی بودنش لازم و ضروری بود زیرا در آن زمان رسانه های عمومی بسیار کم بود و همین مختصری که در مدارس یاد داده می شد جای امیدواری برای آینده ی بهتر بود.

در کلاس چهارم ابتدایی محل دبستان سعادت به ساختمان زیرزمین اداره دارایی مهاباد انتقال داده شد. چرا این اتفاق افتاد نمی دانم. در آن زمان اداره دارایی مهاباد در حاشیه خیابان قرار نداشت و در جنوب یک زمین بسیار وسیع (حدود یک یا یک و نیم هکتار) بنا شده بود و از طریق کوچه مسجد شاه درویش به آن جا رفت و آمد می شد. در این محل تازه ی دبستان سعادت علاوه بر اجرای برنامه های درسی وزارت فرهنگ به طور غیررسمی زبان روسی و گردی هم برای علاقمندان یاد داده می شد. در آن زمان استان چهارم آذربایجان به مرکزیت تبریز بود و رضائیه « ارومیه » مثل مهاباد یکی از شهرهای آذربایجان بود. در سال تحصیلی ۲۷-۱۳۲۶ امتحان آخر سال کلاس ششم ابتدایی به صورت یک امتحان نهایی در یک سالن طبقه دوم ساختمانی که حالا خرابه های طبقه دوم آن هنوز در خیابان جمهوری اسلامی و کمی بالاتر از ساختمان شهرداری فعلی مهاباد قرار دارد، امتحان دادم و قبول شدم. لازم به ذکر است که مغازه های طبقه هم کف این ساختمان هنوز دایر هستند و هروقت از آنجا می گذرم خاطرات هفتاد سال پیش را به یاد می آورم و این اتفاق بسیار نادر است. گواهینامه قبولی کلاس ششم ابتدایی به امضاء و مهر هیات ممتحنه و امضاء و مهر وزیر فرهنگ صادر می شد.

مهرماه ۱۳۲۷ در کلاس اول متوسطه دبیرستان ایرانشهر مهاباد ثبت نام کردم محل این دبیرستان ساختمان مسکونی آقای نمه شیری واقع در کوچه ضلع شرقی مسجد میدان منگور بود. محیط مدرسه و دانش آموزان کلاس اول و دبیرانی که تدریس می کردند همگی برای همه ی ما تازگی داشت و شناخت یکدیگر و تشخیص موقعیت خود در کلاس نیاز به گذشت زمان داشت. پس از گذشت یکی دو سال متوجه شدیم همه دبیران ما دارای مدرک تحصیلی دیپلم هستند و دبیر لیسانسیه حتی یک نفر هم به کار مشغول نبود. اما دبیران دیپلمه ی ما افراد باسواد، مطلع و

منزل مشغول درس خواندن و انجام کارهای شخصی و یا منزل بودم و یا به رادیو گوش می دادم. رادیو با باتری بزرگ (به اندازه باطری ماشین) کار می کرد. ایام تحصیل در دبیرستان دیوار به دیوار خانه ام شاد و امیدوار به زندگی ادامه می دادم و تا سال چهارم دبیرستان درباره ی اینکه پس از پایان تحصیلات پنجم علمی می خواهم کجا بروم و یا به کدام کار مشغول شوم اصلاً فکر نمی کردم و برنامه ای برای تحصیلات و کار در آینده نداشتم. اما در دوره دوم دبیرستان متوجه شدم اگر دبیران دلسوز ما دارای تحصیلات عالی بودند کیفیت کار آنان در موفقیت دانش آموزان بسیار موثرتر می شد ولی باز هم برنامه ای برای آینده نداشتم.

موفقیت در امتحانات نهایی سال پنجم علمی و گرفتن نشان درجه دوم علمی انگیزه ای شد که به فکر ادامه تحصیل باشم. تامین زندگی من در خارج از منزل بسیار مشکل بود و من تا آن زمان دور از خانواده به تنهایی زندگی نکرده بودم، با همه ی اینها قرار شد به تهران بروم و در مدرسه دارالفنون در رشته ریاضی ادامه تحصیل دهم. خوشبختانه آقای سلیمان شافعی که قبل از من به تهران رفته بود و انسانی فوق العاده خودساخته و باتجربه بود و او هم در رشته ریاضی مشغول تحصیل بود با همراهی خانواده هایمان قرار گذاشتیم هم منزل شویم و باهم زندگی کنیم و به این ترتیب هر دو در کلاس ششم ریاضی شماره ۲ دبیرستان دارالفنون مشغول تحصیل شدیم. فاصله من از منزل تا مدرسه بسیار کم بود و پای پیاده رفت و آمد می کردیم و خیلی راحت زندگی می کردیم.

چون ضمن تحصیل در مدرسه و انجام وظایف مربوط به آن می بایستی کارهای خرید برای نیازهای زندگی و تهیه غذا و سایر احتیاجات روزمره را نیز انجام دهیم، بعدی سرگرم و مشغول فعالیت بودیم که کمتر متوجه گذشت زمان بودیم و احساس خستگی نمی کردیم. مدت شش ماه اول سال تحصیلی خیلی زود گذشت. بعد از تعطیلات نوروزی و تجدید دیدار با خانواده و دوستان و گرفتن انرژی لازم برای ادامه زندگی و تحصیل دوباره به تهران برگشتیم و خیلی سریع به امتحانات آخرسال نزدیک شدیم و بر فعالیت‌های تحصیلی و مطالعه و مرور درسها افزودیم. بعد از فرصت اندکی که به منظور آمادگی برای شرکت در امتحانات آخرسال داده شد، امتحانات شروع شد. در اواخر خردادماه منزل اجاره ای را تخلیه و به مه‌آباد برگشتیم. پس از اعلام نتایج امتحانی خوشبختانه هر دو قبول شدیم.

مدور دو طبقه در یک زمین وسیع بنا شده بود و بسیار زیبا و جالب بود. دارالفنون دارای کلاسهای متعدد ششم ریاضی و تجربی و ادبی بود و در این کلاسها دانش آموزان ممتاز شهرستانها و تهران مشغول تحصیل بودند. در اینجا من جزو شاگردان ممتاز کلاس نبودم اما درس خوان و جدی بودم و در امتحانات نهایی خردادماه ۱۳۳۳ قبول شدم. لازم به ذکر است آن زمان کلاسهای ششم دبیرستان فقط در مرکز استانها دایر بود و شهرستانها حداکثر دارای کلاس پنجم علمی بودند و دانش آموزانیکه دیپلم علمی می گرفتند می توانستند کلاس ششم را در یکی از سه رشته ی ریاضی، تجربی یا ادبی به اختیار خود انتخاب کنند و ادامه تحصیل دهند.

سوالات امتحانی از طرف اداره کل امتحانات متوسطه فرستاده می شد.

در شهرستان مه‌آباد سالیانه حداکثر یک کلاس ۲۰ تا ۲۵ نفری ۵ علمی پسرانه مشغول تحصیل بودند و دبیرستان دخترانه فاقد این امتیاز بود. مه‌آباد تنها یک دبیرستان پسرانه و یک دبیرستان دخترانه داشت. دوستان صمیمی من در دوره دبیرستان آقایان فتاح لاهه ای و حسن حیدرزاده و از همکلاسان، نام آقایان اسمعیل ایوبیان / جسیم حسینی / علی کریمی / کریم کابانی / علی قاضی / حاج کاظم قاضی مکری / علی رستم پورا / فتاح چاوشیت / محمد خضری / قادر یک شبه ای / محمد عبدی / سلیمان شافعی / قاسم توحیدی را به یاد دارم.

تابستانها مانند حالا کلاسهای تقویتی و موسسات آموزشی موجود نبود و من برای سرگرمی جلو مغازه پدرم میوه می فروختم و هر روز صبح زود به میدان عرضه میوه می رفتم و قبل از طلوع آفتاب میوه می خریدم و به جلو مغازه پدرم می آوردم و تا ظهر آن را می فروختم. در آن زمان میوه را از روستاهای اطراف مه‌آباد با ارابه و یا چهارپایان به مه‌آباد حمل می کردند. بعد از ظهرها برای شنا کردن در رودخانه ایکه از صدمتری منزل ما می گذشت می رفتم و شنا می کردم. بچه های هم سن من اغلب شنا کردن بلد بودند. رودخانه مه‌آباد در آن زمان در ضلع شمالی خیابان طالقانی غربی (محل پارک سیدقطب فعلی) جاری بود و فاصله ی منزل ما از رودخانه عرض خیابان و دو پیاده رو آن بود. موقعیت ساختمان مسکونی ما به علت همسایه بودن با دبیرستان و در عین حال در انتهای خیابان واقع بودن هیچ پسری در همسایه ی ما نبود که با او دوست و هم صحبت شوم و اوقات بیکاری در

سفرنامه نویسی «وفایی»

شدیم و بقیه شرح سفر از زبان خودشان که با نثر شیوا و دقت در عجایب و غرایب و با رباعی‌های زیبا نوشته اند:
و الحاصل چون حقیر با جناب خلیفه چهل روزی در حضور مبارک ماندیم یک روز پیشتر از «مکه» به آن حضرت اطلاع دادند که یک فروند کشتی خیرات پادشاهی به شهر «جده» برای برداشتن غربا و بازماندگان حجاج آمده است. حقیر هم به عرض رسانیدم که فرصت است و به این زودیها قرانتین دولتی مرفوع نمی شود و راه تردد کشتی مسدود است باید رخصت بفرمائید به این کشتی برسیم. آن حضرت فرمودند: مصلحت نیست.

**هنگام وداع حضرت شیخ رسید
از چشم وفایی همه خوناب چکید
الطاف و کرم کرد و عنایات مزید
در رفتن من مصلحت وقت ندید**

مکرر التماس کردم باز فرمودند: شماها می روید یک ماهی در خاک غربت معطل می مانید هرگاه چنین است در پیش من بمانید انساب و اولی تر است خانه من خانه شماها است بی تکلف آسوده بنشینید تا این که این آزار به کلی مرتفع خواهد شد و کشتی ها عبور و مرور می کنند آن وقت بروید. حقیر چون خطر زیاد داشتم و اقتضای تقدیر بود اعاده استدعا نمودم، آن حضرت مجبوراً رخصت دادند و حیوان سواری را مرحمت فرموده بعد از تقبیل خاک پای مبارک و زیارت دامن آن بزرگ وداع کرده روان شدیم.

**فرمود که بگذار خیالات سفر
کاندر سفر توسست بسیار خطر
آسوده در این جای وفایی بنشین
در منزل من بمان نه در جای دگر**

و چون به «مکه» معظمه رسیدیم باز خبر دادند که امروز به «جده» نروید و نرسید کشتی می رود و شماها معطل می مانید، لاعلاج از خرداران «مکه» هر یک از ما که سه نفر بودیم سه راس «خر» اجرت گرفته بدون توقف بعد از عصر روان شدیم. چاشتگاه چون به خارج «جده» رسیدیم صدای رفتن کشتی بلند شد مایوس و محروم شدیم. ناچار در شهر خانه «محمود افندی» که از اهل «اسلامبول» و

«عبدالرحیم وفایی» شخصیتی صاحب نامی است که او را به واسطه غزل‌های زیبای عرفانی می شناسند و کمتر کسی است که نام «وفایی» را در مقام نویسنده ای توانمند، تاریخ نگار و سفرنامه نویس بشناسند.

کتاب «تحفه المریدین» یا «خاطرات وفایی» که به اقتباس از نام کتاب «تحفه الاحباب» مرشد خود «شیخ عبیدالله شمنینی» (۱۲۰۸-۱۲۸۵ ه.ش) آن را بدین نام معرفی می کند شامل خاطراتی است که به درخواست «شیخ عبدالقادر شمنینی» (۱۲۳۵ - ۱۳۰۴ ه.ش) فرزند «شیخ عبیدالله» در سال ۱۲۷۴ ه.ش به نگارش درآورده است.

نسخه خطی کتاب توسط «علامه قاضی محمد خضری شنوبی» (۱۲۷۷-۱۳۷۷ ه.ش) در منطقه «مرگور» رونویسی و کپی برداری گردیده و به عنوان تنها نسخه خطی این گوهر نفیس ادبی برای نسل‌های بعد در ارشبو کتب خطی ایشان به همراه ده جلد کتاب خطی دیگر حفظ و نگهداری شده است.

خاطرات وفایی یا «تحفه المریدین» به امید خداوند در سال آینده چاپ و روانه بازار می گردد تا مورد استفاده علاقه مندان و ادبیات دوستان قرار گیرد. در بخشی از این کتاب نفیس «وفایی» به شرح سفر و سرگذشت خود در انجام سفر حج و زیارت «شیخ عبدالقادر» در «طایف» می پردازد در این سفر بر اثر شیوع مرض «وبا» شیخ مانع از بازگشت وفایی می گردد و مدتی در حدود دو ماه محرم اسرار پدر و استاد زبان فارسی خود را «عربستان» نزد خود نگه می دارد.

«وفایی» می نویسد که بر اثر اصرار و الحاح من علیرغم میل باطنی شیخ اجازه دادند تا از طریق «جده» به «بصره» بروم و هزینه سفر مرا تحویل نمود از «طایف» به سمت «جده» حرکت کردیم و زمانی که به آنجا رسیدیم کشتی حرکت کرده بود و مدت یک ماه در «جده» ماندیم. موضوع را برای «شیخ عبدالقادر» نوشتیم و کسب تکلیف کردم. یک ماه ما مهمان یکی از محسوبان شیخ در «جده» بودیم. در همان زمان کشتی از «جده» به سمت «بنبه» (بمبی هندوستان) حرکت می کرد فرصت را غنیمت شمردم و سریعاً موضوع را به شیخ خبر دادم و ایشان به واسطه شخصی مبلغی را برای ادامه هزینه سفر فرستادند و من به همراه یک نفر دیگر سوار کشتی «بنبه»

از محسوبان آن حضرت بود نزول کردیم مدت بیست و نه روز در آن جا معطل و سرگردان ماندیم.

و یک زن و مرد «کردستانی» که در خاک «بنه» متوطن شده و به حج آمده همراه ما بودند چون ما زبان «هندی» نمی دانستیم آن مرد «کردستانی» اسباب استراحت و اطمینان ما شد. در یک کاروانسرا نزول کردیم هرچه مایحتاج بود آن مرد گرد در بازار انجام می داد. مدت نه روز در آن جا بر سر کشتی «بصره» عوق واقع شد و در محلات و بازار سیاحت می کردیم. غرایب و عجایبی که در آن شهر به نظر آمد هرگز ندیده و نشنیده بودم.

این شهر در کنار دریا و اسکله «هند» و شهری بس بزرگ و معمور است. روزی سرحساب شدم یازده نوع ملت در آن جا سکونت دارد از اهل سنت و جماعت هم قلیلی در یک محله سکونت داشتند باقی هرچه هستند ترسا و نصاری و مجوسی و فرنگ و گوساله پرست و آفتاب پرست و یهودی و عیسوی و پروتسی و انگلیس و فرق مختلفه اند.

**شهری است وسیع و پر زهر نقش و نگار
از هر مللی در اوست لیکن همه مار
اسلام در اوهست وفایی لیکن
چون شعله ی یک ستاره اندر شب تار**

از مجوسی فرقی هستند زن و مرد عربان و برهنه شب و روز در بازار معامله می کنند هر یک از این ها به قدر چهار انگشت عرض و یک زراع طول قدک یا خام سفید به صورت مخصوصه پس و پیش خود بسته و دیگر سر تا قدم عربان هستند و به عقیده آنها اهل سنی نجس می باشند، اگر مس اعضای از اهل تسنی به یک چیز آنها بشود آن چیز را باید بریده بیندازند.

**دامان وفایی همه چون سنگ بدرند
گر غیظ و عناد دین اسلام برند
دستی که ز ما به چیز ایشان برسد
انداخته آن دست زد ما ببرند**

روزی به کوچه گل فروشها رفتم و از عقیده آنها مخبر نبودم یک سید گل خوشبوی که «نسترن» می گویند در صحن دکان یک نفر مجوسی بود سر خود را فرا داشته خواستم که آن گل را بوی کنم ناگاه از چند نفر خشمناک صدای دور شو دور شو به دست و زبان بلند شد حیران ماندم که آیا چه واقعه حادث شده است پس مرا از آن حالت اطلاع دادند.

**یک روز به سوی گل وفایی بجمید
سودازده گل فروش فریاد کشید
هان تا نرسی به گل، که در دین مجوس
ما جمله تمیز و پاک، هستی تو پلید**

روزی در بازار دیدم که از هر کناره و اطراف خُرد و بزرگ و زن و مرد آن ملت هر یک قدری هیمه سوختنی به دست گرفته به خارج شهر می روند. کیفیت را پرسیدم آن مرد گرد در جواب گفت: که مذهب این فرقه چنین است وقتی که یکی از ایشان فوت می شود به ملت خود فوراً خبر می دهند و در خارج شهر در یک جایی علیحده مثل سلاخ خانه قصاب سه عدد ستون آهنی را برپا کرده قلابی کلفت به او آویخته اند آن میت را به آن قلاب آویزان کرده آن همه هیمه و سوختنی را که هر یک به ثواب خود آورده به قدر صد پشته زیر آن میت روی هم فراهم آورده آتش می زنند. به یک ناگاه آن میت آتش گرفته چنان که توپ آتش بگیرد صدای پاره شده آن میت بگوش همگنان خواهد رسید بعد از آن که سوخت، خاکسترش را به باد داده به خانه های خود می آیند دیگر این ملت قبرستان ندارند.

**رفتیم چنان که پیر ما می فرمود
در راه بسی حادثه ها روی نمود
در جده بماندیم چهل روز غریب
از کار وفایی گرهی کس نگشود**

و به جانب «بغداد» و «حلب» هم هیچ کشتی نبود که تردد بکند در کمال خجالت به حضور مبارک عریضه جسارت کردم که کار و بار حقیر به این طور است معطل و آواره ام لکن کشتی «هند» به شهر «بنه» آمد و شد دارد و از آن جا به «بصره» و «بغداد».

اگر می فرمایید به حضور مبارک معاودت کنیم و یا این که سوار کشتی «هند» بشویم و برویم. در جواب فرمودند: که شما به حرف من عمل نکردی تنبیه شما این تعذیب و سیاست و ایذا و اذیت راه دور و دراز باشد مرخص هستید بروید انشاءالله به سلامت به وطن خواهید رسید.

**سرگشته و بی چاره و دلگیر شدم
ناچار دخیل همت پیر شدم
فرمود وفایی برو، آسوده برو
پرتاب چنان که از کمان تیر شدم**

دوباره آن حضرت خرجی راه «بنه» را هم مرحمت و روانه نمودند و تعلیقه هم پیشتر جهت «والی جده» مرقوم فرموده بودند که این سه نفر محسوبان را راه بیندازید. لهذا تعلیقه رسانیدیم و جناب رئیس کشتی «بنه» را احضار نموده و تاکیداً ما هر سه نفر را به او سپرده سوار شدیم در مدت دوازده شبانه روز به شهر «بنه» رسیدیم.

**در کشتی «بنه» رخت خود بنهادیم
رفتیم که تا به خاک هند افتادیم
اعجوبه ی این راه بسی بود ولی
از درد وفایی لب از او نگشادیم**

از دور تعظیم به آن گوساله تقدیم می نمود.

**یارب تو به بی نظیر و ماندنی خود
یارب تو به عزت خداوندی خود
ایمن بنده که پسا بند وفای تو بود
آزاد کن، آزار مده بنده ی خود**

و از آن وقت که حقیر آن ولایت پر قساوت را دیده ام ایمان
حقیر هزار چندان است، مرحمتی بود که حق سبحانه از لطف خود
مشاهده آن شهر را نصیب گردانید، «فَحَمْدُ لُهِ عَلٰی مَا كَسَانَا رِءَا
الْكَرْمِ».

بعد از نه روز سوار کشتی شده به هجده شبانه روز از دریای
بزرگ نجات یافته به شهر «بصره» رسیدیم و آب شیرین چشیدیم
گویا از نوجوانی و زندگانی یافته ام از آن جا هم بدون مکث کشتی
«بغداد» حاضر بود از روی «شط بغداد» به قطع هفت شبانه روزی
دیگر داخل «بغداد» شدیم.

**زان شهر گذشتیم و برفتیم شتاب
تا «بصره» و «بغداد» چهل روز بر آب
لاکن از فراق «غوث ثانی» شب و روز
با گریه همی سوخت وفایی چو کباب**

و حق سبحانه به رحمت بی نهایت خود این سگ گرگین
تشنه را از دریای مرحمت محروم نفرموده، زیارت حضرت غوث امام
جن وانس حضرت «سیدعبدالقادرگیلانی» را قدس الله سره العزیز و
روحه نصیب فرموده به خاک آن آستانه جبین سا شدم.

**رفتم به طواف غوث، جان کرده نثار
آن روضه گرفتم چو وفایی به کنار
پر گشت ز گل دامنم از خون جگر
کردیم دوا داغ فراق رخ یار**

و از آن جا همراه قافله به «کرکوک» آمده با عسکر شاهانه که از
اغتشاش طایفه «هماوند» به استحفاظ قافله می رفتند به «سلیمانیه»
آمدیم، هوا سرد شده و برف زیاد افتاده بود. چند روزی به علت عدم
تردد در آن جا مکث واقع شد پس الاغ کراهه کرده به راه افتادیم.
قافله در عرض راه باعث به برف زیاد معطل ماند بارها را انداخته، یک
شبانه روز بی صاحب در روی برف مکث شدند.

**ز آن جای مدد خواستم از همت غوث
آسوده روان شدیم با همت غوث
تا آن که وفایی برسیدیم به وطن
از ما نفسی دور نشد نسبت غوث**

بعد از آن بیل داران از هر طرف جمع آمده به هر نوعی
بود راه را اندکی کوبیده و هموار کردند تا قافله به ایذا و اذیت زیاد
نجات یافت به قصبه «بانه» رسیدیم و از آن جا نیز دو روزه راه به
«سواجبلاغ» که وطن مألوف بود مواصلت شد. آن زمستان آسوده در
خانه گذرانیدم و به صحبت یار و دیار و موانست احباب و اصحاب
شکر و شادمانی روی داد.

**ای خوش نفس آن دم دل بیمارم بود
درمان من و طبیب دل یارم بود
هر چند وفایی به وطن شاد شدم
آن جای دلیم بود که دلدارم بود**

**یارب دل دردناک و سوزانم ده
چشمان پر آب و جان بریانم ده
من بی خبر از خود وفایی هستم
آن چیز مرا کشد به تو، آنم ده**

و فرقه دیگر از این ملت هست که چون زن یا مرد از آنها فوت
می شود به قرار مذکور با او معامله می شود لکن دختر بالغه اگر
فوت شد باز از این هیمة سوختنی را زیر همان ستون که ذکر کرده
شد جمع کرده و دختر را به آن قلاب آویزان نموده، کشیش و سر
مذهب ایشان به ملت و اتباع خود جار می کشد و می گوید: کدام
داماد هست که این عروس را به منکوحه خود قبول نموده، برود در
بهشت در قصور عالیه از آتش دوزخ خلاص شده در بهشت اعلی با
عروس خود عیش و عشرت بکند؟ ناگاه جوانی زنده از آنها حاضر می
شود و دست به دست کشیش می سپارد و این بیعت را قبول می
نماید. پس آن زنده را با آن مرده به همان قلاب آویزان کرده آتش
می زنند، آتش کدام آتش، گویا یک نیستان است افروخته بلند شده
است. وقتی حرارت به آن زنده می رسد هرچه داد و بی داد و فریاد
و فغان می کند که من این عروس را نمی خواهم، کشیش می گوید
: غلط کردی در این معامله فسخ روا نیست و مترس و صبور باش
جهنم شما همین یک نفس است بعد به مرام خود در قصور بهشت با
عروس زیبای خود به عیش و عشرت مشغول باش. تا کشیش از این
وصیت جواب می دهد آن زنده هم پاره پاره خواهد شد.

**از مرد و زن آن که مُرد، پیران بجهند
خاکسترشان چو سوخت بر باد دهند
ور دخترکی بالغه جان داد وفا
با او پسری زنده بر آتش بنهند**

از قرار مسموع ملتی دیگر دارند از زن و مرد هر کدام
فوت شد زنده را هم با او در گور کرده تا وقتی او هم در آن جا هلاک
خواهد شد و روزی دیگر در بازار یک گوساله را دیدم از زر ساخته بر
سر دکان گذاشته بودند از آن ملت هر کس که بدان جا عبور می کرد

نامه‌ای به تو، به او، به شما، به همه

د. امیر حسامی - بوکان

کارشناس محترم طی نامه ۹۵۱۱ مورخ سال ۹۵ نوشتند بنا به دلایل jps و نقشه‌های جغرافیائی ارتش زمین مذکور زراعی بوده و موات نبوده است. اما رأی دادند که شهادت‌ها کل گوئی بود و کارشناس نوشته زمین مذکور موات بوده. دادگاه تجدیدنظر استان طی نامه شماره ۹۷۰۹۹۷۴۴۱۴۵۰۰۷۸۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۶/۱۴ نوشته ضمن نقض دادنامه تجدیدنظر خواسته نظر به اینکه اداره راه و شهرسازی مالک رسمی بوده (زمین مرا به نام خود ثبت کرده‌اند، آنها شده‌اند مالک رسمی) و سند خواهان عادی قرار عدم استماع تجدیدنظر خواه صادر می‌گردد.

به شعبه دیگری شکایت بردم بعد از بررسی مدارک اینجانب به کارشناسی فرستادند. کارشناسی آقای رحیم پور نوشته‌اند در پرونده واگذاری قطعه زمین موجود به آقای حسامی در اداره راه و شهرسازی قراردادی معتبر که نشان دهد توافق طرفین به دلیل تصرف قطعه زمین متعلق به خواهان از جانب اداره زمین شهری باشد وجود ندارد و خواهان در آن زمان مانند سایر قطعات واگذاری شده در منطقه کوی محمدیه ارزش ملک فوق را به سازمان زمین شهری پرداخت کرده.

نامه شماره ۹۸/۱۱/۱۴۳ ک مورخ ۱۳۹۸/۹/۲۷

از طرف دیگر در حالی که دو رأی یکی به تاریخ پنجشنبه ۲۷ ژوئن ۲۰۱۹ به شماره ۹۸۰۹۹۸۴۴۹۲۵۰۰۱۷۹ و دیگر به تاریخ ۱۱ ژانویه ۲۰۲۰ به همان شماره ۹۸۰۹۹۸۴۴۹۲۵۰۰۱۷۹ به فاصله چند ماه صادر گردیده است؟! و رأی به ضرر ما صادر شده است. نوشته باتوجه به عدم معلوم بودن طول اضلاع زمین رأی صادر شده است و این در حالیست که همه می‌دانند قبلاً کاک صلاح زمین‌ها را به صورت قطعه‌ای می‌فروخت و اینجانب مقصر نیستم همچنین در کارشناسی آقای محمد خودکام کارشناس رسمی دادگستری به شماره ۹۰ مورخ ۹۰/۷/۲۰ نوشته‌اند. زمین‌های مجاور ملک خواهان از طرف اداره مسکن و شهرسازی به اشخاص واگذار شده است. این زمین‌ها پس از تصرف از طرف اداره مسکن و شهرسازی از لحاظ مساحت عرض و طول تغییراتی حاصل شده است (نقشه تفکیکی جدیدی از طرف اداره مسکن و شهرسازی ترسیم شده است) و سه طرف آن تطابق دارد و کوچک است، متأسفانه مرجع محترم به این امر توجه ننموده است. زمین مذکور به آقای امجد کریمی و صالح مام عبدالله واگذار شده است.

اینک ای مردم خوب و مهربان می‌گویند هنگامی که ستم و بی‌عدالتی و رنج و آزار از حد گذشت کسانی می‌آیند نجات‌بخش ما خواهند بود در آن رستاخیز اگر آمدند به آنها بگوئید: زمین مرا از آنها پس بگیرید. نصف آن را در امری خیر که صلاح می‌دانید هزینه کنید و نصف دیگر را به فرزندانم بدهید. لازم به ذکر است که آقای دکتر قسیم عثمانی نماینده دوره دهم بوکان که چهار سال کلاس ما بودند یک قطعه زمین ده هزار متری در همان قطعه زمین که زمین اینجانب نیز در آن واقع بود داشتند که پس گرفتند. اما به من پس ندادند؟! در خاتمه عرض می‌کنم تا روزی که به سفر بی‌بارگشت رهسپار خواهم شد در راه احقاق حق خویش از پای نخواهم نشست که به قول امام حسین ایمان جز مبارزه در راه احقاق حق نیست.

تمام نوشته‌هایم بر اساس مدارک مستند و کتبی است.

خدا می‌داند و من می‌دانم و هم آغا

که هیچ وقت موات نبوده ده قاسم آقا

صدها فرشته بوسه بر آن دست می‌زند کز کار خلق یک گره بسته وا کند

بندی از قانون بین‌المللی: کسی را نمی‌توان زندانی کرد یا اموالش را مصادره کرد مگر به حکم دادگاه قانونی.

نگر تا این شب خونین سحر کند چه خنجرها که از دلها گذر کند (سایه)

اینجانب امیرحسامی که شاید معرف خیلی‌ها باشم. در سال ۵۶ از آقای صلاح‌الدین مهدی مالک اولیه‌ی ده قاسم آقا زمینی را با ریال ریال جمع کردن خریدم و به صورت نصف نقد و نصف نسیه وجه زمین را پرداختم. زمین را به صورت یک قطعه از طرف کویخا محمد تحویل گرفتم و دور آن را کنده بودم. متأسفانه آقای جعفر کریمی رئیس زمین شهری آن زمان به عنوان نماینده دولت زمین مرا در زمین بزرگتر کنار آن ادغام و موات اعلام نمودند و به من هم قول دادند زمینی مرغوب‌تر و در جای بهتری به عنوان معوض به اینجانب واگذار کنند و این مورد در نامه‌ی شماره ۲۰۰۳-۹۳ مورخ ۱۳۹۳/۵/۱۱ به صورت کتبی و عیناً تأیید شده است.

لازم به ذکر است در زمان تصرف زمین اینجانب، بنده دانشجوی بودم در تبریز درس می‌خواندم و در نامه‌ی شماره ۹۳/۱۱۹/۴۲۵۱ مورخ ۱۳۹۷/۷/۲۲ اداره کل راه و شهرسازی آذربایجان غربی آمده است در رابطه با درخواست‌های ارسالی تقاضای آقای امیر حسامی مربوط به واگذاری و صدور زمین تصرفی ملکی سازمان بوده که به دلیل ابطال بند اول و دوم مصوبه کارکرد ویژه‌ی رئیس جمهوری در شورای مسکن از سوی مجلس محترم شورای اسلامی در حال حاضر تا ابلاغ دستورالعمل جدید اقدامی مقدور نمی‌باشد و در نامه‌ی شماره ۳۰۸۲-۹۷ مورخ ۹۷/۱۰/۲۴ نوشته برابر بررسی پرونده نامبرده برابر قولنامه عادی (بصورت پیوست) قطعه زمین را از پلاک ۱۳۰/۳۲/۳۴۹۲ در تاریخ ۵۶/۱۲/۲ از آقای صلاح‌الدین مهدی خریداری نموده که برابر رأی کمیسیون ماده ۱۲ کل زمین مذکور موات اعلام شده است.

اینجانب حسامی مدت ۱۰ سال به دفتر رئیس جمهوری و رئیس مجلس و ... نامه نوشتیم که می‌نوشتند- بررسی و اقدام لازم صورت گیرد. در ارومیه می‌گفتند بنویسند زمینش را پس بدهید آنها می‌خواهند مسئولیت را از سر خود وا کنند. خلاصه سر دواندند.

من از شما مردم خوب و مهربان می‌پرسم اگر اینجانب فرهنگی بازنشسته و مستضعف مدت ده سال به یک تاجر یا به آقای صلاح‌الدین مهدی نامه می‌نوشتیم، آیا به جای قطعه زمین خودم قطعه زمین دیگری هم به من نمی‌دادند؟! از طرف دیگر به بسیاری از افراد بعضی‌ها دو قطعه از جمله به آقای «ف» و دوست خودم- «م.ر» یک قطعه زمین به رایگان واگذار کردند؟! اما زمین مرا غصب کردند و پس ندادند؟! بیایید بررسی کنید. زمین کوی محمدیه با خانه‌اش پیشکش شما زمین خودم را پس بدهند؟!.

بله عزیزان بعد به پیشنهاد خود آقایان به دادگاه شکایت کردم. شاهدان مشهور و صادق و بسیار ارجمند که نه تنها بوکان بلکه کلیه کردستان آمدند و شهادت دادند (همچنانکه همه مردم بوکان نیز شاهدند). که ده قاسم آقا هیچ وقت موات نبوده آقای بیژن رحمانی

جای خالی سلوچ

برداشت و تلخیص: نسرين قاضی - مهاباد
اثر: محمود دولت آبادی

چُلَاقی که دست و پا را به دنبال خود می کشید و الی گناو می رفت تا دختر ۱۲ ساله مرگان، هاجر را به همسری بگیرد. رقیه انسان از نو ساخته شده ایی بود که دیگر نمی هراسید، او دیگر خسته نبود، گرسنه نبود، سردش نبود، تنها نبود، او دیگر بی دست و پا نبود، از هر دردی بریده بود. او قبل از مردن زنده شده بود. او از خویش و هر آنچه داشت تهی شده، او رها شده بود. وقتی شوهرش سلوچ مرگان را در آن شرایط سخت تنها گذاشت و رفت! این همه سختی برایش چه عادی می نمود. وقتی مرگان زفاف خونین و دست و پای زنجیر شده ی دختر ۱۲ ساله اش هاجر را با بیهوشی دید. جز کمی طبابت و شیون وزاری کاری از دستش بر نمی آمد و چه برایش عادی می نمود. وقتی مرگان، پسرش عباس را از چاه در آورد و دید مار شتر را نیش زده و پسر او نجات یافته، ولی چه نجات یافتنی، پسرش یک شبه صد سال پیر شده و موهای سرش همه سپید و گوشت شانه اش و ساق پایش هم کنده شده و سکوتی اختیار کرده که تمام اهل ده به تماشايش می آمدند. نویسنده «صدایی خستگی و تشنگی و فرسودگی یک عمر از بیابان هلاکت می آمد.»

آیا اینها عادی بودند. یا این ظاهر قضیه بود. چون وقتی مرگان به دفاع از زمینش روی زمینش نشست و گفت من زمین خود را نمی فروشم و هر چه هست، من نمی گذارم کسی آن را شخم زند. وقتی پسرش ابرو را دید که از پشت ارباب درآمده و می خواهد مادرش را با زمین شخم زند. اینبار دیگر، مادر پر شده، زیر دست و پای محیط له شده، از همه جا رانده و مانده شده. دیگر این رفتارها برایش عادی نبود. و سکوتی را اختیار کرد که این سکوت به سان فریادی دلخراش کسی را تاب شنیدن نبود. اینبار هر آنچه قبلاً برای مرگان عادی می نمود، تبدیل به دردی می شد، که سکوت و نشست و چشم بازمانده به گوشه ایی، تنها نشان کوچکی از آن بود.

نویسنده «راست و ایستاده بود. درون این تن کشیده روحی زخم خورده در خود می پیچید این روح اما لهیده نبود، پرخاشی فروخورده را روح زخمی در خود می آراست و نه زوزه ایی درد مندانه را. و از این بود که چشم های مرگان زیبا مانده بود. درخششی سمج از قعر نومیدی. شعله های لرزان فانوسی، در گاوگم شبانگهان.»

«و اینک برخیز بر نفس تنگ (خود) چیره شو. با روحی که در هر نبرد پیروز می شود، اگر از بار سنگین (خود) از پا در نیامده باشد. آنگاه برخاستم و وانمود کردم، که نفسی دارم بلند تر از آنچه (خود) احساس می کردم، و گفتم برو که من نیرومند و بی باکم.» کمدی الهی - دوزخ سرد.

ظاهراً داستان در روستایی دورافتاده در استان کرمان اتفاق افتاده است. داستان با مرگان نام زنی از روستای منبج آغاز می شود. روستایی از هر لحاظ فقیر. اهالیش هرچه خود را به آن شرایط سخت وفق می دادند، شرایط باز سخت تر می شد. در آن شرایط بود که آسیب اصلی را زن می خورد، چرا چون او خود همسری است دلسوز و مادری است دلسوزتر. و چوب همه این سختیها و ندریها را او می خورد. چون دیوارش کوتاه و دیدش بلند. و برای هر یک از اعضای ده به نوعی مسئول. بدون کمترین چشم داشتی.

محمود دولت آبادی بسان بیشتر نویسندگان درد آشنا، چه زن چه مرد می خواست بگوید فرهنگ زمانی رشد می کند، که جامعه زن را بعنوان انسانی از نوع یک بپذیرد نه به عنوان شخص دوم. آنها در کتابهایشان این کمبود فرهنگی را مدام تکرار می کنند. هر بار ادیبانی خاص و من می دانم آنها تا رسیدن به هدفشان این کاری را که شروع کرده اند ادامه می دهند.

این کار دولت آبادی بسان کار کشیشی است که به روستایی رفت و اولین یکشنبه که کارش را شروع کرد نطق غرا و منطقی را بیان کرد. کسانی که آنجا بودند از خطبه کشیش بسیار خرسند شدند. و در بین مردم از آن خطبه گفتند. برای دفعه بعد مردم بیشتری به کلیسا رفتند و وقتی خطبه را شنیدند همان حرفهای هفته پیش بود. این روند هفته ها ادامه داشت. روزی عده ای از اهالی که هر هفته به کلیسا رفته بودند، خدمت کشیش رسیده و گفتند قربان، شما هفته هاست همین خطبه را ارائه می دهید. کشیش در جواب گفت: مگر آن چیزی را که من در خطبه اول گفتم، شما به آن عمل کردید! نه پس من خطبه خویش را می خوانم تا عملی شود. سپس خطبه جدیدی ارائه خواهم داد.

پس دولت آبادی و هزاران دولت آبادی دیگر فعلاً هر بار به نوعی با قلم خویش از این معضل بزرگ می نویسند و چون این سیر فعلاً رو به نزول است، نویسنده می تواند هزاران مرگان دیگر بیافریند. و هر بار خواننده بیشتری را بطلبد. یا جلب کند.

چون در خاورمیانه و دول ما قانون و جامعه و فرهنگ جایی برای زن تعیین نکرده است. پس زن بدون آنکه متوجه شود، دنبال گمشده ی خویش است.

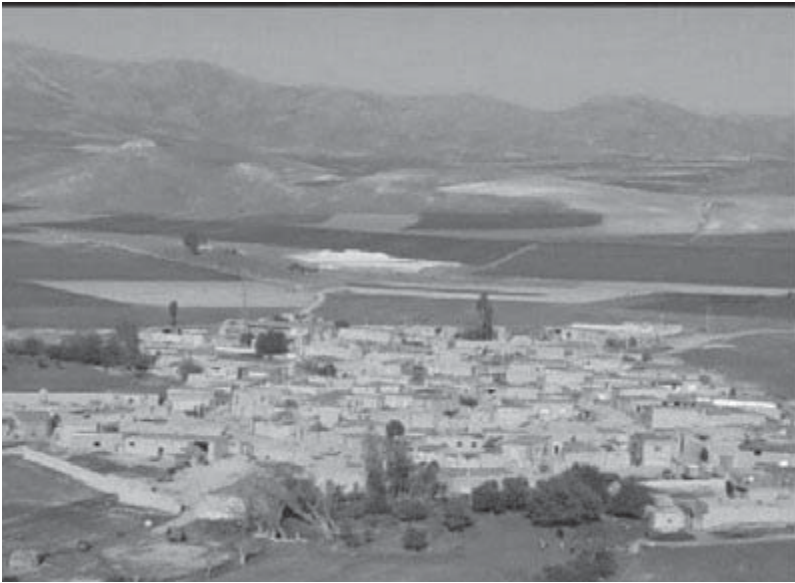
رقیه به چه جرمی می بایست، بچه و شکم و زهدانش زیر لگدهای شوهرش علی گناو له شود؟ و او مادر و زن بودن و اصلاً بودن را واگذار کند؟ و وقتی مادر علی گناو مُرد. باز رقیه زیر لگدهای علی گناو دست و کمر و پایش له شود؟ این بار رقیه تبدیل شده بود نه به جنس دوم که جنس آخر. که بود و نبودش نه برای خود فرقی داشت نه برای مردم ده. و اوج فاجعه، بی تفاوتی ما نسبت به اطرافمان. رقیه اینبار، تهی و بیزار از انسان بودن. زن

گوندی شیخالی

مستهفا پۆلاده‌رک (رامیار) - شیخالی بۆکان

دستاورد او « مرگان » با تمام تلاشی که می کرد ، خستگی مفرط روحی روانی و جسمی و دستهای خالی بود ولی در این شرایط و با این حال هم او سرسختانه زندگی را می درید و پیش می تاخت و ادامه این تلاش و سرسختی او را زنده نگه داشته بود. مرگان جای خالی سلوچ را نه تنها با نداری و مسائل شخصی که نا خواسته برایش پیش آمد، حس کرد. بلکه با از بین رفتن بچه هایش، البته نه با مرگ آنها، بلکه او به گونه ایی بدتر آنها را از دست داد. و این بدان معنا نبود که شوهرش حضوری موثر داشت، یا او از شوهرش کم آورده است، بلکه بدان معنا بود که شوهرش در شرایطی خانه را ترک کرد که می دانست، دیگر کاری از هیچ کدامشان ساخته نیست. و در آن شرایط خانه و محیط به سان باتلاقی بود که هر چه مرگان بیشتر دست و پا می زد. خود و بچه هایش بیشتر فرو می رفتند. چرا که در جامعه بیمار و باتلاق گونه کسی نمی تواند. کاری از پیش ببرد. ولی تلاش بی وقفه و خستگی ناپذیر مرگان، شاید مرگان را راضی نگه می داشت و سبب امید به آینده اش بود و او را وادار کرد که به دنبال شوهرش خانه را ترک کند. او می دانست مسیری را که می رود نمی داند کجاست، و سر از کدام ناکجاآباد در می آورد و وقتی به راه افتاد هزاران سوال پیش چشمانش ردیف شده بود. آنجا برای زنان کار هست، نان هست، جا هست، می تواند راهی شود، راه کجاست، با پای پیاده و برهنه، بدون نان و.... ولی او می رفت چون حضورش را در رفتن و ادامه دادن راه می یافت. بدون اینکه بداند چرا و به کجا می رود. مرگان، او می دانست در پی این سفرها و تلاش ها چیزی بهتر از ماندن نهفته است. و این چیزی نبود جز بودن و امید. او وقتی سلوچ را دید نمی دانست برگردد و یا باز ادامه دهد؟ آیا هدف او سلوچ بود، یا او بیش از سلوچ گمشده های دیگری داشت؟ او می دانست در جامعه ایی زندگی می کند که حتی تلاش، کار، رفتن، سفر، هدف، امید هم او را به جایی نمی رساند. زیرا محیطی که او در آن می زیست راه به او و امثال او گم کرده بود.

این کتاب نشان از تلاشی بی سرانجام این سرانجام شاید وقتی دیگر

گه لیک جار ئه و گونده ی لئی گه وره بووم، به ماله کانیهه وه، به مروّقه کانیهه وه، به کانیهه کانیهه وه، به بۆن و به رامه ی خاکه که یه وه، له یادمدا زیندوو ده بیته وه. گوندیک له بهر سینه ی چپای (ئالمه لوو)، له سا و په نای نزرگه ی (سولتان) دا. گوندیک که کانیهه ک و چه ند دیواری نیوه رووخاو ده که ویتنه نیوان گه ره کی (سه ری) و گه ره کی (خواری). گوندیک که ژنه کان و کچه کانی بۆ ئاوهینان ده چنه کانیهه (حه مه سنه) و پیاو ه کانی ئیستاش به ته مان کانیهه (سویر)، روژیک له روژان، بکه ویتنه بهر به زه یی خوا و پر به پلووسکه که ی ئاوی پیدای بیت و په له مه زرایه ک تیراو بکات. کانیهه (سویر)، چوریک ئاو و هیندیک قه وزه، له په نای کهنده لائیکی ئه شکه و تئاسای له خیز و خرکه به رد، له گه ره کی (خواری) له قولکه یه کدا هه لکه وتوووه.

له داوینی ئه و ریگایه ی که ماله کان له مه زرا جیا ده کاته وه، کیوه (سپی) بیان کیوی محه مه دی سو فی له روژه لاتی گوندی شیخالی هه لکه وتوووه. له داوینی خواری ئه و کیوه، ته پکیک هه یه پنی ده لین (خیزکان). چه ند سال له مه و بهر، شوانی ئاوایی رانه مری له و شوینه ده خست، (مۆل) ی ده دا و نیوه رویمان، ژنان و کچی ئاوایی (بیری) بۆ مه ردۆشین ده چوونه خیزکان.

کیوه درێژ:

کیوه درێژ، به دهستی راستی کیوه سپیهه وه یه، واته که وتوووه ته ئاسوی دینه که له داوینی کیوه درێژ، له په نا مالان قه دی زاخان هه یه. چه ند قولکه یه کی ئه شکه و تئاسا، زاخانیا ن پئ ده گوت، له قه دیم دا (جارانی زوو) به جیی سارین (یه خچال)، بۆ رزق و روژی واته (پهنیر) روّنه که ره و لۆرک، و ماست، که لک له و زاخانه وه رگیراوه. کیوه درێژ، سه ریکی له زاخان و ده روا بۆ لای غومارۆ، درێژیی کیوه که دوو کیلومه تره. غومارۆ، مه زرایه که سنووری نیوان پیروه لی باغ و شیخالی، له جه مسه ری کیوه درێژ بۆ لای غومارۆ، ته پکیکی لئییه ناوی برایمۆکه، داوینی برایمۆک، هه موو گوئینه یه، خیزه شه یه، رژد و هه له مووته.

ئهو دیوی کیوه درێژ، به رووکاری روژاوادا (کونه گورگ) و (دۆلی دزان) ه. ئه و دوو دۆله، پیاو به روژی روون، خو فیان لی ده کات، هیند سامناکن.

قەبرستان:

قەبران كەوتوووتە لای رۆژاواي گونده كه، چەند بەردھاوێژێك لەواتر، پۆلێك داربادام بە لاپالێكەووە بوون (باغەدێم)یان پێ دەگوت، لە داوینێ باغەدێم، چالەبەفر ھەبوو، تا نیووەراست مانگی ھاوین، بەفری چالەبەفر ھەر دەمایەووە و خەلکی گونده كه بە جێی سەھۆل، لە بەفری ئەو چالەبەفرە كەلكیان وەر دەگرت. بەھاران، ئەو كاتەي دار، گولیان دە كرد، بۆنی گولێ داربادام، دەگەبێشتە سەر قەبران.

كانییه (ھەمەسنە):

لە «ووتەمیش» را كە دەچیت بۆ ناو ئاوابی شیخالی، كانییه ك ھەبوو ناوی (ھەمەسنە) بوو. كانییه ھەمەسنە، ناو و ناوبانگیكی میژووپی ھەبە. چەند سال لەمەوبەر قسەي دووسەد سال لەو پێشە كەریزكەنێكی سنەیی ھاوتوووتە شیخالی، ناوی محەممەد بوو و ئەو كانییهي دروست كر دوو. ئاویكی پاك و زولالی بوو. بەدریژایی میژوو، كانییه ھەمەسنە، قەوزەي نەگرتبوو، ئاوەكەي بۆ خواردنەو، سووك بوو.

(شیخەلی):

گومبەزێك لە داوینێ دێبە كە ھەلكەوتوو بەمجۆرە باسی دەكەن، كەسێك بە نیوی «شیخ عەلی» لە گەل دوو برای لە لای (تەوێلە) را ھاوون. براكانی بە نیوی (بالی) و (پیروھلی). بالی، لە گوندی وەتەمیش بوو بە كارداری مائێكی و خاوەن مائە كە دەچێ بۆ حەج، شەویك ژنی حاجی ھەلوا لێدەنێ، دەلێ، خۆرگە حاجی لێرە بووبا و لەو ھەلوايەي خواردبا، چونكە حاجی ھەلواي رۆر پێخۆشە. (بالی) دەلێ، بۆم بپێچەووە بۆی دەبەم، دواي ماوہیەك كە حاجی لە حەج دەگەرێتەو، خەلك بەرەو پیری دین، دەستی ماچ دەكەن، دەلێ، دەستی (بالی) ماچ كەن، چونكە ئەویش لە حەج بوو، ھەلواي بۆ ھێنابووم ھەر ھەلمی لێ ھەلەستا واتە گەرم گەرم بوو، لەو كاتەو ئیدی ئەو كەسە بوو بە شیخ بالی، ئیستاش گلکۆی ئەو شەخسە لە ئاوابی وەتەمیشە.

دووھەم برای (شیخ عەلی)، (پیروھلی)یە، ئەویش بۆ پەیداكردنی نان و بژویی، پەریوہي گوندێك دەبێ ۱۵ كیلومەتر لە شیخالی دوورە و دراوسێي گوندی (سریلاوا)یە. رەنگە پەنجا مائێك بێت، بەو ھۆیەي پیروھلی لێ بوو و پیاوچاك بوو، ئەو گونده بە (پیروھلی باغ) نێوێر كراو. كۆمەلێك داری گویز و بووزی پیری لێبە كە وێدەچێ پیروھلی زەمانی زوو ئەو دارانەي چەقاند بێت. لە ناو گونده كانی دەرووبەردا، ئەو گونده باغی لێ بوو و بە (پیروھلی باغ) ناویان بردوو. ئیستاش گلکۆی پیرۆزی پیروھلی ھەر لە (پیروھلی باغ).

لێرەدا زیاتر مەبەستم شیخەلی بوو باسی بكەم، پێشتر باس كر گلکۆی «شیخ عەلی»یە و ئەو شەخسە، پیاو چاك بوو؛ دەگێرەووە پەتایەكی پيس ھاووە و رۆژی وا بوو زیاتر لە بیست منداڵ بەو پەتا پيس و نگریسە مردوون. ئەو كاتە بەو دەردەیان گوتوو (چاوقولكە)، وەك ئەو كۆرۆنایەي ئیستا چارەسەري بۆ نەكراو و دەواي بەرگری نەبوو. خەلكی شیخالی بە گشتیی چوونەتە سەر گلکۆی شیخەلی و لە بەری پاراونەتەو لەو پەتایە بیانپاریژی و ھەر لەویش خیریکیان بۆ نەزر داو و بە بیر و ھزری ئەو كاتی خۆیان، لایان وا بوو لە بەلا پارێزان، شیخ عەلی، ئیستا گلکۆی پیرۆزی لە ژیر سێ چوار داربووزی پیرە و بە بەردی درشت

و ورد دەوری كیشراو، دوو وارشە، ھەر وارشەي دوو قەبری تیدا وا بزائم شیخ عەلی و خیزانی و دوو مندالی شیخ لەو وارشانەدا نێژراون.

(كەلە ھاوی):

كەلە ھاوی، كیونكە لە نیوان وەتەمیش و شیخالی دا، بۆیە پێی دەلێن كەلە ھاوی! بەردبژیری زەوی و زاری دەوری كێوہ كە كراو، لەو كێوہ كۆ كراو تەو بە رووكاری شیخالی دا، ملكی شیخالییە و بە رووكاری وەتەمیش دا، ملكی وەتەمیشە.

ئامین كوژراو:

بەردێكە لە سەر رینگای وەتەمیش و شیخالی، ئامین كوژراوی پێی دەلێن:

خزمەتكار و فەراشێكی مائە ئاغای شیخالی، ژنەكەي بە زیز بوون دەچێ بۆ مائە قاسماغای وەتەمیش و كابرا بەو مەسەلە زۆر نارهەت دەبێ. دواي دوو سێ رۆژان دەچێ لە دوی ژنەكەي لە مائە قاسماغای مەرووفی لە وەتەمیش، قاسماغا قەولی لێ دەستینێ كابرا ھێچ بە ژنەكەي نەلێ و بێدەنگ بیباتەو. كابرا دەلێ، شەرت بێ قاسماغا لە سەر دەستی تۆ لە گولیی كالتیری پێی نەلیم، كە دەبیاتەو بۆ شیخالی، لە نیوہي رێ دا بە ژنەكەي دەلێ بچوو سەر ئەو بەردەي تیر بە دلێ خۆم چاوت لێكەم، ئەو چەند رۆژەي لە مال نەبووی، زۆرت بێر دەكەم. ژنە فریو دەخوا، دەچیتە سەر بەردەكەي و كابرا لە پشتەوہرا بە دەمانچە گوللەكی لە سەری دەدا و دەيكوژێ. ئەو شوینە ئیستا بەردیكی گەورە و قورسی لێبە پێی دەلێن «ئامین كوژراو».

